

ІСТОРИЯ АЛЬБОВА

ІСТОРИЯ
АЛЬБОВА

МВО УРСР

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. ІВ. ФРАНКА

ІСТОРІЯ ЛЬВОВА

КОРОТКИЙ НАРИС

ВИДАВНИЦТВО
ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
1956

Редакційна колегія:

доцент Г. Ю. Гербільський, член-кореспондент АН УРСР професор Є. К. Лазаренко (відповідальний редактор), доцент В. К. Осечинський, доцент О. Г. Цибко.

ПЕРЕДМОВА

В 1956 році відзначається 700 років існування старовинного українського міста Львова.

Враховуючи велику увагу, яку радянська громадськість приділяє ювілею Львова, історики Львівського державного університету ім. Ів. Франка видають цей короткий нарис, який має на меті в загальних рисах ознайомити масового читача з минулим нашого міста.

В книзі висвітлюються основні питання історії Львова, особливо боротьба трудящих мас за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з основними українськими землями.

До нариса додається «Бібліографія», в якій наведені опубліковані і неопубліковані джерела і основні праці з історії Галичини і Львова, використані авторами при написанні цієї книги. Цей бібліографічний покажчик, крім інформації про використані джерела і літературу, має своїм завданням допомогти читачам, що бажають більш глибоко познайомитися з історією Львова, розшукати відповідні матеріали. В «Бібліографію» включено кілька робіт дворянських і буржуазних істориків, які хоч і цінні своїм фактичним матеріалом, однак вимагають від читача критичного ставлення.

В написанні книги взяли участь М. М. Волянюк, Г. Ю. Гербільський, Ю. М. Гроссман, Л. А. Іваненко, В. Ф. Інкін, Я. П. Кісь, М. П. Ковальський, В. К. Осечинський, А. Й. Пашук, О. Г. Цибко, П. П. Челак, М. А. Черниш.

Автори книги працюють зараз над дальшим, більш глибоким дослідженням питань історії Львова і будуть вдячні за критичні зауваження з приводу цієї книги, які просьба надсилати на адресу Львівського державного університету ім. Ів. Франка.

Л Ъ В І В
У Д О Б У
Ф Е О Д А Л І З М У

Розділ I

ПЕРІОД ФЕОДАЛЬНОЇ РОЗДРОБЛЕНОСТІ РУСІ. ЛЬВІВ — СТОЛИЦЯ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА

Територія, на якій виник Львів, належить до найдавніших східнослов'янських земель. В часи IX—XI ст. ці землі входили в склад Древньоруської держави — Київської Русі, колиськи трьох братніх народів — російського, українського, білоруського.

Дальший розвиток феодальних відносин у Древньоруській державі привів до її розпаду і створення руських феодальних князівств-земель. Серед цих земель були Галицьке і Волинське князівства, об'єднані в кінці XII ст. у Галицько-Волинське князівство.

Виникнення міста Львова припадає на середину XIII ст. — часу, коли руський народ вів героїчну боротьбу проти страшного ворога — татаро-монгольських загарбників. Користуючись феодальною роздробленістю Русі, татаро-монгольські загарбники встановили на руських землях жахливе іго, яке, за характеристикою К. Маркса, не тільки гнітило, воно ображало і зсушувало саму душу народу, що став його жертвою.

Після захоплення в 1240 р. Києва татаро-монголи вторглися в Галицько-Волинське князівство. Вони палили міста, вбивали або забирали в полон людей.

На чолі Галицько-Волинського князівства стояв в той час видатний державний діяч і полководець — князь Данило Романович. Користуючись підтримкою широких народних мас, Данило Романович збирає сили для боротьби проти татаро-монгольських загарбників. Важливу роль у цій боротьбі повинні були відіграти укріплені міста, які були одночасно центрами торгівлі і ремесла. Літопис повідомляє, що Данило Романович «бе бо грады иныя зиждаи противу безбожным татаром».

В цих містах знаходили собі притулок руські ремісники, досвідчені будівельники і зброярі. За свідченням літопису, в містах, які будувались, «мастере всяции бежаху ис татар: седел-

ниці, и лучниці, и тулниці, и кузниці железу и меди и сребру: и бе жизнь и наполниша двори окрест града, поле и села». До укріплених міст належав і Львів. Заснував його Данило Романович і назвав ім'ям свого сина Льва.

Точна дата заснування Львова не встановлена. Перша літописна згадка про Львів датується 1259 р., коли була велика пожежа в м. Холмі — «сицю же пламени бывшу якоже со все земли заре видити, якоже и со Львова зряще видити, по полем Белзьским от горения силнаго пламени».

Однак наведена дата Волинського літопису не є точною. Дослідники давно вже звертали увагу, що хронологічна сітка літопису була складена після його написання і тому до неї потрібно критично ставитися.

Один з видатних дослідників древньоруських пам'ятників акад. М. М. Тихомиров вказує, що в Галицько-Волинському літописі «історична розповідь ведеться без розподілу на роки» і що в Іпатіївському літописі, в який увійшов Галицько-Волинський літопис, «розбивка на роки зроблена настільки необгрунтовано, що хронологія подій XIII ст. в цьому літопису вкрай недостовірна, вона відстає або переганяє події іноді на 5—6 років». М. М. Тихомиров звертає увагу на те, що самі складачі літопису визнають неточність його хронології, і робить висновок, що «Галицько-Волинський літопис з самого початку був задуманий в плані суцільного оповідання».

Працівники Інституту суспільних наук Львівського філіалу АН УРСР, звіряючи хронологію Галицько-Волинського літопису з хронологічними відомостями інших джерел, прийшли до висновку, що перша згадка про Львів повинна датуватися не 1259, а 1256 роком.

Заснуванню нового міста-фортеці сприяв дуже вигідний в оборонному відношенні рельєф місцевості. Татарські хани розуміли значення Львова, як і інших галицьких і волинських міст-фортець. Після чергового нападу в 1261 р. вони вимагали знищення львівських укріплень. Князь Лев, проте, не збирався виконувати ханської вимоги, хоч і змушений був прийняти її. Львівська фортеця не тільки не була зруйнована, навпаки — посилювалася з кожним десятиліттям. Коли в 1283 р. татари знову напали на Львів, вони два тижні стояли під замком, але не змогли його взяти.

Яким був Львів в XIII та в першій половині XIV століття?

Вичерпну відповідь на це питання може дати майбутнє археологічне дослідження. Але уявлення про місто можна скласти на підставі тих відомостей, які ми маємо про інші древньоруські міста.

Як відомо, древньоруські міста склалися з двох основних частин. Власне фортецею був так званий «внутрішній город», або «дітинець». Це була найбільш укріплена частина міста. Тут знаходився князівський палац і міське управління.

и дошли на градъ и ш
чю не пошлѣса снми крѣтѣ ко
возбѣгоша и градъ и шачоу
рамѣтѣ не повѣдаша тѣко града
и крѣтѣтѣ борнѣтѣ са слѣмн
да и мѣте кѣсплѣсѣ а ннѣсо
бѣ прѣстѣса дѣта фа бѣтѣса
стагарѣ. прѣаоуунтѣса стѣсѣ
за грѣхѣ. за горѣтѣхѣ а мѣте
и канѣ мѣте ба бы сѣтѣ по то
мѣ а ннѣ мѣ а со за дѣ а ннѣ ннѣ гра.
поу краше ннѣ дрѣвнѣ. а шѣного
погнѣ слѣмнѣтѣ. шѣко вснмѣ
стѣ а ннѣтѣса. снцѣтѣ а ламѣ
ннѣ бѣ ашоу. шѣко тѣсо всѣе зѣ
мнѣ зарѣтѣ а ннѣ. шѣко мѣнѣ
льво мѣ зрачьѣ а ннѣтѣ по вѣлѣ
бѣлѣ зѣскѣ мѣ. ѿ горѣ ннѣтѣсн
а ннѣго пламеннѣ. а ннѣ мѣтѣ
внѣ а ннѣ мѣтѣ. шѣко ѿ татарѣ
тѣ мѣтѣтѣтѣ гра. ннѣтѣтѣ а шѣ
внѣтѣстѣ а лѣснѣ а ннѣтѣ мѣнѣ мѣ
гошѣ а бѣ рѣтѣса. а ннѣ а тѣ
снѣ а сѣ бѣ рѣтѣ мѣтѣтѣ шнн
шѣко тѣ ѿ ба бы вшѣтѣ нѣтѣ а тѣ
мѣнѣтѣ ннѣ мѣтѣ поганѣскѣ
нѣна вѣна а тѣтѣтѣса. ннѣна
вѣзѣтѣтѣтѣ ннѣ вѣ а лѣ шѣко тѣн
нѣснѣ. по то мѣтѣтѣ хѣстѣ а вѣво
а ннѣ мѣрѣ нѣсѣ бѣ рѣтѣ а мѣ а лѣ а дрѣу
а ннѣ мѣ мѣ а шѣ а сѣ бѣ ѿ. а ннѣ а
шѣстѣ вннѣтѣ а парѣ. а дѣ бѣнѣ зѣ
а ннѣтѣ а. нѣ мѣсѣ ѿ а тѣ а дрѣу

тннѣсѣ бѣ рѣтѣ. снѣстѣ а стѣ мѣнѣ
нѣ мѣ. прѣ а вѣуунтѣса вѣ слѣснѣко
внѣ мѣ а мѣ дѣ мѣ вѣтѣ хѣстѣ. ннѣ бѣтѣ
тѣ шѣ татарѣ. а ннѣ мѣ. ннѣко лѣ а ннѣ
кннѣ мѣ а шѣ

Потѣ мѣтѣкоу рѣ мѣтѣстѣсѣ шѣ ѿ
лѣуѣка стѣвнѣмѣ зѣнѣ до вѣлѣко. лѣу
вѣснѣкѣтѣ нѣсѣтѣ вѣ рѣтѣнѣ. прѣоу
рѣтѣ мѣтѣ нѣсѣтѣ гшннѣ мѣ а вѣо ннѣ мѣ
гннѣ мѣ а лѣ мѣ нѣтѣ бѣ зѣ мѣтѣ бѣ вѣ
шннѣ вѣ а тѣ вѣ а ннѣтѣ. ѿ ннѣ мѣтѣ прѣ
шѣдѣ шѣко лѣуѣ вѣснѣкоу. ннѣ мѣ а гшѣ
ѣ мѣоу прѣннѣтѣ. хѣта шѣ мѣстѣ а прѣ
ннѣтѣ. гра мѣ нѣ мѣтѣ мѣтѣтѣ кннѣ мѣ
мѣстѣ ѿ ннѣтѣ прѣко снѣ пѣстѣ а вннѣ
ѿ ннѣтѣ а хѣтѣ. бѣтѣ мѣтѣ стѣ вѣ рннѣ
ннѣтѣ а вѣ мѣтѣ. ннѣтѣ а ннѣ мѣкѣ вѣ а.
вѣтѣ рѣуѣтѣ а кѣуѣ бѣ вѣ ашоу. мѣко
прѣко мѣтѣтѣ рѣгоуѣтѣ рѣоуѣтѣ
ѿ бѣ рѣ а шѣсѣ кѣ мѣнѣ ннѣтѣ. а ннѣснѣ
тѣ мѣоу ннѣ мѣтѣ ннѣтѣ крѣтѣ ннѣсѣ.
ннѣ мѣннѣ сѣтѣ ннѣтѣ снѣ мѣоу прѣко снѣ
ннѣ хѣ. ннѣсѣоу снѣтѣ а шѣннѣчѣтѣтѣ.
вѣ рѣтѣ шѣсѣ а вѣстѣ а ннѣсѣ вѣо ннѣ. рѣ
кннѣ вѣ по лѣ.

Ико тѣ а дрѣ вѣ лѣ ннѣсѣ а хѣ мѣтѣ во коу
рѣ мѣсннѣ оу рѣтѣ. ѿзѣтѣтѣ мѣ ннѣ
горѣ а хѣ мѣтѣ. хѣ мѣтѣ а вѣо горѣ а
сннѣ бѣснѣ сѣо зѣ а ннѣтѣ. бѣтѣ ннѣ мѣтѣ вѣ
лѣ пѣ мѣ. а ннѣ мѣ вннѣ бѣ кннѣ
тѣ а шѣоу. а вѣво лѣ ннѣтѣ рѣтѣ сѣо зѣ а
гннѣ мѣоу горѣснѣ. ннѣстѣ а вннѣ
нѣ мѣ ннѣснѣкоу ннѣ. ннѣзѣ а шѣоу мѣ

Галицько-Волинський літопис, в якому вперше згадується про Львів.

Другою частиною древньоруського міста був «зовнішній город», населений ремісниками (більшість з них займалася і сільським господарством). Тут жили також і торгівці. Центром «зовнішнього города» був «торг» — торговельний майдан, ринок. Цей другий міський район, звичайно, також мав укріплення, які оточували «зовнішній город». Нарешті, поза мурами «зовнішнього города» створювалися селища так званого «під-городдя».

Львів часів Галицько-Волинського князівства мав ті ж частини, що й інші руські міста — такі, як, наприклад, Володимир на Клязьмі або Чернігів. Зрозуміло, що при цьому треба враховувати своєрідність топографії Львова.

Дітинець містився на горбі, що зараз має назву Княжа гора, або Високий замок. Визначити напевно, в якому саме місці цього горба був дітинець, можуть археологічні дослідження.

Деякі дослідники вважають, що дітинець був там, де зараз розташований будинок управління парком і дитячий майданчик. На користь цього твердження говорять такі факти: 1) ця частина горба височить безпосередньо над нинішньою вулицею Богдана Хмельницького, яка в XIII—XIV ст. була головною частиною «зовнішнього городу». Відомо, що дітинець завжди з'єднувався з «зовнішнім городом», 2) на зображенні Львова початку XVII ст. західна частина нинішньої Княжої гори відокремлювалася від центральної. З цього роблять висновок, що цей окремих тоді горб, безпосередньо зв'язаний з «зовнішнім городом», і був місцем дітинця.

Відомо також, що на центральній частині горба під час розкопок знаходили якесь рештки будови XIII—XIV століття. На цій підставі вважають, що тут — якщо визнати існування двох горбів — височіла сторожова вежа — «будельниця». Подібні вежі дійсно будувалися в древньоруських містах.

Проте не всі історики Львова погоджуються з цими припущеннями. По-перше, твердять інші дослідники, гравюра початку XVII ст. передає Львів тільки у загальних рисах. Західний горб на гравюрі цілком непридатний для будови тут фортеці. Важко припустити, щоб Княжа гора поділялася на дві частини і щоб західна її частина була відокремлена від центральної глибоким проваллям, яке пізніше було засипано. Невідомо, з яких причин це могло бути зроблено. Вказують, нарешті, на те, що саме на сьогоднішній вищій частині парку, там, де існував Високий замок і знаходяться зараз його руїни, на поверхні можна знайти — і дійсно знаходять — фрагменти кераміки та інших речей, які належать до пам'ятників матеріальної культури Галицько-Волинського князівства і датуються XIII—XIV століттям. З цього роблять висновок, що «дітинець» займав всю територію нинішньої Княжої гори, і передусім вищої, найбільш зручної для побудови замка.

Так чи інакше, але незаперечним є те, що в районі Княжої гори, яка сама по собі була природною кріпостою і, крім того, зміцнювалася відповідними фортифікаційними спорудами, містився дітинець, найбільш укріплене місце Львова часів Галицько-Волинського князівства.

Дітинець — «внутрішній город» з'єднувався з «городом зовнішнім» через браму, що, імовірно, була там, де зараз проходить невеличка вулиця, яка тепер носить назву «Під брамкою». Це район вулиці Богдана Хмельницького, найстарішої вулиці Львова. В XIII—XIV ст. ця вулиця називалася Волинським шляхом — тут проходили дороги з Галича на Волинь і далі до Києва, по обох боках шляху стояли хатини ремісників.

У Львові, який скоро зробився головним містом князівства, як і в інших великих руських містах, ремісниче виробництво досягло значного розвитку. Спочатку ремісники обслуговували князівський двір і передусім виробляли зброю. Пізніше львівська реміснича промисловість обслуговувала до певної міри і міське населення, а також селян навколишніх сіл.

Виробництво руських ремісників не тільки не поступалося перед західноєвропейським, а й перевершувало його. Львівські ковалі й ливарники періоду Галицько-Волинського князівства справедливо вважаються родоначальниками пізнішого виробництва металевих виробів, особливо з золота, в якому львов'яни досягли значної майстерності. В кінці XIV ст., коли заводився реєстр на ковалів — золотих справ майстрів, — першим в списку був поставлений Яцко-русин. Заслугує уваги дзвін, вироблений львівськими ливарями в 1341 році. Цей дзвін зберігся до наших днів і зберігається в соборі Юра.

Львів займав вигідне географічне положення. Він лежав на шляху, який з'єднував район Чорного моря з Балтійським, Схід із Заходом, завдяки цьому вже в перше століття свого існування він стає значним в той час центром торгівлі. Місцем, де відбувався торг, був торговельний майдан — Ринок, нині це площа Старий Ринок. Слід зауважити, що торгівля неглибоко ввійшла в тодішнє життя Львова. В торгівлі брала участь головним чином панівна верхівка феодального суспільства — бояри й купці, причому бояри звичайно користувалися посередництвом купців. Обмін у князівстві був слабо розвинений. Господарство залишалося натуральним.

Ремісники, які здебільшого займалися і сільським господарством, були феодально залежними від князів і бояр.

Населення стародавнього Львова було, очевидно, досить значним. Про це свідчить хоч би той факт, що у Львові налічувалося більше 10 православних церков, три армянські, два католицьких костьола. Зрозуміло, що головну масу населення склали «руські люди», русини, яких з часом, в період формування народності, починають називати українцями. Таким в загальних рисах був Львів часів Галицько-Волинського князівства.

Галицько-Волинське князівство на протязі свого існування проводило тяжку, безперервну боротьбу проти іноземних загарбників — проти татаро-монгольських завойовників, польських, угорських і литовських феодалів та німецьких псів-рицарів. Данило Романович завдав поразки німецьким псам-рицарям, які намагалися захопити Дорогочин.

В результаті татарської навали сила руських князівств занепадала. Цим намагаються скористуватися сусідні феодальні держави. Вони посилюють свій натиск на Галицько-Волинське князівство, намагаючись встановити свою владу на Волині й в Галичині.

Галицько-Волинське князівство опинилося відірваним від інших руських земель, які, перебуваючи під татарським гнітом, не мали можливості прийти йому на допомогу, що вони не раз робили раніше.

Боротьбу проти іноземних загарбників в Галицько-Волинському князівстві, як і в інших руських землях, вели широкі народні маси — селяни й ремісники. Їм належить заслуга багаторічного опору іноземним феодалам. В цій боротьбі разом з народом виступають представники централізованої влади, князі, зокрема князь Данило Романович.

Галицькі бояри, дбаючи про свої власні інтереси, вели зрадницьку політику, виступали за феодальну роздробленість і цим самим послаблювали опір іноземним загарбникам.

В 1340 р. у Галицько-Волинському князівстві створюється дуже напружене становище. Галичина й Волинь стають об'єктом зазіхань польських і литовських феодалів. Вони ведуть між собою боротьбу за владу над українськими землями. Українському ж народові було ненависним ярмо чужоземних поневолювачів, він веде уперту боротьбу проти всяких загарбників.

В кінці квітня 1340 р. польські і угорські феодали вдерлися в Галичину і почали облогу Львова. В оточеному з усіх боків місті почався голод. Але захисники Львова не здавалися. І лише після того, як польський король Казімір гарантував недоторканість віри і звичаїв, львов'яни припинили опір. Польські феодали не виконали своїх обіцянок. Вступивши в місто, вони розграбували його.

Народ не покоровився владі польських феодалів. В тому ж 1340 р. він повстав проти загарбників. Казімір змушений був залишити Львів.

Керівником повстання був боярин Дмитро Детько. На відміну від інших бояр, він дбав про незалежність рідної землі. Ставши на чолі Галицького князівства, Детько проводив настільки вмілу і рішучу політику, що примусив польського короля відмовитися від претензій на Галицьке князівство. Але такий стан тривав недовго. В 1349 р. знову розгоряється війна між Польщею і Угорщиною, з одного боку, і Литвою — з дру-

гого, за панування на Галицько-Волинських землях. Польсько-угорські феодалі вдерлися в Галичину і на Волинь.

Територія Львова і його околиці знову стають місцем воєнних дій. В 1349 р. Львів був загарбаний польськими феодалами. Разом з польськими панами сюди з'явилися агенти римського папи, католицькі монахи. Римський папа Климент VI всіяко підтримував загарбників, подавав їм матеріальну допомогу. В 1352 р. папа наказав оголосити «хрестовий похід» проти руських і литовців.

Населення Галичини і Волині чинить героїчний опір завойовникам. В 1352 р. велика армія польських і угорських феодалів оточила місто Белз. Але населення міста дало гідну відсіч загарбникам. Облога принесла поразку польсько-угорським феодалам. Несучи значні втрати, вони змушені були відступити.

В 1352 р. між Польщею і Литвою був складений договір, за яким Галичина і Львів опинилися під владою феодальної Польщі. Український народ не визнавав цього договору. Він продовжував боротьбу проти загарбників.

Після смерті Казіміра Галичина за договором між польськими і угорськими феодалами повинна була «відійти» до Угорщини. В 1370 р. Казімір помер. Військо угорського короля Людовіка вступило в Галичину. У відповідь на це спалахнуло нове повстання; після придушення його у Львові встановилася влада угорських феодалів. Але їм не довго довелося хазяювати у Львові. В 1387 р. польські феодалі знову загарбали Галичину, в тому числі і Львів. На цей раз влада жорстоких польських феодалів над західноукраїнськими землями триває кілька століть.

У своїх «Хронологических выписках» К. Маркс відзначає, що Казімір після завоювання Червоної Русі, або Галичини, змушений був боротись проти цих руських підданих.

Дальші події цілком стверджують слова Маркса. На протязі довгих років, коли Галичина перебувала під гнітом шляхетської Польщі, населення Галичини вело невпинну боротьбу проти іноземних і «своїх» феодалів, значна частина яких перейшла на бік завойовників. Це була героїчна боротьба за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з усіма українськими землями, з братньою, великою Росією. Значну участь в цій славній боротьбі брали трудящі старовинного українського міста Львова.

Розділ II

ЛЬВІВ У ДОБУ РОЗВИТКУ ФЕОДАЛЬНО-КРІПОСНИЦЬКИХ ВІДНОСИН (XV — ПОЛОВИНА XVIII ст.)

1. Львів у XV — на початку XVIII ст. Соціальний і національний склад населення. Господарство міста. Ремесло і торгівля.

На протязі майже 400 років, події яких ми розглядаємо в цьому розділі, Львів залишався великим ремісничим і торговельним центром з соціально-економічним і політичним життям, характерним для міст доби феодалізму.

Значні зміни відбуваються в цей час в топографії міста. Дітинець зруйновано. На його руїнах польські феодали збудували нову фортецю і в'язницю одночасно. «Високий замок» — таку назву одержала ця фортеця на відміну від так званого «Низького замку» — палацу, в якому жив львівський староста. «Низький замок» був розташований десь біля нинішнього будинку театру ім. М. Заньковецької.

Центр міста в кінці XIV — на початку XV ст. перемістився в район сучасної площі Ринок. На протязі XV—XVII ст. навколо Ринка і небагатьох вулиць був збудований чотирикутник укріплень. Кріпосні стіни з баштами, брамами і фіртками проходили по нинішніх вулицях: 1 Травня, Валовій, Радянській, Л. Українки. Так створилося «місто серед стін», середмістя. За стінами середмістя поступово розростаються передмістя.

Територія міста Львова, середмістя з передмістями, — Галицьким, Краківським і так званим Підгороддям, разом з міськими землями, полями, городами, лісами займала 170 ланів, тобто понад 4250 гектарів. З них середмістя, оточене двома рядами стін, займало 50 гектарів. Майже стільки займало Краківське передмістя, трохи більше Галицьке. За ними йшли міські городи, сінокоси, міщанські фільварки, пасіки, виноградники, землі, що належали міським селам.

Відносно кількості населення міста Львова можна зробити лише приблизні обчислення. На початку XVII ст. на Галицькому передмісті було 798 хат і будинків передміщан, 83 шляхет-

ські двори і 71 духовний. Якщо вважати, що в кожному будинку жило приблизно 5 чоловік, то на Галицькому передмісті проживало 4800—5000 чоловік.

Алембек у своїй історії — описі міста Львова, написаний на початку XVII ст., говорить, що на обох передмістях міста Львова було 1500 будинків. З цього можна зробити висновок, що на передмістях проживало приблизно 7500—8000 чоловік. Відомості про населення середмістя дещо пізніші. Згідно з даними поголовного податку, що його платили у 1662 р., у середмісті жило 3500 чоловік. Очевидно, на той час в зв'язку з війнами кількість населення міста зменшилась. Отже, на підставі цих обчислень можна зробити висновок, що наприкінці XVI—на початку XVII ст. населення міста Львова становило приблизно 12—15 тисяч.

У соціальному відношенні населення Львова розпадається на декілька груп. Перша — міські багатії, патриції, які захопили міське управління — раду, що здійснювала адміністративні функції, і лаву — міський суд. Міські патриції користувалися усіма привілеями, обмежуючи інші групи населення. За характеристикою Ф. Енгельса, патриції усіма засобами експлуатували як міську общину, так і підлеглих місту селян.

Значну групу населення становило так зване міське «поспільство», до якого належали дрібні і середні купці, всі цехові майстри різних ремісничих професій міста як в його стінах, так і на передмістях. До них також можна віднести заможних позацехових ремісників, які жили на Галицькому і Краківському передмістях. Це була та соціальна група, яку Маркс і Енгельс називають бюргерством, тобто міщанством, городянами, і характеризують його рух проти патриціату як «бюргерську опозицію».

Третю групу становили плебеї міста, які не мали міського права і не були охоплені жодними корпоративними організаціями. Це бродячі ремісники, підмайстри, різні наймані робітники і комірники, що жили на передмістях. До цієї ж групи слід зачислити візників і домашню службу багатих міщан. В епоху феодалізму вони не становили якоїсь окремої суспільно-організованої сили, але у боротьбі проти міського патриціату стояли на боці міського поспільства і завжди підтримували пригноблених.

З містом нерозривно були зв'язані і селяни одинадцяти львівських міських сіл. Залежні від міста, від міських патриціїв, орендарів, вони відбували феодальні повинності в формі відробітної, грошової і натуральної ренти.

Львівські міські села виникли, починаючи з кінця XIV і протягом XV—XVI століть. Засновувалися на землях міста в основному міськими патриціями, а часом і міським управлінням. До Львова в той час належали такі села: Замарстинів, Головско Велике, Головско Мале, Клепарів, Кульпарків, Білогоща,

Волиця, Поріччя, Брюховичі, Зубра і Сихів. Більшість з цих сіл давно зрослася з містом. Сьогодні — це вулиці, окремі квартали чи передмістя Львова. Деякі і досі відокремлені від міста. Це — Зубра, Сихів, а також село Брюховичі, яке розрослося і стало районним центром.

В XV—XVI ст. села ці були в руках патриціїв, а деякі в оренді у шляхти, і міській касі майже жодних прибутків не приносили. Лише в другій половині XVI ст., під тиском міського поспільства, рада розпочала боротьбу за повернення міських сіл у своє розпорядження. І вже на початку XVII ст. майже всі міські села були залежні від міської ради, точніше — від невеликої групи міських багатіїв.

Оренда тоді стає основною формою господарювання у міських селах і засобом збагачування міських патриціїв — орендарів. Грабіжницьке господарювання орендарів нищило міські села, приводило до занепаду міські фільварки.

Як уже відзначалося, землі, на яких вели своє господарство міські селяни, належали місту. У львівських міських селах зустрічаємо три групи феодально залежних селян — надільних кметів з наділами від 1/8 до цілого лану, загородників і комірників. На початку XVII ст. у міських селах (крім Зубри та Сихова) було найбільше загородників. Їх налічувалось 114 родин, що складало 50%, комірників було лише 6 родин, або 3%. Отже, 53% селянських господарств становили безземельні. Де-хто з них мав лише городи площею в 0,10—0,18 і рідко 0,7 гектара.

Селянських господарств, які володіли земельними наділами, було 108, або 47% загальної кількості селян. З них 55 господарств, або 51,5%, мали в своєму користуванні лише чверть лану.

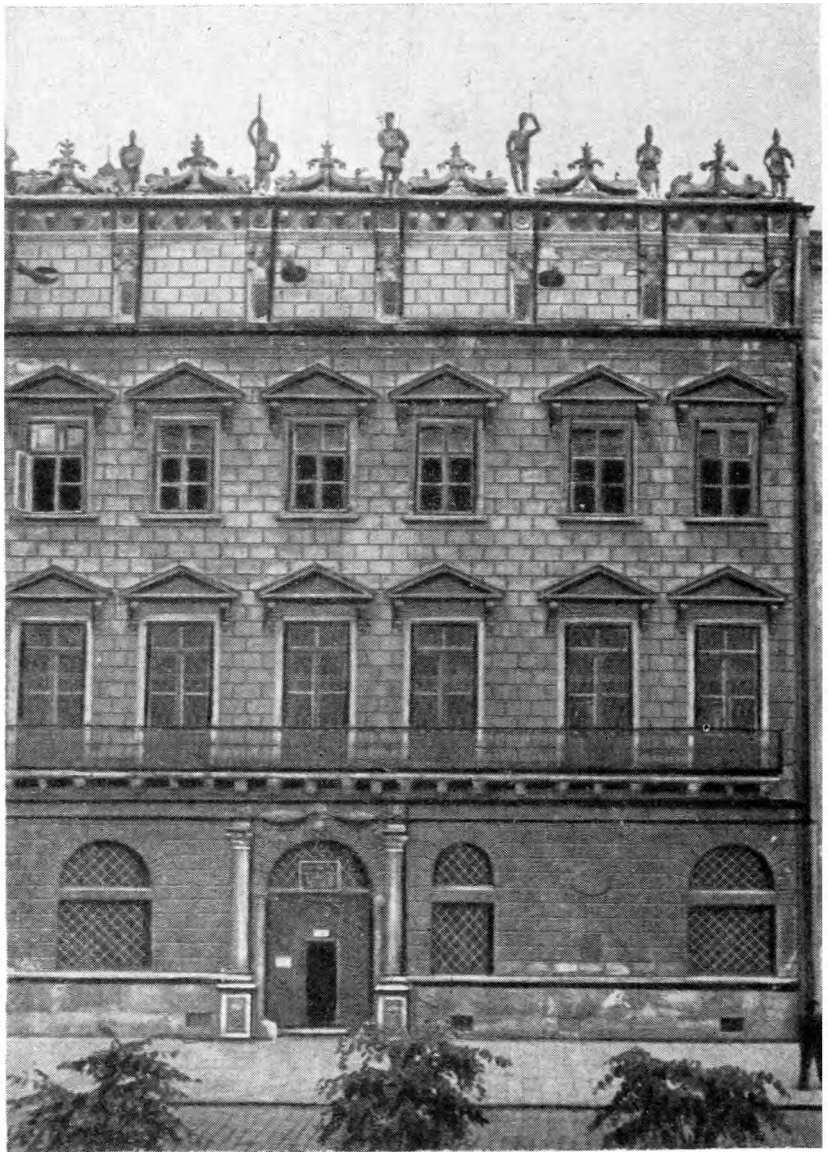
Феодальна власність міста на землю і була основою експлуатації селян.

Головною формою феодальних повинностей у всіх майже міських селах (крім Зубри та Сихова) в XV—XVI ст. служила грошова рента — чинші, в основному 48 гр. від лану (20—25 гектар). Грошовий чинш доповнювався лише невеликими натуральними повинностями. Відробітна рента проявлялася у відроблюванні місту «шарварків» раз у місяць «з мітлою та лопатою». Деякі села (Замарстинів, Волиця і Поріччя) відробляли ще додаткові повинності — «толоки» 2—3 дні на рік на панських харчах.

В другій половині XVI ст. почався наступ на селян, що проявлявся в збільшенні феодальних повинностей та обмеженні їх прав. Патриціат міста намагався не тільки підвищити існуючі, але ввести нові феодальні повинності, зокрема запровадити панщину на фільваркових землях. Міські селяни всіма силами чинили опір патриціату. Але це не дало результатів. В 1607 р. панщина була введена. Міські селяни зобов'язувались один

Львів на початку XVII ст. (з гравюри).

Історичний музей на площі Ринок.

раз на тиждень відбувати панщину або у місті, або на фільварку. Таким чином, з цього часу головною формою феодальної експлуатації стає панщина. Збереглися також і ті повинності, що існували раніше. В окремих селах були додаткові феодальні повинності.

Однак феодальні повинності селян львівських міських сіл на початку XVII ст. були все ж таки меншими, ніж повинності інших категорій селян польського королівства — приватновласницьких, церковних і навіть королівських.

Наступ на селян львівських міських сіл продовжувався і в першій половині XVII століття. В 1635—1636 рр. панщина була доведена до 4 днів на тиждень, а грошова і натуральна повинності залишилися без змін. Наявність ринку, розвиток ремесла і заробітків, а також слабкість чи відсутність фільваркових господарств сприяли розвиткові грошової ренти. Замість відробітку панщини селяни часто платили грошовий чинш.

Селяни львівських міських сіл, безумовно, були прикріплені до землі, хоч іноді важко точно визначити ступінь цього прикріплення. Про прикріплення селян до землі свідчать численні документи. Залишати село селяни мали право лише за згодою міської ради. Ті, що самовільно покидали села, вважалися втікачами і переслідувалися законом. Вільніше було змінювати місце оселення в межах міських земель. Були випадки, коли селяни переселялися на передмістя.

Селяни деяких міських сіл користувалися правами передміщан (Замарстинів, Волиця, Поріччя). Ці права підтверджувалися королівськими декретами і записами самої ради. Окремі селяни цих сіл належали до цеху ткачів і були навіть цеховими майстрами. Це специфічна, нова категорія феодально залежних селян — передміщан.

Крім своїх господарств, деякі багаті селяни орендували додатково міські та міщанські землі.

В XV—XVI ст. селяни львівських міських сіл судилися судом міста. Але згодом право судити селян поступово переходить до рук орендарів, міщан, представників патриціату. Вже в сорокових роках XVII ст. орендарі чи міські управителі судили селян у всіх справах, за винятком кримінальних, що залишалися за радою. Часто сваволя експлуататорів нищила існуючі феодальні правові норми, ламала традиції, творила своє право, право сильного.

Все це дає підставу зробити висновок, що історія нашого міста була б не повною без висвітлення історії міських селян.

Міські селяни не лише оселялися на землях міста, але й своєрідним способом включалися в орбіту його економічного життя. Місто, ринок, торгівля, ремесло, товарно-грошові відносини впливали на економічне і правове становище, на свідомість селян.

Пізніше, в епоху капіталізму, більшість міських сіл стала передмістями, кварталами міста Львова, заселеними львівським пролетаріатом, стала джерелом і ринком найманої праці для капіталістичного виробництва.

Ремесло, організоване в цехи, — це економічна основа феодального міста. Відомостей про ремісничі організації в місті Львові в XIV ст. нема. Але організації ремісників бодай чотирьох основних професій, без яких не могло обійтися жодне місто, — пекарів, різників, кравців і шевців — напевно існували. Дані, які є в нашому розпорядженні, стосуються 1425 року. Вони свідчать про наявність на той час у Львові десяти різних нехових організацій, а саме: крамарів, різників, пекарів, ковалів, шевців, кравців, лимарів з сідлярями, пивоварів, гарбарів і кушнірів. Однак ремісничих професій у Львові було далеко більше, тому що часто окремі цехові організації об'єднували ремісників споріднених професій. Наприклад, цех ковалів об'єднував ковалів, слюсарів, голкарів, бляхарів і т. п.

Все виробниче, громадське і навіть частково родинне життя цехів і ремісників регламентувалося цеховими статутами, в яких визначалася технологія виробництва різних предметів, сировина, кількість і якість вироблених товарів, кількість майстрів, підмайстрів і учнів. Основною метою цехових організацій і вироблених ними регламентацій було захищати інтереси виробника від свавілля шляхти, патриціату і від конкуренції інших ремісників та купців. В цей час цехові регламентації сприяли розвитку продуктивних сил у феодальному місті.

В XVI ст. у Львові нараховувалося понад 30 цехових організацій, які об'єднували більше 50 професій різних ремісників. Це був період найвищого розвитку цехового ремесла.

Ремісники становили собою основну масу населення міст і передмість. Вони не тільки задовольняли потреби місцевого ринку, але й постачали ринки інших міст феодальної Польщі. Частина їх виробів вивозилася за кордон.

Як уже відзначалося, виробнича і громадська діяльність цехів нормувалася цеховими статутами. Статуту завжди затверджувалися радою міста, а часто ще й королями. Дух і зміст цехових статутів протягом століть не зазнавав змін. В нових статутах XVI ст. гостріше підкреслювалася потреба боротьби з нецеховими ремісниками — «партачами» і з купцями. Майже у всіх статутах зустрічаємо вимогу, щоб учні, які починають вивчати якесь ремесло, були законнонародженими, «чесними». Спільним параграфом у статутах є «мандри» — етап підмайстерства, обов'язковий для того, щоб стати майстром. Вимагалася також певний час працювати на одному місці. Спільно для всіх цехів є вимога роблення «штуки», «шедедру». Часто виготовляти «штуку» були зобов'язані навіть майстри, що прибували у Львів з інших міст. Від неї звільнялися лише сини і зяті цехових майстрів.

Привілейоване становище синів, вдів, зятів цехових майстрів узаконене майже всіма статутами.

Всім цехам властива була регламентація виробництва. Цехові майстри могли держати звичайно 1—2 підмайстрів і 1—2 учнів. Строки навчання професії були різні. Наприклад, у кравців, мулярів, шевців — 3 роки, у хутровиків, каменщиків, миловарів — 4 роки, годинників — 7 років.

В XVI ст. деякі цехи розширюються, в них збільшується кількість майстрів. Деякі цехи, що об'єднували ряд споріднених професій, розукрупнюються. Наприклад, у 1596 р. від цеху золотників і конвісарів відділився й утворився окремий цех львівських малярів. В 1578 р. засновується ще новий цех львівських хірургів-цирульників. Утворення кількох цехів з одного цеху споріднених професій свідчить про розвиток продуктивних сил і дальший суспільний поділ праці.

Багато львівських ремісничих професій і предмети їхнього виробництва вважалися найкращими у шляхетській Речі Посполитій. Львівські ремісники були авторитетом, учителями і екзаменаторами для ремісників інших міст. Наприклад, цех львівських котельників мав право переводити в розряд підмайстрів учнів всіх міст і містечок в радіусі 24 миль. Цех львівських лимарів очолював всіх виробників даного виробництва Поділля, Волині і Руського воеводства. Львівські мечники поряд з краківськими були найкращими майстрами феодальної Польщі і надавали право фаху челядникам всіх міст. Львівські бондарі були сеньорами цехів багатьох міст — Буська, Галича, Рогатина, Коломиї і містечок Поділля.

У житті львівських ремісників у XVI ст. дуже цікавим явищем були організації підмайстрів з спеціальними статутами, що теж затверджувалися міською радою. Статути ці нормували відносини між підмайстрами і майстрами, між самими підмайстрами, визначаючи їх місце в цехах і участь в економічному та громадському житті.

Організації підмайстрів у Львові виникли в результаті боротьби підмайстрів проти майстрів. Однак майстри намагалися контролювати організації підмайстрів і впливати на них. Як видно з статуту братства підмайстрів мулярів від 1601 р., на чолі цієї організації, крім двох старших підмайстрів, стояли ще два майстри. Одна третина з грошових поступлень підмайстрів йшла до скриньки майстрів. Підмайстрам деяких цехів дозволялося виконувати невеликі замовлення самостійно. Наприклад, підмайстри цеху мулярів могли самостійно виконувати роботи, оплата за які не перевищувала 60 грошів.

Львівські цехи відігравали значну роль в житті міста, вони вели боротьбу проти патриціату, за участь у міському управлінні. Цехи були організованими військовими одиницями, мали зброю і захищали доручені їм об'єкти на міських управліннях. Проте не всі ремісники мали однакові права. У Львові, як і в

інших містах шляхетської Польщі, існували обмеження займатися ремеслом некатолицькому — українському, вірменському, єврейському населенню. Наприклад, православним українцям не дозволялося належати до цеху суконщиків. Лимарі до свого цеху приймали лише католиків. Обмеження і суперечки доводили навіть до відділення православних цехів від католицьких. В 1538 р. кравецький цех поділився на два окремі цехи — кравців католиків і кравців православних українців. Столярів українців у XVI ст. не приймали до цеху і цеховим столярам теж не дозволяли працювати у православних. Навіть знаменитому друкареві Івану Федорову було заборонено користуватися працею підмайстра столяра. В основі цих обмежень і заборон лежала конкурентна боротьба, прагнення польської міської верхівки витіснити з ремісничого виробництва українців. Українські ремісники вели довготривалу і вперту боротьбу за економічні і політичні права, проти обмежень.

Ця боротьба особливо загострилась у другій половині XVI століття. В 1572 р. українські міщани і передміщани послали до короля своїх представників — Ваську Тиновича і Фому Бабича і наказали їм домагатися рівноправності у веденні ремесла і торгівлі. Уряд видав грамоту про те, що ремісникам українцям дозволяється займатися ремеслами, мати челядників, учнів, цехові організації і бути старшими цехів нарівні з католиками. Але міське управління і католицькі цехові організації не виконували цих грамот.

Розвиток ремесла і торгівлі впливав на дальший суспільний поділ праці, на спеціалізацію ремесел, на ріст найманої праці.

В 1599 р. на основі договору між міським управлінням і підприємцем Кмелером у Брюховичах була збудована паперня. Вона працювала на енергії струмка Брюховиця. Паперня розміщувалася у великому триповерховому будинку; крім 2—3 паперників-спеціалістів, використовувалася допоміжна наймана праця 6—9 робітників.

Організація всього виробничого процесу розпадалася на окремі виробничі етапи. Паперня — своєрідне виробництво мануфактурного типу.

Не довго проіснувало виробництво паперу у Брюховичах. Уже у 1607 р. паперня припинила свою роботу. Причиною її занепаду було те, що горішні млини затримували воду, та й сама паперня не давала бажаних прибутків і тому не витримувала конкуренції з іншими папернями.

Є численні відомості про те, що ремісники в XVI—XVII ст. брали активну участь у торгівлі і продавали товари не лише з вікон майстерень чи в спеціальних будках — «ятках», але й купували різні товари, перепродували їх, не залишаючи при цьому ремесла. При сприятливих виробничих відносинах вони могли б стати організаторами мануфактурного виробництва.

В 1572 р. багаті купці скаржаться на шевця-вірменина, що продає товари не власного ремесла. Ці ж купці протестують проти дій шевського майстра Андрія Штотеки, який з вікна своєї комори на шкоду багатим купцям продає різні товари.

Багаточисленні документи свідчать, що в XV—XVII ст. Львів був не тільки ремісничим, а й торговельним центром. Він приваблював до себе купців з різних країн. Найбільш пошавлена торгівля велася зі Сходом, в першу чергу з Туреччиною. Зі Сходу завозилися різні прянощі, прикраси, коштовні тканини. Велику роль у львівській торгівлі в XVI ст. відіграла торгівля сукнами як місцевого виробництва, так і центральних районів Польщі, Німеччини, Італії і навіть з Фландрії.

Численні торгові шляхи з'єднували Львів з багатьма країнами. З Молдавії привозилися сюди хутра, вина, худоба, з Італії — шовки, скло, з Німеччини — сукно та різні металеві вироби, з Угорщини й Греції — вина. Львівські купці продавали за кордон волів, худобу, віск, металеві вироби і ін.

Багато іноземних купців збирали до Львова дві щорічні ярмарки, що відбувалися в січні і липні і тривали по два тижні.

В економічному житті Львова в цей час значну роль відігравали економічні зв'язки з Російською державою, зокрема з Москвою.

Головними товарами, що привозилися з Російської держави у Львів, були хутра (соболі, куніці, сибірські білки, горностаї та ін.). Вони користувалися великим попитом як у Львові, так й далеко за його межами. В побуті львівських купців і ремісників верхівки був широко розповсюджений одяг з російським соболевим хутром.

Крім того, Львів як значний транзитний центр, був одним із посередників у торгівлі Російської держави з країнами центральної і південної Європи.

Львівські купці встановлювали безпосередні зносини з російськими містами, а також з Луцьком, Брестом, Вільно, Любліном, куди надходили російські товари. В кінці XVI ст. у Львові було декілька купців, що займалися виключно торгівлею російськими хутрами, зокрема соболями. Вони перепродували їх в Італію, Нідерланди, Туреччину, країни Балканського півострова. Купувати соболеві хутра приїздили у Львів купці з Кракова та з інших міст Польщі.

Про обсяг торгівлі хутрами у Львові красномовно свідчить такий факт: в 1689 р. у львівського купця і радника С. Майдашевича було соболевого хутра на суму 9872 золотих, сірих соболів — на 1285 золотих, а також багато хутер рисів, бобрів, горностаїв.

Крім хутряних товарів, у Львів з Російської держави привозилися шкіри (відома російська юхта), полотно, тканини, вироби з металів і дерева, шкіряні вироби, предмети домашнього вжитку і ін.

Львівські купці привозили російську юхту з інших західноукраїнських міст, зокрема з Луцька. В 1600 р. львівська купецька гільдія (об'єднання) Шольц-Вольфовича і Павла Боїма закупила на ярмарку в Луцьку на 1200 золотих 240 пар «юхту московського».

Численні факти свідчать, що львівські купці їздили в російські міста: в Москву, Новгород, Смоленськ, В'язьму, в прикордонні міста — Путивль, на Свенську ярмарку. Вони привозили в Російську державу місцеві товари: залізні та ювелірні вироби, зброю, одяг; а також імпортні товари: східне коріння, південні овочі, бавовняні та шовкові тканини.

Зі Львова йшло два шляхи на Москву. Один, північний, проходив через Брест, Мінськ, Смоленськ, Можайськ; другий, східний, йшов через Глиняни (початок шляху — нинішня вулиця Леніна), Золочів, Полонне, Житомир, Київ, Ніжин, Путивль, Севськ, Калугу.

Саме цими шляхами відбувалися подорожі львов'ян в Росію і російських купців у Львів.

Ще в XV ст. українські купці Львова налагодили торговельні зв'язки з Новгородом і Смоленськом. В кінці XVI і особливо в XVII ст. подорожі львов'ян в Росію стають частішими. В 1570 р., наприклад, їздив в Москву львівський купець Сава Федорович.

На початку XVII ст. зв'язки з Москвою налагодили львівські ремісники-ювеліри Франкович, Берак та Седмирадський, що привозили в Російську державу власні вироби. В 1609 р. Андрій Торосович надіслав зі Львова для продажу в Росію тканини на 1591 золотих. З своїми товарами приїздив до В'язьми в 1632 р. «Дем'яно львовець». В 1637 р. львівський купець Габріель Лангіш, що займався торгівлею соболями, посилав до Москви свого зятя Михалевича, який придбав там соболів на 3000 золотих.

Діяльну участь в торгівлі російським хутром брав львов'янин К. Ісарович, який в 1678 р. придбав на Свенському ярмарку біля Брянська багато соболів. В 1683 і 1690 рр. він їздив у Москву з своїми товарами.

Збереглися також відомості про приїзд на західноукраїнські землі, зокрема у Львів, російських купців.

В 1640—1641 рр. на західноукраїнських землях перебував російський купець Іван Степанович Қадашевець (як його називають у львівських актових книгах Іван Москвитин або Іван Стефанович). В 1640 р. з російського державного скарбу Қадашевець отримав соболів на 8002 рублі. З цими хутрами він прибув на західноукраїнські землі, зокрема в Ярослав. На ярославському ярмарку він обміняв кілька сот соболів на так званий блаватний товар. Слід зазначити, що ярославський ярмарок був відомий далеко за межами Галичини. Сюди щороку приїжджали купці з багатьох країн Європи і Близького Сходу.

В Ярославі бували російські купці, де вони могли зустрічатися з львов'янами.

Крім Ярослава, Кадашевець побував у Львові, Буську, Барі, Луцьку, Старокостянтинові, Варшаві, Любліні. Повернувшись з України, він привіз в Москву різноманітні товари: віск, тканини, скляний посуд — всього на 4151 рубль.

Економічні зв'язки Львова з Росією, перебування львівських купців в Росії і російських на західноукраїнських землях, у Львові, сприяли зближенню цих земель з Російською державою, розвиткові почуття дружби між російським і українським народами.

Крім ярмарок, кожного тижня у п'ятницю в місті відбувалися торги, в яких брали участь навколишні селяни і купці з сусідніх міст.

В торгівлі Львова значне місце займала риба — свіжа, солена, копчена, маринована. Частина її ловили в ставках Руського воеводства, а частину привозили зі Сходу. Багато риби львівські купці вивозили на Захід.

Торговельні інтереси львівських купців, а особливо багатих, захищало право складу і цілий ряд різних привілеїв. Львів мав «абсолютне право складу» для всіх купців — «гостів» і місцевих — на всі товари. «Право» це полягало в тому, що у Львові обов'язково повинні були складатись і виставлятись для продажу всі східні товари, привезені татарським, молдавським і іншими шляхами. Ці товари оптом могли купувати багаті львівські купці і тут же перепродувати оптом чи в роздріб купцям інших міст.

Львівські купці змушували купців малих міст — Галича, Рогатина, Теревовлі, які їхали на Захід, продавати свої товари на львівському ринку. Місто часто виступало і проти краківських купців, які їдучи на схід, намагались обминати Львів. Львів був своєрідною товарною станцією, на якій перевалювалися товари сходу і заходу. На варті торговельних привілеїв стояли купецькі організації—братства — цехи купців. В XVI ст. зустрічаємо три окремі купецькі організації—братство багатих купців, вбогих купців і перекупків.

Купецькі братства виникли ще десь у другій половині XIV століття. В 1408 р. купецьке братство закладає вже власну торгіву контору в Сучаві.

В XVI ст. значно зростає економічне й політичне значення багатих купців. Цех сорока найбагатших крамарів Львова обмежував продаж товарів вбогих крамарів, перекупків і ремісників. У 1519 р. цех багатих купців забороняв вбогим крамарям продавати на лікті шовки і полотна. Лише багаті купці мали право торгувати всякими товарами в роздріб, кусками і фунтами. Багаті купці стежили за своїми вигідними привілеями. На їх боці було також міське управління і староста. В 1579 р. вони виступають проти перекупок і забороняють їм продавати

полотна на лікті і всякі вироби з полотна. Багаті купці також намагалися заборонити львівським ткачам продавати вироблені ними полотна на львівському ринку. Боротьба ця тривала на протязі всієї другої половини XVI століття.

До братства багатих купців належали не лише найбагатші купці католики, але й православні українці й вірмени. Наприклад, у 1606 р. до цеху багатих купців з українських багатіїв належали Сенько Лучка і Іван Більдага. Таких купців було небагато. Але й вони не були в усьому рівні з багатими купцями католиками. На них розповсюджувався ряд обмежень. Так, наприклад, вони були позбавлені права участі у міському управлінні. Менш заможна частина українського населення міста піддавалася тяжким утискам. Особливо дошкуляли обмеження у веденні торгівлі.

Тяжкий соціальний і національний гніт викликав опір і боротьбу поневолених проти експлуататорів.

2. Класова боротьба у Львові в XV—XVII ст.

Класова боротьба у Львові заповнює численні сторінки його минулого. Вона проявлялась у найрізноманітніших формах. У загальному ході цієї боротьби можна виділити періоди найбільшого напруження — це друга половина XVI і перша половина XVII ст., напередодні визвольної війни 1648—1654.

Розглянемо спочатку боротьбу шляхти проти населення міста.

Боротьба польської шляхти проти феодальних міст тривала цілі століття. Особливо гострих форм набрала вона в другій половині XVI століття.

У Львові ця боротьба проявлялась у різних формах: в прямих наїздах шляхти на місто, в грабунках і насильствах. Наприклад, наїзд снятинського старости Язловецького у 1588 р., грабування міських арсеналів цим же Язловецьким у 1571 р. і Замоївським — в 1582 р. і т. д. Шляхта втручалась і в економіку міста. Львівські воеводи часто встановлювали такі ціни на різні товари, які спричинювали збитки ремісникам і давали вигоду шляхті. В 1586—1587 рр. львівські ремісники протестували проти старости Гербурта, який всупереч міським привілеям і цеховим статутам дозволяв «партачам» займатися ремеслом поза цехами, окремим людям без відома міста варити горілку і пиво, перешкоджав міській торгівлі, заводячи торги на Підзамчі, і насильно збирав велику торгіву плату з міщан.

В першій половині XVII ст. міщани скаржилися на дії львівського старости Юрія Мнішека. Староста Мнішек підтримував чужих купців, на Краківському передмісті самочинно визначав місця для торгів, а в 1619 р. дав дозвіл на заснування

нового цеху шевців. Старости присвоювали собі права міського управління. Шляхта, що густо розсілася на території міста у своїх домах і фільварках, завжди намагалася притіснити міщан, всіляко порушувала їх привілеї. Привілеї для одних і економічні, політичні та національно-релігійні обмеження для інших були причиною загострення соціальної боротьби у місті.

Найбільш гострих форм набирала боротьба міського поспільства проти всевладного міського управління, проти міських патриціїв. Патриції прибрали до своїх рук міську раду. Ще в першій половині XVI ст. вони добилися відміни виборності у раду і зайняли в ній свої місця довічно. Від ради залежала вся міська адміністрація, в її руках було незалежне від контролю управління міським майном, будинками, підприємствами і селами. В другій половині XVI ст., коли зловживання патриціату перейшли всякі межі, почався рух міського поспільства, бюргерства і плебейських груп передміщан. Хоч учасники цього руху займали неоднакове економічне становище, але їх об'єднувала спільна боротьба проти патриціїв.

В 1571 р. представники поспільства подали скаргу урядові, в якій докладно розповідалося про хижацьку поведінку патриціату, про його знущання над народом. Жителі Львова, говориться в скарзі, «не можуть бути спокійними, як не можуть бути спокійними злидні і жебрацтво. Причиною цих злиднів є сама рада... сидить ця рада у фольварках і будинках, які належать місту, і таким чином суди відбуваються, що за 2 гроші боргу по 10 гривен штрафу бідну людину сплачувати примушують».

Ядром міського поспільства були ремісники. Це видно з того, що відповідь королівського уряду на скаргу поспільства була адресована аж трьом ремісникам: шевцеві Якову Школьчику, лимарю Йоану Недзведзькому, кушніреві Якову Соска і передміщанинові Орішикові (теж, певно, ремісник) і лише тільки одному купцеві.

В зв'язку з численними скаргами міського поспільства королівський уряд змушений був видати декрет, який в певній мірі обмежував сваволю патриціату. Декретом від 27. V 1577 р. вводився контроль над діяльністю міської ради. Міські фінанси тепер контролювало 10 контролерів, до складу яких входило 6 представників від міського поспільства і 4 — від лавників. Раді заборонялося самовільно продавати і здавати в оренду міські маєтки. Найважливішим завоюванням поспільства було введення у Львові «колегії сорока мужів», яка складалася з 20 купців і 20 ремісників.

Колегії сорока мужів надавалися деякі права в управлінні містом, особливо контролі над діяльністю міської ради. До складу колегії в перші роки її існування входили два купці українці — Лешко і Фома Бабич, але згодом ця організація стала доступною лише для католиків, хоч в боротьбі з міським

патриціатом українці, вірмени й інші народи підтримували колегію сорока мужів.

Незважаючи на створення колегії сорока мужів, рада продовжувала самочинно господарювати в місті, вона зловживала міськими фінансами, витрачаючи їх на свої особисті потреби. Вона без погодження з колегією укладала договори, віддавала в оренду та продавала міські села, продавала торгові привілеї різним людям, завдаючи цим шкоду міщанам. Дії патриціанської ради викликали обурення у поспільства. Тому боротьба між ними не припинялась. Колегія сорока мужів використовувала в цій боротьбі деякі суперечності між радою і лавою.

Слід зазначити, що в боротьбі з радою колегію сорока мужів підтримувало все міське поспільство міста з громадами українців та вірмен і плебейські маси передмість.

Боротьбу міського поспільства очолював львівський історик син купця Йоган Алембек.

Вимоги поспільства були викладені у тридцяти шести пунктах. Поспільство вимагало використання прибутків королівської каси лише на міські укріплення, а не на приватні потреби радників, позбавлення шляхти та міських патриціїв права власності на міські землі, введення щорічних інвентарів всіх міських сіл та всього міського майна, заборони членам ради управляти міськими селами і т. п.

За допомогою підкупу раді вдалося перетягнути на свій бік лавників. Цим рух поспільства був послаблений. Але боротьба між радою і поспільством не припинялась.

Боротьба міського поспільства проти патриціату охоплювала найчастіше всі верстви міського населення. Багаті бюргери майже завжди були посібниками патриціату в його боротьбі і проти міського поспільства.

Так, наприклад, в 1597 р. цех багатих купців склав заяву про свою вірність міській раді і обіцяв їй підтримку у боротьбі з міським поспільством.

На початку XVII ст. проти патриціанської ради посилюють боротьбу селяни міських сіл і передміщани Галицького передмістя. Вони діяли заодно з усім міським поспільством проти міських багатіїв, але мали і свої окремі вимоги. Передміщани домагалися зрівняння їх у правах з міщанами, висували вимогу укріплення, обведення валами Галицького передмістя і виступали проти намагань міської ради змусити їх відробляти «шарварки» при укріпленні міських стін. Особливо гострою була ця боротьба в 30-х роках XVII століття.

В 1634 р. міська рада виступила проти будівництва оборонних валів на передмісті, і натомість змушувала передміщан працювати на укріпленні середмістя. Передміщани відмовилися. У відповідь на це рада загрожувала «кільканадцять з вас (передміщан) ганебно забити на ратушних сходах посторонними і киями».

Однак погрози і насильства не зломали передміщан. Вони не виходили на «шарварки», а працювали на укріплення передмість.

В 1635 р. відбувся один з найбільш гострих виступів передміщан. Представник передміщан Павло Волинець у палкій промові викривав експлуататорську політику патрициїв і закликав до опору. В цехах відбувалися виступи підмайстрів проти майстрів. Підмайстри вимагали полегшення доступу до майстерства, поліпшення умов праці, заборони побоїв і інших знущань. Є відомості про організовану боротьбу підмайстрів проти майстрів ще в кінці XV століття. Так, кравецькі підмайстри в знак протесту проти жорстокої експлуатації і знущань вирішили залишити місто. Вночі вони перебралися через міські стіни, але їх наздогнала міська сторожа і між ними зав'язалася збройна сутичка. Кількох підмайстрів було убито, а інших насильно повернено до міста. Боротьба підмайстрів проти майстрів привела в XVI ст. до утворення окремих організацій підмайстрів з власними статутами.

Ряд гострих виступів підмайстрів проти майстрів засвідчують документи з XVII століття. В 1609 р. підмайстри скаржилися на те, що не мають роботи, бо майстри використовували на будівництві учнів, яким платили менше, ніж підмайстрам, а різницю в оплаті привласнювали.

Найбільш гострі форми носила боротьба цехових ремісників проти позацехових ремісників, так званих «партачів», кількість яких дуже швидко зростала. Наприкінці XVI і на початку XVII ст. позацехових ремісників багатьох професій було у Львові майже стільки, скільки цехових. Різноманітні обмеження і репресії, яким піддавали цехи партачів, не давали результатів. Позацехове ремесло, вільне від регламентацій, які сковували цехове ремесло, успішно розвивалося. Його розвитку сприяла і підтримка з боку львівських старост і купців, яким вигідніше було купувати товари у позацехових ремісників.

Боротьба цехів з партачами не обмежувалася лише скаргами, судовими процесами, конфіскацією знарядь праці і виробів партачів, а доходила й до збройних конфліктів та організованих нападів. Наприклад, в 1639 р. цехові ремісники напали на будинки позацехових ремісників Краківського передмістя, нищили, забирали знаряддя праці, сировину, готові вироби, наносили численні побої і рани. Партачі теж організовано виступали проти цехових ремісників. В цьому ж році ткачі, ковалі й столяри, що не належали до цехів, вчинили напад на цехових майстрів.

Боротьба велася також між цехами і купцями. Ремісники часто виступали проти купців, які торгували виробами позацехових ремісників чи товарами, привезеними з інших країн. В 1609 р. слюсарі виступали проти купців, які продавали товари, привезені з Німеччини або куплені у партачів.

Суперечності існували також між окремими групами купців. Проти цеху сорока багатих крамарів виступали менш заможні крамарі. Ще в 1519 р. багаті купці забороняли менш заможним купцям продавати шовки і полотна на лікті, а інші товари — на фунти.

В 1578 і 1580 рр. були видані спеціальні королівські декрети і постанови міської ради, спрямовані проти дрібних крамарів. Вони мали право торгувати тільки окремими товарами. Багаті крамарі переслідували також і перекупок, забороняючи їм продавати на лікті, (в роздріб) полотна і різні полотняні вироби. Документи свідчать, що у 1579 р. у перекупників Юрка Пишного, Мартина Горичич, Катерини Якубової, Олени Мартинової, Грицька Зарікович і Кості Кравцева було конфісковане полотно.

Друга половина XVI і перша половина XVII ст. характерна також посиленням наступу патриціанської ради на селян львівських міських сіл. Збільшення існуючих і введення нових форм феодальних повинностей супроводжувалося обмеженням правового становища селян. Селяни міських сіл чинили рішучий опір цьому наступові.

З 1596 по 1612 рр. точилася боротьба міської ради з селянами Замарстинова, Волиці і Поріччя. Селяни відмовлялися виконувати феодальні повинності і не погоджувалися на введення панщини. Вони вважали себе передміщанами і визнавали обов'язковою для себе повинністю тільки «шарварки» у місті. Селяни збиралися на таємні наради, писали скарги до короля, піднімали на боротьбу селян інших міських сіл. Міська рада вирішила силою заставити селян відбувати панщину. Понад 50 селян було ув'язнено в міській ратуші, морили їх голодом. До арештованих не допускали ні родичів, ні знайомих, а тих, хто приносив їм їжу, також ув'язнювали. Селян не злякали в'язниці і насильства. Прибувши до міста, вони зібралися на ринку і вигукували: «До горла нашого не допустимо, бо це мусило б облитися кров'ю».

Документи розповідають про одностайний виступ селян цих сіл проти обміру їх земель, який проводився для передачі частини земель новим орендарям. Комісія ради, яка направлялася для обміру земель, по дорозі з Брюхович до Збоїська була зустрінута селянами, озброєними сокирами і вилами. Селяни Шимонович, Станіслав Стахера, Йоган Фляндт, Іван Смішко, Грицько Бродзіл грізно протестували проти обміру, проганяли комісію і наступали на шнур, яким обмірювали землю.

До них приєдналися інші селяни і з неменшою завзятістю проганяли комісію. Селянин Іван Облесний з особливим запалом підбурював і заохочував селян розправитися з членами комісії.

Феодальна експлуатація міських селян з кожним роком посилювалася. В 1634 р. було збільшено відробіток панщини

до чотирьох днів на тиждень від лану поля. Це привело до нових виступів проти патриціату, і навіть збройних виступів, вже у всіх міських селах. Майже два роки (1635—1636) міські селяни не виконували жодних феодалських повинностей, як про це свідчить документ, «озброєні вночі нападали на управління та міських слуг».

Король видав декрет, яким скасовував усі привілеї міських селян і наказував суворо карати повсталих, особливо їх ватажків. Королівський суд теж виніс рішення про скасування усіх привілеїв міських селян та зобов'язував їх протягом 3 місяців відробити панщину за весь 1636 рік.

Але і це не злякало селян. Вони продовжували опір і не відробляли панщини. Міська рада вирішила силою заставити селян відбувати панщину на збиранні врожаю. Вона направила проти них міських «ціпаків» (поліцаїв). Тоді селяни Головска вдарили тривогу. Озброївшись вилами, дрючками, косами, селяни напали на міських «ціпаків», і почалася бійка. «Люди насувались як хмара», — розповідав на суді 15 вересня 1636 р. старостинський возний Могильський, — «одного з наших вдарили дрючком по рушниці, аж відлетів курок, і якщо б одного з них у тій сутичці не прострілено, мабуть, були б нас повбивали».

Суд обвинувачував селян у бунтах, змовах, таємних зборах, нападах на слуг міста, у порушенні королівського декрету про відробіток панщини і т. п.

П'ять активних селян — Матис Мацістий, Іван Облесний, Іван Пекар, Іван син Дроб'яга та Кисіль були засуджені до смертної кари. Але замість смертної кари вирішено було «бити їх найперше посторонками на сходах, потім кинути до в'язниці та держати так довго, доки не будуть робити, згідно з декретом короля, під карою ув'язнення та конфіскації всього майна». Всіх інших засуджено: одних до в'язниці, інших — в колоди, а деяких — висікти посторонками на ратуші, як бажатимуть орендарі. Яця, «Іванового зятя», з Малого Головска, що наказав Грицькові Щербі бити на сполох, засуджено на смертну кару «через обезглавлення мечем». Так жорстоко придушувалася найменша спроба експлуатованих чинити опір своїм поневолювачам.

3. Львівські братства. Діяльність Івана Федорова. Зв'язки Львова з Росією в XVI — першій половині XVII століття

Українське населення Львова, як і всієї Галичини, на протязі століть вело боротьбу за своє національне визволення проти полонізації і окатоличення. Найбільш послідовною у цій боротьбі була міська біднота і міські селяни. Боротьбу проти

національного гніту вони пов'язували з головним завданням — боротьбою за соціальне визволення.

Форми боротьби були різні.

Організаціями українських ремісників і купців були братства, формально об'єднані навколо якої-небудь однієї церкви, фактично — політичні організації, які репрезентували українське бюргерство і одночасно виступали від імені всього українського населення, користуючись його підтримкою. Мова йде, звичайно, про боротьбу за національне рівноправ'я.

Львівські братства виникли вже в XV столітті. Кілька братств було в передмістях, найміцніше, центральне — в «місті серед стін». Це було відоме Успенське братство, яке об'єднувало українських купців, що жили на Руській вулиці.

Братства не були масовими організаціями. Незважаючи на статут, який формально визнавав право для всіх православних вступати в братство (маємо на увазі статут Успенського братства), зробитися братчиками могли лише купці, майстри, шляхтичі. В списках Успенського братства ми зовсім не знаходимо селян або представників міських низів. Це пояснюється, насамперед, високим вступним внеском, який був встановлений для бажаючих вступити в Братство.

І все ж таки львівські братства відіграли значну прогресивну роль в розвитку національно-визвольного руху.

Успенське братство вважалося «материнським» по відношенню до передміщанських братств. Успенське братство ми і будемо в далішому викладі називати Львівським братством.

Слід зауважити, що в склад Львівського братства як почесні члени входили такі українські магнати, як Вишневецький, Острозький, Могила — великі землевласники, поневолювачі українських селян. Ці люди розглядали Братство як засіб для зміцнення своїх позицій в Речі Посполитій. Діти братчиків Острозького і Вишневецького, Януш Острозький і особливо Ієремія Вишневецький нічого спільного не мали з братством і стали відомі як запеклі вороги українського народу.

Завдання Львівського братства добре сформульовані в рішенні від 27 серпня 1609 р., прийнятому на зборах Успенського братства спільно с представниками братств Краківського й Галицького передмість. Братчики вирішили об'єднатися «в той справе, котора ся точит о вольности всего народа русского за потеснением урядов и цехов ремесл вшеляких от народа польского народу русскому... Во всем единостайне, верне и неотступне до окончания права стояти, не щадячи маетностей, часу и самих себе».

Мова йде, як бачимо, про здобуття політичних прав для українського населення, головне — про право займатися ремеслом.

Львівське братство подавало численні скарги королівському уряду, час од часу надсилало своїх депутатів у Варшаву з ви-

могою урівняти в правах православних, тобто українців, з католиками — поляками. Львівське братство тримало постійний зв'язок з іншими українськими і білоруськими братствами.

Певне значення мала і церковна політика, яку проводило Львівське братство. Справа в тому, що деякі православні єпископи, які були великими землевласниками, пішли на згоду з католиками, прийняли унію і стали агентами шляхетської Польщі, намагаючись прибрати до своїх рук Львівське братство. Але здійснити свої наміри вони не мали змоги.

Львівське братство проводило незалежну від місцевих єпископів політику.

Роль Братства особливо зросла з кінця XVI ст., коли воно одержало так зване право ставропігії, тобто безпосередньої підлеглості константинопольському патріарху. З цього часу Львівське братство стало називатися Львівським ставропігійським братством.

Документи свідчать про те, що Львівське братство вело широку культурно-освітню діяльність. Майже у всіх передміщанських братствах існували школи, а при Успенському братстві — велика на той час школа із поширеною програмою, близькою до програм вищих учбових закладів того часу. В школі працювали такі видатні викладачі, як Стефан Зизаній Тустановський, Іов Борецький, який став пізніше ректором школи Київського братства, та інші.

Велике значення в розгортанні боротьби проти національного пригнічення, в розвитку української освіти мала друкарня Львівського братства. В ній друкувалися гострі полемічні твори, спрямовані проти зрадників-уніатів, підручники, на яких вчилися покоління львівських школярів. З 1591 по 1715 р. з друкарні Львівського братства вийшло 140 назв книг в кількості більше 160 000 примірників.

В 1591 р. був надрукований «Адельфотес» — «грамматика доброглаголивого еллино-словенского языка». В підручнику вміщено вірш, слова якого звучать як заклик до боротьби за возз'єднання з Росією: «Мужайся, многоплеменный росский народе».

Найбільшою заслугою Львівського братства було встановлення і зміцнення зв'язків з братнім великим російським народом. Політичні і культурні зв'язки з Російською державою — яскрава сторінка в історії Львова, який завжди стояв у перших лавах борців за возз'єднання України з Росією.

Львов'яни ніколи не забували, що вони походять з одного кореня з росіянами і свої надії на визволення зв'язували з допомогою Великої Росії.

Велике значення у зміцненні зв'язків братніх російського і українського народів мала діяльність російського, білоруського, українського першодрукаря Івана Федорова. Як відомо, в 1566 р. Федоров залишив Москву і переїхав до Білорусії, де

в місті Заблудові продовжував свою діяльність. Коли обставини примусили його шукати іншого місця для роботи, Федоров обрав Львів. Немає сумніву, що першодрукар зробив свій вибір не випадково. Львів був добре відомий як великий промисловий і культурний центр, тут можна було знайти людей, які б підтримали велику справу друкування книг.

Шляхи до Львова були відомі москвичам. Як уже згадувалося, в XVI ст. існували тісні економічні зв'язки між російськими містами і Львовом.

В кінці 1572 або на самому початку 1573 р. Федоров приїхав у Львів і поселився в Краківському передмісті, на Підзамчі (зараз район вокзалу Підзамче). Для організації друкарні потрібні були кошти. Федоров звернувся до українських і грецьких багатіїв, але не одержав від них підтримки. Пізніше Федоров розповідав про це в «Післямові» до Львівського «Апостола»: «...обтіцах многаши богатых и благородных в мире помощи прося от них... Не испросих умиленными глаголы». На допомогу друкарю прийшли передміщани, небагаті ремісники. За свідченням самого першодрукаря, «неславнии в мире обретошася, помощь подающе». Користуючись цією братньою підтримкою, Федоров переборов усі труднощі і в 1574 р. видав першу друковану книгу на Україні. Це був — «Апостол», який одержав назву «Львівського» і був чудовим повторенням книги такої ж назви, надрукованої Іваном Федоровим у Москві в 1563—1564 рр.

Крім «Апостола», у тому ж 1574 р. Федоров надрукував у Львові другу книгу — «Буквар». Ця книга складається з 80 сторінок невеликого формату, на яких вміщена азбука, склади, елементи орфографії і граматики, вправи для читання. В кінці книги вміщені герб міста Львова, друкарський знак Федорова з словом «ИОАН» довкола нього. Внизу напис: «Выдруковано во Лвове року 1574».

Це був перший друкований підручник з слов'янської мови. Поява «Букваря» Федорова в умовах польсько-шляхетського наступу на українські землі була значною подією в культурному житті Львова і всіх українських земель.

Особливий інтерес становить собою післямова Федорова, в якій він звертається до українського народу зі словами: «Возлюблений честный христианский русский народе греческаго закона. Сия еже писах вам... ради скорого младеньческаго научения...». Федоров підкреслював свою особисту участь у виданні цієї книги, її призначення для навчання молоді та виражав готовність і надалі працювати для народу.

Федоров піклувався не тільки про навчання, але й про виховання молоді. За висловом акад. Тихомирова, Федоров виступає як передвісник гуманної педагогіки.

В «Букварі» Федоров помістив короткі повчання, в яких звертається до батьків і вчителів з порадами виховувати ді-

тей «в милости, в благоразумии... в кротости, в долготерпении», закликає батьків «не раздражайте чад своих», а дітям радить слухатись і поважати своїх батьків.

Серед цих повчань є вислови, спрямовані на захист бідних і знедолених людей: «...не сотвори насилия убогому, понеже убог есть», «не дотыкайся межей чужих и на поле сироты не

ісха дасъ бандѣтъ .
 Въ занесеныи чѣтныи
 христїаньскїи рѣкїи на
 рѣде , грѣческаго закона .
 еіа еже писахъ вамъ , не
 шѣебѣ , но шѣжтвеннѣхъ
 аплазъ нѣбѣ оноснѣ стѣхъ
 оцѣ оученїа , и прѣподѣ
 бнѣго оцанашего іуана
 дамаскинѣа , шграмати
 кїи , мало нѣбѣтѣ . радн
 екараго младѣньческаго
 плауѣнїа . въ малѣ съ
 кратнѣвъ сложи . нѣще
 еи трѣдѣ молъ блгоуѣго

днѣ бѣдѣтъ вашн лю
 бѣн . прїимѣте еіа сло
 бѣвн . алъ нѣннѣхъ пр
 сѣпнхъ блгоуѣго днѣ съ
 вождѣнїе потрѣднѣтн
 ел хощѣ . аще блговоан
 бѣтъ , вашннн стѣмн
 молнѣтамн
 амннѣ .

Вѣдрѣсѣвано волѣвѣ ,
 рѣсѣ , а , фѣд .

Сторінки з «Букваря» Федорова.

вступай». Як заклик до поневоленого тоді українського народу звучать слова: «...духа не угашайте... утешайте малодушныя, носите немощныя».

Таким чином, російський першодрукар виявив себе як талановитий просвітитель, гуманіст і патріот.

Москвич Федоров знайшов свою другу батьківщину у Львові. Тут він одружив свого сина Івана з львов'янкою. У Львові він помер в 1583 р. і був похований на подвір'ї Онуфрієвського монастиря.

Життя і діяльність славного сина російського народу Івана Федорова на західноукраїнських землях, зокрема у Львові, мала велике значення в розвитку російсько-українських культурних зв'язків.

В другій половині XVI ст. велике значення для західноукраїнських земель, особливо для українського населення міста Львова, мали не тільки культурні, але й передусім політичні

зв'язки з Російською державою. Українське населення Львова тяжіло до Росії, бажало возз'єднатися з російським народом.

Російський уряд ніколи не визнавав загарбання Польщею західноукраїнських земель і їх центра — міста Львова.

В 60—70-х роках XVI ст. російські дипломати в переговорах з польсько-литовськими послами поставили вимогу повернути Росії західноукраїнські землі, зокрема місто Львів, як споконвічні руські землі. В 1563 р. польським послам Ходкевичу, Воловичу і Гарабурді, які приїхали для переговорів про укладання миру з Російською державою, представники російського уряду пред'явили вимогу повернути Росії українські міста, в тому числі і Львів.

Ці заходи російського уряду збігалися з посиленням наприкінці XVI ст. політичних і культурних зв'язків Львова з Росією. Львов'яни все частіше звертаються до Москви, в ній вони бачать свою надію і захисницю.

Ініціативу в налагодженні зв'язків з Москвою проявило Львівське успенське братство. 14 червня 1592 р., в зв'язку з спорудженням Успенської церкви у Львові, Львівське братство звернулося за допомогою «ко... многименитому роду російському». В Москву із Львова вирушила делегація Львівського братства. Львов'яни везли з собою листа до російського уряду.

В цьому листі вони згадували про своє спільне походження від одного коріння з російським народом і визначали себе як «от многоплеменитого рода російского ...обретаемии во граде Лвове... род российский и греческий». Львов'яни повідомляли про своє тяжке становище: «Во великих печалех обретаемся, яко не имуше прибежища... убози и умалени суще паче всех человек жителей града сего» (тобто міста Львова). Члени Львівського братства просили матеріальної допомоги для утримання лікарні, на відбудову церкви, а також церковних книг, російських ікон та ін.

У вересні 1592 р. делегація Львівського братства приїхала в Москву. В Москві львов'ян зустріли дуже привітно і подали їм значну матеріальну допомогу. Цар Федір Іванович видав їм грамоту на вільний проїзд через російський кордон і обіцяв в майбутньому також подавати допомогу львов'янам.

Допомога російського уряду Львівському братству носила, безперечно, політичний характер. Цим актом уряд Російської держави виступив на захист українського населення Львова.

Відзначаючи цю допомогу, вдячні російському урядові члени Львівського братства помістили на куполі відбудованої Успенської церкви герб Російської держави і напис: «Пресветлый царь и великий князь Моск-Росии Феодор Иванович был благодател церкви».

В наступному 1593 р. Львівське братство вдруге збиралося посилати своїх представників до Москви. Виділені Братством

представники одержали дозвіл на вільний проїзд в Російську державу. В цій грамоті вказувалося, що представники Братства їдуть за наказом «всього братства в місті Львові... до землі московської, до найяснішого великого князя московського ...до боярської ради і до всіх посполитих громадян цієї землі». На жаль, не збереглося матеріалів про здійснення цієї поїздки.

Політичні і культурні зв'язки Львова з Росією успішно розвивалися і в першій половині XVII століття. Подорожі представників львівських братств, купців, ремісників і православного духовенства в Москву і інші російські міста стали традиційними.

В 20-х роках XVII ст. діяльну участь в зносинах з Росією брав львівський єпископ Ієремія Тисаровський. Він був на протязі значного часу єдиним православним єпископом на Україні, тоді як всі інші єпископські кафедри були зайняті уніатами. 4 жовтня 1625 року Тисаровський звернувся до російського уряду з листом, в якому скаржився на тяжке становище українського народу: «Ознаймуемо... о нестроении барзо великом в земли нашей от супостатов ляхов на церков нашу». Він просив матеріальної допомоги, бо не мав «не откол жадного ратунку и вспоможеня». З листом Тисаровського в Москву був посланий спеціальний представник. Його подорож закінчилась успішно, він отримав в Москві грошову допомогу.

Характерно, що львівський єпископ і його посланець, бажючи допомогти Російській державі, повідомляли російський уряд про політичне становище на Україні. Тисаровський, мабуть, наказав своєму посланцю усно розповісти в Москві про важливі політичні справи, бо представник його заявив російським воеводам, що за ним є «государево дело великое».

Про прагнення і настрої українського населення Львова, Львівського братства і взагалі населення західноукраїнських земель свідчить діяльність Іова Борецького, колишнього викладача Львівської братської школи, а пізніше викладача Київської братської школи і київського митрополита. В 1624 р. Борецький звернувся до російського уряду з проханням про допомогу. В своєму листі в Москву Борецький писав, що шляхетська Польща «меч на православних обстриша», і закликав російський уряд прийняти Україну до складу Росії. Під впливом Борецького українці переселялися до Російської держави. В Москві працювало декілька родичів самого Борецького, серед них мешканці Львова.

Переселення львов'ян до Російської держави були яскравим свідченням тяжіння українського населення Львова до возз'єднання з братнім російським народом. Разом з тим воно було результатом посилення наступу польських феодалів на права українського населення, ростом національного гніту після селянсько-козацьких повстань кінця XVI — початку XVII століття.

4. Львів у роки визвольної війни під керівництвом Богдана Хмельницького (1648—1654)

Селянські і козацькі повстання наприкінці XVI і на початку XVII ст., що відбувалися на Україні, охоплювали також і західноукраїнські землі. Селяни і міські низи цих земель брали участь в селянсько-козацькому повстанні 1594—1596 рр. Як відомо, базою цього повстання була Волинь.

І в наступні 30-ті роки XVII ст. представники Галичини і Волині були учасниками селянсько-козацьких повстань, які відбувалися на Наддніпрянщині.

В західноукраїнських землях антифеодальні виступи ніколи не припинялися, а на початку XVII ст., точніше напередодні визвольної війни, посилювалися. Як уже згадувалося, саме в цей час посилюється рух селян львівських сіл проти міської патриціанської верхівки, яка була носієм феодального гніту.

Під час визвольної війни 1648—1654 рр. західноукраїнські землі стають значним районом повстання. Український народ, очолюваний Богданом Хмельницьким, вів боротьбу за визволення всіх українських земель, за возз'єднання України з Росією.

Участь в цій боротьбі селян і міських низів Галичини і Волині, в тому числі львов'ян,— славно, яскрава сторінка в історії західноукраїнських земель і їх центра — міста Львова. Уже в травні 1648 року, після перших перемог визвольної армії під Жовтими Водами і Корсунем, значно посилюється селянський рух, який в західноукраїнських землях охоплює всі кутки Волині й Галичини. Загони повстанців діють в районі Луцька, в Сатанові, в околицях Сокаля, в Струмиловій Кам'янці. Разом із селянами виступають міські низи. В серпні 1648 року західноукраїнські повстанці оволоділи «містами значними», як називає їх український літопис,— Острогом, Луцьком, Володимиром. До рук повсталих переходять Дубно, Клевань, Олика. На Покутті, в Калущині — скрізь в Галичині діяли селянські партизанські загони.

Визвольна армія Хмельницького весь час тримала зв'язок з західноукраїнськими повстанцями. Розвідники Хмельницького ще на початку повстання йшли у волинські й галицькі села і міста, відвідали Львів, поширювали там листи-заклики Хмельницького, підіймали народ назустріч армії Хмельницького. Один з львівських урядовців примушений був визнати, що львов'яни нетерпляче чекають козаків Хмельницького. До цього визнання треба додати, що у Львові не тільки чекали, а й готували зброю, щоб у слушний час виступити проти гнобителів.

Цей час настав в кінці вересня 1648 року, коли визвольна козацько-селянська армія після блискучої Пилявецької перемоги вступила на західноукраїнські землі. 26 вересня армія

Хмельницького підійшла до Львова і взяла в облогу шляхетський гарнізон, який засів за мурами середмістя.

Там, в середмісті, а особливо в передмістях і в міських селах міська біднота і селяни приєдналися до козаків Хмельницького і разом з ним боролися за своє визволення.

Львов'яни допомагали Хмельницькому як розвідники. Вони показали козакам, де розташований міський водогін, та допомогли вивести його з ладу, що в значній мірі прискорило припинення опору польського гарнізону.

Жителі львівських передмість і міських сіл увійшли в склад загону славного полковника Максима Кривоноса і разом з ним брали участь в штурмі й захопленні Високого замка.

Слід зауважити, що в половині XVII ст. Високий замок був важливим пунктом львівської оборони. Звідти, як свідчить український літописець, «не тилки людей, а й курий и що кол-век там было выбити могли» — тобто той, хто володів Високим замком — панував над середмістям.

Саме цим треба пояснити, що шляхетський гарнізон припинив опір і склав зброю, визнаючи перемогу Хмельницького.

Уже тоді, в XVII ст., виникало питання, чому Хмельницький не наказав штурмувати середмістя, а обмежився викупом. Це сталося, по-перше, тому, що після заняття козаками Високого замка шляхетський гарнізон, як сказано вище, не міг чинити опору і склав зброю і, по-друге, тому, що Хмельницький не хотів піддавати небезпеці штурму українське населення передмістя. Це підтверджують український літопис і свідчення самого Хмельницького. Висвітлюючи це питання, слід згадати про особисті зв'язки Хмельницького з Галичиною і Львовом. Біографія Хмельницького зв'язана із Львовом. Відомо, що батько Богдана — Михайло Хмельницький служив у 90-х роках XVI ст. у Жовківському замку. Можливо, що у Жовкві (нині м. Нестеров) пройшли дитячі роки Богдана. Цілком точно встановлено, що вчився Богдан Хмельницький в одній із львівських шкіл, а значить і жив у Львові принаймні 4—5 років. Є відомості, що молодий Богдан брав участь в обороні Жовкви від татар в 20-х роках XVII століття. Отже, зв'язки Хмельницького з Галичиною і Львовом мали свою історію, нараховували напередодні визвольної війни кілька десятків років.

Відбиваючи прагнення українського народу, Богдан Хмельницький неодноразово висловлювався за воз'єднання України з Росією.

В лютому 1649 року в Переяславі, під час переговорів з представниками польських феодалів, Хмельницький різко виступив проти панських домагань залишити значну частину України, в тому числі західноукраїнські землі під владою шляхетської Польщі. Хмельницький відповів польським панам, що вбачає своє завдання у визволенні всього руського, тобто українського народу.

«Допоможе мені в тому, — сказав Хмельницький, — чернь по Люблін і Краків, вона мені не відступить і я її не відступлю, бо то права рука наша — люди, які не витерпівши, пішли в козаки» .

«Вся чернь по Люблін і Краків» — це селяни і міські низи Київщини та Поділля, Волині й Галичини, — це повсталий народ, боротьбою якого керував Хмельницький.

В своїй промові серед українських міст, визволених від шляхетського гніту, Хмельницький називає Львів і Галич.

Події наступних років визвольної війни є свідченням того, що Б. Хмельницький завжди пам'ятав про долю Волині і Галичини. Визвольна армія робить новий похід в Галичину, наносить нову поразку шляхетським військам (битва 5—6 серпня 1649 року під галицьким містом Зборовом). Перемога під Зборовом не дала бажаних наслідків. Зрада тимчасових союзників — татар, які фактично перейшли на бік польського уряду, привела до того, що частина України, в тому числі Галичина, залишилася під ярмом феодальної Польщі.

Народ не визнав умов Зборовського миру і готувався до нових боїв. Селянський рух в Галичині триває. Український літопис свідчить, що в 1649 р. багато галицьких селян «показалося». Пани, які поверталися в свої маєтки, зустрічали збройний опір з боку селян.

Під час переговорів з представниками польських феодалів в 1650 р. Богдан Хмельницький вимагав, щоб шляхетські війська залишили територію Львова, — тобто ще раз підтвердив своє бажання боротися за Галичину і Львів.

В 1651 р. Земський собор у Москві, зваживши на неодноразові просьби українських посольств, прийняв рішення про возз'єднання України з Росією. На підставі цього рішення, не оголошуючи поки що війни Польщі, російський уряд надав економічну допомогу Україні, і вжив ряд дипломатичних заходів, спрямованих на захист українського народу.

В 1653 р. у Львів, де перебував тоді польський король, приїхало російське посольство. Воно зажадало, щоб польський уряд відмовився від своєї політики національного і релігійного пригнічення, щоб польські пани українському населенню «неволи ни в чем не чинили».

Заслуговує на увагу, що представники російського уряду виступають на захист українського населення у старовинному українському місті, у Львові, де в цей час посилювався гніт шляхетської Польщі. Можливо, що російські послі користувались інформацією львівських братчиків, як це мало місце пізніше, під час переговорів в 1686 році. На користь такого припущення свідчить той факт, що один з російських послів придбав за допомогою братчиків книги для своєї бібліотеки.

Вимога російських послів була останнім кроком дипломатичного порядку. Негативна відповідь означала розрив зносин

з Польщею і початок війни. Так воно і сталося. Польський уряд висунув контрвимоги, які свідчили, що зарозумілі пани нічого не забули і нічому не навчилися. Вони вимагали, щоб козаки ставали, як раніше, холопами, щоб козаків було не більше 6 тисяч, щоб Хмельницький не був гетьманом.

Російське посольство виїхало із Львова. Починалася підготовка до війни. 1 жовтня 1653 року Земський собор ухвалив рішення про воз'єднання України з Росією. 8 січня 1654 року відбулася історична Переяславська Рада. Україна воз'єдналася з Росією. Війна Росії з Польщею стала неминучою.

В зв'язку з передбачуваним походом російських армій на західноукраїнські землі в серпні 1654 року російський уряд видав відозву до західноукраїнського населення. Відозва закликала львівських міщан, шляхту та духовенство переходити під владу Російської держави і разом з російськими військами вести боротьбу проти спільних ворогів — польських шляхтичів.

З метою визволення західноукраїнських земель в 1655 р. був організований похід об'єднаних російських і українських військ під командуванням Богдана Хмельницького і російського боярина Василя Бутурліна. В цьому році Львів знову побачив росіян, тепер уже не дипломатів, а всїнів. Об'єднана російсько-українська армія вступила на західноукраїнську землю. Знову піднялося на боротьбу селянство і низи міського населення.

Наприкінці вересня 1655 року російсько-українська армія підійшла до Львова і взяла його в облогу. Одночасно російсько-українські війська атакували шляхетське військо, яке займало позиції біля містечка Городок, недалеко від Львова. Шляхетське військо зазнало повної поразки. Цим самим була визначена доля шляхетського гарнізону у львівському середмісті. Почалися переговори з львівським магістратом (радою). Збереглося цікаве листування Хмельницького з магістратом. В першому листі Хмельницький повідомляв про повний розгром шляхетської армії під Городком і вимагав цілковитої покори. Особливо цікавий лист від 19 жовтня, в якому Хмельницький повідомляє про визволення всієї України, про своє прагнення «на цьому... стояти».

В 1655 повторилися події 1648 року. Не чекаючи штурму, шляхетський гарнізон склав зброю. Місто визнало владу Хмельницького, який, не вступаючи в місто, оголосив, що Львів перебуває під його захистом. В тому ж 1655 р. волинські і галицькі міста і села були звільнені від гніту шляхетської Польщі. Однак російсько-українська армія внаслідок несприятливого міжнародного становища примушена була залишити Галичину. Справа визволення західноукраїнських земель не була завершена.

Тоді деякі жителі міста Львова та інших західноукраїнських міст, зокрема Перемишля, Острога, Костянтинова, не бажаючи залишатися під шляхетським гнітом, переселилися

в межі Російської держави, в місто Козелець. В листі до царя Олексія Михайловича в 1655 р. вони писали, що прибули в Росію, «уходя от ляхов, чтоб есмя при вере своей православной были».

Російський уряд і Богдан Хмельницький, який керував створенням української державності, прагнули про возз'єднання в складі Російської держави всіх українських земель. Думка про долю Львова не залишала Хмельницького до останніх днів життя. Незадовго до смерті, в березні 1657 року Хмельницький суворо наказував своїм полковникам, які вирушали в новий похід на Галичину, не чинити найменшої шкоди місту Львову, а ставитися до нього, як до одного з українських міст.

5. Львів у боротьбі проти турецько-татарських та шведських загарбників. Зв'язки Львова з Росією в другій половині XVII і на початку XVIII століття

Значне місце в історії Львова часів феодалізму займає боротьба його населення проти турецько-татарських та шведських загарбників. Досить сказати, що за 250 років (XV—XVIII ст.) Львів витримав 14 облог. Шляхетська Польща нездатна була організувати оборону своїх кордонів. В Речі Посполитій не було постійного, добре озброєного війська, яке б несло охорону кордонів. Тому виняткове значення у виконанні цього завдання мало українське козацтво. Однак порочна політика польського феодального уряду спрямована була на обмеження козацтва. Це приводило до ще більшого послаблення обороноздатності Речі Посполитої.

Не дивно, що турецько-татарські загарбники неодноразово проходили через західноукраїнські землі, спалювали села, уводили в полон тисячі людей.

Під час одного з таких вторгнень в 1672 р. турецько-татарські полчища дійшли до Львова; спалили передмістя, оточили середмістя, яке з великими труднощами витримало тяжку облогу. Польська шляхта в XVII та нащадки її в XIX—XX ст. — шляхетсько-буржуазні історики звеличували окремих польських гетьманів як керівників боротьби проти іноземної навали. Деяким «героям» навіть ставили пам'ятники, в той час як заслуга тривалої, тяжкої боротьби зовсім не належить польським феодалам.

Справжнім героєм цієї боротьби був народ — селяни й міські низи. Це вони займали бойові пости на оборонних спорудах передмість і середмістя і давали гідну відсіч завойовникам. Коли в 1695 р. турецько-татарські орди, знищуючи все на своєму шляху, підійшли до Львова, то зустріли тут, передусім в передмістях, готових до бою озброєних львівських ремісників. Кам'яні будинки передмість, такі, як Онуфрієвський монастир

або монастир Босих кармелітів, стали своєрідними неприступними фортецями. Ведучи оборону у взаємодії з невеликим урядовим загоном і захисниками середмістя, які вогнем підтримували передміщан, жителі Краківського передмістя, Замарстинова та інших міських сіл хоробро трималися проти переважаючих сил ворога. Турецько-татарські загарбники відступили. Говорячи про причини поразки турецько-татарських завойовників біля стін Львова, не можна не згадати про допомогу, яку в цей час подавала Російська держава Польщі, а разом з тим і українським землям, що перебували в складі Речі Посполитої, зокрема Львову.

Саме в цей час російські війська проводили активні військові операції проти Криму, допомагаючи тим самим Польщі і передусім Галичині та Львову, які стояли на шляху турецько-татарських вторгнень.

Події, зв'язані з боротьбою проти татаро-турецьких загарбників, збігалися з дальшим розвитком і посиленням зв'язків Львова і Російської держави.

Після возз'єднання України з Росією в 1654 р. українське населення Львова, залишаючись під шляхетським гнобленням, тяжіло, як і перед визвольною війною, до Росії. Львов'яни в той час особливо потребували матеріальної і політичної допомоги з боку російського уряду.

В другій половині XVII ст. продовжуються подорожі українських діячів Львова в Москву. Діяльну участь в зносинах з російським урядом в 50-х роках XVII ст. брав львівський православний єпископ Арсеній Желіборський, прихильник визвольної війни українського народу, відомий своїми зносинами з Богданом Хмельницьким та його військами. Його знали також і в Москві. Не випадково, що саме на його ім'я в 1654 р. російський уряд надіслав прокламацію з закликом до українського населення переходити під владу Росії.

В 1657 р. Желіборський послав в Москву Михайла Ловецького, священника львівської церкви Юрія. Прохання Желіборського про матеріальну допомогу цій церкві підтримав Богдан Хмельницький. В листі до російського уряду Желіборський підкреслював, що церква Юрія у Львові була під опікою Російської держави. Посланці львівського єпископа були привітно зустрінуті в Москві і отримали від російського уряду значну допомогу.

Як і раніше, тривкі зв'язки з Росією продовжувало тримати Львівське успенське братство. Крім Львівського успенського братства, в зв'язках з Російською державою брали участь і інші львівські братства, зокрема передміське Івано-Богословське братство.

Вперше Івано-Богословське братство звернулося за допомогою до Росії в 1652 році. В 1673 р. до Москви вдруге приїхали члени цього братства, львівські міщани Іван Городецький

і Микола Папара (Порпура). Вони просили грошової допомоги на відбудову однієї з старовинних львівських церков — церкви Миколая. Представники Івано-Богословського братства отримали бажану допомогу.

Велике значення для львов'ян мала дипломатична допомога, яку подавав уряд Росії.

Не маючи можливості шляхом воєнних дій визволити місто Львів, російський уряд в 50—70-х роках XVII ст. зробив ряд дипломатичних заходів, спрямованих на захист українського населення. Російські послы в 1657 р. вимагали від польського уряду припинити національно-релігійне гноблення західноукраїнського населення, скасувати Брестську релігійну унію, надати міщанам політичні права.

Подібна вимога була поставлена перед польськими послами в 1658 році. На початку 70-х років російський уряд звернувся до уряду Речі Посполитої з вимогою, щоб люди «греческой веры епископий Львовской, Лутцкой, Премышской, Володимирской, Хелмской... и иных мест, местечек, сел коруны Польской и княжества Литовского» не пригнічувалися.

Особливо сприятливі умови для подання політичної допомоги західноукраїнському населенню і зокрема місту Львову виникли в 80-х роках XVII ст., коли почав складатись антитурецький союз європейських держав. Перед вступом до цього союзу уряд Росії поставив вимогу укладення вічного миру з Польщею.

Для ратифікації польським королем Яном III Собеським умов «Вічного миру» у вересні 1686 року у Львів прибули російські повноважні послы Борис Петрович Шереметев, Іван Чаадаєв, дяки Никифоров і Волков. Акт ратифікації відбувся в кімнатах другого поверху будинку № 6 на львівському Ринку.

Під тиском російської дипломатії шляхетський уряд був змушений включити в умови мирного договору ст. 9, згідно з якою Річ Посполита зобов'язувалася не робити «никакого учеснения» православним єпископіям і братствам, в яких «обреталось и ныне обретается употребление... греко-российской веры и всем там живущим людям». В числі єпископій і братств, які перелічувалися в договорі, називалися Львівська єпископія і Львівське братство. Таким чином, населення Львівської єпископії — населення Галичини і Львівське братство — організація львівських купців і ремісників, ставали під захист Росії. Львівські міщани, члени Львівського братства, до відома яких була доведена внесена російським урядом ст. 9 «Вічного миру», постійно повідомляли російських дипломатичних представників у Польщі про утиски, які вони терплять з боку польських феодалів і католицького духовенства.

Російський уряд на протязі 80—90-х років XVII ст. неодноразово вимагав від шляхетської Польщі неухильного виконання умов «Вічного миру», особливо в тій його частині, що стосува-

лася становища українського народу (ст. 9). Про це свідчать дипломатичні ноти уряду Петра I від 29 лютого 1700, 31 січня 1703, 7 грудня 1705 року. Про результати цього втручання яскраво говорить такий факт. В червні 1700 року польський король тричі підтвердив привілеї Львівського братства, причому особливим рескриптом запропонував завзятому уніатові єпископу Йосифу Шумлянському, щоб той «братство греческого обряду Львовское ставропиальное к унии насильно не принуждал».

З другого боку, є численні матеріали про те, що російський уряд користувався інформацією українського населення Львова. Бажаючи допомогти братній Росії, члени львівських братств, львівські купці і ремісники, представники православного духовенства під час свого перебування в Росії повідомляли російський уряд про політичне становище на Україні і Польщі. Є відомості, що російський уряд отримував важливі повідомлення політичного характеру від львівських ченців.

Російські послани, що приїхали у Львів в 1686 р. для затвердження «Вічного миру», користувалися допомогою з боку членів Львівського братства. Так, російський резидент (дипломатичний представник) у Польщі Борис Михайлович Михайлов повідомляв у Москву, що, перебуваючи у Львові, він зустрів 16 червня 1692 року українського шляхтича Юрія Папару, який був впливовим членом Львівського успенського братства. Папара розповів Михайлову, що він бував в Москві за царя Михайла Федоровича, а при державі царя Олексія Михайловича «на протязі багатьох років повідомляв про всі таємниці боярина Матвеева», і він допоміг російському урядові, щоб «Київ залишився у царській стороні і не був відданий полякам». Папара мав на увазі свою участь в укладенні «Вічного миру».

В 70—90-х роках XVII ст. російські резиденти, акредитовані при польському уряді, часто бували в Галичині і зокрема у Львові.

Варто зазначити, що в липні—грудні 1675 року у Львові жив перший російський резидент у Польщі Василь Михайлович Тяпкін. Серед львов'ян він знайшов собі добрих друзів. Коли його матеріальне становище було тяжке, львівські жителі прийшли до нього з допомогою. Олександр Балабан, львівський купець, «добрий і знатний чоловік», як про нього писав Тяпкін, позичив російському резиденту значну суму грошей. Інший львівський міщанин К. Ісарович виконував для Тяпкіна важливі політичні послуги. В одному з листів Тяпкін писав в Москву, що Ісарович «верен человек есть и был в разумных поступках». Згодом Василь Михайлович Тяпкін, повернувшись у Варшаву і Краків, підтримував з львов'янами дружнє листування.

Зв'язки львов'ян з російськими резидентами ще більш зміцніли після укладення «Вічного миру».

Так, в 1688 р. члени Львівського братства зробили ряд подарунків російському резиденту Прокофію Богдановичу Возніцину (1688—1689 рр.). Перебуваючи у Львові, Возніцин писав у Москву, що до нього часто зверталися львов'яни, зокрема українське православне духовенство. Перекладачем у нього працював львівський житель Іван Тарнавський, «благочистивые греко-российские веры шляхтич».

Тарнавський був також на службі і у наступного російського резидента Івана Михайловича Волкова (1689—1692 рр.).

Після Тарнавського на службі у Волкова перекладачем з польської і латинської мов був львівський студент-українець Андрій Загачевський. Той факт, що російські резиденти Возніцин і Волков користувалися послугами саме львов'яну-українців як перекладачів, дуже знаменний. Він свідчить, що ці люди викликали безперечно велике політичне довір'я у російських дипломатів.

До Волкова у Львові часто приходили українські жителі, і від них, «верных людей благочистивые христианские веры», він отримував інформацію про політичне становище Польщі. Навіть священиком у Волкова був львов'янин — Василь Федоров.

В близьких і добрих стосунках з членами Львівського братства був російський резидент Б. М. Михайлов (1691—1696 рр.). Він відвідував братську школу, купував у братській друкарні книги, робив подарунки братству.

Члени Львівського братства часто зустрічалися з Михайловим і повідомляли про своє тяжке становище. Згаданий вище Юрій Папара запевнив Михайлова, що члени Братства «ніколи добровільно в унії бути не хотять» і що вони будуть вести боротьбу проти національно-релігійного гноблення. Про це Михайлов сповіщав у Москву. Російський уряд 27 жовтня 1692 року дав вказівку Михайлову, щоб він вимагав від уряду Речі Посполитої припинення насильства над українським населенням. На протязі 1692—1694 рр. Михайлов декілька разів звертався до членів польського уряду з вимогою неухильного виконання ст. 9 угоди про «Вічний мир».

Російська допомога західноукраїнським землям ще більш посилилася під час Північної війни, коли Галичина і Львів стали театром воєнних дій.

У цій війні Росія воювала в союзі з Польщею проти агресивної Швеції, яка відтиснула обидві держави від берегів Балтійського моря і загрожувала національній незалежності і Росії і Польщі.

В 1703 р. шведські частини підійшли до кордонів Руського воеводства. Командуючий шведським корпусом запропонував львов'янам визнати владу шведського короля. Жителі Львова, як розповідає перша російська газета «Ведомости», вирішили «стоять и вооружаться против неприятеля, чтоб тем шведов

унять, дабы к тому городу не пронялись». Шведам довелося відступити.

Наступного, 1704 року воєнні події продовжували розгортатися. Головні сили польської армії зосереджувалися тоді в районі міста Ярослава, шведів — біля Сандомира. В липні 1704 року через Львів пройшов на з'єднання з польським військом російський 12-тисячний загін. «Ведомости» повідомляли, що цей загін був у Львові «с великою честью принят».

Командувач російським загоном залишив у Львові «у госпіталях і монастирях руських» хворих російських солдат, які знайшли там дбайливий догляд і лікування.

Дальші події розгорталися не на користь Львова. Польські війська і російський допоміжний загін за наказом польського короля, який керував об'єднаними польсько-російськими силами, вирушили на Варшаву. Скориставшись цим, шведська армія просунулася до Львова й атакувала його. Оточивши Львів, шведи поставили перед львов'янами вимогу припинити опір і виплатити велику контрибуцію. Львов'яни твердо вирішили захищатися. Шведські вимоги залишилися без відповіді.

Коли 4 вересня 1704 року загін шведської кінноти, очолюваний шведським королем Карлом XII, підійшов до Львова, то застав львов'ян у бойовій готовності.

На львівські укріплення вийшло все здатне тримати в руках зброю населення як середмістя, так і передмість. За старовинним звичаєм, львівські ремісники зайняли призначені кожному цехові відповідні місця на оборонних спорудах. Воєнні дії почалися 5 вересня. Шведи вдерлися в передмістя і просувалися до мурів середмістя. Оборонці відкрили вогонь з усіх видів вогнепальної зброї. Сучасник розповідає, що львов'яни «відстрілювалися... як з ручної зброї, так і з гармат, поставлених на фортечному мурі». В цей день шведи, за їх власним визнанням, понесли значні втрати.

В ніч на 6 вересня шведи відновили атаки. Їм вдалося захопити важливий в оборонному відношенні монастир Босих кармелітів. За монастирем була так звана Босацька фіртка — невелика брама, яка вела до середмістя. Босацька фіртка виявилася незамкненою, і шведи форсували у цьому пункті кріпосну стіну. Цей факт свідчить про вкрай незадовільну організацію оборони з боку польських урядовців. Деякі сучасники вважали, що серед шляхтичів, які перебували в той час у Львові, були агенти шведів, один з цих агентів міг відкрити ворогу Босацьку фіртку.

Шведським загарбникам вдалося вдертися в середмістя. Але і там вони зустріли героїчний опір. Львов'яни самовіддано захищали рідне місто. Так, ремісники-кушніри загинули всі до одного, але не відступили з дорученої їм ділянки оборони — башти на Краківській брамі.

Захопивши Львів, шведи стягнули з міста величезну контрибуцію. Особливо тяжко довелося львов'янам-українцям. Шведські загарбники всіляко знущалися над представниками українського населення міста, називали їх «москалями», «козаками», загрожували закувати в кайдани. Каса Львівського братства була вщент розграбована шведами.

В наступному 1705 р. російські військові частини, в складі яких були українські козачі полки, стали на кордонах Галичини і Волині, захищаючи ці землі від шведів.

В 1706—1707 рр. на західноукраїнських землях були розташовані головні сили російської армії, очолювані Петром I. Штаб-квартирою армії була Жовква. Тут був розроблений стратегічний план розгрому шведів, відомий під назвою Жовківського плану.

З Жовкви Петро I разом із своїми дипломатичними і військовими співробітниками тричі приїздив до Львова для переговорів з членами польського уряду і депутатами так званої Вальної Ради, яка мала вирішити питання про дальшу участь Польщі у війні проти шведів. Внаслідок переговорів був підтверджений російсько-польський союзний договір, що сприяв здійсненню Жовківського плану розгрому шведів.

В цей час набувають дальшого розвитку зв'язки львов'ян, зокрема Львівського братства, з російським урядом.

До Петра в Жовкву, де він жив на протязі 4 місяців, звернулися представники Львівського братства з проханням про допомогу. Братство в зв'язку з шведським вторгненням переживало тяжкі дні. Петро I і його воєначальники — Меншиков, Головін та інші — подали Львівському братству значну матеріальну допомогу. А. Д. Меншиков видав спеціальне розпорядження про забезпечення інтересів міста Львова і українського населення зокрема.

Великою підтримкою братству був даний Петром дозвіл продавати безмитно на Україні продукцію братської друкарні.

Книги львівського друку відомі були в Москві, так само, як книги, надруковані в Москві, користувалися повагою у львов'ян.

Тривале перебування російської армії в Галичині і на Волині під час Північної війни сприяло дальшому зміцненню зв'язків населення західноукраїнських земель з російським народом. Такий висновок треба зробити, оглядаючи події Північної війни на західноукраїнських землях.

Відзначаючи прогресивну роль Львівського братства, слід, однак, відзначити, що воно як організація торговельно-ремісничої української верхівки не могло очолити збройну боротьбу широких народних мас проти соціального і національного гніту.

Воно не було послідовним борцем проти гніту шляхетської Польщі. Керівники братства — купці й лихварі ставлять на

перший план свої класові інтереси, йдуть на угоду з польськими феодалами.

Саме цим треба пояснити той факт, що в 1708 р. Львівське братство переходить в унію.

Справжніми, до кінця послідовними борцями проти гніту шляхетської Польщі за воз'єднання з Росією були селяни і низи міського населення, в тому числі люди з львівських сіл і передмість.

Розділ III

ЛЬВІВ У ДОБУ РОЗКЛАДУ ФЕОДАЛЬНО-КРІПОСНИЦЬКОГО ЛАДУ І ФОРМУВАННЯ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН (ДРУГА ПОЛОВИНА XVIII—ПЕРША ПОЛОВИНА XIX ст.)

1. Економічний розвиток Львова у XVIII ст.

Тяжкі війни, які Річ Посполита вела майже безперервно, починаючи від середини XVII і до 20-х років XVIII ст., катастрофічно вплинули на господарське життя країни. В результаті їх занепали торгівля та міське ремесло, економічні зв'язки між окремими районами припинилися, населення впало в страшні злидні. Господарська розруха приводила до посилення феодальної анархії, що, в свою чергу, викликало розгул католицької реакції, занепад культури, даліше посилення національного гніту.

Війни з надзвичайною силою загострили і розкрили явища розкладу феодального ладу, тенденція до якого спостерігається ще з першої половини XVII століття.

Приблизно з середини XVIII ст. в країні відчувається деяке господарське піднесення. Елементи капіталістичного розвитку, що спорадично виникали й раніше, зараз проявляються в різних галузях суспільного життя. В деяких містах помітну роль починають відігравати купецькі мануфактури, засновані на найманій праці, з'являються розсіяні мануфактури з підприємцем-скупником на чолі, налагоджуються і укріплюються зв'язки між районами країни, між містом і селом, що означало поступове формування єдиного ринку. Створення об'єктивних передумов капіталістичного розвитку було другою стороною процесу розкладу феодальних відносин.

Але буржуазія не змогла очолити руху за соціальну перебудову суспільства, без якої неможливий був прогресивний капіталістичний розвиток. Певна частина магнатів і шляхти намагається шляхом деяких незначних реформ дещо пристосувати існуючий феодальний лад до капіталістичних відносин,

що розвивалися, не руйнуючи при цьому основ феодалізму. Але більша частина пануючого класу феодалів не погоджувалася на жодні зміни. Тому країна, як писав Ф. Енгельс, що вперто зберігала непорушним феодальний лад, в той час як інші нації енергійно розвивали торгівлю і промисловість, формували буржуазію, створювали великі міста,—була приречена на загибель.

В такій загальній обстановці розвивався Львів на протязі XVIII століття. На долю його жителів випали тяжкі випробування. Опинившись в смузі воєнних дій, місто переживало облоги, терпіло від «своїх» і ворожих військ, зазнало епідемії заразних хвороб тощо.

Населення міста розорювали різноманітні військові збори і податки. Так, наприклад, шведські війська збирали контрибуцію грішми. Хто не мав грошей, повинен був давати різноманітні золоті, срібні або інші цінні речі. Не задовольняючись контрибуцією, шведське командування проводило постійні ревізії продовольства, а солдати займалися грабунками.

Не краще від ворожих військ поступали «свої» власті. В 1724 р. польські солдати збирали податки по всіх брамах і шляхах для коменданта, для бургграфа, для старшого лейтенанта і для себе. Проти кожного будинку, в якому жив офіцер, стояли застави і збирали податки на користь цього офіцера. Солдати не пропускали до міста обозів з продовольством, забираючи все собі.

В 1731 р. міщани скаржилися, що цілий полк (регімент) солдат живе в приватних будинках і змушує сплачувати в його користь податки та складки. Багатьох господарів солдати виселяли з їх власних будинків. Комендант наказав збирати ярмарковий збір, дозволив випасати коней на полях, наказав збирати мито і навіть забирати всі продукти, що їх привозять до міста. Міщани писали, що ці солдати «жодного захисту від нападу ворога не оказують, а самі над міщанами знущаються».

За вимогою війська рада міста змушена була збирати нові податки і робити великі позики. Так, наприклад, в 1706 р. для піхотного полку рада позичила у купця сукна різних сортів на суму 7075 злотих. Цей борг вона не могла сплатити на протязі десятків років. До цього треба додати, що для міських урядів характерним були продажність, корупція, зловживання владою.

Зрозуміло, що все це в значній мірі гальмувало розвиток економіки міста.

Однак на протязі XVIII ст. в економіці Львова відбуваються істотні зміни. Вони стосувалися головним чином ремісничого виробництва, як цехового, так і позацехового.

В XVIII ст. продовжують існувати старі цехи, деякі з них зникають, деякі, навпаки, виникають вперше. Всього в місті було до чотирьох десятків цехів. Як правило, в першій половині століття в цехах було менше ремісників, ніж в XVII столітті. У мулярів в цеху на початку століття було від 2 до 4

майстрів, в той час як навіть на початку XVI ст. було 11—13 майстрів. Різке зменшення чисельності цехів, особливо в першій чверті XVIII ст., пояснюється загальною економічною і політичною кризою і військовою розрухою. Але при цьому цехи, що виробляли продукти харчування, одяг, взуття, майже не зменшуються в порівнянні до встановленої статутами чисельності. Так, в шевському цеху в 1707 р. був 81 майстер.

Поступовий зріст товарного виробництва, що особливо відчувався в 60-х роках XVIII ст., привів до деякого пожвавлення цехів, особливо столярного, теслярського, ковальського, лимарського, гончарського, мулярського і ін. Але і їх чисельність лише в окремих випадках доходила до норм, передбачених статутами. Щодо таких цехів, як ливарників, зброярів, токарів, ножевників, слюсарів, мечників, котлярів, бляхарів, а також деяких цехів галантерейного виробництва, то вони ледве животили.

Незважаючи на деяке пожвавлення цехів в 60—70-х роках, їх загальний занепад у XVIII ст. є безсумнівним. Слід, однак, підкреслити, що занепад виробництва цехів не означав скорочення промислового виробництва в місті взагалі.

Справа в тому, що у Львові жила і працювала значна кількість ремісників, які не входили в цехи. Жили вони переважно на юридиках — землях шляхти або церкви. На міських передмістях юридики, зокрема найбільша з них — замкова (або старостинська) в Краківському передмісті, займали площу, що значно перебільшувала територію, підвладну міській раді. Тут було багато майстерень ковалів, гарбарів, шевців, кравців, теслярів, ткачів, столярів, стельмахів, шапкарів, кушнірів, палітурників. Тут жили муляри, пивовари, медовари і ін. На замковій юридиці було кілька млинів, броварень, винокурень, воскобоень, великий зерновий і продовольчий ринок, на якому постійно торгували до 80 торговців продовольчими товарами. Замок брав під свою опіку не лише тих, що перебували на його замковій юридиці, але й мешканців інших юридик, ремісників і торговців, яким видавалися спеціальні охранны свідоства.

Можна з певністю сказати, що позацехових ремісників у Львові в XVIII ст. було принаймні у 2—3 рази більше, ніж цехових. Таким чином, поряд з зменшенням чисельності цехів спостерігається значний ріст кількості позацехових ремісників. Більше того, промисловий центр Львова переміщається на передмістя, де ростуть вулиці з характерними назвами: Котлярська, Гончарська, Гарбарська, Пекарська і ін.

З розвитком товарного виробництва зростає конкурентна боротьба. Конкурентоспроможність позацехових ремісників була більшою. Вони не були зв'язані з цеховими статутами, з їх дрібничковою регламентацією і заборонами. Партачі користувалися протекцією і підтримкою могутніх власників юридик, на території яких цех навіть не мав права їх переслідувати. На-

скільки велике значення мала протекція власників юридик, видно хоч з того, що часто військові загони, які обкладали місто численними податками, повинностями і ставали на постій в місті, зовсім не зачіпали юридик і їх мешканців.

В той час як позацехове ремесло відносно легко пристосовувалося до умов ринку, які часто мінялися, цехи з дивною впертістю намагалися зберегти існуючу регламентацію. Більш того, вони вводили нові обмеження і сподівалися за їх допомогою затримати розвиток. Як і раніше, цехові статuti обмежували кількість учнів і підмайстрів у одного майстра, а також розмір виробництва (наприклад, токар не міг набирати замовлень більше ніж на 50 зл., тесляр або столяр не міг одночасно обслуговувати із своєю челяддю два об'єкти і т. д.), регулювали закупку сировини, встановлювали кількість майстрів в цеху і т. д. і т. п.

Особливо трималися цехи своїх монопольних прав на виробництво певних товарів. Але ці монопольні права в значній мірі були підірвані ще раніше конкуренцією з боку торгового капіталу і партачів. Цехи вживають всіляких заходів для знищення позацехового ремесла. Але все це даремно. Більше того, боротьба, яку проводили цехи позаекономічними заходами, остаточно знесилоє їх, бо вимагає великих видатків. Боротьба ставала все більш напруженою. Партачі перехоплюють матеріали і замовлення, переманюють підмайстрів.

Питома вага партачів на ринку сировини і збуту настільки зросла, що і самі цехи вже не могли обійтися без них. Шевці, наприклад, визнавали, що свої потреби в шкірі вони задовольняли головним чином купівлею у партачів, а не за рахунок гарбарського цеху. Гарбарі в свою чергу вважали за краще збувати свій товар шевцям і лимарям-партачам, а цеховим майстрам здавали самі залишки.

Не маючи змоги припинити діяльність партачів, цехи стараються хоч би поставити їх під свій контроль. Вони вживають всіх можливих заходів, щоб змусити партачів вступити у цех, доступ в який для них раніше був закритий, або принаймні змусити їх вносити до цехової каси щоквартальню внески («квартальне»). Ця компромісна політика цехів не принесла бажаних результатів. Позацехові ремісники, як правило, рішуче відмовлялися від вступу в цех, а кварталне якщо й вносили, то не регулярно, від випадку до випадку.

Конкуренція з боку позацехового ремесла відіграла вирішальну роль у занепаді львівських цехів. Партач, в якому уособлювалося вільне від цехових пут просте товарне виробництво, був носієм нових, прогресивних тенденцій, він сприяв руйнуванню цехової регламентації, розкладу цехового ладу, який став гальмом економічного прогресу.

Зрівняльна цехова регламентація перешкоджала капіталістичному нагромадженню. В переважній більшості майстерні

ремісників були дрібними. Заощадження лише в мінімальній кількості направлялися на потреби виробництва, а більшу їх частину становили непродуктивні витрати. Економічна нестійкість ремісника штовхала його на заняття допоміжним господарством. Для заможних майстрів додаткові заняття часто в більшій мірі відкривали можливість нагромадження, ніж основне ремесло. Так, майстер-коваль Тарутович, наприклад, збагатився на оренді цегельних і черепичних заводів.

У XVIII ст. жодна регламентація вже не могла припинити розкладу цехів. Це особливо яскраво виявилось в розшаруванні всередині цеху. Серед різників, наприклад, в 1765 р. «більша половина є мізерними, бідними.., обтяженими боргами». Все майно ремісника часто могло покрити лише незначну частину його боргів. З другого боку, виділяється збагатила верхівка. Так, два майстри-теслярі мали по 10 підмайстрів кожний, різник М. Опухляк «виконує ремесло за троїх», роздає гарбарям шкіри в борг на великі суми; майстру-гарбарю Т. Тризубовичу 6 шевців були винні за шкіру до 500 злотих. Збагатілі ремісники захоплювали кращу сировину, замовлення, що приводило до гострої боротьби всередині цеху. Як правило, багатій верхівці вдавалося утримувати в своїх руках всі керівні посади цехів. Як свідчать документи, Ян Сняровський за 10 років (1757—1767 рр.) 7 раз був першим і 2 рази другим цехмістром. Гр. Івановський від 1740 по 1754 р. безперервно був спочатку другим, а потім першим цехмістром. Таких прикладів дуже багато. Цехова старшина постійно зловживала своїм положенням.

Розшарування серед ремісників створювало ґрунт для розширення діяльності скупника. В цій ролі часто виступав сам майстер, який у своїй лавці продавав не лише власні вироби, але також і вироби, скуплені у інших майстрів і партачів. Така практика була в той час дуже поширеною, особливо серед шевців і ткачів.

В ролі скупника найчастіше виступали дрібні торговці і купці. Ще в кінці XVII ст. був відомий скупник П. Кунащак, який щороку скуповував у селян навколишніх сіл полотна на 2—3 тисячі злотих. Зустрічалися підприємці, що створювали справжні скупівельні контори з кількома прикажчиками.

В зв'язку з дальшим розвитком ринку дрібний розпорошений збут, що відповідав дрібному розпорошеному виробництву, стає неможливим. Ремісник потрапляє у залежність від скупника, який витісняє його з ринку збуту. Одночасно з цим ремісник втрачає зв'язок і з ринком сировини. Купці часто роздають ремісникам сировину в борг. В документах говориться, що шевці М. Штокалович, А. Зінкевич і Медицький працювали на скупника Каспровича, який сам постачав їм сировину. Купці брати Марковичі і З. Паукер роздавали замовлення і сировину

шевцям, як цеховим, так і партачам, причому частково шевці працювали вдома у скупників «через свої важкі злидні».

Таким чином, відрізаний від ринків збуту і сировини, ремісник перетворювався по суті в найманого робітника, а скупник-роздатчик — у дрібного капіталіста-підприємця. Виникнення укрупнених майстерень поряд з організацією капіталістичної роботи вдома підготовляло умови для виникнення мануфактури. Мануфактура в своєму зачатковому вигляді відрізняється від ремісничої майстерні лише розмірами.

Капіталістична організація виробництва з самого початку передбачає вільного найманого робітника. Вільнонаймана праця в ремеслі XVIII ст., особливо в другій його половині, застосовувалася досить широко. За цеховою ординацією 1721 р. гарбарі, крім учнів і підмайстрів, мали право використовувати ще й працю найманих робітників. Наймані робітники зустрічаються також у пекарів, кравців, мулярів, столярів, і ін. Прикладів застосування найманої праці дуже багато. Більше того, по суті справи, підмайстри, оскільки вони, як правило, були позбавлені можливості стати в майбутньому майстрами, також були постійно оплачуваними найманими робітниками. Підмайстри одного цеху часто наймалися до майстрів зовсім іншого фаху, бо вони не відчували себе фахівцями лише даного цеху, а найманими робітниками. Позацехові заможні ремісники ще більш користувалися найманою працею. В місті було багато людей, які жили випадковими заробітками, поденною роботою. Про це свідчить велика кількість найманих робітників, що працювали на розбиранні міських мурів, башт і на впорядкуванні шляхів в 1777 році.

Кадри найманих робітників поступали як з міст, так і з села. Як наймані робітники працювали оброчні селяни, селяни-втікачі, інколи кріпаки з підробленими документами. Багато найманих робітників було вихідцями з сімей ремісників, що розорилися, партачів, колишніх дрібних торговців і ін. Наймана праця для них стала основним джерелом здобуття засобів для існування. Так поступово формувалися кадри львівського передпролетаріату.

Отже, розклад міського цехового ладу створював передумови для виникнення мануфактури. Це ще в більшій мірі стосується позацехового ремесла, яке характеризується глибоким рівнем розшарування і в якому більш-менш великі підприємства засновувалися виключно на найманій праці. Адже партач міг бути і найманим робітником, і самостійним ремісником, і багатим підприємцем.

Підприємства партачів інколи вражають своїми розмірами. Пекарка Ківіха в 1721 р. роздавала для продажу хліб двадцяти торговкам-рознощицям. Партач-муляр Бернард був власником великого капіталістичного підприємства. В 40—50-х роках він захопив в місті всі найвигідніші замовлення. В 1744 р.

він буде 7 об'єктів, на яких було зайнято до 100 робітників. Відомий випадок, коли на Бернарда працював цілий цех мулярів, а також велика група найманих робітників-будівельників. Колишні компаньйони Бернарда Мартин з Замостя і Микола Соколовський заснували свої великі будівельні контори. Великим ділком-підприємцем був цеховий майстер-коваль Тарутович, що на капіталістичних засадах заснував велике виробництво цегли і черепиці.

Який характер носили подібні підприємства? Відомо, що одночасне застосування більшої кількості найманих робітників в одному і тому ж процесі праці створює вихідний пункт капіталістичного виробництва. Підприємства, які виникали у Львові в другій половині XVIII ст., мали в собі риси капіталістичного виробництва.

Розклад цехового ладу, розвиток простого товарного виробництва, не зв'язаного цеховими путами, поява капіталістичних підприємств були історично прогресивними явищами. Але прогресивному розвитку перешкоджав феодалізм. Цеховий лад, середньовічний міський устрій, кріпацтво і весь лад феодальних відносин на селі, панування шляхти з її класово обмеженою економічною політикою і розгул феодальної анархії,— ось що становило перешкоду на шляху розвитку капіталізму.

В останні десятиріччя існування Речі Посполитої, як відомо, певна частина пануючого класу намагалася провести деякі реформи, які частково безпосередньо стосувалися і міст. У Львові в 1756—1757 рр. після люстрації міста була створена спеціальна комісія на чолі з новгородським старостою Шценсим Чацким. В 1765—1766 рр. у Львів була направлена так звана комісія доброго порядку на чолі з белзьким воеводою Ігнацієм Цетнером. В міське управління були внесені деякі незначні зміни. Комісія старалася дещо упорядкувати справу міських податків. Проводилася люстрація шляхетських і духовних юридик з метою їх ліквідації.

Реформи, що їх запроваджувала комісія, мали на меті також налагодити міське господарство. Були введені спеціальні грошові збори для потреб очистки міста і впорядкування шляхів. На всіх важливих вулицях були поставлені шлагбауми для збирання одного гроша від кожного воза і від кожної бочки пива, що його привозили з передмість. Існувала спеціальна «брукова комісія» для нагляду за очисткою і побудовою вулиць. Власники будинків і дворів були зобов'язані тримати в чистоті вулиці, які прилягали до їх володінь. Всі ці правила поширювалися і на передмістя, в тому числі і на юридики, зокрема замкову. Але ці реформи не могли нічого змінити. Феодалізм переживав глибоку кризу.

Розклад феодальних відносин, розорення великої кількості ремісників і перетворення підмайстрів в постійно оплачуваних найманих робітників, розвиток капіталістичних форм експлуа-

тації все зростаючої маси передпролетаріату, національний гніт — все це загострювало класову боротьбу, що перепліталася з національно-визвольним рухом. Маркс і Енгельс підкреслювали, що майстер і підмайстер, гнобитель і пригнічуваний перебували в постійному антагонізмі один до одного, вели безперервно то приховану, то відкриту боротьбу. В умовах розкладу феодального ладу, коли стара форма експлуатації доповнюється новою капіталістичною формою, особливо гостро і напружено іде боротьба в середині цеху.

Становище цехової челяді, тобто підмайстрів і учнів, значно погіршується. Навчання учнів було поставлене зовсім погано. Часто бувало, що за кілька років навчання учень так і не оволодівав своїм фахом, тому що його весь час використовували на побічних роботах. Підмайстру зробитися майстром стало майже неможливим. Цьому заважали штучні перешкоди (виготовлення дорогого «шедевру» або уплата за це грошей, влаштування бенкетів, великі вступні внески і т. д.).

Челядники жили в будинках майстрів і підлягали суворому режиму, який був для них встановлений. За порушення цього режиму челядник піддавався штрафу, тілесним покаранням і ув'язненню. Взагалі, жорстокі побої челяді вважалися тоді звичайними явищами. Годували челядь погано. Робочий день тривав від сходу сонця до 10, а влітку до 11 годин вечора з півгодинною або годинною перервою на обід. Заробітна плата була низькою. Фактично підмайстер не мав права залишити майстра без його дозволу, бо без характеристики цеху підмайстра ніхто не брав на роботу.

Наслідуючи цехову організацію, челядь створює свої окремі «господи», тобто приміщення для зборів, нарад, зберігання челядничої каси і т. п. Господи були центром боротьби челяді за поліпшення умов життя і праці. Саме тому цехові майстри весь час борються за ліквідацію господ.

Поширеною формою боротьби були втечі челяді, про що красномовно свідчать цехові книги. Постійні втечі спостерігаються в гончарному, мечничому, столярному і ін. цехах. У мечників за один рік втекло 12 підмайстрів, в тому числі 5 від цехмістра Ст. Інглецького, який «усіх ні в що не ставить... всі судові рішення толкує як йому захочеться, б'є по найменшому приводу». Від одного майстра-гончара в 1748 р. одночасно втекло 3 підмайстри. В цеху столярів втечі спостерігаються з року в рік. Причому були випадки, що втечі повторювалися два-три рази на рік. Уходило по кілька челядників. В 1736 р., наприклад, мало місце понад 10 екзекуцій, і тричі втікала челядь — «не хотіла робити» і «хватала майстрів за горло».

Серед форм класової боротьби часто зустрічаються страйки челяді. В 1740 р. самовільно припинила роботу челядь столярного цеху, підбурювана бідними майстрами, за що була ув'яз-

нена. В 1742 р. та ж челядь припинила роботу на знак протесту проти покарання одного челядника. Змовившись, частина челяді перейшла до партачів, а інша частина ігнорувала майстрів, загрожувала їм. Ця боротьба і заворушення продовжувалися до 1743 року. Страйкуюча челядь не раз була челядників-штрейкбрехерів.

В 1751 р. челядь гончарного цеху на протязі двох тижнів не виходила на роботу. Велике заворушення мало місце в цьому цеху і в 1754 році.

Значні виступи були серед підмайстрів кравецького цеху. Почалися вони в 1744 р. і тривали довгий час. В 1748 р. цехмістр заявляв, що «в останній час челядь стала неслухняною, свавільною, лишає роботу, коли хоче, старших товаришів б'є без відома майстрів, вимагає підвищення плати, щоквартальних звітів, не довіряє ключів від своєї каси майстрам». В 1753 р. підмайстри цього цеху, «зробивши змову» і «взявшись за руки», відмовилися від роботи і перестали слухати цехмістрів. Челядь розбіглася, переховувалася у різних монастирях та інших місцях і не хотіла повернутися до цеху і тим більше видати зачинщиків. При цьому челядь була тих челядників, які не припиняли роботи. Лише за допомогою міських властей вдалося приборкати челядь кравецького цеху.

Подібні заворушення челяді були і в цеху сідлярів в 1743, 1752, 1754, 1773 роках.

Класова боротьба, зокрема всередині цеху, відігравала прогресивну роль, тому що вона сприяла розкладу цехового ладу.

В умовах Львова класова боротьба неминуче перепліталася з національно-визвольною боротьбою.

В 1745 р., наприклад, відбулося сильне заворушення серед української челяді шевського цеху, під час якого підмайстри побили майстрів.

Взагалі, починаючи з 1745 р., спостерігається значне піднесення українського національно-визвольного руху. Українське населення виступає проти свого нерівноправного становища. В різні уряди поступає ціла серія скарг, в яких описуються «всілякі перешкоди... що чинять (уряди) нації руській», яку обтяжують контрибуціями незаконно і нерівно з іншими львівськими міщанами, обмежують в торгівлі, ремеслах і т. п. Українське населення вело боротьбу за рівні права з католиками як в економічній, так і в політичній галузях, зокрема за право рівної участі в міських урядах.

В цій боротьбі воно завжди відчувало підтримку з боку Російської держави.

Незважаючи на стійкість і певну долю організованості, боротьба львовян проти соціального і національного гніту в основному носила стихійний, розрізнений характер. Ця боротьба велася ізольовано від боротьби кріпосного селянства. В ту епоху буржуазія як клас ще не сформувалася, а робітничий

клас лише зароджувався. В цьому головна причина поразки, яку зазнала класова і національно-визвольна боротьба.

У Львові, як і в цілій Речі Посполитій, не знайшлося достатніх сил, що зуміли б здійснити соціальну перебудову суспільства і розчистити шлях для капіталістичного розвитку. Річ Посполита, пануючі класи якої вперто зберігали феодальний лад і перешкоджали розвитку капіталізму, була остаточно знесилена і стала легкою здобиччю для великих сусідніх держав.

2. Львів у першій половині XIX століття

Під час першого поділу Польщі в 1772 р. Австрія захопила частину польських земель і українську Галичину, з яких було штучно створено «Королівство Галіції і Лодомерії». Умовно це «королівство» поділялося на «Західну Галіцію» — польські землі і «Східну Галіцію» — Галичину.

Львів стає головним містом цієї нової австрійської провінції, її адміністративним центром. Тут було губернське управління (після 1849 р. — намісництво), судові та поліцейські органи з досить значною кількістю урядовців.

Історія Львова першої половини XIX ст., як і раніше, була тісно зв'язана з соціально-економічним життям всієї Галичини, що характеризується далшим і більш інтенсивним розкладом феодально-кріпосницьких відносин і зростанням капіталістичного укладу.

На цей час змінилося й обличчя Львова. Старі укріплення вже зникли. Середмістя зливається з передмістями, які досить швидко забудовуються, виникають нові квартали. Бурхливо зростає населення міста. Коли в 1786 р. у Львові нараховувалося 25 тисяч чоловік, то в 1808 р. уже було 41493, а 1810 р. — 43522, в 1820 р. — 46338, в 1822 р. — 48246, а в 1827 р. — 55460 чоловік. В 1848 р. Львів мав 70 тисяч жителів.

В 40-х роках XIX ст. у Львові працювали дві фабрики сірників, на яких вже через десять років було: на одній — 180 і на другій — 104 робітники. В цей же час у місті було також бавовнянопрядильне підприємство, кілька пивних заводів та інших підприємств. В 1850 р. у Львові нараховувалось 9 фабрик і мануфактур.

Показником економічного розвитку Галичини в першій половині XIX ст. було існування тут кількох кредитних установ. В 1841 р. виникло «Кредитно-земельне товариство», яке давало позики головним чином поміщикам. «Галицька ощадна каса», що кредитувала купців і промисловців, була заснована в 1844 р.

Досить міцним ще було львівське ремесло. Ремісники становили значну кількість населення міста. В 20-х роках XIX ст. офіційна статистика нараховувала більше 3000 ремісників, які входили в цехи. Однак більшість ремісників була поза це-

хами, тому зазначену вище цифру можна збільшити принаймні вдвоє. В першій половині XIX ст. Львів зберіг своє значення як великий торговельний центр; в ньому періодично відбуваються ярмарки. Населення міста зростало і в зв'язку з тим, що у Львові існувала значна кількість адміністративних органів.

До урядових установ слід зарахувати становий сейм (1775—1845 рр.) — шляхетський орган, який скликався один раз на рік і мав дорадчі функції. В склад сейму входили вищі урядовці, світські і церковні (до 10 чоловік), представники магнатів і шляхти (до 100 чоловік) і тільки один представник від купців. Склад сейму свідчив про те, що австрійський уряд спирався на польську шляхту і прагнув залучити її на бік Габсбурзької монархії.

В Галичині, передусім у Львові, виходили періодичні видання на польській мові, цією мовою друкувалося багато книг, в школах і в університеті викладання проводилося не тільки німецькою і латинською, але й польською мовою.

Австрійський уряд всіляко підтримував польську шляхту. Вона не раз користувалася поліцейським апаратом Австрії для придушення селянських виступів. Проте певна частина польської шляхти робила спроби виступити проти австрійського уряду під лозунгом відбудови Речі Посполитої «від моря до моря». Враховуючи це, австрійський уряд намагався протиставити польській шляхті проавстрійську, так би мовити, форму українського національного руху. Ця тенденція уряду поєднувалася з його політикою національного пригнічення українського населення, яку австрійська влада проводила за допомогою польських реакційних кіл.

Національне пригнічення українського народу проявлялось у забороні шкіл, передусім середніх шкіл з українською мовою викладання, в переслідуванні передової української літератури, в зневажливому ставленні до народної мови і т. п.

Габсбурзька монархія боялася слов'янської єдності. Урядовці монархії прагнули, використовуючи реакційні проавстрійські елементи серед верхівки українського населення, прищепити народу версію про галицьких українців як особливу народність, не зв'язану з Україною і Росією.

Так, агент австрійського уряду уніатський митрополит Михайло Левицький закликав відмовитися від терміну «руський», «русинський» і пропонував користуватися термінами «рутенська мова» та «рутенська народність».

* * *

Суспільний рух у Львові в першій половині XIX ст. відображає взаємовідносини класів Галичини цього часу: селянства і міської бідноти, з одного боку, та поміщиків польських, українських і верхівки уніатської церкви — з другого.

В умовах розкладу феодально-кріпосницьких відносин і формування капіталістичних (цим саме характеризується перша половина XIX ст.) певне значення в суспільному житті набирають буржуазні елементи. Це треба мати на увазі, розглядаючи суспільний рух у Львові в першій половині XIX ст.

Дворянський реакційний напрямок в галицькому суспільному рухові і найбільш послідовний його представник Денис Зубрицький, репрезентуючи інтереси галицьких поміщиків, виступав за збереження кріпосницьких відносин, монархічного ладу. Характерною рисою галицького реакційного напрямку була його боротьба проти польської шляхти. Ця боротьба носила, так би мовити, конкурентний характер і викликала бажанням української галицької шляхти відсунути польську шляхту і самій панувати в Галичині. Будучи прихильником російського самодержавства, Зубрицький одночасно плазував перед австрійським абсолютизмом. Подібну позицію зайняли у другій половині XIX ст. так звані «москвофіли», які небезпідставно вважали Зубрицького своїм «духовним батьком».

Діячами, які очолювали демократичну течію в суспільному русі Галичини в 30-х та на початку 40-х років XIX ст., були Маркіян Шашкевич, Іван Вагілевич, Яків Головацький, яким сучасники дали ім'я «Руської трійці».

«Руська трійця» бачила своє головне завдання в розвитку народної освіти, в піднесенні національної свідомості народу, в пробудженні в нього прагнення до кращого, вільного життя.

Один з учасників «Трійці», Я. Головацький, розповідає в своїх спогадах: «Шашкевич, найсміливіший з нас (мова йде про гурток Шашкевича — Г. Г.), готовий на всякий подвиг, придбав багато співчуваючих нашим ідеям. Ми умовились, що всякий придбаний нами і вступаючий в наш руський (український — Г. Г.) гурток, повинен дати руку і заявити чесним словом, що він юбіцяє все життя діяти на користь народу і народної словесності».

Цю свою програму праці «на користь народу» Шашкевич та його друзі прагнули здійснювати шляхом видання літературних збірників, учбових посібників на рідній мові і т. п.

На відміну від літераторів інших напрямків, «Руська трійця» звертається до народної словесності, до рідної мови. Для учасників «Трійці» характерним є інтерес до народних пісень, які відбивали становище народу, його прагнення, його боротьбу.

«Руська трійця» стояла на боці закріпачених селян. Науково-літературна діяльність «Трійці», тематика досліджень і літературних творів цих письменників присвячена передусім селянству, їх тяжкому становищу та боротьбі. Звернення до тем селянської боротьби, як справедливо відзначав І. Я. Франко, пробуджувало класову свідомість пригніченого народу.

Публіцистичні і наукові твори Шашкевича, Вагілевича, Головацького, їх виступи на захист української мови та літе-

ратури, особливо виданий у 1837 р. збірник «Русалка Дністрова», відіграли велику роль в розвитку української демократичної культури.

Найважливішим своїм завданням діячі «Руської трійці» вважали встановлення тісних зв'язків з передовою російською і українською культурою.

Кінець XVIII і початок XIX ст. характеризується значним ростом української літератури і науки. Це був час появи «Енеїди» і «Наталки-полтавки» І. П. Котляревського, творів Квітки-Основ'яненка, літературних збірників «Молодик», «Ластівка».

В кінці 30-х років починає свою літературну діяльність Тарас Григорович Шевченко.

Погляди діячів українських суспільних напрямків по-різному сприймалися учасниками «Трійці». Наприклад, основні положення української дворянської історіографії не відбилися в історичних поглядах демократичної «Руської трійці», що розглядала історію як історію народу. В той же час передові думки таких філологів, як Ізмаїл Серезневський, який закликав до вивчення народної творчості, були дуже близькі Шашкевичу та його друзям.

Найбільш близьким «Трійці» був Тарас Григорович Шевченко. Відомо, з якою увагою Шашкевич та його друзі ставилися до творів Шевченка. В 1843 р. Вагілевич просить одного з своїх російських кореспондентів (двічі в одному і тому ж листі) надіслати «Кобзар» та «Гайдамаки». В своєму «Нарисі української літератури» Вагілевич підкреслює революційний характер творчості Шевченка. Немає сумніву, що в цій оцінці висловлені думки не тільки одного Вагілевича, але Шашкевича, Головацького і інших близьких до них діячів початку 40-х років.

Т. Г. Шевченко теж цікавився діяльністю Шашкевича та його друзів. В 1843 р. під час своєї поїздки на Україну Шевченко познайомився з «Русалкою Дністровою». Платон Лукашевич в листі до Вагілевича писав: «Коли вашу листину получив, той час с паном Шевченком читовали вашого Мадея, що есте напечатали в Будині. Дуже жалко, що такову поезію народную оставили; дарите нас чистою мовою бескедською, ібо вона наша прадідівська».

Немає сумніву, що Лукашевич, у якого Шевченко читав «Русалку», передав Вагілевичу не тільки свою думку, але і думку Шевченка. В Галичині добре знали Шевченка як автора «Кобзаря», і можна уявити, з яким задоволенням читав рядки листа Лукашевича Іван Вагілевич.

Т. Г. Шевченко знав про те, що учасники «Трійці» займалися історією України. Яків Головацький підготував до друку так звану «Львовскую летопись», подав до неї передмову і надіслав Лукашевичу для видання. Лукашевич писав Вагілевичу,

що в листопаді 1843 р. Т. Г. Шевченко повезе «Летопись» в Петербург і буде клопотати про її видання. Немає сумніву, що Шевченко познайомився із «Львовською летописью», цим важливим джерелом з історії України.

Дослідження, проведені учасниками «Руської трійці» в питаннях історії України, мають велике значення. В них чи не найбільш повно і яскраво відбилися суспільно-політичні погляди цих діячів.

«Руська трійця» добре розуміла, що вся система феодальної експлуатації не була якимсь здавна і постійно існуючим ладом. «Руська трійця» не могла пояснити походження кріпосництва, як і багатьох інших явищ в історії суспільства. Але вона сміливо викривала кріпосництво і рішуче засуджувала його. Бажливо відзначити, що Шашкевич і його друзі розуміли, що в складі класу феодалів були як українські пани, так і польські шляхтичі.

Шашкевич, Вагілевич, Головацький і їх прибічники давали високу оцінку козацтву як організації селян-втікачів, борців проти кріпосництва. Прикарпатський селянський рух опришків вони порівнювали з Запорозькою Січчю і Донським козацтвом. Цим ще раз підкреслювалась єдність українського народу і його союз з російським народом.

Під цим кутом зору розглядала «Трійця» визвольну війну 1648—1654 рр., коли, за виразом Головацького, «козацька воля розливалася, як широкий Дунай, на всю Червенську Русь». Проте історичні погляди «Руської трійці» були не зовсім чіткі і зрілі. Шашкевич та його друзі ідеалізували суспільний лад стародавніх слов'ян, не бачили феодальної експлуатації в стародавній Русі. Можна назвати й інші недоліки в історичних поглядах «Руської трійці». Вони пояснюються тими економічними і суспільно-політичними умовами, в яких проходила діяльність «Руської трійці». Слід зазначити, що діячі «Руської трійці» стояли на демократичних позиціях, висловлювали перелові думки свого часу.

Демократичні погляди Шашкевича, Вагілевича і Головацького в кінці 30-х і на початку 40-х років виявилися і в їх ставленні до польського суспільного руху.

«Руська трійця» виступала за демократичне об'єднання всіх слов'янських народів. Поляки повинні були зайняти своє місце в цьому союзі. Причому учасники «Трійці» добре розуміли, що польський народ поділяється на пригноблених — шляхту і пригноблений народ, що в польському суспільному рухові існували реакційні і прогресивні напрямки. «Руська трійця» виступала проти національного пригноблення, носіями якого були реакційні польські шляхтичі і Габсбурзька монархія, яка цю шляхту підтримувала.

Учасники «Трійці» прагнули до об'єднання з польським демократичним рухом. Шашкевич схвалював діяльність поль-

ського фольклориста Жеготи Паулі, який збирав народні пісні і стояв на демократичних позиціях.

«Шашкевич був радий,— розповідає Головацький,— що ідея слов'янства пускає коріння на польському ґрунті і що

РУСАЛКА ДНІСТРОВАЯ

Ruthenische Volks-Lieder.

У БУДИМЪ

Письмом Короля. Всеучиняща Пештанского

1837.

Титульна сторінка збірника «Русалка Дністрова».

Паулі стоїть за демократичний принцип, так як він збирає пісні польського народу».

Відомо також, що Шашкевич і його друзі мали тісні зв'язки з учасниками польського визвольного руху — Ількевичем, Белінським, Мінчакевичем. За допомогу у збиранні україн-

ських народних пісень Шашкевич висловив їм подяку в передмові до «Русалки Дністрової».

Ставлення «Трійці» до польського народу і його прогресивних діячів просякнуте щирою дружбою. Такі ж почуття до учасників «Трійці» висловлювали польські передові публіцисти, письменники, історики.

Учасники «Трійці» багато зробили для популяризації серед польських читачів Львова і Галичини творів російської та української літератури. Так, наприклад, Вагілевич надрукував в львівських «Rozmaitościach» (№ 38 за 1836 р. і № 41 за 1837 р.) інформації про руську літературу і науку.

Маркіян Шашкевич переклав на українську мову частину поеми прогресивного польського поета Северина Гощинського «Каневський замок».

Немає сумніву в тому, що діяльність «Руської трійці» сприяла розвитку антикріпосницького руху в Галичині. Іван Франко справедливо відзначав, що «Русалка Дністрова» виступила нехай «не виразно, як на наш час», але все-таки виступила проти тих сил, які пригнічували народ. Вона виступила «супроти гнітучого метгерніхівського абсолютизму, нівелюючого всі народності». Своїм виступом «Русалка» вказує на «далекій ясний образ свобідної всеслов'янської федерації в освіті і спільній роботі політичній,— вказує, правда, не виразно як на наш час, але аж надто виразно, надто сміло на тодішній». І. Франко підкреслив, що «Русалка Дністрова» боролася за «єдність малоруського народу на Україні і в Галичині і, признаючи свою цілковиту солідарність з тим новим рухом, котрий там розпочався.., підносить другий протест против розполовинення одного народу між дві держави. І ще більше, — «Русалка»... вказує, що правдива федерація між народами, хоч і братніми, та розрізненими історією, можлива аж тоді, коли всі народи пізнаються докладно, обмінюються всім, що в них є найкращого й найліпшого, пізнають свої окремішні змагання і зложать з них одну, загальну ціль».

* * *

В 30-х і на початку 40-х років у Львові ще не одержав значного розвитку ліберально-буржуазний напрямок у суспільному рухові. Однак елементи цього напрямку вже були тоді. Вони проявлялися в сподіваннях на реформи зверху і переоцінці їх значення, в закликах до співробітництва з Габсбурзькою монархією. Згодом ці погляди набрали ширшого розвитку, вони проявлялися і в людей, що належали до «Руської трійці», зокрема в Я. Головацького, І. Вагілевича і близького до них М. Устияновича, які в час 1848 р. втратили багато із своїх старих переконань і перейшли на ліберально-буржуазні позиції.

В той час не можна заперечувати й того факту, що ліберально-буржуазний напрямок був зв'язаний до певної міри з демократичним рухом, оскільки виступав проти кріпосництва.

Галицький лібералізм напередодні і під час революції 1848 р. не відмовився від деяких демократичних ідей. Він втратив їх остаточно після 1848 року.

В галицьких містах і особливо у Львові в першій половині XIX ст. розвивався польський суспільний рух. Певна частина польського панівного класу, так само як і українського, стає на службу Габсбурзькій монархії.

Існували, проте, польські таємні організації, які виступали з демократичними лозунгами. Одна з них була у Львові в 30-х роках XIX століття. В 1834 р. з цієї організації були зв'язані друзі Шашкевича, студенти Львівської уніатської семінарії. Ці юнаки зазнали жорстоких репресій з боку уніатського начальства і австрійських урядовців.

В 1835 р. у Львові створюється група товариства «Співдружність польського народу». Учасники цієї організації виступали за розкріпачення селян і закликали шляхту відмовитися від феодальних привілеїв. В «Співдружності» були в зародку два напрямки — демократичний і ліберальний.

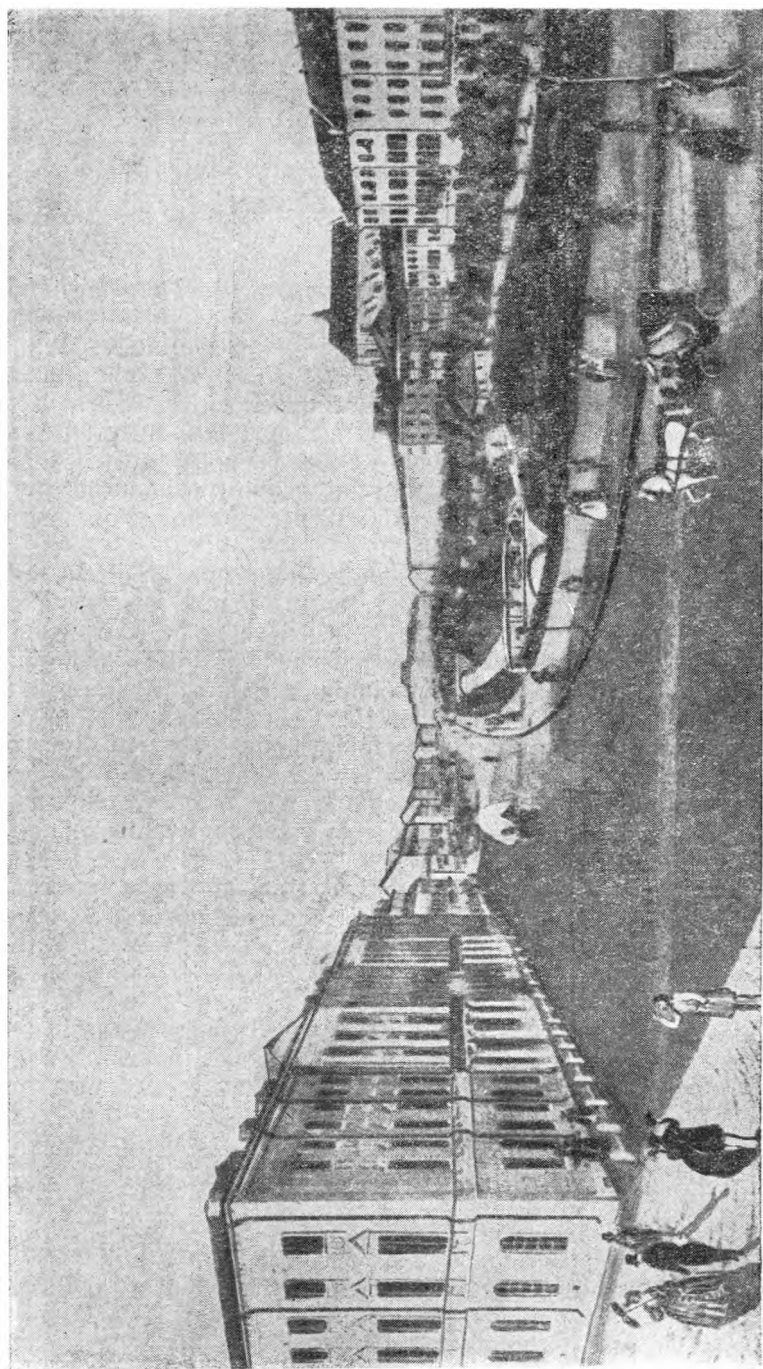
Представники ліберального напрямку були противниками революції. Один з них, відомий у Львові Ф. Смолька, як твердить його біограф, «вважав збройне повстання божевільям.., а пропаганду соціальної революції — національним злочином».

Діячі демократичного напрямку — Ценглевич, Малиновський та інші — проводили антифеодальну агітацію серед селян і одночасно виступали проти національного гніту. Цікаво, що ці демократи брали собі псевдоніми «Гонта», «Залізник», зв'язуючи себе тим самим з традиціями існуючого антифеодального руху, з традиціями героїчного визвольного руху братського українського народу.

Проте і ця найбільш прогресивна польська група не визнавала права українського народу на самостійне існування. Як бачимо, і демократичні діячі не позбавилися рис національної обмеженості і не могли встановити належного контакту з селянами, хоч і проводили (Ценглевич) агітацію серед українського селянства.

3. Львів під час революції 1848 року

На кінець 40-х років XIX ст. в Австрії і Галичині криза феодально-кріпосницької системи досягає своєї кульмінаційної точки. Створюється революційна ситуація. В. І. Ленін вчить, що характерними рисами революційної ситуації є: неможливість для панівних класів зберегти в незмінному вигляді своє панування, загострення вище звичайного злиднів та бідуювання пригноблених класів, значне підвищення активності мас.

Львів 40-х років XIX ст. (з малюнка).

Всі ці риси існували в галицькому суспільстві. Коли 13 березня 1848 року у Відні спалахнуло революційне повстання, воно одержало швидкий відгук у Львові.

19 березня у Львові відбулася народна демонстрація, спрямована проти Габсбурзької монархії. Але керівництво рухом захопили представники польської буржуазії і ліберальних поміщиків, які об'єдналися і виробили ще 17 березня петицію, звернену до австрійського імператора.

В петиції ставилося питання про скасування селянських повинностей як заходу, що викликався «неминучою необхідністю». Петиція також вимагала деяких конституційних прав, наприклад рівності перед законом для всіх громадян. В ній також ставилася вимога запровадження польської мови в школах і установах. В петиції нічого не говорилося про права для українського населення. В той же час в ній не було вимоги відбудови самостійної Польщі з включенням в її склад Галичини. Тому разом з польським населенням петицію підтримали українці. Під час демонстрації 19 березня вони поставили під петицією свої підписи.

Вивчаючи документи цього періоду, Іван Франко відзначав, що березневі демонстрації у Львові «повні нечуваного в історії Львова запалу» і що українські та польські трудящі виступали спільно «під гаслом: свобода, рівність і братерство» проти абсолютизму і його прибічників. За короткий час під петицією поставили свої підписи 12 тисяч львов'ян. Тут були підписи ремісників, дрібних крамарів, робітників — більшості населення Львова.

Під впливом народної демонстрації губернатор Стадіон дав згоду на звільнення політичних в'язнів і на сформування національної гвардії.

Однак шляхетсько-буржуазні діячі спільно з губернатором зробили все можливе, щоб народ не одержав зброї і не взяв в свої руки керівництво національною гвардією. В склад гвардії ввійшли головним чином заможні елементи. На чолі їх стояли здебільшого представники крупної шляхти.

13 квітня 1848 року у Львові виникла польська «Рада народова», в склад якої ввійшли представники поміщиків, духовництва, буржуазії. «Рада народова», таким чином, була шляхетсько-буржуазним органом.

В 1848 р. в польській суспільності Галичини чітко визначилися три основних політичних напрямки: буржуазно-демократичний, ліберальний та контрреволюційний. Буржуазні демократи відбивали інтереси молодого польської буржуазії, а ліберали — інтереси поміщиків, які ставали на шлях капіталістичного розвитку. Буржуазні демократи і ліберали займали однакові позиції в національному питанні. Вони виступали за відбудову Польщі в кордонах 1772 р., тобто виступали з великодержавною програмою. Однак вони розходилися в питанні

про ставлення до селянської реформи. Буржуазні демократи дивилися на селянство як на найважливішу силу в боротьбі за створення демократичної держави. В своїй тактиці вони стояли за революційні дії. Ліберали розуміли необхідність реформи, але боялися селянських виступів. В тактиці вони були прихильниками одних тільки легальних методів досягнення своєї мети.

Проте буржуазні демократи об'єдналися з лібералами в розв'язанні аграрного питання під лозунгом «добровільного» відмовлення поміщиків від своїх феодалських «прав»: Львівська шляхетсько-буржуазна «Рада народова» закликала поміщиків оголосити про своє відмовлення від панщини. Поміщики, як і слід було чекати, не спішили виконувати ці заклики. Тоді селяни почали ліквідацію панщини явочним шляхом. Австрійський уряд був змушений оголосити 22 квітня 1848 року про скасування панщини з 15 травня цього ж року.

Таким чином, у трактуванні селянського питання «Рада народова» не йшла далі австрійського уряду.

Заслуговує на увагу питання про ставлення «Ради» до національного питання. На початку свого існування «Рада народова», яка створилася до появи «Головної руської ради», користувалася певною популярністю серед українського населення міста, зокрема ремісників і робітників, які разом з польськими робітниками брали участь у революційних подіях березня 1848 року. Однак шляхетсько-буржуазні польські діячі виступали проти національних інтересів українців і погоджувалися тільки на введення української мови в народних школах, причому називали українську мову «наріччям». За українським народом заперечувалося право на самостійний розвиток, український народ іменувався «галуззю єдиного польського народу». Ця позиція «Ради народової» викликала обурення серед українського населення.

В цей час поряд з польським національним рухом значно розвинувся український національний рух, в ході якого створюється «Головна руська рада».

Але керівництво в Раді захопили представники вищого уніатського кліру. Реакціонер, ворог визвольного руху, старий австрійський служака митрополит Левицький так пояснював свою згоду на створення «Головної руської ради»: «На створення комітету, який займався б охороною наших інтересів, я тим більш погоджуюсь, що пропозиція ця виходила від його превосходительства губернатора і що цей комітет не буде робити нічого такого, що було б не бажано існуючому уряду».

Однак було б неввірно пояснювати дії Левицького, Яхимовича та інших представників вищого уніатського кліру тільки їх проавстрійським прагненням і характеризувати Раду як тільки проавстрійський орган.

Керівники «Головної руської ради» намагалися оволодіти народним антикріпосницьким рухом, який швидко розвивався,

і не допустити його об'єднання з польським визвольним рухом; вони хотіли використати цей рух в інтересах пануючих класів.

Український визвольний рух в Галичині ще до 1848 р., зокрема просвітительська діяльність «Руської трійці», підготували ґрунт для постановки ряду питань уже в перші дні буржуазної революції. Найбільш далекозорі представники вищого уніатського кліру добре розуміли, що ці питання не можна обминути. Їх висуває народ, і він матиме задоволення своїх вимог. Тому ще до створення «Головної руської ради», 19 квітня 1848 року вони подали губернатору петицію, в якій вимагали викладання українською мовою в народних школах і в університеті, а також видання українською мовою урядових розпоряджень. В петиції була також вимога про зрівняння уніатського духовництва з католицьким і про полегшення для українців доступу до занять посад в урядових установах. Ця петиція, як і багато подібних документів, що виходили від уніатського кліру, оголошувала про свою вірність австрійському імператорові. Метою цієї петиції було згасити революційну енергію мас, відвернути їх від боротьби за розв'язання основних соціальних проблем. В ній зовсім нічого не говорилося про селянське питання, хоч петиція була складена до скасування панщини.

Тільки пізніше, під впливом все зростаючого селянського руху, який не міг не відбитися на діяльності створених на периферії місцевих «Руських рад», «Головна руська рада» висловилася за проведення аграрної реформи, причому такої, яка вже здійснювалася австрійським урядом.

В склад місцевих руських рад входили селяни, ремісники і сільські священики. Вони неодноразово виступали на захист інтересів народу, за ліквідацію феодално-кріпосницьких відносин.

З цим повинна була рахуватися «Головна руська рада», чим і слід пояснити те, що в своїй програмі вона висувала і деякі демократичні вимоги. Сюди належать, наприклад, такі пункти, як вимога розподілу «Королівства Галіції і Лодомерії» на українську частину — Галичину і польську, причому для Галичини в державних установах повинна запроваджуватися українська мова. На цій мові повинно вестися викладання в школах Галичини.

Рада не тільки виступала з деклараціями, але й організувала культурно-освітню роботу.

За ініціативою як Головної, так і місцевих рад восени 1848 р. був скликаний з'їзд українських діячів в галузі науки та освіти, так званий «Собор руських учених», який відіграв певну позитивну роль у вивченні ряду питань, що хвилювали тоді суспільність, і перш за все у розробці української літературної мови.

Виступи на пленарних засіданнях «Собору» і на його секціях — «виділах», доповіді, такі, наприклад, як Якова Голо-

вацького про українську мову, програми, розроблені на засіданнях секцій,— вся діяльність «Собору» в цілому має значний інтерес для вивчення багатьох питань, і передусім — для ознайомлення із станом науки в Галичині в першій половині XIX століття.

Незважаючи на буржуазно-ліберальні погляди багатьох учасників, «Собор руських вчених» самою постановкою питання про єдність української мови відіграв велику роль в розвитку української культури і суспільної думки в Галичині.

З культурно-освітньою діяльністю Головної і окружних рад зв'язано виникнення товариства «Галицько-руська матиця». Галицька «Матиця» виникла за прикладом інших слов'янських «матиць». Як видно з статуту галицької «Матиці», завданням її було видання книг для народу по дешевій ціні, причому таких книг, які служили б «утвердженню віри та звичаїв, поширенню знань, розвитку красномовства, краснописання, техніки (ремесла), господарства та педагогіки або доброго виховання».

Членами товариства у відповідності до § 2 статуту могли бути не тільки окремі особи, а також «громади» та організації ремісників.

Відповідно до політичних установок Ради займати керівні посади в «Матиці» могли тільки її члени із числа засновників, які належали до греко-уніатського обряду і були людьми освіченими, а головне, проавстрійських переконань — вони повинні бути «вірними і здоровомислящими громадянами конституційної австрійської монархії».

Керівництво «Матиці», як і ради, складалося з ліберально-буржуазних елементів, і це повинно було визначати її діяльність. В другій половині XIX і на початку XX ст. «Галицько-руська матиця» зберегла свій ліберально-буржуазний характер.

Слід, однак, відзначити, що в 1848 р. «Матиця» була одинокою культурно-освітньою організацією, в якій мали можливість брати участь представники народних мас — селяни і ремісники. Галицька «Матиця» в певній мірі задовольняла прагнення народу до світла, до вивчення рідної мови, до культури.

Про це, зокрема, свідчить той факт, що серед засновників «Матиці», які зробили свої грошові «вкладки», ми знаходимо 37 сільських громад і 10 організацій міських жителів.

Цими культурно-освітніми заходами і вичерпувалась користь діяльність «Головної руської ради». В питаннях же, які визначали долю західноукраїнських трудящих, Рада стояла на реакційних позиціях.

Керівники Ради з захопленням вітали селянську реформу, хоч вона, як відомо, майже нічого не давала селянам і проводилась австрійським урядом з врахуванням, передусім, інтересів шляхти. В газеті «Зоря Галицька», яка була органом Ради, рідко і дуже несміливо критикувалися методи проведення реформи, сама ж реформа приймалася без заперечень. Головну

увагу селян «Зоря» звертала на «благодіяння» імператора. Майже в усіх номерах «Зорі» за 1848 р. друкувалися «перестороги», спрямовані проти революційних селянських виступів.

В 1849 р., коли в Галичині посилювався селянський рух, який був селянською відповіддю на реформу, «Головна руська рада» підтримувала реакційні заходи австрійської влади.

Про реакційність Ради свідчить також її ставлення до польського визвольного руху. В цьому питанні націоналістичні установки Ради ще раз об'єднали її з австрійською реакцією. Один з публіцистів «Зорі Галицької» Петрушевич вихваляв митрополита Левицького за те, що він виключив з семінарії тих юнаків, які брали участь в польському визвольному русі та виявили «негативні почуття до австрійського уряду».

Рада виступала також і проти революції в Угорщині, вона була ініціатором організації так званої «руської сторожі» — збройних загонів для придушення повстання в Угорщині.

Було б, однак, помилкою вважати, що серед громадських діячів в Галичині не було тоді людей прогресивних. Окремі галицькі діячі розуміли порочність суспільно-політичних поглядів керівників «Головної руської ради» і вели проти них боротьбу. Поет і публіцист Антін Могильницький в своєму листі від 10 липня 1848 року дає яскраву характеристику антинародної політики «Головної руської ради» та деяких її діячів у Станіславі. Він писав, що на зборах в Станіславі «начальники — тобто представники «Головної руської ради» — народ простий занадто фанатизували й до ненависті проти ляхів розпалляли, а з другої сторони, сами себе і всіх русинів перед лицем німецьких бюрократів упідлили і зробились рабською зброєю їх самолюбної політики».

А. Могильницький виступив на станіславському зібранні із закликом до об'єднання для повного визволення «з під тяжкого ярма абсолютизму», на захист «тих прав і свобод, які нам конституцією обіцяні, але ще не виконані». Однак він зустрів запеклий опір з боку керівників зборів, які, за свідченням Могильницького, «свої особисті образи на якого-небудь поміщика... поляка переносять на цілий народ». Далі Могильницький робить таке цікаве зауваження: «Поляки, котрі хитростю нас уловити прагнуть, суть політичні злодії,— а русини, котрі братню згоду роздирають, аби зістати навіки покірними кнехтами гордих бюрократів — суть кругом дураки».

Ця невтішна, але справедлива характеристика спрямована як проти польських, так і проти українських націоналістичних діячів, які фактично діяли на користь Габсбурзької монархії. Розглядаючи діяльність «Зорі Галицької», А. Могильницький приходять до висновку: коли б «цілу «Зорю Галицьку» збив в олійній на макух, чи потекла би хоч капля здорової логіки, відомості політичної, знайомості духа часу і правдивої потреби нашого народу?»

А. Могильницький, звичайно, не був самотнім. Серед представників української демократичної інтелігенції були люди, які стояли за демократичний рух, за спільні дії українських і польських трудящих. Багато з них боролось разом з польськими демократами на барикадах в дні листопадового повстання 1848 р. у Львові.

Як бачимо, і «Рада народова» і «Головна руська рада» проводили націоналістичну політику, сіяли ворожнечу між трудящими українцями і поляками, грали на руку реакції.

Подібним чином діяла і своєрідна польсько-українська організація «Руський собор». Керівними діячами «Собору» були князь Л. Сапега, граф Дзедушицький, в «Соборі» брали участь К. Ценглевич, І. Вагілевич, М. Попель.

Склад учасників «Собору» за своїми поглядами був дуже неоднорідний. Ценглевич і Попель належали до тих галицьких буржуазних демократів, які примикали до польського буржуазно-демократичного руху і були зв'язані з «Радою народовою». Як і інші діячі «Ради народової», вони були противниками самостійного існування українського народу.

Особливе місце в «Соборі» займав колишній учасник «Руської трійці» Іван Вагілевич. В свій час, як відомо, він стояв на демократичних позиціях. Однак в «Руському соборі» демократизм Вагілевича не одержав дальшого розвитку. Більш того, під впливом польських націоналістів він втратив деякі колишні риси. Третю групу діячів «Руського собору» склали польські поміщики, дуже далекі предки яких належали або до української (Дзедушицький, Пузина), або до білоруської (Сапега) народностей. Ці діячі видавали себе за представників українського народу, хоч насправді нічим не відрізнялися від інших шляхтичів — учасників «Ради народової».

Іван Франко так розповідає про організацію «Руського собору» та його діяльність: «Справа русько-польської згоди була обговорювана кружком польських аристократів у домі князя Пузини, де ухвалено видавати руську часопис латинськими буквами, руською народною мовою, признаючи в основі русинам їх мову, але з обов'язком признаватися до польської національності. До видавання такої часописі приєднано Івана Вагілевича, якому полишено свободу національного переконання з тим тільки, щоб дневник не виступав ворожо проти поляків, як се чинила «Зоря Галицька», і друкувався латинськими буквами».

Все це дає підставу зробити висновок, що «Руський собор» виник як свого роду український орган польських шляхетсько-буржуазних кіл, які мали цілком визначену мету: оволодіти українським національним рухом, поставити його на службу відбудови шляхетсько-буржуазної Польщі в кордонах 1772 року.

На користь такого висновку говорять програмні матеріали «Руського собору», надруковані в його органі «Дневник руський».

«Руський собор» виступав проти поділу Галиції на українську і польську частини. Так, в «Дневнику руському» писалося, що в Галиції існує один народ, який поділяється на дві галузі— «на буйних нивах нашої прекрасної вітчизни розрослося дерево народності в дві міцні галузі — однією галуззю є народ український, другою — народ польський». Однак «Собор» визнавав польську галузь народом більш освіченим, ніж українці, а значить, і старшим партнером в можливому союзі.

«Собор» засуджував антифеодальні виступи як польських, так і українських селян. В одній із статей, надрукованих в «Дневнику», вихваляється українське духівництво за те, що воно стримувало в 1846 р. галицьких селян від антишляхетських виступів.

Політична програма «Собору» не була чітко сформульована, а ставлення до австрійського уряду відзначалося певною двоїстістю. З одного боку, «Собор» виступав проти Габсбурзької монархії, з другого — приймав конституцію як дарунок австрійського імператора і висловлював готовність співробітничати з австрійською владою. Тиради проти німецької і австрійської бюрократії та її українських посібників часто змінювалися панегіриками на адресу «милосердного цесаря».

Важливе питання, яке характеризує суспільно-політичну платформу «Руського собору»,— це питання аграрне. Пропаганда класового миру, яку проводили «Рада народова» та «Головна руська рада», властиві також і «Руському собору». Цікавим документом в цьому відношенні є «Порадник господарський», надрукований в кількох номерах «Дневника».

«Порадник» пронизаний християнською мораллю. Він закликає покладати надії на бога, який «за образи бідного і невинного заступиться і кожному дасть по заслугам»; пропонує селянам любити свою нужду і віддавати кожному, що йому належить, тобто закликає бути покірним, не посягати на шляхетську власність; вимагає, щоб всі «любили друг друга... не звертаючи уваги, чи ходить хто в жупані, чи в сукмані».

«Порадник» пропагандує «мир і дружбу» між селянином і паном і рекомендує селянам іти до пана в найми: «Якщо не маєш що робити, іди на заробітки. Тепер поміщики відмовилися від панщини, але як і потребували робочої сили, так і тепер потребують, платять за неї грошима: підрахуй тому, скільки можеш заробити за ті два або три дні, в які працював даром». Далі висловлюються поради купувати паливо в поміщика, тому що селяни, мовляв, власном лісу не має, але будучи «не підданим тільки сусідом колишнього поміщика, людиною вільною, повинен соромитись приймати дарунки у поміщика. Селянин не жебрак і може заробити на свої потреби».

«Собор» вітав селянську реформу, закликав селян жити у «згоді» з поміщиками, виступав за виконання селянами робіт на поміщицьких землях, тобто за збереження феодальних пере-

житків, засуджував селянський рух. Учасників селянського руху «Собор» оголошував «ворогами суспільства».

Особливе місце в програмі «Собору» займало національне питання. Будучи блоком українсько-польських шляхетсько-буржуазних діячів, «Собор» виступав, передусім, на захист поміщиків польської національності, які століттями разом з українськими панами пригнічували український народ. Якщо в статтях Івана Вагілевича, надрукованих в «Дневнику руському», проявляються іноді думки про демократичний союз вільних слов'янських народів, то вони не визначали політики «Собору». Основним змістом політики «Собору» в національному питанні було всіляке вихвалання польської шляхти, зображення її другом і братом українських селян.

Власне українське питання трактувалося з тих же ліберальних польсько-українських позицій. Причому в освітленні його спостерігалась явна непослідовність.

Як згадувалося вище, в багатьох статтях «Дневника руського» український і польський народи оголошувалися галузями єдиного дерева. Друкування «Дневника руського» латинським алфавітом (тільки два номери з 9 надруковані кирилицею) свідчить про певну тенденцію «Собору». Однак в ряді статей Вагілевича український народ визнавався самостійним народом, причому в них підкреслювались його єдність, стародавність культури, успіхи в розвитку мови і літератури. Перу Вагілевича належить «Нарис історії української літератури», написаний в дусі демократичних поглядів. В «Нарисі» видне місце займала нова українська література, висока оцінка давалася поезії Т. Г. Шевченка, висвітлювались українсько-російські зв'язки. В той же час у «Дневнику руському» питання союзу російського і українського народів не тільки ігнорувалося, але подавалося у викривленому вигляді. «Собор» та його орган «Дневник» бачили тільки царську Росію і не хотіли бачити російського народу та його передових діячів. В цьому відношенні позиція «Руського собору» зближувалася з позицією переважної більшості діячів «Головної руської ради», хоч, як ми бачили, в ставленні до національного питання Рада і «Собор» були політичними противниками. В своїх часописах вони різко критикували одне одного.

Зробимо підсумки. «Головна руська рада» була українською ліберально-буржуазною організацією з проавстрійською програмою. «Руський собор» — польсько-українською, шляхетсько-буржуазною організацією. Керівна роль в «Соборі» належала представникам польської шляхти, які ставили питання про відродження Польщі в кордонах 1772 р., тобто з включенням в її склад України, але не відмовлялись від співробітництва з Габсбурзькою монархією.

Загальне, що зближувало обидві організації, полягало в тому, що і Рада і «Собор» виступали проти революційного

народного повстання, проти розв'язання аграрного питання в інтересах селян, проти створення дійсно демократичного союзу українського і польського народів, проти союзу українського і російського народів. Обидві організації, таким чином, характеризуються буржуазним лібералізмом і елементами буржуазного націоналізму.

* *
*

Марно шукати демократичний зміст в діяльності «Ради народової», «Руського собору» або «Головної руської ради». Його можна знайти лише в діях галицьких селян, які відмовлялися працювати на панів і вимагали передачі їм поміщицьких земель.

Свої вимоги галицькі селяни захищали і у Віденському рейхстазі — парламенті, який австрійський уряд змушений був скликати під тиском революційного руху. Як не важко було селянам виступати вперше на парламентських виборах, як не перешкоджали їм в цьому представники шляхти і буржуазії, в рейхстаг з «королівства» було обрано 31 селянина. Крім селян, в рейхстаг було обрано 9 уніатських, 2 єврейських, 6 католицьких священника, 26 поміщиків, 25 представників буржуазії і губернатор Стадіон.

У серпні 1848 року в рейхстазі розглядалося питання про винагороду поміщикам за скасовані феодальні повинності. Більшість українських і польських буржуазно-шляхетських депутатів, в тому числі голова «Головної руської ради» Яхимович, голосували за винагороду.

Проти виступив галицький селянин з села Ляховці, Станіславської округи, Іван Капушак. Він виголосив полум'яну промову, в якій показав тяжке становище селян під владою панів.

«Селянина заковували..,— сказав Капушак,— щоб на другий тиждень скоріше виходив на панщину». Під гучні оплески депутатів-селян Капушак запропонував поміщикам те, що вони заслужили як справжню винагороду: «Батоги й канчуки, які оббивали голови і наші змучені тіла,— ось що їм належить від нас, ось що най вони візьмуть собі як винагороду!»

Товаришем Капушак в рейхстазі був селянин з Буковини Лук'ян Кобилиця, який в 1849 р., побачивши, чого варта селянська «реформа», очолив збройну боротьбу селян проти австрійської влади.

* *
*

Восени 1848 р. посилюється революційний рух в Австрії, а особливо в Угорщині. Починається збройна боротьба революційних загонів з силами реакції, яка перейшла в наступ.

У Львові в цей час активізували свою діяльність польські буржуазні демократи. Під впливом революційних подій в Угорщині вони схилилися до організації збройного повстання, бажаючи використати для цього створену ще в березні національну гвардію.

В складі львівської національної гвардії були переважно буржуазні елементи. Певне значення мав і студентський так званий академічний легіон. В академічному легіоні були і студенти-українці. Серед національних гвардійців нараховувалася невелика кількість ремісників і робітників.

Проте шляхетсько-буржуазне керівництво гвардії неспроможне було по-справжньому очолити народне повстання, бо воно виступало проти союзу польських та українських трудящих і швидко йшло на згоду з австрійською владою.

Демократичні елементи національної гвардії, як і вся маса львівських трудящих, не мали своєї організації, не висували якоїсь певної програми, але прагнули до повної ліквідації абсолютистського режиму.

В кінці жовтня 1848 року реакція перейшла в наступ. У Відні розгорнулися криваві бої. Рух солідарності з трудящими Відня спалахнув у Львові. Львов'яни готувалися до рішучих боїв. Їх противником був австрійський генерал Гаммерштейн, який чекав слушного часу, щоб придушити назріваюче повстання.

1 листопада 1848 року солдати Гаммерштейна поранили національного гвардійця кравецького підмайстра Навроцького. На вулицях і площах Львова почав збиратися обурений народ. Гаммерштейн наказав військам зайняти центр міста. На Галицькій площі відбулася сутичка військ з народом. Солдати стріляли у беззбройних львов'ян.

У відповідь на це на вулицях колишнього середмістя, що оточували площу Ринок, появилися барикади, збудовані львівськими трудящими — ремісниками і робітниками. Серед учасників повстання були українці, поляки, євреї.

В цих умовах національна гвардія, яка нараховувала до 5 тисяч чоловік і була озброєна, могла виконати важливу роль у розвитку повстання. Однак керівництво гвардії пішло на згоду з Гаммерштейном і дало наказ гвардійцям протидіяти будівництву барикад.

Але наступного дня, 2 листопада, повстання продовжувалося з новою силою. Незважаючи на зрадницьку політику керівництва національної гвардії, відбуваються сутички гвардійців з солдатами. Рядом з ремісниками і робітниками стають студенти академічного легіону — поляки і українці. Серед повстанців розповсюджуються вірші Шевченка. На одній з барикад майорить червоний прапор. До повсталих приєдналася частина національних гвардійців. Ранком 2 листопада Львів фактично був у руках повстанців.

Солдати Гаммерштейна відійшли з центра міста і зайняли

позицію в районі Високого замку та інших оточуючих Львів, горбів. О 10-й годині ранку австрійська артилерія почала варварський обстріл міста. Внаслідок обстрілу, який тривав 2,5 години, було вбито і поранено біля 200 львов'ян. В місті виникли численні пожежі. Був спалений будинок університету, причому у вогні загинула дуже цінна університетська бібліотека. Значних пошкоджень зазнав будинок Ратуші.

Повстанці трималися героїчно. Коли на початку обстрілу керівництво національної гвардії викинуло білий прапор — знак поразки, — повстанці примусили його зняти і продовжували опір. Однак сили були нерівні. До того ж за спиною трудящих шляхетсько-буржуазні діячі почали переговори з Гаммерштейном і погодилися на капітуляцію.

За допомогою зрадників з числа шляхетсько-буржуазних елементів повстання було придушене. В місті оголошувався надзвичайний стан — стан облоги. Кілька сот учасників повстання були віддані до військового суду. Всі організації, за виключенням «Головної руської ради», яка відкрито підтримувала реакцію, були закриті. Львівська буржуазія піднесла Гаммерштейну — кату львівських трудящих — адрес, в якому дякувала за «встановлення спокою».

* *
*

Буржуазно-демократична революція 1848 р. скасувала феодальні селянські повинності і стала передумовою до встановлення капіталістичного ладу в Галичині.

Л Ъ В І В
У Д О Б У
КАПІТАЛІЗМУ

Розділ IV

ЛЬВІВ У ПЕРІОД ДОМОНОПОЛІСТИЧНОГО КАПІТАЛІЗМУ (1848—1900 рр.).

1. Економічний розвиток міста в період 1848—1900 рр.

Селянська реформа, що була проведена в Австрії і Галичині після буржуазної революції 1848 р., розчистила шлях для розвитку продуктивних сил. Капіталістичний розвиток Галичини супроводжувався зростанням міст, серед яких Львів, в силу історичних обставин і вигідного географічного розташування, зайняв провідне місце.

В другій половині XIX ст. Львів зробився крупним адміністративним центром Галичини: тут зосереджувались усі найважливіші краєві і державні установи — сейм, намісництво, дирекція поліції, краєва шкільна рада, вищий краєвий і краєвий суди, вища державна прокуратура, краєва фінансова дирекція тощо. На кінець століття Львів був крупним населеним пунктом, залізничним і шосейним вузлом, місцем зосередження фінансово-кредитних установ, торгівлі та промисловості Галичини.

Територія м. Львова в другій половині XIX ст. значно розширилася за рахунок забудування нових районів. В перші два десятиріччя після революції 1848 р. в будівництві міста панував майже цілковитий застій. За винятком відбудови зруйнованої під час бомбардування австрійськими військами в 1848 р. міської ратуші і будівництва кількох адміністративних будинків, ніяких значних будівельних робіт тут не проводилось. В місті переважали одноповерхові будинки.

Починаючи з 70-х років у Львові розгортається посилене будівництво великих за розміром будинків для нових державних та міських установ. Споруджуються також будинки громадського призначення. В 1872—1877 рр. було побудовано будинок політехнічної школи, в 1878—1881 рр. — галицького сейму (зараз головний корпус університету), в 90-х роках було споруджено будинки дирекції пошт та телеграфу, краєвого суду, театру опери та балету, декілька шкіл тощо. В ці ж роки

ведеться також будівництво житлових будинків. Швидко забудовуються окраїни міста. Про темпи будівництва в місті красномовно говорять такі цифри: із 4409 будинків, які нараховувалися тут в 1900 р., 1875, або 43% усієї кількості будинків, було збудовано в останні три десятиріччя XIX століття. За цей час територія міста збільшилася більше, ніж на третину. В зв'язку з цим зовнішній вигляд Львова значно змінився. Тепер у місті стали переважати багатопверхові будинки, кількість пустирів та городів зменшилась. Приміські села поступово стали зливатися з містом.

На кінець XIX ст. Львів перетворився у головний залізничний вузол Галичини. Питання про будівництво залізниць у Галичині висувалося економічними і стратегічними умовами. По-перше, метрополія намагалася тісніше зв'язатися зі своєю внутрішньою колонією — Галичиною і посилити її експлуатацію. По-друге, залізниці, що будувалися в Галичині, мали велике воєнно-стратегічне значення: готуючись до війни з Росією, австрійський уряд намагався поліпшити шляхи сполучення в прикордонних з нею районах. В 1858 р. розпочалося будівництво першої у Галичині залізничної лінії Перемишль—Львів. В листопаді 1861 р. на цій магістралі, яка одержала назву залізниці Кароля Людвіка, розпочався рух. Львів було з'єднано з центром Австро-Угорської монархії — Віднем, а через Краків і Відень — з Центральною і Західною Європою. Згодом будується цілий ряд залізниць, які сполучили Львів з Російською імперією і Румунією. Так, в 1866 р. розпочався рух на лінії Львів—Чернівці—Ясси, в 1869 р. Львів було сполучено з Бродами, в 1871 р. — з Підволочиськом. До кінця XIX ст. побудовано ще цілий ряд залізниць. Львів став головним залізничним вузлом краю. Крім станції Львів-Головна, збудовано станції Підзамче, Клепарів, Личаків, товарну станцію (так звану Чернівецьку), що значно, полегшило транзит товарів з Росії і з Заходу. Таким чином, центральні, промислово розвинені австрійські провінції були з'єднані з ринком збуту своїх товарів і джерелом дешевої сировини. З проведенням залізниць, які сполучили Галичину з західними провінціями Австрії, значно посилюється процес розорення місцевих ремісників, які не видержували конкуренції більш дешевих привозних виробів австрійської та іноземної фабрично-заводської промисловості. «Конкуренція чужих фабричних виробів,— писав буржуазний економіст Рутовський про львівських ремісників,— утруднює існування ремісників, а зима 1888—1889 рр. викликала справжню кризу серед біднішого шевського населення. Місто використовувало шевських робітників при міських роботах, замітанні вулиць». Разом з тим, залізничне будівництво сприяло порівняно швидкому розвитку таких галузей галицької промисловості, як нафтова, озокеритна і деревообробна, посиленню товарності сільського господарства.

У м. Львові виникають нові промислові підприємства. В зв'язку із зростанням залізничної мережі в декількох містах, в тому числі і у Львові, було організовано майстерні для ремонту вагонів та паровозів. Львівські залізничні майстерні були найбільшим промисловим підприємством міста. В 1870 р. тут працювало понад 350 робітників, а в 1900 р. — понад 800.

Львів виділявся серед інших міст Галичини як центр зосередження промисловості і робітничого класу, проте центром фабричної промисловості він не став. В той час як в західних провінціях Австрії порівняно швидко розвивалася фабрична промисловість, у Галичині такого розвитку не спостерігалось. Багатий на корисні копалини край прирікався на становище колонії австрійського і західноєвропейського капіталу. Австрійський уряд був зацікавлений у тому, щоб тримати Галичину в стані сільськогосподарського придатку до промислово розвинутих земель. Економічна політика австрійського уряду по відношенню до Галичини була реакційною. В її основі лежало стремління забезпечити промислові австрійські центри дешевою сировиною і ринком збуту для своїх товарів. В Галичині було лише два єдиних центри, де скупчувалися більш-менш значні маси промислового пролетаріату — Бориславський нафтовий басейн і місто Львів. Розвиток промисловості Львова проходив надзвичайно повільно і набрав потворних, колоніальних форм. Тут переважало ремісниче виробництво, зовсім були відсутні підприємства важкої промисловості. Продукція львівської промисловості йшла в основному на задоволення потреб міського населення.

Перші невеликі промислові підприємства виникли у Львові ще до 1848 року. Так, у 40-х роках XIX ст. тут існувало дві фабрики сірників, бавовняно-прядильне підприємство, декілька крупних броварень. В 1850 р. в місті було вже 9 фабрик і мануфактур.

Розвиток сільськогосподарського виробництва, пристосування поміщицьких господарств до нових умов після скасування панщини в 1848 р. викликали значний попит на сільськогосподарські машини і реманент. В результаті цього у Львові виникло декілька невеликих підприємств по виробництву сільськогосподарських машин і знарядь. Більшими серед них були підприємства Піча і Куше (50 постійних робітників) і Франца Шумана (понад 30 робітників). Продукція цих підприємств збувалася в основному в Галичині, лише підприємство Піча експортувало незначну кількість машин в Росію.

З інших більших підприємств міста слід назвати фабрики сірників Тома (180 робітників) і Фауста (понад 100 робітників), які пізніше занепадають, декілька підприємств харчової промисловості.

Галузева структура промисловості Львова за кількістю зайнятих робітників характеризується такими показниками, одер-

жаними нами після відповідної обробки даних міської статистиці за 1890 рік.

Галузі промисловості	Кількість зайнятих робітників
Швейна	2620
Харчова	2175
Обробка металу, каменю і дерева	2556
Будівельна	1213
Взуттєва і ін.	1775
Всього	10339

Слід мати на увазі, що перепис населення 1890 р. не охоплював сезонних поденних робітників Львова та його околиць, а цих робітників було до 5—8 тисяч чоловік. Таким чином, кількість робітників міста становила тоді 15—18 тисяч.

Перше місце за кількістю робітників займала швейна промисловість, далі йшли такі галузі промисловості, як харчова, взуттєва і будівельна. Серед підприємств харчової промисловості виділяються парові млини, броварні, пекарні. Паровий млин фірми «Том і син» у Львові був одним з найбільших в Австрії. В середині 70-х років тут перероблялося щорічно по 36 тисяч тонн зерна. У Львові зосереджувалися найбільші в Галичині броварні. Так, в 1892 р. тут нараховувалося 5 броварень, що складало 3% усієї кількості броварень Галичини (Східної і Західної), а їх продукція давала 15,71% продукції усіх діючих броварень.

З найбільших підприємств деревообробної промисловості слід відмітити тартак (понад 30 робітників) і фабрику меблів братів Вчеляків (понад 50 робітників). Промисловість будівельних матеріалів була представлена цегельнями, декількома підприємствами по випуску кафлів тощо. Вже в 1870 р. у Львові та його околицях було дві великі механізовані цегельні з кількістю робітників понад 200 чоловік, які виробляли понад 7 млн. штук цегли на рік. Крім того, було ще 15 менших цегельень, які виробляли близько 5 млн. штук цегли на рік. В зв'язку з посиленням будівництва, яке велось у місті в 1870—1900 рр., кількість цегельень у Львові та його околицях збільшилася.

В другій половині XIX ст. швидко розвивалося поліграфічне виробництво. Переважна більшість друкарень Галичини була зосереджена у Львові. Згідно з даними Львівської торгово-промислової палати, в 1870 р. у Львові нараховувалося 13 друкарень, в яких працювало більше 260 робітників. У 1900 р. кількість робітників поліграфічної промисловості міста зростає.

до 579 чоловік. Робітники поліграфічних підприємств в силу специфічних умов праці були найбільш освіченим і організованим, передовим загоном робітничого класу Львова й Галичини.

З розвитком капіталізму проходить процес концентрації підприємств: дрібні підприємства, не встоявши в конкурентній боротьбі, занепадають. На прикладі львівських броварень ми можемо яскраво побачити, що незважаючи на загальне скорочення кількості підприємств, обсяг продукції і продуктивності праці на підприємствах, що залишилися, зростали. Так, за другу половину минулого століття кількість броварень скоротилася вдвоє, а продукція підприємств за цей же самий час постійно зростала: в 1846—1857 рр. в середньому вироблялося по 59853 відра (33877 гектолітрів) пива на рік, в 1881 р. — 59192 гектолітри і в 1890 р. — 132223 гектолітри. В цілому ж концентрація промисловості і робітників у Львові була надзвичайно слабка.

Разом з розвитком промисловості складалися і постійні кадри робітників. Поповнення робітничого класу Львова відбувалося за рахунок пролетаризації селянства і розорення ремісників. Промисловий пролетаріат поповнювався також за рахунок самих родин робітників. Своєрідністю формування пролетаріату Львова й Галичини було те, що цей процес йшов за рахунок українського, польського та єврейського населення. Цей фактор відіграв важливу роль у революційній боротьбі робітничого класу Галичини проти капіталістичного рабства.

Значне місце в житті Львова займала торгівля. Тут була зосереджена оптова торгівля краю; через торговельні фірми міста йшло постачання промисловими товарами переважної більшості місцевостей Галичини, які в торговельному відношенні тяжіли до Львова. Проте стан торгівлі яскраво свідчив про економічну відсталість міста. Імпорт набагато переважав над експортом. В 1890 р., наприклад, лише залізницями було ввезено у Львів більше 218 тис. тонн різних вантажів, в той час як вивезено було лише 62 тис. тонн, тобто імпорт переважав над експортом в 3,5 раза. Сюди ввозилися, головним чином з промислових центрів Австрії, машини, залізні вироби, галантерейні товари, тканини, цукор, скло, хімічні вироби. Предметами ж вивозу були переважно продукти сільського господарства і тваринництва. Поруч з оптовою торгівлею, у Львові значне місце займала дрібна торгівля, яка була зосереджена в основному в руках єврейської дрібної буржуазії.

Розвиток капіталістичних відносин викликав зростання кредитно-банківських установ у Галичині, найважливіші з яких зосереджувались у Львові. Ще в дореформений період, в 1841 р. в місті виникло «Кредитно-земельне товариство», в 1844 р. — Галицька ощадна каса, яка надавала кредити купцям і промисловцям. Кредитом ощадної каси користувалося також місто. Про розміри нагромадження цією касою капіта-

лу говорять такі дані: в 1844 р. сума вкладів каси дорівнювала 955,3 тис. гульденів, в 1860 р. — 3 млн. 673 тис. і в 1889 р. — 20 млн. 189 тис. гульденів. В той же час в останніх 22 касах Галичини сума вкладів в 1889 р. складала всього лише 29 млн. 715 тис. гульденів.

В пореформений період у Львові утворився цілий ряд банків. В 50—60-х роках тут виникли філіали крупних австрійських банків: австрійського народного банку (1853 р.), австрійського банку для торгівлі і промисловості (1862 р.), англо-австрійського банку (1865 р.). Було організовано також цілий ряд акційних банків. В 1867 р. виник Іпотечний банк, в 1868 р. — Рустикальний (селянський) банк. Рустикальний банк особливо відзначався своїми лихварськими операціями. За час свого існування (1868—1884 рр.) банк видав більше 70 тис. позик на загальну суму 15 млн. гульденів. Під закладом у цьому банку числилося близько 600 тис. моргів селянської землі вартістю в 27 млн. гульденів. Кожний двадцятий селянин у Галичині був боржником у банку, кожне дванадцятье господарство селян, що позичали у банку гроші, було продане «з молотка». У народі «селянський» банк одержав назву «дери-шкіри». «Діяльність цього банку, — писав Франко, — можна порівняти з спустошенням татарської орди — з тією різницею, що тоді народ бив у дзвони, запалював смоляні вихи і ховався по болотах і лісах, нині ж банк діяв законно і публічно і опустошував народ з допомогою законних документів».

Провідне місце серед фінансово-кредитних установ Львова й Галичини займав створений в 1883 р. Краєвий банк. Надаючи позики підприємцям, банк тим самим сприяв інтенсивному розвитку промисловості, а з початку 90-х років брав безпосередню участь в організації промислових і торговельних підприємств та банків.

Отже, на кінець XIX ст. банківська павутина міцно обпутала Львів. Роль банків у житті міста зростала протягом усього капіталістичного періоду. При сприянні банків посилювалося пограбування трудящих капіталістами, купцями, лихварями.

В другій половині XIX ст. значно розвинулось міське господарство. Цей процес був тісно зв'язаний з реформою міського самоуправління.

14 листопада 1870 р. видано новий статут для Львова. В цьому статуті було передбачено, що владу в місті здійснюватимуть міська рада і магістрат. Міській раді відводилася роль законодавчого органу міської влади. Магістрат на чолі з президентом був виконавчим органом міського самоуправління. Крім того, магістрат також виконував деякі функції державної адміністрації. Відповідно до нового статуту міська рада мала право призначати всіх чиновників міського магістрату. Раніше це робила урядова адміністративна влада. Місто Львів виходило з-під юрисдикції місцевої адміністративної влади.

Реформа передбачала посилення ролі буржуазії в політичному житті міста. Як у міській раді, так і в магістраті засідали представники міської буржуазії (промисловці, купці, власники будинків) і буржуазної інтелігенції. Зрозуміло, що їх діяльність була спрямована на захист інтересів буржуазії.

Нове самоуправління займалося господарством міста, але робило це за рахунок трудящих мас. З кожним роком зростала кількість податків і різних поборів.

В 50-х роках XIX ст. вулиці Львова освітлювалися нафтовими ліхтарями. Проте незабаром появився газ, який поступово витіснив нафту. Вже в 1856 р. місто уклало контракт з німецькою фірмою в Дессау, згідно якому фірма одержала монополію на виробництво газу й освітлення міста протягом 25 років. Фірма розпочала будівництво газового заводу і в червні 1858 р. місто одержало газове світло. Однак ним освітлювалися лише вокзали і центральна частина міста, де містилися державні установи, ресторани, магазини і проживала заможна частина міського населення. Переважна ж більшість вулиць зовсім не освітлювалась. Газове освітлення було дорогим, і приватні абоненти користувалися ним неохоче. Досить сказати, що, за даними магістрату, в 1880 р. у Львові було всього лише 470 абонентів, які користувалися газом. В 1883 р. закінчувався строк концесії. Відповідно до контракту місто повинне було викупити підприємство за суму, що дорівнювала б капіталізації середнього прибутку за останні 10 років. В контракті передбачалося, що коли місто не викупить підприємства, то концесія продовжиться ще на 15 років. В 1898 р. підприємство безплатно переходило у власність міста. У магістраті «не знайшлося» відповідної суми грошей, щоб викупити концесію. Магістрат за згодою міської ради продовжив строк концесії ще на 15 років.

Намагаючись одержати якнайбільше прибутків, іноземні капіталісти аж до закінчення строку контракту по-хижацьки експлуатували підприємство.

Вони майже не розширювали газової мережі, не вводили нових машин і апаратури і т. п. В зв'язку із зростанням попиту на газ за рішенням міської ради в кінці 90-х років у Львові було побудовано новий газовий завод.

До 1887 р. належать спроби ввести електричне освітлення на Головному вокзалі у Львові. Проте застосування електроенергії для освітлення і промислових цілей до кінця століття було незначним. Тільки в кінці 90-х років розпочалося будівництво міської електростанції на Персенківці, яка в 1900 р. дала перший струм.

Швидкий ріст кількості міського населення, розширення території міста Львова вимагали створення нових засобів зв'язку, нового порівняно швидкого й дешевого виду транспорту загальноміського користування. Вже в 60-х роках піднімалося

питання про будівництво у Львові кінного трамваю. На початку 70-х років дві англійські фірми намагалися добитися від магістрату концесії на будівництво й експлуатацію трамваю. Проте магістрат зволивав справу. Лише в лютому 1879 р. місто уклало контракт з акціонерною «Трієстською трамвайною спілкою» на будівництво кінного трамваю. За цим контрактом спілка одержала строком на 50 років монополію на будівництво й експлуатацію у Львові «конки». В травні 1880 р. головні лінії (Головний вокзал—Жовківська рогатка і площа Голуховських—Митна площа) були здані в експлуатацію. Загальна довжина трамвайних ліній становила 5,8 км. Все господарство конки нараховувало 54 вагони і 120 коней. Проте для широких мас трудящих кінний трамвай був мало доступний, бо ціни на проїзні квитки були дуже високі. Порівняно більш дешевим і зручнішим видом міського транспорту став електричний трамвай. Електричний трамвай у Львові — перший трамвай в Австро-Угорщині — було побудовано німецькою фірмою «Сіменс і Гальске». Почав працювати він влітку 1894 року. Головні лінії його з'єднували вокзал з Личаківкою і вул. Гетьманську — з школою св. Софії. Цим видом транспорту зразу стала користуватися значна кількість людей.

Пасажирообіг електротрамваю вже в 1900 р. досяг 4 млн. 726 тис. чоловік. З введенням в дію електротрамваю кінний трамвай втратив своє значення і на початку XX ст. був достроково викуплений містом.

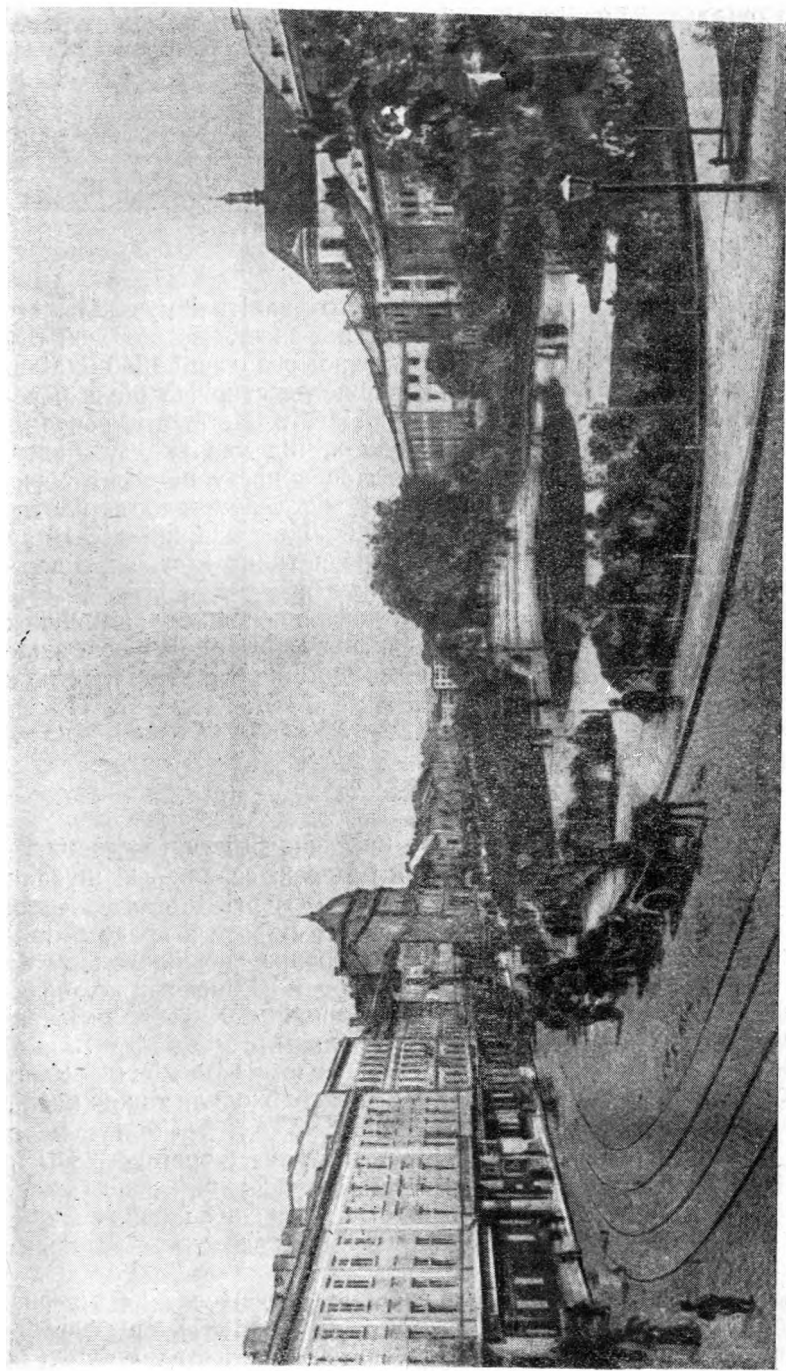
В останні десятиріччя XIX ст. поліпшилися також міські засоби зв'язку. В жовтні 1884 р. у Львові почав працювати телефон. На кінець 1898 р. довжина телефонних ліній складала 845 км, кількість абонентів зросла до 659.

У 80-х роках магістрат, виходячи з санітарних і господарських міркувань, вжив заходів для урегулювання річки Полтви, яка протікала теперішнім проспектом Т. Г. Шевченка і вул. Першого травня. Протягом 1884—1905 рр. Полтву було взято в труби і засипано землею. Одночасно було збудовано широку каналізаційну мережу.

Упорядковувались і міські ринки. В 1876 р. побудовано критий залізом Краківський ринок, в 1892 р. — міський ринок (зараз Галицький ринок). В результаті росту кількості населення міста наприкінці минулого століття у Львові стала відчуватися нестача води. Тому в 1899—1901 рр. було побудовано водопровід з Волі Добростанської, віддаленої від Львова на 30 км. Значні роботи проведено і по брукуванню площ та вулиць міста.

Як бачимо, всі роботи по впорядкуванню міста велись тільки в центральній частині Львова.

Окраїни міста були запущені і неблагоустроені. Тут не було ні водопроводу, ні каналізації, вулиці не мостились і не освітлювались.

Львів у середині 90-х років XIX ст. (Фото).

2. Соціальний і національний склад населення капіталістичного Львова

Дані переписів показують нам таку картину кількості населення міста (без військового гарнізону):

1846 р. — 70 970 чол.	1880 р. — 103 422 чол.
1850 р. — 68 321 „	1890 р. — 119 352 „
1857 р. — 70 384 „	1900 р. — 149 544 „
1869 р. — 87 109 „	

Отже, в епоху домонополістичного капіталізму кількість населення Львова зросла більше ніж вдвоє. Але ріст цей був нерівномірним. Так, під час буржуазної революції 1848 р. кількість населення зменшилась. В перше десятиріччя після революції населення міста зросло не набагато. На цьому, зокрема, позначилась епідемія холери 1855 р., під час якої у Львові померло декілька тисяч чоловік. Але в наступні десятиріччя, особливо в 90-ті роки, населення міста зростало порівняно дуже швидко. За кількістю населення Львів наприкінці ХІХ ст. займав четверте місце в Австрії після таких міст, як Відень, Прага і Трієст.

Приріст населення міста відбувався в основному за рахунок притоку заробітчан. За даними перепису 1890 р., у Львові жило 127 943 чоловіка (разом з військовим гарнізоном). Серед них:

народжених у Львові	60 217 чол.
„ у Львівському повіті	7 770 „
„ в інших повітах Галичини	51 910 „
„ поза Галичиною	8 046 „

Як бачимо, більше половини населення міста (53%) народилося за його межами. Це були розорені селяни, які шукали в місті порятунку від злиднів і голодної смерті.

На національному складі населення Львова яскраво позначилися наслідки колонізаторської політики, яку проводили на західноукраїнських землях австро-угорські і польські колонізатори. В результаті цієї політики наприкінці ХІХ ст. у Львові переважало польське населення. За даними міської статистики, у складі населення Львова в 1880 р. було: католиків (в основному поляків за національністю, хоч сюди входили також німці, незначна кількість євреїв і українців) — 53,4%, греко-католиків (в основному українців) — 15,94%, іудеїв (євреїв) — 28,21% і інших — 2,45%. У 80—90-х роках кількість українського населення міста зросла, тому що приріст населення йшов в основному за рахунок розореного українського населення навколишніх повітів.

За своїм становищем у виробництві населення Львова розподілялося на ряд груп. В другій половині ХІХ ст. оформилися два основні класи капіталістичного суспільства — буржуа-

зія і пролетаріат. До експлуататорської верхівки належало також духовенство. В економіці Львова, як і Галичини в цілому, значну роль відігравала іноземна буржуазія. Серед іноземних капіталістів у Львові були такі, як Міколяш, Том, Роберт Домс та інші. Прусакові Домсу належали паровий млин, пекарня, броварня, лікєро-горілчаний і нафтоперегінний заводи. Іноземні капіталісти мали в своїх руках основні галузі міського господарства—трамвай і світло і за рахунок експлуатації дешевої робочої сили одержували нечувані прибутки. Тільки за 10 років (1872—1881 рр.) Дессауське товариство, за далеко применшеними даними, одержало від експлуатації львівського газового заводу 702 655 гульд. чистих прибутків, які майже повністю йшли за кордон.

Місцева буржуазія була представлена польськими, єврейськими та українськими капіталістами і купцями. Українська буржуазія Львова складалася з торгівців, власників будинків та підприємств. Серед української торгово-промислової буржуазії виділявся великий капіталіст Левинський, що мав підприємства по випуску будівельних матеріалів і організував цілий будівельний комбінат, на якому працювало близько тисячі робітників. Українська буржуазія організувала у Львові цілий ряд значних торговельних організацій та банків. Вже в 1868 р. представники української буржуазії та уніатського духовенства (Юліян Лаврівський, митрополит Спиридон Литвинювич та інші) взяли участь в організації «Селянського банку», в 1873 р. виник Крилошанський банк, в 1883 р. — «Народна торгівля», в 90-х роках — товариство взаємних забезпечень «Дністер» з капіталом в 50 тис. гульденів, «Руська краєва кредитна спілка» та інші. Все це викриває брехливе і наскрізь антинаукове твердження українських буржуазних націоналістів про «безбуржуазність» української нації, про відсутність «своєї» національної буржуазії. Іван Франко ще в 1880 р., викриваючи українських буржуазних націоналістів, писав: «Молода наша буржуазія — така молода, а така спритна в замилюванні очей суспільності і у фальшуванні правди».

Значним соціальним прошарком міста Львова в другій половині ХІХ ст. була буржуазна інтелігенція (лікарі, літератори, юристи, студенти), основна частина якої належала до вихідців із заможних класів і обслуговувала потреби переважно цих класів.

Трудове населення міста складалося з робітників і ремісників. Сюди також слід зарахувати найману прислугу, якої у Львові в 1890 р. було більше 11 тис. чоловік. Становище цих верств населення було надзвичайно тяжким.

Особливо тяжким було життя робітників. Повільний розвиток капіталізму, зокрема слабкий розвиток промисловості внаслідок колоніального становища Галичини у складі Австро-Угорської монархії, наявність дешевої робочої сили, значні

залишки феодально-кріпосницьких відносин створювали умови для нечуваної експлуатації пролетаріату.

Підприємства, як правило, містились у напівпідвальних, воглих, холодних, темних, тісних приміщеннях, де не дотримувалися навіть елементарних правил охорони праці. Львівська робітнича газета «Праца» в 1882 р. так описувала одне з тодішніх підприємств. «Майстерня ця довжиною 15 кроків, а шириною 5 кроків, сажень у висоту, темна, затхла, з усіх чотирьох стін лле сирість... Крім цієї сирості, мабуть чи не для прибавлення більше гнилого повітря, з усіх чотирьох сторін розміщено убиральні. Двоє малих вікон з двору не можуть дати багато світла, сонце ж ніколи туди не заглядає. В цій майстерні працює дванадцять чоловік, і, отже, дванадцять чоловік із-за скупості майстра приречені на смерть через повільне конання». Як видно з циркуляру львівського магістрату від 29 січня 1888 р., опублікованого І. Франком в газеті «Кур'єр львовскі», умови праці робітників пекарень були просто жахливі. Підлога тут ніколи не милася, стіни завжди були закопчені, повітря смердюче, тому що не було ніякої вентиляції, робітники спали на тих же самих столах, на яких виробляли тісто, або на мішках з мукою, вони покривалися брудом і пилом і не мали де помитися. Такі ж жахливі умови праці були і на інших підприємствах.

Довгий час робочий день на підприємствах Австрії взагалі не регламентувався. Лише в 1885 р. був прийнятий закон про введення 11-годинного робочого дня. Проте цей закон стосувався лише так званих фабричних підприємств. На дрібні підприємства, а також на робітників, які працювали акордно, цей закон не розповсюджувався. Навіть на тих підприємствах, яких цей закон торкався, робочий день тривав значно більше ніж 11 годин. Причому магістрат міста і намісництво завжди йшли назустріч підприємцям і «узаконювали» збільшення робочого дня, як це, наприклад, було на підприємствах львівських капіталістів Левинського, Піллера, братів Вчеляків, власниці кондитерської фабрики Брандштеттер та інших. Робітників, які намагалися протестувати проти цього, звільняли з роботи. Виданий в 1895 р. закон про недільний відпочинок також існував лише на папері.

Особливо жорстоко визискувалася праця дітей і жінок. Експлуатація дітей широко була розповсюджена в формі так званого учнівства. Жахом віє від кореспонденцій, які друкувалися в робітничій пресі, про умови праці жінок і дітей. «Не вміємо навіть описати, — писала в 1895 р. одна львівська газета, — якою є доля робітниці. Дізнаємось про жахливе становище робітниць в так званих американських пральнях, яких є декілька у Львові. В пральні по вул. Сикстуській, № 24 дівчата, зайняті пранням і крохмаленням, мають двадцятигодинний робочий день. Від 4-ої години ранку до 12-ої ночі вони пра-

цюють майже без перерви, бо вживання їжі триває ледве декілька хвилин».

За свою тяжку працю робітники одержували нужденну заробітну плату. Її рівень був найнижчим в усій Австро-Угорщині. Заробітна плата переважної більшості робітників була набагато нижче прожиткового мінімуму. Особливо низькою була заробітна плата поденних сезонних робітників. Якщо ж врахувати те, що навіть з цього мізерного заробітку підприємці вираховували певну суму за доставку води для пиття, опалення, світло, що дуже часто замість грошей робітникам одержували купони в крамниці підприємців, де змушені були втридорога платити за продукти харчування дуже низької якості, що широкого розповсюдження набули штрафи,— то стане зрозуміло, що навіть висококваліфіковані робітники Львова ледве зводили кінці з кінцями.

Переважна ж більшість робітників змушена була вести напівголодне існування.

Особливо важкими були житлові умови робітників, як і всіх інших бідних верств міського населення. Цього не могли приховати навіть представники панівної верхівки. Так, в розпорядженні Львівського магістрату від 10 квітня 1890 р. відзначалося, що значна кількість робітників цегельні змушені жити в шалашах і таких будинках, які «не відповідають найскромнішим санітарно-гігієнічним вимогам», а на цегельні Іпотечного банку в одному приміщенні площею в 20 м² жило 16 робітників. Для житла використовувались усі підвальні приміщення міста. В зв'язку з високою квартирною платою сотні і тисячі людей зовсім не мали житла і змушені були шукати собі притулку на окраїнах міста в недобудованих будинках, складах тощо.

Як повідомляла газета «Кур'єр львовські» в 1886 р., частина бездомних влаштувала на складах сіна на Янівському передмісті (теперішня вул. Шевченка) нічліжку. Поліція систематично влаштовувала на них облави. Під час пожежу цих складів загинуло декілька чоловік.

Відсутність охорони праці, довгий робочий день, нестерпні житлові умови, постійне недоїдання викликали зростання захворювань і високу смертність серед робітників. В Галичині була найвища смертність в Європі. Тут протягом року вмирав один чоловік на кожних 27,6 мешканців, в той час як в Росії — на 28,9, Угорщині — на 29,3, в Австрії — на 30,7, в Німеччині — на 32,5, Італії — на 33,3, Румунії — на 38,0, в Англії — на 46,3, Швеції — на 56,7 і в Норвегії — на кожних 62 мешканці.

Зубожіння трудящих мас зростало з кожним роком. Тисячі голодних людей ходили по вулицях Львова, шукали будь-якої роботи і не знаходили її. В місті великих розмірів набрало жебрацтво. «Як тільки настануть сумерки,— писала в січні 1886 р. газета «Кур'єр львовські»,— натовпи жебраків — жінок,

чоловіків і дітей, розміщених під брамами, жалібними голосами благають у прохожих милостиню. Особливо верхня частина вулиць Кароля Людвіка, площа св. Духа, площа Марійська і вулиця Гетьманська являють собою зимовими вечорами справжню картину нужди... В найсильніші морози ці нещасні світять тілом, а голод визирає з їх виснажених очей». Навіть президент міста у відношенні до дирекції львівської поліції в 1882 р. змушений був визнати: «Жебрацтво набрало у місті Львові таких великих розмірів, що залишення подібного стану речей загрожує суспільним відносинам нашого міста. Немає вулиці, ні площі, немає жодного закутка в цілому місті, де б жебраки різного роду і віку, навіть здорові, не просили б милостині». Як і в інших великих капіталістичних містах, у Львові було багато людей, які внаслідок надзвичайно тяжких умов життя зубожіли, «опустилися на дно».

Тягар капіталістичної експлуатації для галицьких трудящих посилювався ще й політичним безправ'ям.

І хоч в Австрії існувала конституція, трудящі не мали політичних свобод. Іван Франко справедливо назвав цю конституцію «свинською». В галицькому крайовому сеймі і «самоуправлінні» м. Львова не було жодного представника трудового народу. Існуючі в Австрії високі податковий і віковий цензи, насильницькі «методи» проведення виборів, які проходили по куріальній системі, позбавляли більше 3,5 млн. дорослого населення Галичини виборчих прав. Не дуже змінилося становище і тоді, коли в 1897 р. була проведена так звана баденівська «реформа» виборчої системи. «Правда,— писав автор однієї статті, вміщеної в збірці «Работник», яка видавалася в Женеві з ініціативи В. І. Леніна «Союзом руських соціал-демократов»,— назва «реформа» зовсім не до лица дітишу Бадені. Усі потворні несправедливості і нісенітниці — існуючий до цього часу виборчий порядок містить у собі їх у великій кількості — повністю збережені і на майбутнє». Бадені обмежився тим, що до чотирьох виборчих курій додав нову — робітничу. Однак в цій курії, крім робітників, голосували і всі ті, хто вже мав право голосу в інших куріях — тобто поміщики, капіталісти, купці, куркульство.

В зв'язку з цим завоювання політичної свободи було одним з важливих завдань, які стояли перед трудящими.

Трудящі маси українського населення Львова, як і усієї Галичини, терпіли також жорстокий національний гніт. Австро-Угорська монархія була справжньою тюрмою народів. Недаремно Герцен справедливо назвав австрійську багатонаціональну державу «бастилією народів». Одним з основних принципів системи австрійського управління пригнобленими народами було розпалювання серед них національної ворожнечі. Українське населення в Австро-Угорщині належало до числа непривілейованих, пригноблених народів. Виходячи зі

свої особливої системи гноблення, австрійський уряд надавав польській шляхті і буржуазії в Галичині політичну перевагу. Управління краєм зосереджувалося переважно в руках крупних польських поміщиків і капіталістів, а польська мова була офіційно проголошена урядовою мовою.

Використовуючи свою політичну перевагу, польські поміщицькі кола проводили політику колонізації українського народу, всіляко намагалися гальмувати розвиток української культури.

Політика національного пригнічення особливо яскраво проявлялася в галузі народної освіти. У Львові була лише одна середня школа з українською мовою викладання. Всього ж у 1869—1870 навчальному році у Львові була 21 школа (в тому числі 10 міських, останні були церковними і приватними), в яких навчалося 5090 учнів. В 1892—1893 навчальному році кількість шкіл збільшилась до 42 (в тому числі 29 міських), а учнів — до 13100. Видатки, які йшли на утримання шкіл, були дуже мізерними. В 1871 р., наприклад, вони склали всього лише 31,4 тис. гульденів, з них 22 тис. гульденів йшло на заробітну плату для вчителів. Львівські школи не були забезпечені найелементарнішим учбовим приладдям, не мали відповідних приміщень. Школу відвідувала лише незначна частина дітей шкільного віку. Так, в 1869—1870 навчальному році на кожних 1000 дітей шкільного віку вчилася лише 349, в 1892—1893 навчальному році — 663. Серед 8 найбільших міст Австрії Львів займав останнє місце по письменності. Навіть за офіційними, набагато зменшеними даними міської статистики, 36% усього населення Львова в 1880 р. були повністю неписьменні.

Розвиток капіталізму потребував інтелігенції, яка обслуговувала б його. Особливо зростала потреба в підготовці кадрів технічної інтелігенції. В зв'язку з цим відкривалися учбові заклади, які підготовляли кадри спеціалістів для промисловості, транспорту, сільського господарства і культури. В 1855 р. було відкрито рільничу школу в с. Дублянах недалеко від Львова, в 1874 р. організовано лісову школу у Львові, в 1881 р. — ветеринарну, в 1899 р. — торговельну академію. Почала працювати також учительська семінарія. Нові відділи було відкрито у вищих учбових закладах міста: університеті і політехнічній школі.

3. Суспільно-політичний рух у Львові у другій половині XIX століття

Суспільно-політичний рух у Львові й Галичині у другій половині XIX ст. характеризується двома течіями: реакційною, буржуазно-клерикально-націоналістичною, яка відбивала інтереси експлуататорських класів і вірно служила Габсбурзькій

монархії, і лівою, революційно-демократичною течією, яка боролася за інтереси пригноблених мас.

Роль польської і української буржуазії з розвитком капіталізму помітно зростала. Українська буржуазія, намагаючись здобути виключне право експлуатації українського народу, в боротьбі за «національний ринок» організовує цілий ряд культурно-освітніх, кооперативних і промислово-торговельних організацій. Для того, щоб витиснути більш сильного конкурента — польську буржуазію, українська буржуазія зверталася до «рідних низів» і закликала їх до боротьби за «спільні національні інтереси», видаючи свої власні інтереси за інтереси всього народу.

Однак як і для польської буржуазії Галичини, так і для української буржуазії та їх партій характерне рабське служіння Австро-Угорській монархії, вороже ставлення до трудящих мас, до соціалізму і робітничого руху. В інтересах панівних класів націоналісти розпалювали серед трудящих національну ворожнечу.

Вже в другій половині 60-х років минулого століття в Галичині виникають два реакційні суспільно-політичні напрямки, які згодом оформилися в політичні партії: так звані «народовці» і «москвофіли».

Обидва ці напрямки існували так би мовити в зародку ще в час революції 1848 р. серед діячів «Головної руської ради». В статтях деяких публіцистів «Зорі Галицької» можна знайти так звані «об'єднавчі» тенденції, прихильні одночасно і до російського царизму і до Габсбурзької монархії. З другого боку, у тій же «Зорі Галицькій», в інших виданнях переважала друга тенденція — довести можливість успішного розвитку українського галицького населення тільки під владою австрійської імперії.

На початку 60-х років XIX ст. деякі колишні діячі «Головної руської ради» видавали у Львові газету «Слово», в якій оголошували свою вірність Габсбурзькій монархії, захищали в нових буржуазних умовах стару, «рутенську» програму і виступали з антипольськими лозунгами, нацьковуючи цим самим українських трудящих на польських.

З гострою критикою цієї націоналістичної програми виступив великий російський революційний демократ М. Г. Чернишевський. В 1861 р. Чернишевський надрукував в «Современнике» статтю «Національна безтактність», в якій викривав публіцистів «Слова» як ворогів українського народу, агентів австрійської монархії. Чернишевський вказував, що корінь галицьких суперечностей лежить в соціальному, а не в національному питанні, як це намагалися зобразити спадкоємці «Головної руської ради».

В 60-х роках XIX ст. серед галицьких українських буржуазних діячів посилюється розмежування, яке привело до створен-

ня в 70-х роках двох напрямків і одночасно партій — так званої «староруської», інакше кажучи «москвофілів», і другого напрямку — так званого «народовського». Обидві партії мали свої друковані органи, молодіжні і культурно-освітні організації, виявляли досить активну політичну діяльність під крилом австрійської влади.

Як «москвофіли», так і «народовці» були глибоко чужими народові і фактично допомагали австрійському урядові гнобити український народ.

Дуже точну характеристику «москвофілів» і «народовців» дав Іван Франко.

«Основа обох наших партій, — писав Франко в 1878 р., — одна і тота сама, а різниця між ними чисто формальна. Чи одна має верх, чи друга, — для народу користь з того однак — ніяка. Але яка ж се основа обох партій? Що се за ґрунт, на котрім вони виростили? Сеся основа — се *лібералізм*, або радше *буржуазні інстинкти*, котрі зароджуються в нашій інтелігенції».

«Народовці» були напрямком ліберальної буржуазно-націоналістичної інтелігенції і не мали нічого спільного з народом. Для них характерна орієнтація на австрійський уряд і одночасне блокування з польською буржуазією та шляхтою. Напрямок «москвофілів» об'єднував реакційні клерикально-буржуазні сили Галичини, що орієнтувалися одночасно на австрійську монархію і на російський царизм, на ту реакційну російську культуру, яку В. І. Ленін назвав «культурою Пурішкевичів, Гучкових і Струве». Представники «москвофілів» заперечували самостійне існування українського народу, перешкоджали його культурному розвитку, культивували національну ворожнечу, намагалися відвернути увагу широких мас від соціального питання. Обидві ці течії були глибоко чужими народові.

Протилежною їм була ліва, революційно-демократична течія, яка відбивала інтереси трудового народу, боролася за його визволення від соціального і національного рабства. З 70-х років на чолі цієї течії став великий український письменник революційний демократ Іван Франко. У Львові Іван Франко жив і працював понад 40 років.

Все своє життя Іван Франко присвятив боротьбі за соціальне і національне визволення українського народу, справі служіння трудовому народові. «Яко син селянина, вигодований твердим мужицьким хлібом, я почуваю себе до обов'язку віддавати працю свого життя простому народові!.. Головну увагу клав я завжди на здобування загальнолюдських прав, бо знав, що народ, здобуваючи собі загальнолюдські права, тим самим здобуває собі й національні права», — говорив Франко. Великий вплив на письменника зробили ідеї наукового соціалізму і прогресивна російська література. Франко був одним з перших популяризаторів марксизму на Україні.

Г. В. Плеханов відзначав, що «І. Франко, дуже цікава людина, який все більше і більше схиляється до соціал-демократії, вивчаючи марксизм». Однак слід зауважити, що марксистом Франко не був. Він помилково вважав, що в Галичині головною революційною силою є селянство, і тим самим заперечував керівну роль робітничого класу в суспільному рухові. Є в світогляді Франка й інші недоліки, які пояснюються умовами Галичини і заважали письменнику стати на марксистські позиції.

Але Франко в своїх художніх і наукових творах висловив багато вірних, близьких до марксизму думок і яскраво показав становище трудящих мас Галичини.

Одним з перших письменників у світовій літературі Іван Франко у «Бориславських оповіданнях», у повістях «Воа constrictor», «Борислав сміється» висвітлив побут, страждання, боротьбу і сподівання пролетаріату. Революційним духом проїняті численні його поезії («Каменярі», «Вічний революціонер» та ін.). Франко у своїх творах боровся проти класового гніту в місті і на селі. Перу письменника належить шедевр української драматургії «Украдене щастя». В своїх художніх і публіцистичних творах великий Каменяр гостро виступав проти єзуїтсько-католицької реакції, розгорнув активну боротьбу проти отруйної ідеології українського буржуазного націоналізму.

Письменник постійно знайомив населення Галичини з передовою російською культурою. Він перекладав на українську мову твори російської літератури, писав про неї статті.

За свою революційно-демократичну діяльність Франко зазнавав постійних переслідувань. Тричі письменника заарештовували (1877, 1880, 1889 рр.) по обвинуваченню в соціалістичній пропаганді та зв'язках з російськими революційними групами. Проте ніщо не могло зломати волі Великого Каменяра. Він твердо вірив у світле майбутнє українського народу і боровся за це.

Іван Франко був визнаним керівником групи галицьких письменників демократичного напрямку, які внесли своєю творчістю великий вклад в українську літературу, сприяли піднесенню її на новий, вищий рівень розвитку.

Видатним публіцистом і діячем демократичного руху в Галичині був М. І. Павлик — соратник І. Франка. Ще на початку 80-х років він встановив тісні зв'язки з російськими політичними емігрантами, з членами групи «Визволення праці», що благотворно вплинуло на його творчість. Літературно-громадську діяльність Павлик розпочав в середині 70-х років у Львові. В своїх статтях і белетристичних творах М. Павлик гостро виступав проти реакційного галицького духовенства, «москвофілів» і «народовців», захищав ідею єдності демократичних сил Галичини, критикував австрійську воячину, захищав свободу жінки в родинному і суспільному житті. До кращих його тво-

рів належать повісті «Юрко Куликів», «Ребенщукова Тетяна», «Пропавший чоловік» та інші, які друкувались у прогресивних львівських журналах. Павлик був одним з активних популяризаторів передової російської літератури в Галичині. Погляди Павлика не завжди були послідовно демократичними. В його діяльності бували відхилення у бік лібералізму. Але Павлик належав до революційно-демократичного табору і займає в ньому визначне місце.

До демократичного табору належав також відомий тоді історик, публіцист і письменник, високо оцінений Франком, — Остап Терлецький, творчість якого в радянській літературі ще зовсім не вивчена.

Деякий час у Львові жила Уляна Кравченко (1860—1947 рр.), поетеса, учениця Івана Франка. За допомогою великого Каменяра в 1885 р. у Львові вийшла її перша збірка поезій «Ргіта вега», а в 1891 р. друга — «На новий шлях». В кращих поезіях Уляни Кравченко звучать громадські мотиви. В багатьох її віршах висловлена палка ненависть до гнобителів і глибоке гуманне почуття до покривджених, заклик до боротьби.

У Львові в середині 80-х років розпочав свою літературну діяльність Осип Маковей (1867—1925 рр.) — талановитий прозаїк, поет, гуморист, знавець мови і літератури, активний громадський діяч.

У львівських журналах і окремими збірками виходили твори прогресивних галицьких письменників С. М. Коваліва, Н. І. Кобринської, Т. Бордуляка та інших.

У Львові працювала також значна група прогресивних польських письменників. До табору демократичних письменників належав талановитий польський поет Адам Асник (1838—1897 рр.), який довгий час жив у Львові. Тут пройшло все життя і діяльність видатного польського поета революціонера-демократа Болеслава Червенського, який брав активну участь у робітничому русі.

Разом з розвитком робітничого руху зароджувалась і пролетарська культура. Вірш Болеслава Червенського «Червоний прапор» став гімном революційного польського пролетаріату. З цією піснею (музику до «Червоного прапору» написав революціонер Ян Козакевич) львівський пролетаріат йшов на демонстрації і мітинги, ця пісня лунала під час революційних виступів польського пролетаріату.

Незважаючи на важкі умови, в 70—90-х роках у Львові розвивалась прогресивна українська і польська журналістика; тут виходив ряд прогресивних газет і журналів. В 1874—1877 рр. видавався журнал «Друг». Спочатку журнал мав виразно «москвофільський» напрям, але з того часу, як його очолили Франко і Павлик, журнал став демократичним. В цьому журналі були надруковані ранні твори Франка і Павлика.

В 1877 р. редакцію «Друга» було ув'язнено, і журнал перестав виходити. В наступному році вийшов один номер нового журналу — «Громадський друг», проте вже другий його номер було конфісковано, і журнал був заборонений. Випусками періодичних видань революційно-демократичного напрямку «Дзвін» і «Молот» (1878 р.) Іван Франко продовжував це видання. Однак і вони були заборонені австрійським урядом. Як бачимо, прогресивній галицькій пресі доводилося розвиватись в умовах постійних переслідувань.

На початку 80-х років у Львові виходив демократичний журнал «Світ», на сторінках якого висвітлювались актуальні питання суспільного життя Галичини. З 1890 р. М. Павлик почав видавати журнал «Народ». Найвизначнішим українським революційно-демократичним журналом Галичини був «Житє і слово», що виходив у Львові в 1894—1897 рр., керівником і фактичним видавцем якого був Іван Франко. Навколо цього журналу групувалися передові українські письменники. Тут було надруковано ряд творів Франка, Лесі Українки, П. Грабовського та ін. Під рубрикою «Вісті з Росії» в журналі систематично друкувалися матеріали про революційний рух в Росії.

Прогресивна українська журналістика на чолі з І. Франком відіграла велику роль у боротьбі з звіриною ідеологією українського буржуазного націоналізму і клерикалізмом, які проповідувалися буржуазними націоналістичними львівськими газетами та журналами на зразок «Правди» (1867—1898 рр.), «Зорі» (1880—1897 рр.) та інших.

Розвивалася й польська прогресивна журналістика. В 1886—1887 рр. у Львові прогресивний польський журналіст Болеслав Вислоух видавав журнал «Пшегльонд сполечни», в якому висвітлювалися в основному ідейно-теоретичні питання. В журналі друкувалися матеріали про становище робітників і про робітничий рух в Галичині і Західній Європі, про революційний рух в Росії.

В 1889 р. у Львові почала виходити масова пропагандистська газета для селян — «Пшияцель люду».

Розвивалася й робітнича преса. З 1 січня 1878 р. у Львові стала виходити робітнича газета «Праца», спочатку — як орган львівських друкарів, а з наступного року — як загальноробітничий орган. Статті в цій газеті друкувались інколи і українською мовою. З 1890 р. у Львові почала видаватися газета «Роботнік».

Прогресивна львівська журналістика знайомила галицьких читачів з міжнародним робітничим і соціалістичним рухом, боролася проти буржуазного націоналізму всіх мастей, проти клерикалізму, мобілізувала маси на боротьбу проти соціального і національного гноблення, боролася за правдиве висвітлення життя народу, за передове, реалістичне мистецтво.

4. Почагок робітничого руху у Львові

Важке економічне і політичне становище робітників штовхало їх на боротьбу проти експлуататорів. Робітники Львова, не дивлячись на свою нечисленність, були авангардом в боротьбі трудящих Галичини за соціальне і національне визволення. Політична роль робітничого класу була незрівнянно більше його чисельності і процентного співвідношення до всього населення. «Сила пролетаріату, — писав В. І. Ленін, — в будь-якій капіталістичній країні незрівнянно більша, ніж частка пролетаріату в загальній сумі населення. Це — тому, що пролетаріат економічно панує над центром і нервом усєї господарської системи капіталізму, а також тому, що пролетаріат, економічно і політично, виражає справжні інтереси величезної більшості трудящих за капіталізму». Зв'язаний з більш передовим способом виробництва, об'єднаний на підприємствах і в промислових центрах, робітничий клас виступав як зростаюча сила, яка відігравала з кожним роком все більш активну роль в боротьбі трудящих Галичини за соціальне і національне визволення.

Перші в історії Галичини виступи робітників мали місце в 1848 році. Приклад в цьому подали робітники друкарні Піллера у Львові, які відмовилися друкувати польську реакційну газету. Окремі стихійні виступи робітників мали місце в 50—60-х роках. Проте до кінця 60-х років робітничий рух як в Австрії в цілому, так і в Галичині зокрема, розвивався дуже повільно. В цей період в Австрії законом заборонялися будь-які організації і страйки. Тільки з 1868 р., коли під тиском народних мас було введено, хоч і обмежене право організації союзів, розпочався новий період в історії робітничого руху в Австрії.

Початок робітничого руху у Львові тісно зв'язаний з виступами робітників західних провінцій Австрії. У відповідь на заклик віденських робітників створювати робітничі організації в 1868 р. львівські робітники й ремісники заснували товариство «Гвезда» («Зірка»), провідну роль в якому відігравали друкарі. Одним з організаторів «Гвязди» був друкарський робітник, учасник повстання 1863 р. Антін Маньковський. В цей час «Гвезда» була покищо єдиною організацією у Львові, в якій брала участь значна кількість робітників. Вона вела активну культурно-просвітительську роботу. З ініціативи «Гвязди» в січні 1869 р. у Львові почала виходити газета «Ренкодзельнік» («Ремісник») тиражем понад 500 екземплярів, яка пропагувала дрібнобуржуазні, реформістські ідеї. Разом з тим газета знайомила львівських робітників з становищем і боротьбою робітників Австрії та інших країн, вела гостру боротьбу з клерикалами, зокрема виступала проти католицького товариства підмайстрів у Львові. Велика заслуга цієї першої близької робітникам газети полягає і в тому, що вона вперше по-

знайомила галицьких робітників з діяльністю I Інтернаціоналу і з соціалістичним рухом за кордоном.

Реформізм, під впливом якого була «Гвезда», пагубно позначився на діяльності товариства. Воно поступово перетворюється у дрібнобуржуазну організацію. У січні 1870 року «Гвезда» приймає новий статут, за яким членами організації могли бути не лише робітники, але й підприємці.

Не погоджуючись з лінією керівників, передові робітники виходять з організації і восени 1869 р. створюють «Прогресивне товариство львівських друкарів». В статуті товариства відзначалося, що його метою є організація самоосвіти робітників, щоб таким чином дати їм можливість «добитися поліпшення свого становища». Товариство мало свою касу і бібліотеку. Дбаючи про згуртування робітників, товариство влаштовувало для них лекції, збори. Воно стояло на чолі боротьби робітників за поліпшення свого економічного становища. На заклик віденських друкарів товариство підняло робітників на боротьбу за скорочення робочого дня і підвищення заробітної плати, за укладення колективного договору з підприємцями. На зборах львівських друкарів, які відбулися восени 1869 р., було обрано так звану тарифну комісію, яка керувала боротьбою робітників за укладення колективного договору, а пізніше виконувала функції страйкового комітету. Комісія виробила проект колективного договору з вимогою підвищення заробітної плати (по 17 крейцерів за тисячу складених букв) і скорочення робочого дня до 10 годин і на початку січня 1870 р. пред'явила його власникам друкарень. Власники друкарень відмовилися задовольнити вимоги робітників. На знак протесту проти дій власників друкарень робітники оголосили страйк. За страйкувало близько 100 робітників. Підприємці намагалися перешкодити розгортанню страйку, вони вмовляли робітників не залишати роботу, погрожували їм арештами, а потім викликали поліцію. Проте це не зламало робітників. «Будемо пісок їсти і воду пити, але не здамося!», — заявив Антін Маньковський, один з організаторів страйку. Буржуазна преса виступила на захист підприємців, вигадувалися наклепи на страйкуючих робітників. В зв'язку з цим страйковий комітет 27 січня видав «Відкритий лист», в якому роз'яснив причини страйку. Надрукований тиражем в декілька сот екземплярів, «Відкритий лист» розповсюджувався серед робітників Львова і інших міст Галичини. На допомогу страйкуючим прийшли львівські і віденські робітники. Вони зібрали для страйкуючих значну на цей час суму грошей. Підбадьорені підтримкою страйкарі мужньо продовжували боротьбу. Підприємці не витримали натиску і відступили. Вимоги страйкарів були задоволені.

Страйк друкарів відіграв велику роль в розвитку робітничого руху як у Львові, так і в усій Галичині. Тут вперше з усією ясністю протистали один одному два класи — робітники і ка-

піталісти. Страйк допоміг організувати робітників, пробуджував відсталі маси і втягував їх у боротьбу, був для них школою політичного виховання.

Перемога друкарів дала поштовх до розгортання боротьби на інших підприємствах. На початку червня 1870 р. відбулися загальні збори пекарів, на яких були остаточно вироблені вимоги до власників пекарень. Пекарі вимагали збільшення заробітної плати, поліпшення умов праці, зменшення робочого дня і введення відпочинку в неділю і т. п. Під тиском робітників підприємці змушені були задовольнити ці вимоги. В листопаді 1870 р. виникло заворушення серед робітників друкарні Мора, а в січні 1871 р. — в друкарні Будвайсера.

26 квітня 1871 р. застрайкувало 300 кравців львівських майстерень. Робітники багатьох підприємств подали допомогу страйкарям. Це дало їм змогу твердо триматися в боротьбі з підприємцями. Опір підприємців і цього разу був зломлений. Вони погодилися з вимогами страйкарів.

В цей же час знову застрайкували друкарі. В страйку брало участь 118 чоловік, тривав він близько двох тижнів і також закінчився перемогою робітників. В середині травня рух за збільшення заробітної плати, скорочення робочого дня і поліпшення умов праці охопив також стельмахів і колісників. Страйком керував обраний робітниками страйковий комітет. Підприємці з допомогою місцевих властей організували над членами страйкового комітету судову розправу. Залишившись без керівництва, страйкарі проявили вагання і нерішучість. Цим скористалися підприємці. Страйк був зломлений, не принісши робітникам жодних полегшень.

В 1872 р. відбулося заворушення в друкарні Добрянського і Громана, а також в ставропільській друкарні.

В середині 1872 р. прогресивні товариства друкарів Австро-Угорщини розгорнули боротьбу за перегляд колективних договорів робітників з підприємцями. В цій боротьбі брали участь львівські друкарі. Робітники львівських друкарень обрали тарифну комісію, яка виробила нові умови колективного договору і під загрозою страйку вимагала від підприємців прийняття їх. Підприємці звернулися до місцевих властей за допомогою. Проти робітників почалися репресії. В грудні 1872 р. «Прогресивне товариство львівських друкарів», яке очолювало боротьбу робітників, було розгромлене поліцією. Одноразом австрійський уряд заборонив подібні ж робітничі організації в інших містах Австро-Угорщини. В результаті поліцейських репресій хвиля страйкової боротьби спадає. З цього часу аж до кінця 70-х років у Львові не було страйків.

В початковий період робітничого руху серед робітників Львова розповсюджувалися ідеї утопічного соціалізму. Під їх впливом робітники роблять спроби змінити своє важке економічне становище шляхом організації кооперативних під-

приємств. На початку 70-х років у Львові виник цілий ряд виробничих товариств друкарів, кравців, шевців, столярів і ін. Проте організація цих підприємств не принесла бажаних результатів. Жодне з них не змогло довгий час зберігати свою незалежність, вони або терпіли банкрутство, або перетворювалися в акціонерні товариства дрібної і середньої буржуазії.

З самого початку своєї боротьби проти експлуататорів робітники Львова проявили почуття інтернаціональної єдності, вони установили і підтримували міцні зв'язки з робітниками Австро-Угорщини, Німеччини, Росії та інших країн. Коли, наприклад, в лютому 1870 р. застрайкувало 1800 робітників друкарських підприємств Відня, львівські робітники, проявляючи пролетарську солідарність зі страйкуючими, зібрали і послали їм гроші. В середині 1872 р. робітники Львова допомагали страйкуючим робітникам Пешта, в наступні роки — робітникам Познані, Лейпцига, Пресбурга і інших міст.

Гарячий відгук серед робітників Львова, як і всієї Галичини, знайшли революційні події 1871 р. у Франції. Газета «Ренкодзельнік» постійно знайомила робітників з героїчною боротьбою паризького пролетаріату, палко вітала створення Комуні, схвалювала прийняті комунарами закони й розпорядження. Газета підкреслювала, що героїчна боротьба комунарів «є справою свободи, справою всіх народів». Львівські газети «Ренкодзельнік» і «Газета народова» надрукували цілий ряд матеріалів про діяльність I Інтернаціоналу. Зокрема, тут було надруковано статут I Інтернаціоналу, відозву Міжнародного товариства до робітників Франції в зв'язку з виборами та ін. В 1871 р. у Львові окремою брошурою під назвою «Соціальне питання і спосіб його вирішення, рівно ж корисний для робітників, як і для власників» була видана серія статей, яка друкувалася в «Газеті народовій». Тут були надруковані уривки з промов А. Бебеля в німецькому парламенті на захист Паризької Комуні, матеріали про соціалістичний рух у Франції, Англії і Німеччині, відозва Комуні до сільських робітників, розпорядження Комуні про передачу робітникам майстерень, залишених підприємцями, і т. п.

Робітничий рух у Львові і Галичині не був ізольований від подій, що розгорталися в усьому світі. Він був частиною загальноєвропейського робітничого руху, мав зв'язок з робітничим рухом інших країн. 70-ті роки XIX ст. були періодом, коли в багатьох країнах починають формуватися робітничі партії: в 1875 р. утворилася німецька соціал-демократична партія, в кінці 70-х років Гедом і Лафаргом на з'їзді в Марселі були закладені основи соціалістичної партії Франції, в 1878 р. була створена «Чехослов'янська соціал-демократична партія». В Росії у цей період на арену політичної боротьби виступило революційне народництво, утворилися перші робітничі союзи — «Південноросійський робітничий союз» (1875 р.) і «Північний

союз російських робітників» (1878 р.), посилювався революційний рух у Королівстві Польському. Всі ці події знаходили певний відгук у Галичині.

Значну роль у розвитку революційного руху в Галичині відігравали російські революціонери-емігранти. Прогресивно настроєна частина львівської інтелігенції і робітників встановила з ними тісні зв'язки. В 1876 р. у Львів приїхали з Росії емігранти Куртєв і Ястшембський, які встановили зв'язки з М. Павликом, а пізніше—з Іваном Франком. В наступному році з Петербурга прибув у Львів за завданням польських революціонерів Е. Кобилянський. Він мав на меті встановити зв'язки з прогресивними львівськими діячами, організувати тут друкування літератури і налагодити переправку революційної літератури в Росію. Як свідчать архівні документи, Е. Кобилянський налагодив зв'язки з передовими львівськими робітниками, розповсюджував серед них заборонену літературу. Під час арешту у нього було знайдено значну кількість літератури, в тому числі праці Чернишевського («Що робити?», «Антропологічний принцип у філософії»), брошури «Історичний розвиток Інтернаціоналу», «Паризька Комуна», «Інтернаціонал і революція», «Перший маніфест Міжнародного Товариства робітників», твори Герцена, Шевченка, брошури Лассаля, газети і журнал «Работник» і ін. В 70-х роках у Львові і Галичині також розповсюджувалися видання, які знайомили галичан з революційним рухом в Росії: знаменита промова Петра Алексєєва (львівська прокуратура видала в 1877 р. спеціальне розпорядження про її конфіскацію), надрукований за кордоном «Обвинительный акт по делу о распространении книг преступного содержания среди рабочих Московской, Владимирской, Тульской и Киевской губерний», брошура «Русский рабочий», газети «Работник», «Вперед» та інші.

Австрійський уряд намагався перешкодити встановленню зв'язків галицьких робітників з російським революційним рухом.

Президія намісництва у Львові 3 грудня 1875 р. видала циркуляр, яким зобов'язувала усіх старост вжити рішучих заходів проти розповсюдження в Галичині і перевезення в Росію заборонених цензурою газет, брошур та журналів, які «з огляду на свої соціалістичні тенденції не лише вносять заворушення в сусідню монархію, але й одночасно загрожують загальному сусільному ладові...»

Класові інтереси панівної верхівки — поміщиків і капіталістів Габсбурзької монархії і царської Росії в боротьбі з революційним рухом цілком співпадали. Намісник Галичини граф Потоцький радив дирекції львівської поліції мати постійні зв'язки з царською жандармерією в районах Брод і Підволочиська і завжди давати їй необхідну інформацію. Незабаром, в 1879 р., за наказом царського III відділу начальник

Варшавського жандармського округу генерал П. Оржевський організував в Галичині царську агентуру, завданням якої було уважно слідкувати за діяльністю російських революціонерів-емігрантів в Галичині, повідомляти про революційний рух в Галичині і наміри галицьких соціалістів щодо діяльності на території Російської імперії.

Наляканий зростанням робітничого руху та поширенням революційно-демократичної літератури в Галичині, австрійський уряд організував в 1877 р. перший процес проти соціалістів у Львові. В наступному 1878 р. відбувся ще один судовий процес: були заарештовані Франко, Павлик та їх соратники, а також російські емігранти, що мали з ними зв'язок. Підсудні обвинувачувалися у створенні нелегальних соціалістичних організацій та в зв'язках з російськими революціонерами.

Як бачимо, першим галицьким соціалістам доводилося працювати у важких умовах. «Переслідування з боку урядових властей, контрагітація попів, ненависть косного, відсталого суспільства — все це з'єдналося, щоб не дати ходу молодим агітаторам і пропагандистам», — відмічалось у збірці «Работник», яка виходила в 90-х роках в Женеві.

Незважаючи на репресії, прогресивна частина львівської інтелігенції поширювала праці Маркса і Енгельса, популяризувала серед населення ідеї наукового соціалізму.

Одним з перших популяризаторів марксизму був Іван Франко. В 1878—1880 рр. він переклав на українську мову 24-й розділ першого тому «Капіталу» К. Маркса і частину книги Ф. Енгельса «Анти-Дюрінг» — «Розвиток соціалізму від утопії до науки».

Робітничий рух у Львові в кінці 70-х років посилювався. В ці роки в місті виникли робітничі гуртки самоосвіти. В створенні організації їх роботи велику роль відіграв Іван Франко. Як згадує письменник у своїй біографії, він в 1879—1880 рр. викладав тут політичну економію.

В 1878 р. у Львові почала виходити робітнича газета «Праца». Вона відіграла значну роль в політичному вихованні і пробудженні класової свідомості робітників. Видавцем і редактором цієї газети був робітник Йосип Данилюк. Деякий час одним з редакторів газети «Праца» був Іван Франко. Газета виховувала робітників у дусі непримиренної боротьби з капіталістичним рабством, у дусі інтернаціональної єдності, знайомила галицьких робітників з ідеями наукового соціалізму, з революційним рухом в Росії, Західній Європі та Америці.

Львівська газета «Праца» стала тим центром, навколо якого групувалися передові робітники і прогресивна частина галицької інтелігенції. Редакційний комітет газети «Праца» (Маньковський, Данилюк, Франко, Павлик, Червенський) повів боротьбу за об'єднання галицьких робітників в єдину організацію, за створення робітничої партії.

Значне поживлення робітничого руху у Львові наступило з кінця 1878 р., коли сюди прибув на деякий час видатний польський революціонер Людвік Варинський. У Львові Варинський встановив зв'язки з передовими робітниками — А. Маньковським, Й. Данилюком, поетом-революціонером Б. Червеським та іншими. Під його впливом «Праца» перетворилася із

Rok I. Lwów, dnia 1 Października 1878. **Nr. 7.**

Przedpłać wynosi
 w roku: 60 ct.
 dla zamiejscowych . 75 .
 Wpłaty nie zwraca się.
 Wskazywać należy w przeliczeniu
 w wolnej od roboty porannej.

PRACA

Przedpłać zamiejscowy
 przemyśle przyjąć praktycznym
 pocztowym pod adresem: Jan
 Wartyński ul. Słodowa 1. a.
 Wskazywać należy w przeliczeniu
 w wolnej od roboty porannej.

DWUTYGDNIK POŚWIĘCONY SPRAWOM DRUKARSKIM.

Z dzisiejszym numerem rozpoczyna się II kwartał naszego wydawnictwa: zapraszamy do odnowienia przedpłaty, gdyż podług prenumeratorów zastosujemy nakład. — Początkowe egzemplarzy z I kwartału można nabyć w Administracji *Pracy* ulica Słodowa 1. 4.

Na wielokrotne żądanie kolegów przeniesiliśmy druk *Pracy* do I Związkowej Drukarni.

Nauka i jej stanowisko wobec klas pracujących.

I
Wstęp.

Nieraz już w gronie kolegów naszych podnoszono myśl, że konieczne potrzebna obniżenie ogół robotniczej klasy z wynikami dotychczasowych badań nauki (rozumie się tych jej gałęzi, które dla klasy pracującej mogą mieć bezpośrednie wychowawcze znaczenie) i zarządź najwłaściwych jej prądów i kierunków. Myśli ta, acz przez wszystkie lata nie przestawała w zasadzie, nas

Zanim przystąpię do oznaczenia pojęcia „nauki”, pozwolę sobie zrobić krótki historyczny pogląd, a mianowicie na wartość wynalazku sztuki drukarskiej w rozwoju nauki, co nie tylko jest potrzebne dla moich dalszych wywodów, ale zarazem całkiem jest na miejscu w *Pracy*, jako czasopiśmie poświęconemu sprawom drukarskim.

Dotychczas powszechnie rozumiano (a i teraz jest ze wielu ludzi rozumie) pod historją prosty opis tak zwanych „ważnych” wypadków, tj. bitew, wojen, urodzin i śmierci panujących lub przewrotów państwowych. Siłom było przekonanie, że taki lub inny wynik pewnego zdarzenia zależał prosto od takiego lub innego usposobienia pewnego władcy, króla, wodza itp. Oto usprzykład myślało, że państwo perskie nie byłoby upadło, gdyby Aleksandrowi Macedońskiemu nie przyszła do głowy myśl napaść na nie z kilkunastu tysiącami żołnierzy, lub, że wcale nie byłoby drugiej wojny Panskiej, gdyby nie było się zachciało Napoleonowi ją zrobić; lub, że nie byłoby powstało państwo niemieckie i francuskie, gdyby Karol Wielki nie był podbił, połączył i zorganizował rozkmił germańskie plemiona. Jednym słowem, myślało, że monarchowie, wodzowie i inni tacy „robili historją”. Myśla ta, w znacznej części i dotąd jeszcze przeważa w naszych szkołach i w szkolnych książkach dla nauki historji, dlatego też nie dziw, że z naszych

Перша сторінка газети «Праца», 1878 р.

професійної газети львівських друкарів у загальноробітничий орган. Робітники все активніше втягуються у політичну боротьбу.

В 1879 р. редакційний комітет газети «Праца» розробив програму галицьких соціалістів. Ця програма була надрукована в газеті і схвалена на робітничих зборах.

Основними вимогами програми галицьких соціалістів було: введення загального виборчого права; свобода слова, друку; запровадження на підприємствах 10-годинного робочого дня для дорослих, 8-годинного — для підлітків віком від 14 до 18 років; 6-годинного робочого дня для дітей віком до 14 років; обмеження застосування жіночої і дитячої праці; свобода заробітку, ліквідація примусових корпорацій, утворення третейських промислових судів з робітників і підприємців, створення

робітничих кас взаємодопомоги на чолі з робітниками, введення відповідальності підприємців за нещасні випадки з робітниками, організація промислових шкіл, встановлення мінімальної заробітної плати, введення промислових інспекторів.

Проте ця програма не задовольняла навіть її авторів.

Робота над поліпшенням програми продовжувалась. В січні 1881 р. в Женеві був надрукований новий варіант «Програми галицьких соціалістів». Написана вона була Іваном Франком за участю Червенського і Інлендера. Початкова назва програми була «Програма польських і українських соціалістів Східної Галичини». Під час друкування програми один з майбутніх лідерів соціал-реформістського напрямку в польському робітничому русі Лімановський без згоди авторів змінив назву програми на «Програму соціалістів польських Східної Галичини», хоч така назва не відповідала її змістові. Дізнавшись про це, автори програми заявили рішучий протест, в зв'язку з чим уже на надруковану програму прийшлося наклеїти іншу назву — «Програма галицьких соціалістів».

На «Програмі галицьких соціалістів» відбився великий вплив праць основоположників наукового соціалізму — Карла Маркса і Фрідріха Енгельса, особливо «Маніфесту Комуністичної партії».

Програма наближалась до марксистського розуміння історії розвитку суспільства, вказувала на закономірність зміни однієї суспільно-економічної формації іншою, на неминучість загибелі капіталістичного ладу.

«Існуюча система виробництва, — говорилося в програмі, — з часом мусить уступити місце новій». І далі: «...сьогоднішня капіталістична власність на землю і знаряддя праці не є чимсь остаточним, природженим, а скоріше перехідною формою».

В програмі було чітко визначено інтернаціональний характер боротьби трудящих мас Галичини. Програма закликала робітників до боротьби з буржуазією, незважаючи на її національну приналежність.

Програма визначила своє ставлення до інших партій, які існували в Галичині. Тут викривалися «москвофіли» і «народовці». Автори «Програми галицьких соціалістів» різко виступали проти польських буржуазних націоналістів і їх планів створення незалежної Польщі «від моря до моря», тобто захоплення українських і білоруських земель. «Польсько-українська робітничая партія, — вказувалося в програмі, — не може мати нічого спільного з партією, яка прагне до відбудови Польщі епохи Ягейлонської — «від моря до моря». Ми не хочемо, щоби одна нація панувала над іншою. Ми є сторонниками якнайширшої федерації і переконані, що кожний народ може успішно розвиватися тільки при умові самостійності і повної свободи».

В програмі було також немало положень, в яких відбився вплив дрібнобуржуазного соціалізму.

Але, незважаючи на це, програма галицьких соціалістів відіграла велику роль в розвитку робітничого руху. Це був перший програмний документ, в якому галицькі соціалісти визначили свої завдання, пропагували ідею інтернаціоналізму, ставили питання про необхідність створення робітничої партії.

«Програма галицьких соціалістів» розповсюджувалася серед робітників, обговорювалася на їх нелегальних зборах, вивчалася в соціалістичних гуртках.

В травні 1881 року вийшла у світ нова програма, складена Б. Червєнським і Л. Інлендером — «Програма галицької робітничої партії». В програмі давалася критика капіталістичного ладу і викладалися основні положення соціалізму. Автори програми стояли на інтернаціональних позиціях.

Програма вважала, що найближчим завданням робітничого класу Галичини є:

1. Введення загального виборчого права для всіх громадян віком від 20 років. День виборів повинен призначатися на неділю, або свято.

2. Здобуття свободи слова, друку, поглядів. Усі виняткові закони, що обмежують свободу громадян, повинні бути скасовані.

3. Поступове знесення постійної армії і заміна її загальним озброєнням народу.

4. Загальнообов'язкове безплатне навчання, відділення школи від церкви.

5. Запровадження прогресивного податку, ліквідація посередніх податків.

В галузі економічній ставилися вимоги програми 1879 року.

В «Програмі галицької робітничої партії» було і ряд помилок, подібних до помилок «Програми галицьких соціалістів».

«Програма галицької робітничої партії» була схвалена редакційним комітетом газети «Праца» і стала керівництвом для діяльності робітничих гуртків Львова й Галичини.

Першочерговим завданням, яке ставила програма перед робітниками, було створення окремої робітничої партії. В цьому напрямі львівські соціалісти провели значну роботу. Загальноробітничі збори, що відбулися 26 червня 1881 р. у Львові, прийняли постанову скликати 30 жовтня у Львові з'їзд делегатів від робітників усієї Галичини (Східної і Західної), на якому вирішити питання про створення робітничої партії. «Ми дуже багато обіцяємо собі з того з'їзду — нам так і здається, що від нього повинен початись новий, сильний загальноробітничий рух по всіх закутках нашого краю», — писав Франко.

Проте поліція не дозволила скликати загальноробітничий з'їзд. В зв'язку з цим 4 грудня 1881 р. у Львові відбулися грандіозні робітничі збори, в яких взяло участь понад 1000 чоловік.

Збори проходили бурхливо. Поліцейський комісар раз у раз позбавляв промовців слова. Так, хоч робітникові А. Маньковському заборонили виступати, він, як пише поліцейський, «не переставав з завзятістю висловлюватися проти заможних класів і вигукувати «Геть панів!». Поліція розігнала збори і після цього довгий час взагалі не давала дозволу на їх скликання.

Таким чином, створити робітничу партію в Галичині на початку 80-х років не вдалося. Та й умови для цього ще не визріли тоді.

Серед передових галицьких робітників все частіше роздаються голоси про необхідність переходу до нелегальних форм боротьби.

В нашій історичній літературі існує думка про те, нібито львівські соціалісти заперечували необхідність нелегальних форм боротьби, визнавали лише легальну боротьбу. Факти говорять про те, що львівські соціалісти поєднували легальні і нелегальні форми боротьби, створювали нелегальні робітничі гуртки. Так, в середині 1882 р. у Львові було створено три нелегальні гуртки, членами яких в основному були робітники і студентська молодь. Цікаво відзначити, що ці гуртки виникли саме в той час, коли в Королівстві Польському з ініціативи і при активній участі видатного польського революціонера Людвіка Варинського була заснована робітнича партія «Пролетаріат», яка мала тісні зв'язки з російським революційним рухом. Все це не було випадковістю.

Л. Варинський підтримував тісний зв'язок з галицькими соціалістами. За його завданням у Львів систематично приїжджали польські революціонери, які привозили сюди нелегальну літературу, вели пропагандистську роботу, намагалися встановити тісні зв'язки між соціалістами Галичини і Польщі. Саме з таким завданням приїжджала у Львів влітку 1882 р. дружина Варинського Анна Серошевська. Це свідчить про те, що галицькі соціалісти діяли в тісному контакті з революціонерами Королівства Польського.

В нелегальних львівських гуртках, про які йде мова, нараховувалося приблизно до 40 чоловік. В конспіративних цілях кожний член гуртка числився під певною буквою алфавіту або ж під певним числом.

Найбільшу активність серед членів гуртків проявляв робітник Михайло Драбик. Як і переважна більшість членів гуртків, він пройшов суворий життєвий шлях. З ранніх літ він почав свою трудову діяльність. В 1880 р. за завданням Робітничого комітету він виїхав в Перемишль, де вів пропагандистську роботу серед робітників, за що був заарештований і засуджений до тюремного ув'язнення. Пізніше він повернувся знову до Львова і продовжував вести пропаганду серед робітників.

Великою популярністю серед робітників користувався 25-річний поляк Ян Козакевич. Ще навчаючись у краківській

учительській семінарії, він познайомився з деякими творами К. Маркса і Ф. Енгельса. Значний вплив на нього мав Л. Варинський, з яким Козакевич був особисто знайомий. За соціалістичну пропаганду Козакевича було заарештовано в 1879 р. і виключено з семінарії. Після краківського судового процесу над соціалістами Козакевич за завданням Варинського переїхав у Львів, де поступив на роботу у шевську майстерню і вів серед робітників пропаганду соціалістичних ідей.

Кожний гурток мав свою касу і касира. Членські внески, які щотижнево сплачували члени гуртків, йшли на купівлю літератури і на створення фонду допомоги на випадок арешту когось-небудь з членів. Для всіх гуртків була спільна бібліотека, яка складалася головним чином з забороненої революційної літератури. Ця бібліотека обслуговувала також робітників, які не були членами гуртків. Вона мала в своєму розпорядженні значну кількість соціалістичних брошур і газет, в тому числі праці Ф. Енгельса «Соціалізм утопічний і науковий», В. Лібкнехта «На захист правди», Ш. Дікштейна «Хто з чого живе?» (популярне викладання «Капіталу» Маркса), Женевські газети «Рувносьць» і «Пшедсвіт», тексти революційних пісень «Червоний прапор», «До боротьби» та іншу літературу.

Члени гуртків вели значну пропагандистську роботу серед робітників міста та його околиць, зокрема серед робітників цегельні в Замарстинові, Головско Великому, серед робітників залізниці і залізничних майстерень у Львові. Згідно з повідомленням львівської поліції, вони «розвивали свою діяльність на кожному кроці: на вулицях, в шинках і в приватних будинках, словом, скрізь, де тільки могли зустрінутись з робітниками або куди їх вдалося скликати». В гуртках також обговорювалося питання про пропаганду серед селян. Проте члени гуртків не встигли її розгорнути.

В листопаді 1882 р. членами гуртків була надрукована гектографічним способом складена Козакевичем і обговорена на засіданнях гуртків революційна відозва «До робітників». В листівці розповідалося про важке становище робітників, їх безправ'я, висловлювався заклик до робітників рішуче боротися проти капіталістичного ладу. «Робітники! Не сподівайтесь поліпшення своєї долі від вовків, які посягають на Вашу свободу. Робітники! Беріть приклад з Ваших товаришів, працюючих Росії, Німеччини, Франції, Англії і Америки. Робітники! Ви повинні самі зайнятись справою Вашого визволення без різниці, чи поляк, українець, чи німець! Наші товариші не просять й не жebraють! Об'єднавшись, вони беруть те, що нам справді належить. Геть трутнів! Вперед, товариші, об'єднаймося і проголосимо «Зуб за зуб, око за око!».

Ця відозва розповсюджувалась як у Львові, так і в інших містах Галичини, зокрема в Станіславі, Дрогобичі, Перемишлі,

а також у Кракові. Ознайомившись з цією листівкою, робітники м. Кракова на своїх нелегальних зборах прийняли «Відповідь братам робітникам у Львові», в якій висловили свою солідарність з львівськими робітниками і тверде переконання в неминучій загибелі капіталістичного ладу та перемозі пролетаріату. «Недовго вже! Кайдани, якими нас скували, ми розкуємо і скинемо!», — писали краківські робітники.

Однак нелегальні гуртки у Львові існували не довго. В другій половині жовтня і на початку грудня 1882 р. поліції вдалося заарештувати більшість активних членів нелегальних гуртків.

Слідство велося більше п'яти місяців. 2—10 травня 1883 р. у Львові відбувся судовий процес над учасниками цих гуртків. Підсудні обвинувачувались у тому, що вони організували нелегальні гуртки, займалися пропагандою соціалістичних ідей і ставили своїм завданням повалити існуючий державний і суспільний лад, «освячений віками божим правом».

10 травня 1883 р. було оголошено присуд. Обвинувачені засуджувались до тюремного ув'язнення і значного грошового штрафу.

Австрійським властям не вдалося розправитися з усіма учасниками нелегальних львівських гуртків. Ті, що залишилися на волі, продовжували революційну боротьбу.

Про це свідчать поліцейські донесення. Так, в одному з донесень повідомлялося, що 30 травня 1887 р. в будинку по вул. Бляхарській, 8, проходили нелегальні робітничі збори. В цьому ж 1887 р. невідомий провокатор повідомляв львівську поліцію, що члени нелегальних гуртків часто збираються на квартирах у робітника Вишневського, у Стуркува і Фельдмана. «Соціалісти діляться тепер, — писав провокатор, — на гуртки, які складаються з 6-ти. Перший гурток називається центральним, значить вузьким; останні діляться на номери центрального гуртка. Ніколи не можна знати, хто до нього належить... До вузького належать: 1. Козакевич, 2. Стуркув, 3. Удалович, 4. Павлик, 5. Фельдман, 6. Тебц — наборщик, який недавно прибув з Відня і Женеви, звідки привіз інструкційні листи».

Діяльність гуртків відіграла певну роль у зростанні політичної свідомості галицьких робітників.

Соціалістичні гуртки, які існували у Львові та інших містах, підготували ґрунт для створення в 90-х роках соціал-демократичної партії Галичини.

Страйковий рух у Львові у другій половині 80-х років минулого століття перебував у стадії застою. В цей час відбулося лише два великих страйки: страйк робітників на мебльовій фабриці братів Вчеляків і страйк пекарів. В страйку на фабриці братів Вчеляків взяло участь 60 робітників. Напередодні страйку робітники на таємній нараді виробили і пред'явили власникам фабрики такі вимоги: а) встановити 10-годинний робочий день, б) мінімальна заробітна плата повинна

складати 9 гультенів, в) зарплату видавати щосуботи, г) поліпшити санітарні умови праці, д) ввічливо поводитися з робітниками. В страйку брали участь робітники різних національностей. «Між страйкуючими були як поляки, так і українці та євреї, а навіть приєднались до страйку 6 німців», — писав прогресивний львівський журнал «Пшегльонд сполечни». В результаті 10-денного страйку робітники добилися скорочення робочого дня до 10¹/₂ годин, встановлення мінімальної заробітної плати в 7 гультенів; всі інші вимоги були прийняті повністю.

В липні 1888 р. застрайкувало 300 пекарських робітників. Вони вийшли за місто і стали табором в лисиничанському лісі. Однак цей страйк закінчився поразкою робітників.

Характеризуючи страйковий рух у 70—80 роках, слід відзначити, що перші страйки були локальні, тривали вони, як правило, незначний час і охоплювали невелику кількість робітників. Масового характеру страйковий рух у Львові набирає лише в 90-х роках.

У 80-роках великою активністю відзначається студентський рух у Львові.

Характерною особливістю студентського руху було те, що його учасники намагалися встановити тісні зв'язки з робітниками. Студенти брали активну участь в діяльності робітничих гуртків, розповсюджували серед них соціалістичну літературу.

Центрами розповсюдження прогресивних ідей серед молоді Львова були наукові студентські гуртки, які були організовані демократичною частиною студентства в університеті і політехнічній школі. Основною формою роботи цих гуртків були засідання, на яких зачитувались і обговорювались доповіді переважно «підбурюючого змісту», як відмічала поліція. Так, наприклад, на засіданнях філософського гуртка в університеті були прочитані і обговорені доповіді на такі теми: «Про початки цивілізації», «Про боротьбу релігії з наукою» та інші. Як видно з поліцейського донесення, в основу доповіді «Про початки цивілізації» було покладено працю Ф. Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності і держави». Отже, шляхом самоосвіти студентська прогресивна молодь намагалась поглибити свої знання, знайти відповідь на ті питання науки, філософії і суспільного життя, які тривожили її розум і серце. Вступ на засідання гуртків був вільний, і їх відвідувала численна публіка. Особливо велику тривогу у львівської поліції викликало повідомлення агентів про те, що засідання наукових гуртків в університеті відвідує «відомий соціалістичний агітатор» Іван Франко.

Боячись розповсюдження прогресивних ідей серед молоді, намісництво в кінці 1888 р. видало розпорядження про заборону діяльності наукових студентських гуртків у Львові. В майбутньому всякі збори студентів повинні були відбуватися лише за попередньою згодою поліції.

Ці репресії галицьких властей викликали велике обурення серед широких мас студентської молоді не лише університету і політехнічної школи, але й інших учбових закладів Галичини й Австро-Угорщини. Рух протесту студентства був підтриманий прогресивною інтелігенцією.

31 жовтня 1888 р. в політехнічній школі у Львові відбулися збори, на яких студенти висловили гострий протест з приводу поліцейських переслідувань і прийняли відповідну резолюцію. Двічі проходили такі ж збори в університеті. Львівські студенти внесли в намісництво петицію — протест з вимогою скасування рішення про заборону діяльності наукових гуртків.

На початку 1889 р. з ініціативи групи передових студентів університету і політехнічної школи було вирішено скликати загальні збори студентів м. Львова. 9 березня в залі міської ратуші зібралось біля 500 студентів філософського і юридичного відділів університету, політехнічної, ветеринарної, лісової і рільничої шкіл. Дізнавшись про скликання зборів, в ратушу прибув ректор університету Пйонтак і разом з президентом міста умовляв студентів розійтися і поводитися лояльно щодо уряду. Проте ніхто з присутніх не залишив зали.

В перший день зборів обговорювались питання про необхідність об'єднання студентів Галичини в єдину організацію, про видання загальностудентської газети та ін. Під час обговорення цих питань студенти піддавали різкій критиці існуючу систему навчання. Так, один з промовців, як повідомляла газета «Кур'єр львовські», «піддав різкій критиці навчання історії в середніх школах, яке дає юнакові цілком протилежне від історичної правди уявлення».

На загальностудентських зборах 9 березня було обрано так званий Виконавчий комітет у складі 15 чоловік — представників від усіх учбових закладів Львова, в завдання якого входило: добитися виконання рішень загальностудентських зборів, керувати боротьбою прогресивних студентів Галичини за їх об'єднання в єдину організацію, організувати такі ж Комітети і в інших містах, де були учбові заклади.

На другий день, 10 березня 1889 р., збори продовжували свою роботу і були ще більш численні, ніж в попередній день. В прийнятих зборами рішеннях студенти вимагали відкриття у Львівському університеті нового, медичного відділу, організувати торговельний відділ в політехнічній школі. Присутні на зборах студенти різко виступали проти існування теологічного відділу в університеті, називали його «установою, яка має на меті обдурювати молодь». Студенти вимагали скасування реакційних розпоряджень австрійського уряду, які обмежували студентські свободи, відставки міністра віровизнання і освіти барона Гауча, скасування розпорядження про підвищення плати за навчання.

Збори закінчилися масовою демонстрацією.

Березневі виступи 1889 р. прогресивного львівського студентства були спрямовані не тільки на захист студентських свобод, але й проти рішень австрійського уряду і мали яскраво виражений політичний характер. Характерною особливістю цього руху було те, що в ньому брали участь студенти різних національностей — українці, поляки, євреї. Прогресивна частина галицької інтелігенції виступила з палкою підтримкою студентських виступів. Іван Франко присвятив цьому питанню ряд статей, в яких підкреслював велике значення солідарності прогресивної української і польської молоді, гостро засудив спроби буржуазних націоналістів розколоти цей рух, вказував на необхідність студентам більше цікавитись робітничим і селянським питаннями, брати активну участь у суспільно-громадському житті.

Австрійський уряд вжив рішучих заходів, щоб розправитись з прогресивним львівським студентством. Проти них було організовано ряд репресій. Проте сподівання австрійського уряду на те, що репресивними заходами вдасться придушити студентський рух, не виправдалися. Виконавчий комітет працював тепер нелегально, він почав проводити в життя рішення зборів, налагодив зв'язки з прогресивними студентами Кракова, Чернівців, Праги, Відня. Спільно з краківським комітетом львівський Виконавчий комітет почав видавати в кінці березня 1889 р. газету «Огніско» («Вогнище»), в якій друкувались статті польською і українською мовами. Проте розгорнути роботу по створенню загальностудентської організації Виконавчий комітет не зміг. Влітку 1889 р. члени Виконавчого комітету були заарештовані і притягнуті до судової відповідальності.

Прогресивна частина галицького студентства вела енергійну боротьбу проти полонізації середніх і вищих учбових закладів Галичини, за введення української мови викладання. Ця боротьба набрала особливо гострого характеру у Львівському університеті. У серпні 1884 р. на вічі українських студентів в Коломиї було прийнято резолюцію, в якій ставилась вимога ввести українську мову викладання на всіх факультетах Львівського університету та в усіх гімназіях Галичини. Ці вимоги були підтримані загальним вічем українських студентів, яке відбулося у Львові 19 жовтня 1889 року. В липні 1899 р. на загальних зборах українських студентів було висунуто вимогу заснування у Львові окремого університету з українською мовою викладання. В зв'язку з цим в університеті нерідко доходило до кривавих сутичок.

У 80—90-х роках в Галичину все ширше почали проникати ідеї наукового соціалізму.

Значну роль в розповсюдженні ідей наукового соціалізму серед прогресивної частини львівської інтелігенції і передових робітників відіграла «Наукова читальня», заснована у Львові

на початку 1890 р. Іваном Франком та Михайлом Павликом. В роботі читальні брали активну участь і студенти університету. В читальні щотижня відбувалися засідання, на яких читалася соціалістична література, обговорювалися найважливіші питання міжнародного соціалістичного руху. В грудні 1890 р. львівська поліція повідомляла: «В «Науковій читальні» щотижня читаються для членів товариства і запрошених ними гостей доповіді, в яких заперечується існування бога або будь-якої вищої істоти у всесвіті, розповсюджується ненависть до заможних класів, прививається переконання про несправедливість і кривди, які капіталісти та інші заможні класи в цілому чинять трудящим класам».

В робітничій пресі Львова у 80—90-х роках було надруковано цілий ряд матеріалів і статей, які популяризували марксистські ідеї. Так, в 1880 р. Іван Франко опублікував в газеті «Праця» серію статей, в яких в популярній формі показав суть виникнення капіталістичної експлуатації та шляхи її знищення. В наступному році ці статті були видані окремою брошурою на польській мові під назвою «Про працю». Коли в 1883 р. помер Карл Маркс, газета «Праця» надрукувала некролог. В номері від 10 квітня 1883 р. газета помістила статтю «Карл Маркс», в якій розповідалося про життя і діяльність основоположника наукового комунізму. В 1893 р. в м. Коломиї український письменник Лесь Мартович видав першотравневу листівку з портретом та біографією Маркса. Галицька преса знайомила робітників також із життям і діяльністю Фрідріха Енгельса. Орган соціал-демократії, львівська газета «Робітник» в статті, присвяченій 70-річчю з дня народження Енгельса, відмічаючи велику популярність основоположника наукового соціалізму, писала: «Ми також, товариші, приєднуємося до цього загального і цілком заслуженого визнання цього Нестора міжнародної соціальної демократії».

В 90-х роках у Львові було видано українською мовою праці Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності і держави» та «Людвіг Фейєрбах».

Значну роль у розповсюдженні соціалістичних ідей у Галичині відіграла перша російська марксистська група «Визволення праці».

Передова частина львівської інтелігенції, в тому числі Іван Франко, Михайло Павлик, Болеслав Вислоух та інші, встановила тісні зв'язки з групою «Визволення праці», вела з ними листування. Вони брали участь у переправленні видань групи в Росію через Львів, розповсюджуючи цю літературу серед прогресивної інтелігенції та передових робітників. Вже в кінці 1883 р. в Галичину попала перша марксистська праця, видана групою «Визволення праці». Це була брошура Плеханова «Соціалізм і політична боротьба». Розповсюджувались у Львові і Галичині і інші видання плеханівської групи: «Злиденність

філософії» К. Маркса, брошура Енгельса «Людвіг Фейербах і кінець класичної німецької філософії», праці Плеханова «Російський робітник у революційному русі», «До питання про розвиток моністичного погляду на історію» та інші. Австрійський уряд систематично конфіскував ці брошури і забороняв їх розповсюдження в Галичині.

Члени групи «Визволення праці» прислали у львівські журнали свої статті. В 1887 р., наприклад, у прогресивному львівському журналі «Пшегльонд сполечни» була вперше надрукована стаття Г. В. Плеханова «Фердинанд Лассаль. Його життя й діяльність». В свою чергу з Галичини посилалися кореспонденції у плеханівські видання, про що свідчить, наприклад, вміщена в збірці «Роботнік» за 1897 р. стаття про робітничий рух у Галичині.

Марксистські ідеї, які пропагувались у Галичині українськими, польськими і російськими революціонерами, мали значний вплив на революційну боротьбу трудящих Львова й краю. Вони сприяли росту політичної свідомості робітничого класу, мобілізували маси на боротьбу проти капіталістичного рабства.

Разом з тим слід відмітити, що галицькі соціалісти, в тому числі і Іван Франко, не завжди вірно розуміли практичне значення ідей наукового соціалізму для революційного руху. Вони не розуміли головного в марксизмі — вчення про диктатуру пролетаріату. Економічна відсталість Галичини, слабкість пролетаріату були головною причиною цього. Довгий час серед робітничого класу Львова і Галичини були живучими лассаль-янські дрібнобуржуазні ідеї.

* * *

В 90-х роках ХІХ ст. боротьба пролетаріату Львова й Галичини значно посилилась. Вона була невід'ємною частиною австрійського і міжнародного робітничого руху.

В січні 1889 р. на Гайнфельдському з'їзді була створена соціал-демократична партія Австрії. Цим самим було поєднано соціалізм з робітничим рухом, закладено основи для перемоги марксизму в робітничому русі.

Створене на Паризькому конгресі влітку 1889 р. міжнародне об'єднання пролетаріату — II Інтернаціонал — зіграв велику роль в активізації робітничого руху. Австрійська соціал-демократична робітничка партія приєдналася до II Інтернаціоналу. Ця партія починає відігравати значну роль у робітничому русі.

Найсильнішою зброєю соціал-демократії в боротьбі за організацію широких мас під своїм прапором була першотравнева демонстрація 1890 року. Ця демонстрація для Львова й

Галичини була початком переходу до масового піднесення робітничого руху.

Звістка про скликання Міжнародного робітничого конгресу в 1889 р. знайшла широкий відгук серед робітників Галичини. Газета «Праца» вже на початку 1889 р. помістила про це повідомлення. В номері від 14 червня 1889 р. було надруковано відозву до робітників і соціалістів Європи і Америки про скликання конгресу у Парижі 14 липня 1889 року. Серед видатних діячів міжнародного робітничого і соціалістичного руху, які поставили свої підписи під відозвою, було і прізвище львівського робітника, редактора газети «Праца» Йосипа Данилюка. 30 травня у Львові відбулися робітничі збори, на яких обговорювалося звернення французьких соціалістів про скликання конгресу. Промовці вказували на необхідність встановити тісні зв'язки з робітниками інших країн і обрати делегата на Паризький конгрес. Це ж питання обговорювалося на робітничих зборах, скликаних у Львові 16 червня. Збори одноставно прийняли рішення послати від галицьких робітників делегата на конгрес. Тут же проходив збір грошей для делегата. Дізнавшись про скликання робітничих зборів у Львові, Міністерство внутрішніх справ Австро-Угорщини в своєму розпорядженні дирекції львівської поліції наказало встановити суворий нагляд за передовими робітниками і особливо за Йосипом Данилюком, який нібито повинен був їхати на Паризький конгрес делегатом від робітників Галичини. В дійсності ж робітників Галичини на конгресі представляв студент філософського факультету Львівського університету Гожицький.

Паризький конгрес прийняв історичне рішення: вважати 1 Травня днем міжнародної солідарності трудящих.

Рішення конгресу були зустрінуті робітниками Львова з великим піднесенням. Про роботу конгресу вони дізнались із львівських газет «Праца» і «Роботнік», з протоколів з'їзду, надрукованих за кордоном і нелегально привезених у Галичину.

23 березня 1890 р. відбулися загальні збори львівських робітників. Робітник Антін Маньковський ознайомив присутніх з рішеннями Паризького конгресу, розповів про значення святкування 1 Травня і закликав усіх робітників вважати священним своїм обов'язком виступати солідарно з робітниками інших країн.

Для організації підготовки святкування 1 Травня був створений робітничий комітет, в склад якого увійшли робітники різних професій. Комітет організував збори, випускав звернення до робітників.

Готувалися до міжнародного свята трудящих і робітники інших міст Галичини.

Галицьку буржуазію охопив великий страх перед робітничим класом, про що яскраво свідчать численні донесення старост намісництву у Львові. В них старости просили негайно

вслати їм на допомогу жандармів і війська. Деякі львівські підприємці звернулися до дирекції поліції з проханням виділити поліцаїв для охорони їх будинків.

В боротьбі проти робітників об'єдналися всі реакційні сили буржуазного суспільства під керівництвом урядових органів. Намісник Галичини, кат українського народу граф Бадені видав розпорядження, яким заборонялися Першого травня будь-які збори і демонстрації. Подібні ж розпорядження були видані старостами і підприємцями. За передовими робітниками і робітничими організаціями було встановлено суворий поліцейський нагляд.

У Львові, як і в інших містах, напередодні свята виділялися посилені поліцейські та військові патрулі, війська гарнізону були приведені в повну бойову готовність. Військовим командуванням заздалегідь було розроблено детальний план дій проти робітників; місто було поділено на окремі райони. Буржуазія вжила заходів, щоб у день 1 Травня не допустити в місто селян.

Підготовка до свята проходила в обстановці гострої класової боротьби. Буржуазна преса розгорнула шалену агітацію проти робітників. Українські і польські буржуазні націоналісти всіма силами намагалися зірвати свято, відвернути увагу трудящих мас від революційної боротьби. В численних відозвах вони закликали галицьких робітників відмовитись від святкування дня міжнародної солідарності трудящих. Польські буржуазні націоналісти пропонували перенести святкування на 3 травня — день польської конституції. Велику допомогу реакції в її боротьбі проти робітників надавала уніатська та католицька церква.

Незважаючи на переслідування робітників, сподівання буржуазії та її агентури в особі польських і українських буржуазних націоналістів, уніатської та католицької церкви не збулись: їм не вдалося добитися того, щоб робітничий клас Галичини не святкував 1 Травня.

Першого травня 1890 року у Львові сотні робітників з самого ранку стали заповнювати подвір'я міської ратуші, де повинен був відбутись мітинг. До 10 годин ранку зібралося більше 2 тисяч робітників — будівельників, кравців, шевців, друкарів. В прийнятій на мітингу резолюції робітники вимагали скорочення робочого дня для дорослих до 8 годин, встановлення 6-годинного робочого дня для підлітків, заборони праці дітей віком нижче 14 років і т. п. Крім економічних вимог, львівські робітники висунули також політичні вимоги, зокрема вимагали введення загального виборчого права з прямими виборами при таємному голосуванні. Учасники мітингу засудили мілітаристську політику правлячих кіл Австро-Угорщини, висловилися за поступове роззброєння і ліквідацію постійних армій в усіх країнах, заміни її загальним озброєнням народу.

Першотравневий мітинг показав значний зріст свідомості львівських робітників, він був великим кроком вперед для робітничого руху.

1 Травня 1890 р. послужило сигналом для піднесення страйкової боротьби пролетаріату Львова і Галичини. В страйковий рух втягувалися все нові і нові групи робітників. Згідно з офіційною австрійською статистикою, страйковий рух у Львові і Галичині в 1891—1899 рр. характеризується такими даними:

Місцевість	Кількість страйків	Страйками охоплено			Кількість прострайкованих людей-ноднів
		підприємств	в них робітників	в т. ч. страйкували	
м. Львів	14	381	10275	8266	96756
Всього у Галичині	39	568	14861	12414	131038

Ці дані є далеко не повними. Офіційна статистика зафіксувала не всі страйки. Так, наприклад, в 1896 р., крім названих в офіційній статистиці чотирьох страйків, у Львові відбувся ще один — страйк на цегельні Дейчаковського, як про це свідчать архівні документи.

З вищенаведеної таблиці бачимо, що на Львів припадає більше третини всіх страйків, які відбулися в 90-х роках у Галичині. Страйки у Львові були найбільш крупні і охоплювали велику кількість робітників. Все це свідчить про те, що Львів як і раніше продовжував займати провідне місце у страйковій боротьбі робітників Галичини.

В першій половині 90-х років (1891—1895 рр.) у Львові відбулося, згідно з офіційними даними, чотири страйки, у яких брало участь понад 7020 робітників. За ці ж роки у Галичині всього пройшло 13 страйків, в них брало участь більше 9250 робітників. Страйки в основному охоплювали ті категорії робітників, які вже мали свої власні організації (профспілкові, каси взаємодопомоги).

Найбільшим серед робітничих страйків першої половини 90-х років був 12-денний страйк будівельних робітників м. Львова у вересні 1893 року. В ньому взяло участь 5600 робітників.

В кінці липня цього року, на загальних зборах будівельних робітників міста (мулярі, теслярі, каменярі) ухвалили пред'явити корпораціям майстрів ряд вимог, що й незабаром було зроблено. Робітники вимагали підвищення денної заробітної плати (для мулярів і теслярів—до 2 гульденів, для каменярів—до 2 гульд. 50 крейцерів), введення 10-годинного робочого дня, ліквідації акордної оплати праці. Корпорації майстрів не прийняли цих вимог. В знак протесту мулярі 2 вересня розпочали страйк. 3 вересня відбулися загальні збори будівельних робітників, які прийняли рішення з наступного дня оголосити за-

гальний страйк. Під тиском робітників майстри змушені були піти на поступки. 14 вересня будівельники відновили роботу, добившись 10-годинного робочого дня; встановлення мінімальної заробітної плати для теслярів — 1 гульд. 30 крейц., для мулярів — 1 гульд. 40 крейц. і для каменярів — 2 гульд.; та підвищення оплати акордної роботи.

Страйк будівельників був яскравим свідченням значного росту свідомості і організованості некваліфікованих, сезонних робітників. Він поклав початок цілому ряду страйків цієї категорії робітників Галичини.

В 1895 р. відбувся страйк робітників цегельнь Львова та його окраїн. В ньому взяло участь 1242 робітники. Щоб придушити страйк, підприємці звернулися за допомогою до дирекції львівської поліції. Але одних поліцейських сил виявилося недостатньо. Директор поліції звернувся до воєнного коменданта міста з проханням виділити на допомогу поліції війська. Для охорони заводів було направлено батальйон піхоти. Крім війська, на цегельні були направлені поліцейські загони та агенти таємної поліції.

Заручившись підтримкою поліції і військ, підприємці повели рішучий наступ на робітників. Вони позбавили робітників житла, звільняли їх з роботи.

В той же час поліція проводила масові арешти. Але робітники не відступали. Страйк тривав 12 днів. Лише після деяких поступок, зроблених підприємцями, будівельники погодились приступити до роботи.

В другій половині 90-х років кількість страйків у Львові і Галичині зростає, хоч ними було охоплено значно менше робітників, ніж в першій половині десятиріччя. За офіційними даними австрійської статистики в 1896—1899 рр. у Львові було 10 страйків, якими було охоплено 1245 робітників. Всього ж за цей період у Галичині відбулося 26 страйків, в яких взяло участь 3153 робітники. У Львові в цей період в основному страйкували робітники ремісничих майстерень.

Найбільшим страйком цього періоду був 36-денний страйк робітників 96 ремісничих майстерень і 3 фабричних столярських підприємств.

В цьому ж 1896 р. у Львові відбулися страйки друкарів, робітників, зайнятих на брукуванні вулиць, робітників підприємств по обробці кольорових металів та ін.

В 90-х роках в революційну боротьбу все більше втягуються безробітні — ця найбільш бездолена частина трудящих.

В історії революційної боротьби трудящих Галичини першим виступом безробітних було заворушення, яке мало місце у Львові 13—15 травня 1895 року. Декілька сот робітників, які восени працювали на будівництві другої залізничної колії Львів-Головний — Підзамче і сподівалися весною знову одержати працю, залишилися безробітними, тому що адміністрація

найняла на будівництво робітників з Західної Галичини та Італії. Дізнавшись про це, львівські безробітні напали на робітників, зайнятих на будівництві, змушуючи їх залишити роботу і повернутися додому. Для придушення цього виступу безробітних були викликані поліція і війська. В сутичці з ними багато робітників було поранено.

Заворушення безробітних набрали широкого розмаху в 1898 році. 16 березня цього року безробітні дроворуби організували демонстрацію перед будинком намісництва. Вони прибули сюди разом зі своїми голодуючими сім'ями і вимагали хліба та праці. На початку травня демонстрації безробітних стали особливо бурхливими.

В цьому ж році заворушення безробітних мали місце і в інших містах Галичини. Великі заворушення безробітних відбулися в травні 1898 р. в Перемишлі. Лише за допомогою військових сил вони були придушені.

Піднесення робітничого руху в 90-х роках в значній мірі було результатом наполегливої роботи серед робітників, яку проводили соціал-демократи.

Слід відмітити, що в багатьох працях радянських істориків ідеологічне обличчя австрійської і галицької соціал-демократії розглядається статично, без вияснення еволюції, яку вона проходила на різних етапах свого існування. Оцінку опортуністичної політики керівництва соціал-демократії не можна шаблонно переносити на всі періоди і на всіх соціал-демократів. В соціал-демократичній партії слід розглядати боротьбу двох течій: революційної і опортуністичної.

Соціал-демократична партія в Галичині була створена активними учасниками соціалістичного руху на початку 1890 р., але організаційно вона була оформлена на початку 1892 року. 31 січня 1892 р. у Львові відбувся перший конгрес галицької соціал-демократії, на якому було 42 делегати від робітників різних міст Галичини. Конгрес назвав нову партію «Соціал-демократичною партією Галичини».

Галицька соціал-демократична партія була складовою частиною загальноавстрійської соціал-демократії, хоч і мала свою окрему організацію.

Соціал-демократична партія розгорнула значну агітаційну роботу серед робітників Галичини. Поруч з газетою «Робітник» у Львові стала виходити інша соціал-демократична газета — «Сила», а в Кракові — «Напшуд» («Вперед»). Партія організувала робітничі збори, демонстрації, видавала для робітників брошури і листівки. Під впливом соціал-демократії проходили робітничі страйки.

Однією з найважливіших вимог, які висунули соціал-демократи, була вимога загального виборчого права. Боротьбою за виборче право соціал-демократи мобілізували не лише маси пролетаріату, але й радикально настроєну інтелігенцію і част-

ково селян. В 90-х роках питання про загальне виборче право не сходило з порядку денного робітничих зборів і демонстрацій. В грудні 1890 р. соціал-демократична партія вперше організувала у Львові масові робітничі збори з вимогою загального виборчого права. В жовтні 1894 р. під керівництвом соціал-демократів у Львові відбулася багатотисячна демонстрація робітників під лозунгом «Хай живе загальне виборче право!». Особливо широкого розмаху ця боротьба набрала під час виборів до австрійського парламенту в 1897 році.

Ще в червні 1896 р. соціал-демократи організували у Львові комітет по підготовці виборів. Комітет розгорнув велику агітаційну роботу серед львівських робітників та селян навколишніх повітів. Під час виборів 1897 р., незважаючи на репресії, обман і підкупи з боку правлячих кіл, галицька соціал-демократична партія добилася деяких успіхів: в парламент було обрано двох соціал-демократів (по одному зі Львова і Кракова).

Слід відмітити, що керівництво як австрійської, так і галицької соціал-демократії з самого початку вже переоцінювало парламентські форми боротьби.

Деяку роботу галицька соціал-демократія вела і серед селян. В партійній пресі все частіше стали появлятися статті про становище і боротьбу селян. Соціал-демократична преса приділяє все більше уваги політичному вихованню селянських мас, організації їх боротьби. Орган соціал-демократії львівська газета «Нови робітник» писала в 1894 р.: «Нам слід показати селянинові його спільну справу з міським робітником... Без селянина і наймита неможливо змінити сьогоденний лад... Нам скоріше, ніж будь-де, необхідно подати братню руку селянинові». Соціал-демократи нерідко організовують збори селян, а також спільні робітничі і селянські збори. 10 березня 1895 р. львівські соціал-демократи скликали у Винниках біля Львова збори, на яких було присутніх понад 500 селян навколишніх сіл, а також робітники Винниківської тютюнової фабрики. Доповідач на цих зборах заявив, що «селяни і робітники повинні разом боротися і взаємно собі допомагати, якщо хочуть добитися кращої долі».

Проте соціал-демократична партія не зуміла розгорнути належної роботи серед селян і повести їх за собою, не виробила аграрної програми, чим фактично відштовхнула від себе мільйонні маси селянства.

Значно більший вплив на селян мала радикальна партія, організована в 1890 р. з ініціативи І. Франка і М. Павлика. Ця партія спиралася на селян, але визнавала тільки легальний шлях здійснення своїх намірів і не мала чіткого уявлення про характер майбутнього соціалістичного ладу, що наклало на всю її діяльність відтінок утопічності, а її роботу зводило до революційного просвітництва серед селян. Проте, незважаючи

на це, радикальна партія відіграла значну роль в справі пробудження класової свідомості трудового селянства.

Під впливом соціал-демократів і радикалів селяни в боротьбі проти соціального і національного гноблення і політичного безправ'я нерідко виступають спільно з робітниками. Яскравим прикладом цього є збори, які проходили у Львові в грудні 1894 р. за участю Франка і Павлика. Промовці від селян і робітників (селянин Котюк з Покуття, Крайковський з Рогатинського повіту, львівський друкарський робітник Гудец та інші) закликали трудящих міста й села до класової солідарності, до спільної боротьби за завоювання політичних свобод. В зв'язку з тим, що планувався загальний страйк робітників за введення загального виборчого права, збори одноголосно прийняли таку резолюцію: «Селяни зобов'язуються безплатно поставити міським робітникам під час страйку за загальне виборче право хліб і картоплю».

В свою чергу львівські робітники нерідко виступають на захист селян. В 1895 р. у Львові відбулися багатолюдні збори робітників, присвячені протесту проти заборони селянам відзначити день Першого травня.

В 1897 р. львівські робітники виступили на захист селян села Давидова, заарештованих під час виборів до австрійського парламенту. Коли по місту гусари вели колони закованих в кайдани селян, робітники почали кидати в гусарів камінням, повибивали вікна в багатьох державних і військових установах. Заворушення робітників набрали такого розмаху, що галицькі власті змушені були оточити військами і поліцією район карного суду, де проходив процес над селянами, а проти робітників послати поліцію і військо.

Галицька соціал-демократія налагодила тісні зв'язки з соціал-демократичними організаціями інших провінцій Австрії, а також з робітниками інших країн, виступала з підтримкою революційного руху в цих країнах. На заклик соціал-демократії робітники Львова та інших міст Галичини виступали з моральною і матеріальною підтримкою страйкуючих робітників не лише Австро-Угорщини, але й Німеччини, Італії, Росії та інших країн. Так, під час страйку робітників текстильних підприємств і залізничників Петербурга в 1896 р. галицькі робітники збирали гроші в фонд допомоги російським робітникам. В страйкову касу Петербурзького «Союзу боротьби за визволення робітничого класу» австрійськими соціал-демократами було послано близько 2500 гульденів. В січні 1897 р. львівські робітники збирали гроші для страйкуючих друкарських робітників Італії, влітку цього ж року — для робітників Белграда і Люцерна, пізніше — для машинобудівельників Англії. Все це є яскравим свідченням класової підтримки, посилення міжнародних зв'язків галицьких робітників з робітниками інших країн.

Але галицька соціал-демократія не використала тих величезних можливостей, які вона мала для організаційно-політичної роботи серед робітників. Вона не зуміла об'єднати під своїм прапором широкі маси трудящих і, починаючи з другої половини 90-х років, все більше відставала від завдань робітничого руху.

Слабкість галицької соціал-демократії була проявом слабкості австрійської соціал-демократії взагалі і впливала з її структури. В робітничому русі Австрії в кінці XIX ст. переміг принцип культурно-національної автономії. Вже V з'їзд австрійської соціал-демократії в 1896 р. відкрито став на шлях федералізації партійних організацій за принципом національної приналежності робітників. Єдина об'єднана соціал-демократична партія була розділена на окремі національні організації. Це було першою ознакою зростаючої в партії небезпеки націоналізму і реформізму. Воно швидко принесло свої перші плоди: незабаром були утворені самостійні національні організації соціал-демократичних партій. В 1899 р. в Галичині замість єдиної соціал-демократичної партії було вже дві — українська і польська, а незабаром утворилася ще й третя — єврейська, які діяли майже ізольовано.

До керівництва соціал-демократичної партії все більше пробираються опортуністичні елементи. Революційне, передове крило в партії не змогло дати належної відсічі націоналізму і опортунізму. Все це, безумовно, негативно відбилося на розвитку робітничого руху у Львові й Галичині в цілому.

* *
*

Як бачимо, в другій половині XIX ст. Львів зробився крупним економічним і політичним центром Галичини. В цей період значно поживавися суспільно-політичний рух, який характеризується боротьбою двох напрямків: революційно-демократичного і реакційного, буржуазно-націоналістичного.

Друга половина минулого століття знаменується значним загостренням класової боротьби в місті. Новий клас капіталістичного суспільства — пролетаріат — став авангардом трудящих в їх боротьбі проти соціального і національного гноблення, проти політичного безправ'я. Робітники Львова йшли в авангарді цієї боротьби.

Розділ V

ЛЬВІВ У ПЕРІОД ІМПЕРІАЛІЗМУ (1900—1918 рр.)

1. Революційний рух у Львові на початку ХХ ст. (1900—1904 рр.)

В епоху імперіалізму, як і в попередню добу, внаслідок колоніальної політики австро-угорського уряду промисловий розвиток Львова набагато відставав в порівнянні з економічним розвитком інших великих міст Австро-Угорщини. В 1900 р. кількість населення Львова становила 149 544 чоловік, яке зросло в наступному десятиріччі (1914 р.) до 212 030 чоловік. Місто зростало переважно як торговельний центр, рівень же промислового розвитку був низьким. Так, за переписом 1910 р. в усьому львівському повіті було 268 промислових підприємств, на яких працювало 10163 робітники. Однак, незважаючи на велику економічну відсталість, розвиток промислових підприємств Львова в 900-х роках відбувається в напрямі концентрації виробництва на порівняно великих фабриках і заводах: на 246 підприємствах (що становили 91,8% загального числа підприємств), кожне з яких нараховувало до 100 робітників, працюючих було лише 4583, або 45% усієї кількості робітників, а на 22 підприємствах (що становили тільки 8,2% усіх підприємств), на кожному з яких було понад 100 робітників, працювало 5580 чоловік, тобто 55%.

Основною галуззю промисловості була харчова. Машинобудівної промисловості не було зовсім.

На все місто було тільки 3 підприємства, які виробляли машини і знаряддя. Про характер цих підприємств свідчить той факт, що на них було занято 273 робітники. На промисловій відсталості Галичини австрійські капіталісти наживали величезні прибутки, металеві вироби продавались тут по значно вищих цінах, ніж ті, що були на ринках Австро-Угорщини. Різниця в цінах на металеві вироби щорічно приносила австрійським капіталістам близько 10 млн. крон.

Багато робітників також працювало на залізниці, в міському транспорті, торговельних закладах і в ряді інших неви-

робничих підприємств. Всього, за даними перепису 1902 р., у Львові нараховувалось понад 35000 робітників. В місті було багато безробітних, які жили в злидених умовах. Тяжким було життя і в тих, хто мав роботу. В порівнянні з іншими містами Австро-Угорщини заробітна плата у Львові була найнижчою. Так, середня денна заробітна плата робітника в 1911 р. у Львові була нижчою від зарплати робітника Відня майже в два рази.

В той же час робочий день на підприємствах Львова, як правило, тривав 10—12 годин.

На початку ХХ ст. все більше посилюється колоніальна залежність Галичини від іноземного капіталу. У Львові виникає ряд банків: в 1902 р. Меліораційний банк, в 1910 р. Промисловий банк. Промисловий банк та інші кредитні установи були зв'язані з промисловими підприємствами, які попадають в залежність від банків.

В умовах імперіалізму хазяйнування капіталістів набирає особливо хижацького характеру. Капіталісти піклувалися лише про великі прибутки і зовсім не дбали про економічний розвиток міста.

Одночасно з соціальним пригнобленням трудящі маси українського населення Львова терпіли важкий національний гніт. Найбільш жахливим проявом національного пригноблення українських трудящих була політика колонізації. Українські трудящі маси не мали умов для вільного розвитку національної культури, українці позбавлялися права працювати в державних установах. Українська школа зазнавала всіляких утисків. Так, у 1910—1911 навчальному році у Львові існувала тільки одна українська середня школа, але й та не мала відповідного приміщення і містилася в непридатному для навчання будинку. У вищих школах Львова — в університеті і політехнічному інституті — викладання проводилося на польській і німецькій мовах, майже виключно польською і німецькою професурою. У 1911—1912 навчальному році у складі студентів Львівського університету українців було лише 21,7%, а в політехнічному інституті — 5,4%, які в переважній більшості за своїм походженням належали до буржуазних верств суспільства.

Великі перешкоди чинилися для розвитку українського мистецтва. В надзвичайно важких умовах жили науковці і літератори.

Початок ХХ ст. в умовах імперіалізму у Львові, як і в усій Галичині, характеризувався загостренням соціальних і національних суперечностей. Керівною силою в революційно-визвольній боротьбі, яку вели трудящі Галичини, був пролетаріат міста Львова.

Трудящі Львова підтримували тісний зв'язок з братнім російським народом. В дружбі з ним вони бачили запоруку

здійснення свого визволення з-під чужоземного гніту і возз'єднання з усім українським народом. На початку ХХ ст. центр революційного руху з Західної Європи перемістився до Росії, де передовий російський пролетаріат під керівництвом Комуністичної партії став в авангарді трудящих усього світу в боротьбі за справу соціалізму.

Під впливом революційного піднесення на початку ХХ ст. в Росії і організуючої ролі ленінської «Іскри» у Львові розгортається масовий страйковий рух робітників, шириться соціалістична пропаганда і агітація. Аналізуючи боротьбу львівських робітників, видатний революціонер-демократ Іван Франко зазначав, що «зароди радикально-соціалістичної агітації прийшли до Галичини не з Заходу, а власне з Варшави, України та Києва».

В цей період на революційну боротьбу львівських робітників великий вплив мали праці В. І. Леніна «Що робити?», «До селянської бідноти» і інші та ленінська газета «Іскра». В «Іскрі» львівські трудящі вміщували свої кореспонденції. В № 6 «Іскри» за 1901 рік львівські студенти надрукували протест з приводу віддання у солдати царським урядом 183 київських студентів.

В 900-х роках в умовах промислової кризи капіталісти Львова розпочали масовий наступ на робітників: знижували зарплату, збільшували робочий день, звільняли з роботи. У відповідь на це робітничий клас Галичини розгорнув страйкову боротьбу.

На протязі 1900—1904 рр. відбулося 143 страйки, в яких взяло участь 33349 робітників, що в середньому складало 70% працюючих на цих підприємствах.

На страйковий рух львівського пролетаріату мала великий вплив першотравнева демонстрація харківських робітників і відома Обухівська оборона робітників Петербурга. За прикладом робітників Росії львівські робітники переходили від економічної боротьби до політичних страйків і демонстрацій.

Промислова криза ще більше посилила хижацьку експлуатацію; абсолютно нестерпними ставали умови життя трудящих. В одному з дописів до газети «Громадський голос» в червні 1901 р. львівський робітник Коваль писав: «...голодний лягай, голодний вставай, голодний до роботи берися і голодний покидай роботу».

В цей час розгортається і студентський рух. Студенти Львівського університету на знак протесту проти національного пригноблення в листопаді 1901 р. залишили університет і виїхали для продовження навчання за кордон. Звичайно, такий протест носив буржуазно-ліберальний характер і не мав нічого спільного з справжньою революційно-визвольною боротьбою, яку вели трудящі маси. З нагоди від'їзду студентів в січні 1902 р. відбулася у Львові велика демонстрація. З 16 по 20

щоб спровокувати сутичку, поліція вбила дружину одного муляра. Робітники виступили проти поліції. Тоді гусарам було віддано наказ іти в атаку проти робітників. Солдати шаблями рубали людей.

У відповідь робітники збудували на Стрілецькій площі барикади і почали оборонятися. Солдати відкрили вогонь. Було вбито і поранено багато робітників.

Розстріл на Стрілецькій площі, 1902 р.
(з сучасного рисунка).

Описуючи ці події, Іван Франко відзначав: «Львів ніколи не бачив такого скупчення бідноти, злиднів і розпачу. Поведінка робітників була загрозливою, настрої напружені».

Кривава розправа не злякала трудящих Львова. 4 червня, в день похорону убитих робітників, у Львові відбулася велика демонстрація. На знак протесту проти розстрілу страйкуючих будівельників у Львові і у всіх містах Галичини розпочалися робітничі страйки.

В результаті одностайного виступу пролетаріату будівельники добилися скорочення робочого дня до 9¹/₂ годин і деякого підвищення заробітної плати.

Під впливом виступів львівського пролетаріату на революційну боротьбу піднімаються трудящі маси села, перш за все сільськогосподарські робітники.

В серпні 1902 р. страйкували батраки і незаможні селяни в 20 повітах Галичини. У страйку взяло участь 100 000 чоловік. Страйкуючі батраки і селяни-бідняки активно виступали проти поміщиків, у селах були випадки підпалу поміщицьких маєтків.

В розгортанні страйкової боротьби сільськогосподарських робітників велику роль відіграла брошура І. Франка «Страйк чи байкот».

Ленінська газета «Іскра» закликала селян Галичини об'єднатися з робітниками і вести спільну боротьбу проти існуючого ладу.

Ганебно вели себе в цей час українські буржуазні націоналісти. Піднесення революційного руху серед батраків і селян-бідняків вони хотіли використати у своїх класових інтересах. Так, наприклад, націонал-демократична партія, скориставшись ситуацією, домагалася від поміщиків продажу землі місцевим куркулям. Українські буржуазно-націоналістичні партії намагалися витравити класову суть руху сільськогосподарських робітників і надати йому «загальнонаціонального» характеру.

Як не намагались українські буржуазно-націоналістичні партії взяти під свій вплив широкі трудящі маси, однак це їм не вдалося. Революційно-визвольна боротьба трудящих Галичини була спрямована як на боротьбу за соціальне визволення з-під гніту польських і українських поміщиків та буржуазії, так і на боротьбу проти австро-угорських імперіалістів. Про це переконливо свідчать революційні події у Львові і в цілій Галичині під час першої російської революції.

2. Піднесення революційного руху у Львові під впливом першої російської революції (1905—1907 рр.)

Російська революція 1905—1907 рр. була першою буржуазно-демократичною революцією в епоху імперіалізму, в якій пролетаріат, керуючись геніальним вченням В. І. Леніна про переростання буржуазно-демократичної революції в пролетарську, ставив перед собою завдання повалити царизм, встановити революційно-демократичну диктатуру пролетаріату і селянства і перейти до соціалістичної революції. Тим самим перша російська революція була поворотним пунктом в світовому робітничому русі. З приводу цього В. І. Ленін писав, що на пролетаріат всієї Росії дивиться тепер з нетерпінням пролетаріат усього світу. Повалення царизму в Росії, героїськи почате російським робітничим класом, буде поворотним пунктом в історії всіх країн, полегшенням справи робітничого класу всіх націй, в усіх державах земної кулі.

Борючись з російським царизмом і буржуазією, пролетаріат і трудящі маси нашої країни тим самим вели боротьбу і проти системи світового імперіалізму, оскільки інтереси царизму і західноєвропейських імперіалістів тісно перепліталися між собою. Отже, боротьба проти російського царизму мала

велике міжнародне значення, бо вона завдавала нищівного удару світовій системі імперіалізму.

Під впливом революційної боротьби російського робітничого класу в революції 1905—1907 рр. значно зросла свідомість галицьких трудящих і їх згуртованість в боротьбі проти своїх класових гнобителів та іноземних загарбників. Провідну роль у цій боротьбі відіграли робітники Львова.

Палко вітала революцію 1905 р. і львівська революційно-демократична інтелігенція. Видатний український письменник І. Франко вважав, що революція приведе до зміни соціального ладу в Росії і на Україні. Напередодні першої російської революції, в кінці 1904 р., він виступив з статтю «Подуви весни в Росії», в якій подав аналіз внутрішнього становища в Росії.

Відзначаючи послаблення царизму і кризу всього самодержавного ладу, Іван Франко закликав трудящих до дальшої революційної боротьби.

Звістка про початок революції в Росії пробудила велику політичну активність робітників Львова. У відповідь на криваві події 9 січня 1905 р. в Петербурзі пролетаріат Львова разом з трудящими Галичини одностайно висловив протест проти кривавого злочину царизму.

31 січня 1905 р. у Львові відбулися великі робітничі збори. Промовці, що виступали на зборах, вказували на велике значення російської революції для визвольної боротьби трудящих Галичини.

Палко вітала російську революцію передова студентська молодь. Так, 2 лютого 1905 р. на зборах студентів міста Львова, в яких взяло участь близько 1500 чоловік, була заслухана доповідь про революційні події в Росії. В прийнятій на цих зборах резолюції зазначалося, що «українська, польська, єврейська академічна молодь у Львові, зібрана на довірочних зборах дня 2 лютого 1905 року, вітає вибух явної революційної боротьби проти абсолютизму як заповіт свободи для всіх народів, що стогнуть в кайданах суспільного і національного гніту; висказуємо сильне переконання, що скінчиться вона зваленням сили, що від віку була головним заборолом всякої неволі і кривди. Боротьбі цій за свободу для всіх готові ми посвятити всі наші сили.

А тим, що вже зачали боротьбу, висказуємо нашу найвищу честь і братнє поздоровлення. Бачимо в заходах революціонерів нову Росію, що може причинитись до визволення України, Польщі, Литви та інших народів».

На цих же зборах була прийнята резолюція, в якій студенти висловлювали свій протест проти арешту царським урядом Максима Горького. Солідаризуючись з усім культурним світом, який виступав на захист письменника, львівські студенти вимагали звільнення пролетарського письменника з царської неволі.

Серед трудящих розповсюджувалася листівка, в якій писалося: «Протестуємо проти ув'язнення Максима Горького. Разом з суспільною думкою всього цивілізованого світу вимагаємо звільнення Горького, а також усіх ув'язнених царськими сатрапами борців за свободу Росії і Польщі. «Геть царизм!», «Хай живе свобода!», «Хай живе революція!».

В той же день, 2 лютого, у Львові відбулася загальноміська демонстрація робітників і студентів. Виступали солідарно робітники і студенти української, польської і єврейської національностей. Учасники демонстрації несли червоні прапори і транспаранти з революційними закликами на українській і польській мовах: «Геть царат!», «Нехай живе соціальна революція!», «Нехай живе Польська республіка!», «Нехай живе Українська республіка!». Демонстранти співали революційні пісні.

Біля пам'ятника Міцкевичу демонстранти відкрили мітинг. В своїх виступах студенти говорили, «що поступова молодіж завжди буде діяти рука об руку з робітниками на шляху до виборення ліпшого суспільного ладу». Робітники в своїх промовах вітали російську революцію і закликали до революційної боротьби.

Подібні демонстрації відбувались і в інших містах Галичини.

В цей час робітники Львова розгорнули широку боротьбу за демократизацію виборів у галицький сейм і австрійський рейхсрат. Ця боротьба розгорнулася по всіх містах і селах Галичини. На всіх робітничих зборах приймалися резолюції з вимогами встановлення загального виборчого права і таємного голосування. Одночасно робітники вимагали скорочення робочого дня, збільшення зарплати.

Виступи робітників дуже часто закінчувалися сутичками з поліцією, яка забороняла робітничі збори, розганяла демонстрантів і проводила масові арешти.

Серед трудящих поширювалися революційні листівки, в яких трудові маси закликалися до боротьби за введення загального виборчого права. В одній із таких листівок писалося: «Чи ж дамо себе гнобити і визискувати купці підлих шляхтичів і капіталістів, котрі відмовляють народу виборчого права». Листівка закінчувалася закликом «Нехай живе революція!».

Слідом за робітничими зборами і демонстраціями розпочався страйковий рух. 24 лютого 1905 р. застрайкували робітники львівських гільзових фабрик, а 13 березня — друкарі. 13—14 березня у Львові не вийшла жодна газета. 15 березня розпочався страйк львівських капелюшниць. В квітні застрайкували робітники львівської каналізації та робітники пекарень і т. д.

Страйкуючі робітники висували політичні і економічні вимоги: підвищення заробітної плати, скорочення робочого дня,

запровадження загального виборчого права і таємного голосування.

За прикладом львівських робітників на революційну боротьбу піднялися бориславські нафтовики, коломийські текстильники, робітники Дрогобича.

В ході революційної боротьби зростає політична свідомість і міцніє інтернаціональна солідарність львівських робітників. Робітники української, польської та єврейської національностей тісніше гуртують свої лави, глибше починають усвідомлювати, що лише їх спільні зусилля в боротьбі проти експлуататорів приведуть до знищення всякого гніту — капіталістичного, поміщицького і національно-колоніального.

Під впливом робітничого руху революційна боротьба розгорнулася на селі. Селяни виступали проти залишків кріпосництва, податкової політики австрійського уряду, вимагали запровадження загального виборчого права, українізації школи тощо. Робітники і революційно-демократична інтелігенція Львова відіграли велику роль в організації селянських віч (зборів) в Галичині, на яких доповідали про першу російську революцію і закликали селян до революційної боротьби.

В авангарді боротьби трудящих села проти поміщиків йшли сільськогосподарські робітники. Вони писали і розповсюджували серед селян відозви з закликом розгортати страйкову боротьбу. Навесні 1905 р. в Галичині розпочався страйк батраків. Були організовані страйкові комітети на чолі з центральним страйковим комітетом у Львові.

Активну участь у селянських зборах брав І. Франко. Він виступав з промовами, викривав ворожу народу політику австро-угорського уряду, закликав трудящих до боротьби за соціальне і національне визволення.

На селянських зборах в Тернополі Іван Франко порушив питання про потребу організації школи для селян, оскільки австрійська школа, яка захищала інтереси панівних класів, не задовольняла потреб народу. «Наша школа, — говорив Франко, — більше мучить, як учить. Урядова школа не дає того, що нам в життю потрібно, для того повстали в інших країнах так звані людові університети, які мають на цілі зробити науку доступною для всіх людей. Було би дуже добре, якби всі повіти могли зорганізувати виклад на селах. Думайте, читайте і організуйтеся, як чого не знаєте, звертайтеся до інтелігенції, її обов'язок Вам пояснити».

В своїх виступах письменник палко вітав революцію 1905 року: «Схід Європи, а в тім комплексі також наша Україна, — писав він, — переживає тепер весняну добу, коли тріскає крига абсолютизму і деспотизму, коли народні сили серед страшних катастроф шукають собі нових доріг і нових форм діяльності... Коли невимовне горе, здійняне народам дотеперішнім режимом, порушило найстарші верстви і найглибші інстинкти людської

душі до боротьби, якої результатом мусить бути повний перестрій зразу державного, а далі й громадського, соціального, порядку Росії, а в тім комплексі і України».

Прогресивна інтелігенція Галичини виражала російському народові свої гарячі симпатії. Іван Франко став на чолі руху, що виник в Галичині на захист великого російського письменника М. Горького, який був заарештований царським урядом. У статті «Максим Горький», написаній в 1905 р., Іван Франко виражав надію, що арешт Горького послужить тою іскрою, яка запалить велику пожежу народного бунту.

Відбиваючи вікові прагнення свого народу до визволення з-під австро-угорського гніту і возз'єднання з єдинокровними братами-українцями в складі Росії (ці прагнення з особливою силою проявилися під час революційного піднесення в Галичині в 1905—1907 рр.), Іван Франко в своєму виступі перед молоддю в 1905 р. проголошував: «Ми всі русофіли. Ми любимо великоруський народ і бажаємо йому всілякого добра. Любимо і виучуємо його мову. І російських письменників, великих світочів у духовнім царстві, ми знаємо і любимо... І втім ми чуємо себе солідарними з найкращими синами російського народу і се міцна, тривка і світла основа нашого русофільства».

Зрозуміло, що називаючи всіх галицьких українців русофілами, Іван Франко вкладав у це поняття зовсім не великодержавні ідеї галицьких «русофілів», які заперечували право українського народу на існування. Письменник підкреслював цим необхідність тісного зв'язку між братніми українським і російським народами.

Українські трудяші вели гостру боротьбу з українськими буржуазними націоналістами та їх проавстрійською діяльністю, спрямованою на роз'єднання російського і українського народів.

Буржуазні націоналісти — українські, польські і єврейські — виступили на захист галицьких поміщиків і буржуазії та австро-угорського уряду. Вони докладали багато зусиль, щоб загальмувати боротьбу трудящих Галичини проти соціального і національного гніту. Насамперед вони намагалися розколоти єдиний фронт революційної боротьби трудящих різних націй проти своїх гнобителів, розпалювали національну ворожнечу.

В той час націоналісти всіх мастей солідарно і спільно виступали проти трудящих. Так, українська реакційна газета «Галичанин» у лютому 1905 р. писала, що «всякий революційний рух, оскільки він охоплює широкі кола нашого суспільства, має згубні наслідки». Вслід за нею подібні думки висловлювала реакційна поміщицька газета «Польське слово». Вона писала: «Ферменти російської революції і безпорядки, наявні в Росії в сучасний критичний момент, через русинів, що цілком підпадають під вплив нинішньої кризи в Росії, можуть перейти на ґрунт нашого краю і втягти його у вир бороть-

би, ареною якої є Росія. Зв'язок наших «українців» з росіянами виявився так яскраво, що треба бути готовими до всяких наслідків цього зв'язку.

Уберегти нас від сумних наслідків цього зв'язку може тільки розумна і енергійна політика краю, яка наважиться твердо стати на польську точку зору і зрозуміти, що тільки польський (поміщицький — В. О.) елемент зуміє в даний момент зберегти єдність і неподільність краю та уберегти його від небезпеки, яка загрожує з боку Росії, що починає тепер впливати і все сильніше зачіпає тутешні відносини під лозунгом і прапором реформи...».

Однак намагання буржуазних націоналістів загальмувати революційний рух були марними.

Трудящі маси все ширше і активніше включалися в революційну боротьбу.

З великим політичним піднесенням відзначили вони день Першого травня 1905 року. По всіх містах відбувалися збори і демонстрації трудящих.

Багатолюдні збори і демонстрації відбулися, зокрема, у Дрогобичі, Бориславі, Перемишлі, Станіславі, Коломії, Самборі, Тернополі. Львівські робітники у першотравневій відозві писали: «Товариші, робітники! В понеділок, в день 1 Травня 1905 р., робітники цілого світу відзначають свято будучності, свято пролетаріату, свято освободження люду робочого з кайданів неволі новочасного капіталізму».

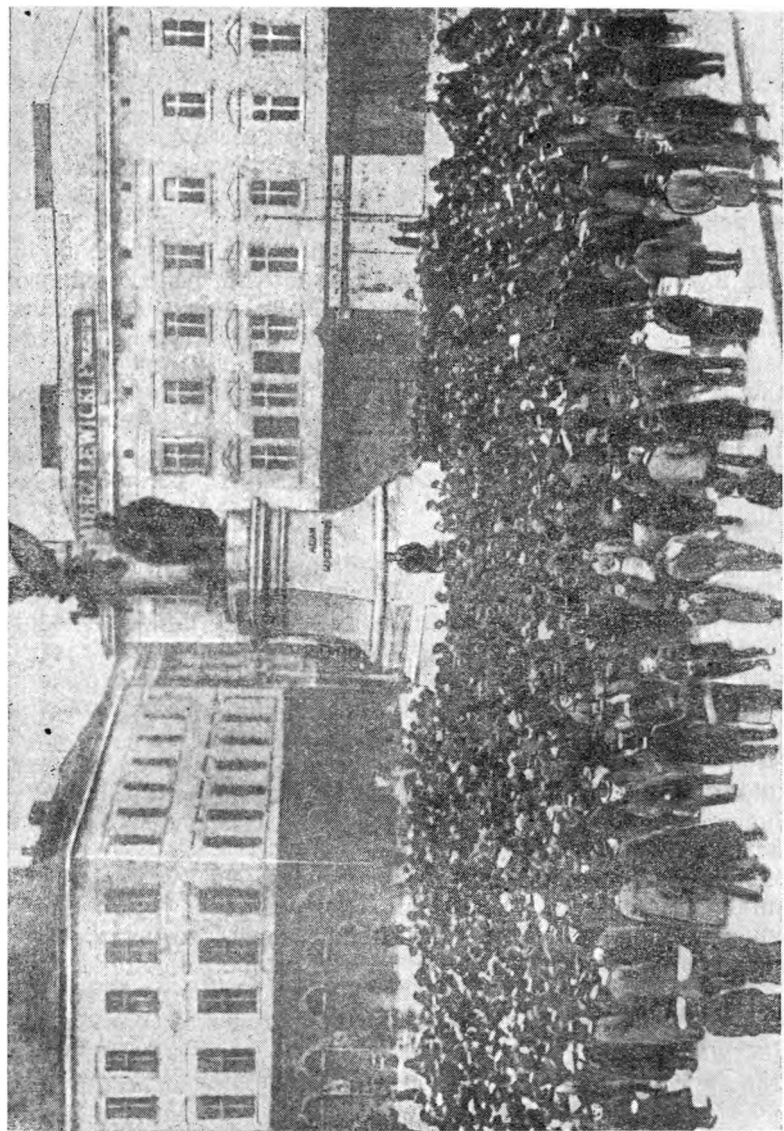
На першотравневих робітничих зборах 1905 р. у Львові було присутніх близько 5 000 чоловік.

На мітингу, що відбувся на площі Госевського, робітники вимагали встановлення 8-годинного робочого дня, загального виборчого права тощо. Промовці виступали на українській і польській мовах.

Після мітингу відбулася демонстрація; демонстранти пройшли по вулицях Кохановського (Маяковського), Баторія (Ватутіна), Кароля Людвіка (Першого травня) аж до театру. Учасники демонстрації несли лозунги: «Геть царат!», «Хай живе соціалістична республіка польська!», «Хай живе соціалістична Україна!».

Біля театру знову розпочався мітинг. Демонстранти розгорнули два прапори — червоний і чорний на знак трауру за пролиту царатом кров робітників. На чорному прапорі був напис: «Слава поляглим в боротьбі з царатом». Поліція хотіла відібрати ці прапори, але велика кількість робітників стала їй на перешкоді.

Увечері поліція напала на робітничу молодь, яка співала на вулицях міста революційні пісні. Були проведені арешти активних учасників демонстрації. Як повідомляли газети, в першотравневій демонстрації взяло участь близько 20 000 робітників.

Мітинг на площі Міцкевича, 1905 р.

Страйкова боротьба трудящих Львова після Першого травня набрала гостро політичного характеру. З травня почали страйк кравці. Їх підтримали мулярі, зайняті на будівництві залізничного вокзалу. 8 травня розпочали забастовку 1000 робітників львівських цегельень.

У травні застрайкували слюсарі і прачки.

Важливою подією цього часу є спільні виступи трудящих міста і села. Так, 15 травня у Львові відбулися збори робітників і селян. Було прийнято резолюцію, в якій віталася російська революція, висловлювався протест проти існуючого політичного ладу в Австрії, проголошувалося прагнення до возз'єднання всіх українських земель.

Особливо активізувалися політичні виступи робітників Львова в липні 1905 р. під впливом піднесення революційного руху в Росії. 9 липня біля пам'ятника Міцкевича зібрався багатотисячний натовп робітників, інтелігенції і студентів. Відкрився мітинг. Промовці, що виступали на мітингу, затаврували ганьбою реакційну львівську пресу, зокрема поміщицьку газету «Слово польське», яка підтримувала царизм. Після мітингу робітники з червоними прапорами пройшли по вулицях міста. Біля будинку редакції газети «Слово польське» демонстранти влаштували обструкцію. Роздавалися вигуки «Геть чорну сотню!».

З будинку редакції відкрили стрілянину. Один робітник був тяжко поранений. Вістка про цей злочин львівських реакціонерів сколихнула весь робітничий Львів. 10 липня великий натовп робітників знову вирушив до будинку редакції газети «Слово польське». Однак будинок редакції вже був оточений загоном поліції, яка почала розганяти демонстрантів шаблями. Сталася сутичка робітників з поліцією.

В цей день робітники зруйнували кіоски, які продавали реакційні газети.

Значною подією в робітничому русі цього часу був страйк львівських будівельників.

14 липня страйковий комітет львівських будівельників вручив підприємцям свої вимоги про скорочення робочого дня і підвищення зарплати. При цьому підкреслювалося, що «робітники будуть боротися нещадно і послідовно, вичерпають всі свої засоби до життя, але не дозволять, щоби з крові пограбованих мас могла кувати золото зажерливість і зла воля».

Виступ будівельників зустрів підтримку і схвалення всіх робітників міста. 23 липня 1905 р. відбулася велика демонстрація робітників, організованих у профспілки, яка пройшла під лозунгом: «Всі на підтримку страйкуючих будівельників!». Демонстранти прийняли резолюцію, в якій зазначалось: «...працюючі міста Львова приходять на допомогу своїм братам-будівельникам, які ведуть боротьбу, і закликають всіх людей доброї волі прийти на допомогу страйкуючим і скласти свої

вкладки на їх користь. Робітники розуміють, що перемога страйкуючих і поліпшення їх долі буде перемогою цілого нашого міста». Деякі профспілки прийняли рішення, якщо виникне потреба, розпочати страйк на підтримку будівельників.

Страйк, що тривав три тижні, закінчився перемогою робітників. Підприємці змушені були скоротити робочий день і підвищити зарплату.

Окремі успіхи, здобуті в страйковій боротьбі, не вносили змін в загальне становище робітників. Навпаки, експлуатація ставала все більш жорстокою, а умови життя нестерпними. Тяжкий соціальний і національний гніт, що панував на західноукраїнських землях, посилював наростання революційного руху трудящих. На піднесення революційної енергії мас значний вплив мали революційні події в Росії.

Революційний рух трудящих набирал все ширшого й ширшого розмаху.

Робітники Львова уважно стежили за ходом революційної боротьби в Росії. Так, 7 серпня 1905 р. відбулися збори, де була заслухана доповідь «Робітничий клас і сучасне політичне становище в Росії».

Революційні події в Росії все більш революціонізували робітничу масу, загострювали класову боротьбу.

В цей час опортуністи з австрійської соціал-демократії, в тому числі і керівництво так званої «Української соціал-демократичної партії Галичини», боячись вибуху революції, ставлять перед собою завдання витравити революційну суть з масового руху трудящих і направити його на шлях реформізму. Щоб не допустити дальшого революційного піднесення в краю, соціал-демократи проголошують основним завданням всіх масових виступів трудящих боротьбу за запровадження загального виборчого права і тим самим зводять нанівець боротьбу мас проти буржуазного ладу і його соціального і національного гніту. При цьому УСДП Галичини з особливою наполегливістю підкреслювала потребу обмежитися «законною боротьбою» — влаштуванням зборів і виступами депутатів в парламенті.

Під тиском революційних мас уряд Австро-Угорщини в кінці вересня 1905 р. поставив на обговорення рейхсрату проект закону про реформу виборчого права, внесений соціал-демократами. Австрійська бюрократія і представники поміщицьких партій рішуче виступили проти пропозиції соціал-демократів, і вона була відхилена.

Робітничі маси різко протестували проти реакційної ухвали австрійського рейхсрату. На початку жовтня 1905 р. у місті Львові під відкритим небом відбулися великі збори робітників і делегацій селян львівського повіту. Виступаючи на зборах промовці говорили, що боротьба за загальне виборче право не може бути вирішена на зборах, в пресі або в парламенті. Вона

буде вирішена тільки на вулиці. Один з промовців свій виступ закінчив словами: «...вогні східних кордонів розпалюють наші серця і закликають нас до вирішальної боротьби за наші права».

10 жовтня, в день відкриття галицького сейму, робітники Львова також влаштували велику демонстрацію, яка пройшла під лозунгом вимоги запровадження загального виборчого права. 22 жовтня на підприємствах міста відбулося 64 робітничих збори, на яких були прийняті резолюції з вимогою запровадження рівного безпосереднього загального виборчого права і таємного голосування.

Під впливом загального жовтневого всеросійського страйку 23 жовтня у місті розпочався загальний політичний страйк. Зупинилися всі фабрики і заводи, припинився трамвайний рух, страйкували навіть візники. З самого ранку 23 жовтня розпочалася велика демонстрація, в якій взяло участь близько 40 000 трудящих. Демонстранти рушили до будинку галицького сейму. Поліція вислала загони для охорони будинків намісництва, російського консульства і редакції газети «Слово польське». За наказом військової влади до бойової готовності було приведено 4 роти 80-го полку, розташованого у Львові.

Демонстранти, що підійшли до будинку сейму, надіслали своїх делегатів до голови сейму та галицького намісника з вимогою скасувати куріальну систему і запровадити загальне виборче право. Вийти із скрутного становища місцевої владі допомогла опортуністична верхівка правих соціал-демократів, яка доклала всіх зусиль, щоб умовити робітників розійтись.

Австрійський уряд, наляканий грандіозним розмахом жовтневого всеросійського страйку, бажаючи послабити зв'язки трудящих Галичини з Росією, наказав припинити з 30 жовтня залізничне сполучення з Росією на Підволочиському і Бродівському напрямках.

Але трудящі Галичини пильно стежили за розвитком революційних подій в Росії. Активний відгук серед них одержав царський маніфест 17 жовтня 1905 року. 5 листопада 1905 р. у Львові відбулося 14 таємних робітничих зборів, на яких обговорювався цей маніфест. Після зборів робітники з червоними прапорами вирушили до центра міста. В сутичці з демонстрантами поліція зробила спробу відібрати у них червоні прапори. Наступного дня знову відбулися робітничі збори, на яких обговорювалося питання про події в Росії. Промовці вказували на фальшивість і облудність царського маніфесту, що свідчило про вплив на трудящі маси Галичини закликів більшовиків.

Ввечері цього ж дня робітники влаштували демонстрацію, під час якої відбулася сутичка з кінною поліцією. Багато учасників демонстрацій загинуло в цій сутичці.

Опортуністичні лідери соціал-демократії чинили перешкоди в революційній боротьбі. Бажаючи відтягнути робітників від сутичок з поліцією, вони заявляли: «Львів — не Прага і не Петербург. Ми помстимося поліцаям за їх провокацію в парламенті законним шляхом».

Велику роз'яснювальну роботу серед робітників в зв'язку з появою царського маніфесту проводив Іван Франко, який виступив у газеті «Громадський голос» з викриттям антинародного характеру маніфесту 17 жовтня. Письменник різко критикував буржуазних лібералів і опортуністичну соціал-демократію за те, що вони вважали царський маніфест найвищим досягненням революції. На думку самого Франка, трудящі повинні завоювати свободу власними руками.

За прикладом російського пролетаріату робітники Австро-Угорщини вирішили вдатися до такої важливої форми боротьби, як загальнополітичний страйк. Цей страйк було призначено на 28 листопада — день відкриття австрійського рейхсрату.

В порядку підготовки до загального політичного страйку в другій половині листопада у Львові і по всьому краю відбувалися масові збори трудящих. 17 листопада 1905 р. робітники влаштували мітинг біля будинку галицького сейму. Один з промовців, показуючи рукою на будинок сейму, заявив: «...змінимо це шляхетське казино на народний парламент».

24 листопада питання про підготовку до загального політичного страйку обговорювалося на зборах уповноважених від робітників усіх підприємств міста. 26 листопада відбулися великі загальноміські збори робітників, які обговорювали питання про роль масового страйку в боротьбі за виборчу реформу.

У підготовці до загального політичного страйку велику роль відіграли революційні листівки російських і польських соціал-демократів, які широко розповсюджувалися в Галичині. В цих листівках трудящих Галичини закликали за прикладом російського пролетаріату організувати загальний політичний страйк як засіб боротьби за загальне виборче право.

Робітничі збори по всьому краю приймали рішення, в яких вимагали від уряду запровадити рівне, загальне і безпосереднє виборче право. На одних таких зборах робітників, що відбулися у Дрогобичі 18 листопада 1905 р., один з промовців заявив: «Пролетаріат російський хай нам служить за приклад, довго ми стукали до брам сейму; коли нам не відчинять, візьмемо то самі».

В підготовку до загального політичного страйку включилися і селяни. В багатьох селах відбувалися віча, на яких обговорювалося питання про участь селян у боротьбі за виборчу реформу.

На зборах селян Коломийського повіту в листопаді 1905 р. була прийнята резолюція, в якій зазначалося: «Солідаризуймося вповні з рухом, розпочатим через робочий народ цілої дер-

жави, заміряючим до виборення загального, рівного, безпосереднього і тайного права голосування до всіх законодавчих тіл».

Жителі села Туровець, Скалатського повіту, в своїй резолюції писали, що вони хочуть боротися за волю так, як борються в Росії, — бомбами і зброєю. В багатьох селах розгорталася боротьба проти поміщиків, селяни захоплювали панську землю, ліси, пасовиська.

На ряді віч селяни поряд з вимогами загального виборчого права вимагали розв'язання аграрного питання.

28 листопада 1905 р. розпочався загальнополітичний страйк робітників Австро-Угорщини. Активну участь в цьому страйку взяли львівські робітники. Всі підприємства міста припинили роботу. Студенти університету, політехнічного інституту та лісової школи не з'явилися на лекції. В багатьох пунктах міста відбувалися мітинги. Після мітингів пройшла демонстрація, в якій взяло участь кілька десятків тисяч чоловік. Серед демонстрантів було багато селян і батраків з підміських сіл.

В зв'язку з цим командуючий львівським армійським корпусом генерал Брудерман видав наказ про підготовку до бойової готовності всіх родів військ. Найголовніші пункти міста: будинки намісництва, сейму, консульств, банків, крайової каси, водогону, газового заводу, трампарку — були зайняті військами. В Цитаделі і на Високому замку розташовано артилерію, солдатам було роздано по 120 бойових патронів.

Керівна верхівка соціал-демократів за всяку ціну старалася спрямувати страйк по мирному шляху. Пізніше, намагаючись виправдати цю опортуністичну тактику, одна з впливових львівських соціал-демократичних газет в тенденційній статті «Сучасна зброя революційна» зазначала, що «зброя, яка служила революціям 1789, 1848, 1871 рр., змінилася цілковито. В силу удосконаленої військової техніки барикади вже нічого не дадуть. А тому єдиним способом боротьби пролетаріату залишається тільки страйк».

Активну участь в політичному страйку прийняли широкі маси не тільки Галичини, але й усієї Австро-Угорщини. В день 28 листопада всюди відбулися масові демонстрації.

Під тиском народних мас прем'єр-міністр австрійського уряду Гауч, боячись, щоб страйк не переріс у революцію, змушений був виступити з обіцянкою про запровадження загального виборчого права.

Ця поступка була прямим наслідком страйкової боротьби пролетаріату.

Однак австрійський уряд справу запровадження нової виборчої системи всіляко затягував, висловлюючись за обмеження загального виборчого права.

Трудящі маси продовжували боротьбу проти реакції, яка стояла на перешкоді в реформуванні виборчої системи в Австро-Угорщині.

Велику роль в боротьбі трудящих Австро-Угорщини за загальне виборче право відіграло грудневе збройне повстання 1905 р. в Москві, під впливом якого значно посилюється революційна боротьба і у Галичині.

Оцінюючи грудневе збройне повстання, львівська газета «Громадський голос» писала: «...від часів паризької революції 1871 р. не було в історії суспільних рухів такого виступу, як виступ у грудні 1905 р. в Москві».

В грудні 1905 р по всіх містах і селах Галичини відбулися багатолюдні збори і демонстрації, їх учасники висловлювали свою солідарність з російським пролетаріатом, який вів тоді збройну боротьбу за повалення самодержавства. Масові збори трудящих відбулися також і в січні 1906 р. на честь річниці початку російської революції.

21 січня у Львові після робітничих зборів сталася сутичка між поліцією і робітниками.

Підсумовуючи річницю героїчної боротьби російського пролетаріату в першій російській революції, одна з львівських газет писала: «...день 22 січня 1905 р.— це зворотна точка в політиці працюючого люду, це хвиля, в якій на арену політичного життя виступає нова суспільна сила, що одна могла розбурити основи існуючого в Росії порядку».

27 січня 1906 р. у львівській газеті «Робітничий голос» була надрукована відозва М. Горького «До робітників всіх країн», яка закликала до солідарності міжнародного пролетаріату, до підтримки російського пролетаріату в його революційній боротьбі. У відповідь на залик Горького та ж газета 3 лютого 1906 р. підкреслювала міжнародне значення боротьби пролетаріату Росії: «...падіння царату — то падіння реакції в цілій Європі; то сигнал для соціалістичного пролетаріату всіх країн про те, що наближається час визволення працюючих класів з ярма неволі, експлуатації і темряви, що наближається час соціалістичної революції».

Прогресивна громадськість Галичини розглядала революцію 1905 р. в Росії як велику революційну подію міжнародного значення. Газета «Воля» в лютому 1906 р. писала, що «...російська революція, початку якої чекали всі поневолені і пригнічені елементи як радісного світлого дня, як початку нової ери в світовій історії, ясно показала, що вона своєю руйнуючою стороною обрушилась не лише на міжнародного жандарма — російський абсолютизм, але зачепила в цілому світі ті пережитки варварства і консерватизму, які спиняли світовий поступ і прямування людськості до ліпшого життя. Революційний вітер з Росії є іскрою, що запалила всі поневолені частини здорового суспільства до боротьби за ліпшу людську долю. «Передові кола Львова були впевнені в тому, що «революція в Росії мусить скінчитися упадком царату. Упадок царату буде упадком реакції в цілій Європі, упадком гегемонії пруських Гоген-

цолернів, капіталістичної кліки Франції, старої Австрії на руїнах котрої може постати лише Союз вільних народів».

Серед трудящих Галичини широко лунали заклики продовжувати боротьбу, наслідувати приклад російського пролетаріату. В січні 1906 р. в газеті «Воля» було надруковано: «Обов'язком нашим є підчеркувати тепер на всіх вічах, на всіх демонстраціях, що ми не є обмежені австрійським кордоном, що ми не тільки йдемо до боротьби за загальне право голосування, але що ми повинні прислухатися до руху по той бік Збруча і подавати нашим товаришам братам руку для спільної боротьби».

Між трудящими Галичини міцніла інтернаціональна єдність, робітники Галичини в своїй боротьбі загартовувалися на досвіді боротьби російського пролетаріату. Газета «Воля» в лютому 1906 р. відзначала, що «польським, українським і єврейським робітникам Галичини годиться брати приклад солідарності і видержаності у боротьбі з робітників Росії і тоді вони напевно поборять всі перешкоди».

Нерідкими були випадки, коли трудящі Галичини під час революції 1905—1907 рр. надавали безпосередню допомогу революціонерам Росії, переправляючи через кордон нелегальну революційну літературу і газети з Австрії в Росію.

Один з сучасників на сторінках цієї ж газети виражає «гарячу симпатію товаришам з-за кордону і запевняє їх, що як досі, так і на будуче, не відкажуться від помочі російським революціонерам, ті, що живють близько кордону. Ми завжди будемо товаришами російських товаришів, коли треба буде перевезти агітаційні средства за кордон».

Характерною особливістю революційної боротьби в Західній Україні в той період було все міцніюче поєднання пролетарського руху з революційними виступами селянства. Так, 2 лютого 1906 р. у Львові на Високому замку відбулися великі збори селян, які прибули сюди з усієї Галичини. В цих зборах взяло участь понад 30 000 селян. Над головами людей майорів великий червоний прапор. Селяне несли заклики: «Геть курії!», «Геть неволю!», «Хай живе загальне і рівне виборче право!». Учасники зборів прийняли резолюцію, в якій вимагали встановлення загального виборчого права.

Масовий рух примусив австрійський уряд 24 лютого 1906 р. внести на розгляд рейхсрату проект реформи виборчої системи. Однак права трудящих за цим проектом всіляко обмежувалися. Так, проект передбачав введення вікового цензу і цензу осідлості, не мали виборчого права жінки. У виборних органах нерівноправно були представлені нації. Однак куріальна система виборів все ж таки була ліквідована.

Опортуністичні лідери правих соціал-демократів підтримали цей урядовий проект, хоч він і позбавляв виборчих прав більшу частину населення.

Зрадницька верхівка УСДП Галичини на своїй конференції, що відбулася в лютому 1906 р. у Львові, також домоглася прийняття резолюції, в якій схвалювала проект реформи виборчої системи.

Після поразки в Москві і на Україні грудневого збройного повстання 1905 р. ця верхівка всіляко намагалася стримати масовий революційний рух і з шкури пнула, щоб довести нібито парламентським шляхом трудящі зможуть добитися більших завоювань, ніж в збройній боротьбі.

Ці заклики не зустріли широкої підтримки. Трудящі маси продовжували революційну боротьбу.

В 1906 р. ще з більшою силою, ніж на попередньому етапі, розгорнувся страйковий рух робітників. В березні застрайкували друкарі львівських друкарень. З 13 по 20 березня тут не виходила жодна газета, за винятком газети «Сhtwila», яку набирали самі власники друкарні.

Під впливом боротьби робітничого класу широкого розмаху набирає селянський рух.

На початку 1906 р. в Галичині відбулося 300 селянських зборів, в яких взяло участь понад 500 тис. чоловік.

На багатьох зборах приймалися рішення, що коли уряд не запровадить загального виборчого права, то селяни оголосять генеральний аграрний страйк.

Боячись селянських повстань, австрійський уряд в багатьох місцевостях Галичини розташував військові частини. В селах часто траплялися сутички селян з військом і поліцією.

Уряд видав розпорядження в масовому порядку заарештовувати батраків, які самовільно припиняли роботу в панських маєтках.

Лише в одному селі Задарові, Бучацького повіту, в квітні 1906 р. було арештовано 28 робітників, які залишили роботу в панському фільварку.

Революційні виступи дедалі ставали ширшими і набирали інтернаціонального характеру. Українські і польські селяни виступали разом. Так, в Залужжі, Рогатинського повіту, на зборах, що відбулися 22 квітня 1906 р., один з промовців-селянин Воробець говорив: «Селянин польський є так само бідний і темний, як і руський, пани його пригнічують так само, як і руського. Пани живуть тільки нашою кров'ю і потом».

В усій Галичині з великим політичним піднесенням пройшло святкування 1 Травня 1906 р. В цей день у Львові відбулися великі збори, на яких було прийняте звернення до всіх робітників. У зверненні зазначалося: «В боротьбі за визволення працюючого люду з-під капіталістичної експлуатації, з-під політичних утисків досягне люд робочий перемогу тільки через міжнародне братерство і солідарність робітничого класу».

В час, коли на наших очах розгортається боротьба на смерть і життя поміж уярмленим народом і його катами в державі

російській, ми, робітники, запевняємо революційні лави борючого народу Росії, що солідаризуємося з ним, з його революційною боротьбою, і що виконаємо всі обов'язки, які випливають з братньої солідарності». На закінчення львівські робітники гостро критикували капіталістичний лад: «...протестуємо проти шаленого тягару мілітаризму, що озброює братів на братів, народи проти народів і підтримує силою сучасний несправедливий суспільний лад. Успіхи культури і праці людства не можуть бути безпечними в руках воячини».

Класові взаємини все більш загострювалися, частішали сутички робітників з поліцією. Так, 6 травня 1906 р. у Львові відбулися великі збори, після яких робітники пройшли демонстрацією містом. Біля пам'ятника Міцкевича на них напав відділ кінної поліції, яка шаблями почала рубати демонстрантів. Обурені робітники закликали на насильство відповісти насильством. З усіх кінців чути було вигуки: «Хай живе революція!».

14 травня робітники влаштували великий мітинг.

Активну політичну боротьбу розгортають львівські залізничники. 3 червня 1906 р. у Львові відбулася крайова конференція галицьких залізничників. Її учасники обговорювали питання про дальшу боротьбу за загальне виборче право. В прийнятій на конференції резолюції відзначалося, «що здобуття загального, рівного, безпосереднього і тайного права голосування є для коліярів конечним услів'ям поліпшення їх положення. Дотеперішній, опертий на куріях парламент показався ворогом цілої працюючої людності, спеціально залізничників. Для того організовані залізничники вирішили напружити всі свої сили, щоби знищити змагання ворогів виборчої реформи. Коли би вороги люду виборчу реформу дальше проволікали, тоді залізничники разом з робітничим класом цілої держави візьмуть діяльну участь в боротьбі і на випадок масового страйку готові зупинити рух на всіх залізничних лініях і спаралізувати цілу комунікацію в державі». Зміцнення організованості робітничого класу привело до утворення у Львові в липні 1906 р. міжспілкового об'єднання.

Під впливом робітничого руху навесні і влітку 1906 р. загострилися класові взаємини на селі. Проявом цього загострення був масовий сільськогосподарський страйк. З 51 повіту Галичини страйком було охоплено 30. Страйковою боротьбою батраків, як і в 1905 р., керували страйкові комітети. Роботв місцевих страйкових комітетів, як і в минулому, об'єднував і направляв центральний страйковий комітет у Львові.

Активну участь в організації страйкової боротьби на селі брали міські робітники. Вони розповсюджували серед селян революційні брошури, листівки тощо. Так, в Рудківському повіті бориславський робітник роздавав селянам на торзі революційні брошури і плакати з характерною назвою «Берись,

хлопе, за розум!», «Хлопи, страйкуйте!». В селі Дем'янові, Рогатинського повіту, серед сільськогосподарських робітників агітацію проводив робітник Федорів.

Галицький намісник і старости всілякими способами намагалися задушити селянський рух. В села були направлені загони жандармерії і військові частини.

На селах почалися масові криваві розправи. Арештованими батраками і селянами були переповнені всі повітові тюрми. Однак австрійському урядові припинити страйк не вдалося.

Українські буржуазні націоналісти, щоб послабити класову боротьбу, закликали батраків виїжджати на роботу за кордон, зокрема в Прусію, і всіляко прислужувалися перед австрійським урядом, допомагали йому придушувати страйк.

Під час страйкової боротьби різко загострилися класові суперечності між біднотою і куркулями. Куркулі робили спроби зірвати страйки, агітували бідноту виходити на роботу до поміщиків. У відповідь на це трудящі маси села розгорнули боротьбу проти куркулів. Вони скошували куркульські посіви, забирали з поля снопи, а також виступали проти сільської влади. Однак в страйковій боротьбі було мало організованості. Страйки розпочиналися і закінчувалися ізольовано один від одного. В багатьох селах батраки передчасно розпочинали переговори з поміщиками і припиняли страйк. В Галичині відчувалася відсутність марксистської партії, яка б могла надавати організований характер рухові сільськогосподарських робітників.

Але і при цих умовах більшість сільськогосподарських страйків закінчувалася перемогою страйкуючих. Поміщики змушені були задовольнити ряд вимог батраків.

В цей час в австрійському рейхсраті завершувалася підготовка закону про загальне виборче право, і 2 грудня 1906 р. він був прийнятий. Цей закон мало чим відрізнявся від попередніх його проектів. Він не забезпечував ні загального виборчого права, ні рівноправного представництва націй.

Участь у виборах брали лише чоловіки, які досягли 24 років і проживали в одній місцевості не менше року. Всі жінки були позбавлені виборчого права. В Галичині, зокрема, за цим законодавством були встановлені великі привілеї для поляків. Так, із 106 мандатів 34 мандати надавалися містам, що в них, як правило, проходили на виборах депутати-поляки. 72 мандати були розподілені між 36 сільськими виборчими округами по 2 мандати на округ. Кожен виборець міг голосувати тільки за одного кандидата. Перший кандидат вважався обраним, коли дістав 51% усіх голосів, а другий — 26%. Це давало можливість провести польських кандидатів у Східній Галичині і в тому разі, коли польське населення виборчої округи складало не більше як 26%.

30 січня 1907 р. виборчий закон був затверджений імператором. Незважаючи на наявність багатьох обмежень, новий

виборчий закон проголошував і деякі свободи. Цей закон був гирваний з рук австрійського уряду в результаті боротьби широких народних мас. В. І. Ленін відзначав, що вплив революційного руху в Росії на революційну боротьбу трудящих Австро-Угорщини відіграв вирішальну роль в остаточній перемозі загального виборчого права в Австрії.

Отже революційна боротьба трудящих Галичини, як і всієї Австро-Угорщини, в 1905—1907 рр. не завершилася революцією. Трудящі хоч і домоглися деяких поступок з боку панівних верхів, однак і надалі залишилися під тяжким гнітом.

Це обумовлювалося тим, що робітничий і селянський рух носив стихійний характер. Робітничий клас не мав революційної партії, а тому не міг здійснити міцного союзу з селянством і постійно очолювати його боротьбу. Внаслідок цього боротьба трудящих як міста, так і села не вилася в збройне повстання. Трудящі села обмежилися тільки протестами і страйками, так і не розгорнувши масової збройної боротьби за ліквідацію поміщицького землеволодіння. Гостро відчувалася недостатня організованість робітничого класу; про це свідчить, зокрема, той факт, що напередодні першої російської революції тільки 5% робітників Галичини були членами профспілок. Слід, однак, відзначити, що революційна боротьба трудящих Галичини в 1905—1907 рр. була важливою школою, яка гартувала робітничий клас і сприяла росту його політичної свідомості.

Під час революційної боротьби цього періоду значно зріс вплив робітничого класу на широкі маси біднішого селянства і зокрема сільськогосподарського пролетаріату.

Під впливом міського пролетаріату сільськогосподарські робітники перейшли до активної організованої форми боротьби — до страйку.

Підсумовуючи революційну боротьбу трудящих Галичини під час першої російської революції, цікаво відзначити її характерну особливість, а саме: піднесення і спад революційної хвилі на всіх етапах збігався з відповідним піднесенням і спадом революційного руху в Росії, що яскраво свідчить про вплив революційних подій 1905—1907 рр. в Росії на розвиток революційного руху в Галичині.

Це дає змогу зробити висновок про те, що трудящі маси Галичини, як і всієї України, пильно стежили за революційною боротьбою російського пролетаріату, вчилися на його досвіді. Мужність і героїзм російських пролетарів постійно були запалюючим прикладом для робітників Галичини.

3. Львів напередодні і в час першої світової війни

Нове революційне піднесення в Росії напередодні першої світової війни зробило вплив на Галичину. Тут знову піднімається хвиля революційного руху.

У червні 1911 р. відбулася велика робітничая демонстрація в Дрогобичі, що закінчилася сутичкою з поліцією. Під час цієї сутички було вбито і поранено близько 100 робітників.

Розвиткові революційного руху в Галичині сприяла газета «Правда». Газета в ряді статей робила аналіз суспільно-політичного життя краю і спрямовувала соціал-демократичний рух у Галичині на шлях марксизму.

Незважаючи на опортуністичну практику верхівки галицької соціал-демократії, в низах цієї партії починається рух за розрив з опортуністичним керівництвом, з реформізмом і шовінізмом. Так, один з галицьких марксистів Оксен Лола надіслав до редакції «Трудової правди» заклик до українських робітників — об'єднатися з усіма робітниками Росії, незалежно від національності.

У відповідь на це звернення В. І. Ленін від імені редакції «Трудової правди» 29 червня 1914 р. писав: «З задоволенням друкуємо заклик нашого товариша, українського марксиста, до українських свідомих робітників. Об'єднання без різниці націй. Цей клич особливо насущний тепер у Росії. Погані порадики робітників, дрібнобуржуазні інтелігенти з «Дзвону», з шкіри пнуться, намагаючись відхилити українських с.-д. робітників від великоруських. «Дзвін» робить справу націоналістичних міщан.

А ми робитимемо справу інтернаціональних робітників: згуртовувати, об'єднувати, зливати робітників усіх націй для єдиної спільної роботи.

Хай живе тісний братерський союз робітників українських, великоруських і всяких інших націй Росії». В цей час В. І. Ленін приділяв велику увагу питанням керівництва революційною боротьбою на Україні, зокрема в Галичині. У статті «До питань про національну політику», написаній у квітні 1914 р., Ленін прямо ставив завдання — «пробудити, просвітити і розворушити українців і австрійських і російських».

Особливо загострилися класові суперечності в Галичині напередодні першої світової війни. Тяжке економічне становище в 1912-1913 рр., зростання дорожнечі посилили класову боротьбу і прискорили дальше революціонування народних мас.

На початку 1914 р. в багатьох містах Галичини, в тому числі і у Львові, відбувся ряд революційних виступів міського пролетаріату.

Оцінюючи ці виступи, один з буржуазних депутатів галицького сейму говорив: «...заворушення голодуючого пролетаріату у Львові повторяться на селі ще з більшою силою».

Слідом за виступами міських робітників проти гніту поміщиків виступали також і селяни. Боротьба трудящих свідчила про те, що класові суперечності як у містах, так і в селах Галичини різко загострилися. Революційний рух на цьому стані

посиливався під безпосереднім впливом революційного піднесення в Росії.

Однак з початком світової війни австро-угорський уряд суворими поліцейськими репресіями придушив революційний рух.

Готуючись до війни проти Росії, австро-угорський уряд передбачав створити в Галичині плацдарм для нападу на Росію. Але на шляху здійснення цього плану стали робітники і трудящі маси галицького українського населення, які прагнули об'єднатися з усім українським народом. Ще до початку воєнних дій австро-угорський уряд встановив у Галичині і особливо у Львові поліцейський режим, щоб масовими репресіями залякати і цілком тероризувати трудове населення.

Симпатії українського населення Галичини до братнього російського народу, з яким його зв'язували спільність культури і споконвічні історичні зв'язки, австрійський уряд розцінював як активні ворожі дії проти Австро-Угорщини і відповів на них масовим військово-поліцейським терором, що не обминув ні жінок, ні дітей, ні старих.

Жертвами військово-поліцейського терору, що розгорнувся в Галичині, стало понад 60 тис. чоловік, яких було повішено або розстріляно. Понад 100 тис. померло в таборах від виснаження і епідемії. Весь край було пограбовано і значною мірою спалено. Не існувало жодного населеного пункту, де б не було випадків звірячого знищення людей. У Львові лише за один день — 20 серпня 1914 р. — було заарештовано 1200 чоловік.

Без суду і слідства, лише на підставі наказу поліції заарештованих розстрілювали і вішали. Один з очевидців у своїх спогадах розповідає, що у дворі львівської в'язниці, так званих «Бригідках», стояло кілька шибениць, які щоденно скрипіли під тягарем повішених людей.

Про становище трудящих українців свідчить той факт, що заговорити українською мовою на вулицях Львова тоді було небезпечно, це загрожувало тяжкими репресіями.

Зайняття російською армією Львова на початку серпня 1914 р. припинило розгул австрійського терору в Галичині. Трудящі Львова палко вітали солдат російської армії. Доброзичливе ставлення українського населення Галичини до російської армії пояснювалося тим, що в особі солдат російської армії українське населення вітало братній російський народ, з яким його зв'язували споконвічні історичні зв'язки і надія на визволення з-під австро-польського гніту.

Українці масово дезертирували з австрійської армії. Львів напередодні відступу з нього австрійських військ був переповнений дезертирами з трьох так званих русинських галицьких полків. Українці піднімали повстання у віськових частинах і не бажали йти на фронт проти росіян.

Однак було б серйозною помилкою вважати, що прихід військ російського царя на західноукраїнські землі був продик-

тований його бажанням визволити поневолений український народ з-під соціального і національного гніту. Навпаки, на зміну австрійському гніту йшов гніт російського самодержавства.

Зайнявши Галичину, царський уряд проводив в ній політику в інтересах російських поміщиків і буржуазії. Трудящі маси терпіли соціальний і національний гніт. Пригнічувалася українська культура, вкорінювався великодержавний російський шовінізм, який спирався на так званих «москвофілів».

Однак, незважаючи на це, поміж трудящими масами Галичини та Росії налагоджувалися щільні зв'язки. Трудящі маси Росії прийшли на допомогу Галичині, коли там внаслідок воєнних дій, почався масовий голод.

Після відступу російської армії з Галичини в 1915 р. австрійська воячина встановила там режим ще більш жорстокого терору, насильств. «Поворотний похід австро-німецької армії, — як висловився один з сучасників, — був походом шибениць і вбивств». Львов'яни розповідали, що після приходу австрійських військ до міста в 1915 р. життя стало неможливим, всіх запідозрювали у зраді, проводилися масові арешти, людей кидали до тюрми.

В перші роки війни австрійському урядові за допомогою масових репресій і терору вдалося було придушити революційний рух в Галичині й зокрема революційні виступи львівських робітників.

В цьому йому активно допомагали українські буржуазні націоналісти.

В перші ж дні війни верхівка буржуазно-націоналістичних партій Галичини (націонал-демократів, радикалів, соціал-демократів і ін.), що перебувала на службі австро-німецького імперіалізму, вирішила об'єднатися, створивши у Львові так звану «Головну Українську Раду». Ця рада була на службі в австрійського уряду і допомагала йому у здійсненні його загарбницьких планів щодо України.

Активним посібником австро-німецьких імперіалістів була і греко-католицька церква, очолювана митрополитом Шептицьким. У своєму пастирському посланні, від 5 серпня 1914 р. митрополит Шептицький писав: «Настала хвиля, в якій жертвою майна і крові маємо доказати нашу вірність для його освяченої особи для династії і престоло».

Українські буржуазні націоналісти намагалися одурманити українське населення Галичини і примусити його взяти участь у війні, яка з обох боків була загарбницькою, імперіалістичною і велася всупереч інтересам трудящих. Вони допомогли австрійському уряду створити так званий легіон «Українських січових стрільців», перед яким ставилося завдання розгорнути шпигунську диверсійну роботу в Західній Україні на користь Австро-Угорщини.

Як відомо, імперіалістичні загарбники всіх воюючих країн пояснювали виникнення війни нападом противника і називали війну оборонною.

В цьому обдурюванні трудящих мас імперіалістичній буржуазії кожної країни велику допомогу подали лідери правих соціал-демократів.

В. І. Ленін писав: «Війна прискорила розвиток, перетворивши опортунізм в соціал-шовінізм, перетворивши таємний союз опортуністів з буржуазією у відкритий. При цьому військові власті всюди запровадили военний стан і намордник для робітничої маси, старі вожді якої майже поголовно перейшли до буржуазії».

Особливо ганебну роль найманця австро-угорського імперіалізму відіграла зрадницька верхівка так званої української соціал-демократії Галичини.

Про ступінь її морального розкладу свідчить пропозиція, зроблена австрійському урядові одним з лідерів соціал-демократів Вітиком. Цей зрадник свого народу сам виявив бажання проводити серед українського населення агентурну роботу в інтересах Австро-Угорщини. В своїй заяві до військового міністерства 24 грудня 1914 р. він писав: «Високе Ц і К міністерство! Я вибраний вже двічі з виборної округи Дрогобич—Самбір, Старий Самбір, Турка—Балигород-Лютовиська і заступаю понад 300000 мешканців майже без виїмку селян і робітників. Предкладаю високому Ц і К міністерству свої послуги. Я готовий іти в краю з одного місця в друге і навчити зібраних селян про силу та значення Австрії та її армії, про доброзичливість нашого монарха, про обов'язки українських горожан супроти держави, династії. Я є також готовий поїхати на Україну, з якою зв'язали мене через ряд довгих літ організаційні інтереси, аби там популяризувати роль Австрії для цілої української справи. При цьому дозволяю собі додати, що в своїй агітаційній роботі я ніколи не буду торкатися партійних інтересів, а буду мати на увазі виключно австрійські, що містять у собі й українські».

Це звернення соціал-зрадника до кінця розкриває справжнє підле обличчя українських буржуазних націоналістів усіх мастей.

Але як не старалися націоналістичні найманці австрійських загарбників, їм не вдалося обдурити трудящих. Західно-українські трудящі не хотіли воювати за чужі їм інтереси.

Вирішальну роль у піднесенні революційної свідомості мас, яка обумовила відновлення революційного руху в часи війни, відіграли лозунги Комуністичної партії Росії. Вони розкрили перед трудящими справжній характер світової війни, як війни загарбницької, імперіалістичної, що провадилася капіталістами «за ринки і грабїж чужих країн». Вони допомагали масам зрозуміти, що «фрази про захист вітчизни, про відсіч ворожій

навалі, про оборонну війну і т. п. з обох сторін є чистісінький обман народу».

Вчення В. І. Леніна про перетворення імперіалістичної війни в громадянську визначало програму для інтернаціональної революційної боротьби трудящих усіх країн проти «своєї» імперіалістичної буржуазії.

Комуністична партія Росії закликала трудящих усіх воюючих країн припинити війну. В одній з відозв, виданій партійною організацією, говорилося: «Через голову уряду російський робітничий народ простягає руку своїм німецьким і австрійським братам — працюючим і зливається з ними в одному заклику: «Геть війну, хай живе братерство народів!».

Уже в перші роки війни комуністи організують братання солдатів на фронтах.

На російсько-австрійському фронті брали активну участь в проведенні братання солдати з трудящих мас галицьких українців.

Братання сприяло широкому розгортанню революційної пропаганди як на фронті, так і в тилу.

В цей же час, незважаючи на всі підступи соціал-зрадників, в Австро-Угорщині намітилося обумовлене різким загостренням класових суперечностей нове революційне піднесення.

У 1916 р. в Австро-Угорщині відбувся 41 робітничий страйк, в якому взяло участь понад 15 тис. чоловік. В наступному 1917 р. кількість страйків зросла до 131, і в них уже брало участь понад 160 тис. робітників.

У Відні, Будапешті, Львові та інших промислових центрах Австро-Угорщини відбулися так звані «голодні демонстрації». Ці демонстрації розганялися силою зброї. Але, незважаючи на це, вони часто повторювалися.

У Львові перший великий виступ проти війни і голоду відбувся 27 жовтня 1916 року. В центрі міста зібралося кілька тисяч чоловік, серед яких було багато жінок і дітей. Вони попрямували до будинку міського магістрату. Поліція примусила демонстрантів залишити площу Ринок, і вони пройшли центральними вулицями міста, проголошуючи лозунги: «Геть війну!», «Віддайте нам наших батьків і чоловіків!». Демонстрація протестувала також проти вивезення продовольства в Німеччину.

Демонстрація тривала досить довго. Місцевій владі вдалося розігнати її лише після того, як на допомогу поліції були послані три сотні солдатів 41-го піхотного полку.

Воєнний комендант Львова генерал Рімль, побоюючись дальших виступів львівського пролетаріату, видав наказ, в якому зазначав, що в зв'язку з вуличними заворушеннями суворо забороняється всіляке скупчення людей на дорогах, вулицях і площах і що всі ті, хто не буде виконувати цього наказу, будуть притягнуті до суворої карної відповідальності.

Лютнева буржуазно-демократична революція в Росії збудила велику політичну активність серед пригноблених народів Австро-Угорщини, вона стала закликком до національно-визвольної боротьби чеського, польського, українського та інших слов'янських народів Австро-Угорщини.

Під тиском революційно-визвольної боротьби австрійський уряд вдався до своєї традиційної системи — дрібних поступок і загравання з буржуазією слов'янських областей Австро-Угорщини.

Для збереження свого впливу в слов'янських країнах австрійський уряд використовує своїх прибічників з місцевої націоналістичної буржуазії, навіть вводячи їх у цей час до складу уряду.

В свідомості ж широких мас українського населення Галичини твердо склалося переконання, що тільки розвиток революційних подій у Росії принесе визволення українському народові. В спеціальній інформації цензурного відділу австрійського центрального бюро розшуку і довідок, складеній для міністерства внутрішніх справ з приводу викликаних революційними подіями в Росії настроїв українського населення, відмічалось, що трудове українське населення Галичини висловлює радісне співчуття революційним подіям у Росії й висловлюється за приєднання до Росії.

Ріст симпатії до російського народу серед українського населення Галичини виявляється в цей час у активних анти-австрійських виступах.

Так, у липні 1917 р. на Марійській площі у Львові були розповсюджені листівки, які закликали солдатів австрійської армії не захищати окопів і відступати перед російськими військами. Листівки закінчувалися закликком: «Пустимо росіян до Львова і Відня!».

В масах поширилися антивоєнні настрої. Зокрема, у Львові настільки популярною була антимилітаристська пропаганда, що військова комендатура наказала поліції забороняти показ фільму «Вічний мир», одна назва якого, як зазначала комендатура, може викликати небажані наслідки.

Великий вплив на дальше розгортання революційного руху в Галичині мали славнозвісні Квітневі тези В. І. Леніна. Проголошення Леніним програмних завдань Комуністичної партії на цьому етапі мало вирішальне значення для революціонування трудящих Галичини.

Особливого розмаху набуло революційне піднесення серед трудящих тих повітів Галичини, які межували з Росією і були з самого початку війни і до середини 1917 р. зайняті російською армією. Трудящі цих повітів розгорнули активну боротьбу проти місцевих поміщиків і буржуазії.

Таким чином, повалення самодержавства в Росії викликало нове піднесення революційного руху в Галичині.

4. Велика Жовтнева соціалістична революція і розвиток революційного руху у Львові (1917—1918 рр.)

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії відкрила нову еру в історії людства. Вперше в світі робітники і селяни повалили владу експлуататорів і встановили свою народну владу.

Виникнення Країни Рад завдало нищівного удару світовій капіталістичній системі і привело її до загальної кризи, яка розширилась і поглибилась після другої світової війни внаслідок відпадиння від капіталістичної системи цілого ряду східноєвропейських і азійських країн, що стали на шлях будівництва соціалістичного суспільства.

Знищивши на одній шостій частині світу класове, національне і колоніальне гноблення, Жовтнева соціалістична революція відкрила нову еру — еру будівництва комуністичного суспільства. Вперше в світі народилася багатонаціональна держава, в якій всі народи дістали свободу і рівні права для розвитку своєї, національної за формою, соціалістичної за змістом культури.

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії відіграла роль вирішального революціонізуючого фактора на весь дальший розвиток революційного і національно-визвольного руху в цілому світі. Особливо бурхливо розвивалися революційні події в перший післявоєнний період, який увійшов в історію як період післявоєнної революційної кризи.

Характеризуючи революційний пролетарський рух, який розгорнувся під впливом Жовтневої революції в перші післявоєнні роки, В. І. Ленін в 1919 р. писав: «Всі знали, — мало того: всі бачили, відчували, сприймали, кожен на досвіді своєї країни, що закипів новий, небачений у світі щодо сили і глибини, пролетарський рух, що він не вкладається ні в які старі рамки...»

Революційні події, які розгорнулися під впливом Жовтня в перші післявоєнні роки, за визначенням Програми Комінтерну, були «ланками одного міжнародного ланцюга, складовими частинами найглибшої загальної кризи капіталізму».

Жовтнева революція прискорила розпад клаптикової Австро-Угорської монархії.

В Австро-Угорщині широко розгортається страйковий рух робітників. В загальну революційну боротьбу втягуються трудящі маси села. В містах і селах одноставно лунає вимога укласти мир на основі пропозицій, висунутих Радянським урядом, і провести демобілізацію армії. Відбуваються антивоєнні революційні виступи в армії і флоті. Виникає партизанський рух, спрямований на боротьбу з поміщицько-буржуазним ладом. Трудящі села захоплюють поміщицькі землі і ділять їх поміж себе.

Швидкими темпами зростає революційність пригноблених Австро-Угорською монархією народів. Піднімається масовий національно-визвольний рух у Чехії, Словачії, Хорватії, Словенії та інших слов'янських землях. Цей рух йде під лозунгом розриву з Австро-Угорською монархією і створення самостійних слов'янських держав.

Трудящі Галичини палко вітали Жовтневу революцію і були переконані, що вона покінчить з ненависною війною і принесе довгожданий мир.

Виникнення Української Радянської Соціалістичної Республіки послужило могутнім поштовхом для революційного піднесення в Галичині. Починається боротьба за встановлення Радянської влади і приєднання до Радянської України. Серед широких мас трудящих Галичини зростає ненависть до поміщицько-буржуазного ладу. В усьому краї лунають заклики до збройного повстання. В перших лавах борців проти соціального і національного гніту, як і раніше, йшов пролетаріат Львова.

Уже в листопаді 1917 р., після того, як до львівських трудящих докотилася звістка про Жовтневу революцію, у місті відбувся ряд стихійних демонстрацій під лозунгом: «Хай живе російська революція!».

Значною революційною подією, що свідчить про наростання в Галичині і на всій території Австро-Угорщини революційного руху під безпосереднім впливом Жовтневої революції, був загальний страйк у січні 1918 року.

Поштовхом, який привів до цього страйку, була зухвала поведінка представників німецького і австро-угорського імперіалізму під час мирних переговорів у Брест-Литовську. Грабіжницькі вимоги німецького імперіалізму щодо Радянської Росії обурили трудящих Австро-Угорщини. Уже після перших звісток про висунуті австро-німецькими імперіалістами вимоги у Відні почалися мітинги і страйки. 16 січня застрайкували віденські робітники, а вже 18 січня страйк поширився по всій країні.

Страйкарі вимагали укладення мирного договору з Радянською Росією на основі висунутих Радянським урядом 7 листопада 1917 р. пропозицій про справедливий демократичний мир без анексій і контрибуцій, на основі самовизначення пригноблених націй. Під час загального страйку робітники висунули також ряд економічних і політичних вимог, зокрема вимогу про укладення мирного договору з країнами Антанти без анексій і контрибуцій, про відставку уряду, усунення з підприємств жандармерії і т. д. Все це надавало рухові великого революційного розмаху і будило в трудящих сподівання, що страйк приведе безпосередньо до революції і захоплення влади.

До загального страйкового руху робітничого класу Австро-Угорщини приєдналися і робітничі маси Галичини.

19 січня 1918 р. відбулися збори робітників львівських залізничних майстерень. Поряд з політичними вимогами залізничники вимагали підвищення зарплати й поліпшення продовольчого постачання. Щоб добитися цих вимог, робітники ухвалили розпочати страйк.

28 січня 1918 р. у Львові страйкувало 1600 робітників залізничних майстерень. Протягом кількох наступних днів до них приєдналися слюсарі, машиністи, телеграфісти, кондуктори та інші робітники залізниць. В одному з офіційних повідомлень вказувалося, що «тепер в депо стоїть понад 120 паровозів, призначених для ремонту, і з кожним днем їх прибуває все більше. Якщо через кілька днів не буде домовленості, залізничний рух опиниться під загрозою».

Страйкуючих залізничників підтримали робітники львівського трамваю. 24 січня понад 1000 робітників-трамвайників почали страйк. Слідом за львівськими робітниками застрайкували робітники інших міст Галичини. 24 січня почався страйк залізничників Перемишля, а потім — робітників Борислава і Стрия.

Страйковий рух набирив усе гострішого політичного характеру. У віддалених закутках міста робітники влаштовували таємні збори. Такі збори львівські трамвайники проводили вночі на передмісті Львова, в Гаврилівці.

На робітничих зборах проголошувалися промови з вимогами негайного укладення миру без анексій і контрибуцій. В одній резолюції, прийнятій на зборах, говорилося: «Вітаємо мирні переговори, розпочаті з ініціативи революційного російського пролетаріату... вітаємо вільну, незалежну Українську Радянську Республіку».

На розгортання національно-визвольного руху в Галичині великий вплив мала ленінська Декларація прав народів Росії. Під впливом цієї Декларації на робітничих зборах у Львові виголошувалися промови з вимогами здійснення лозунга про самовизначення народів. В січні 1918 р. серед трудящих Львова широко розповсюджувалися листівки з закликком до революційної боротьби. Вони закінчувалися лозунгами: «Геть війну!», «Хай живе соціалістична революція!».

Січневий загальний страйк в Австро-Угорщині, в тому числі в Галичині, був зірваний зрадницькою діяльністю лідерів соціал-демократії, які були на послугах у буржуазії.

29 січня львівська поліція провела масові арешти серед керівників і учасників страйку.

Незважаючи на поразку страйку, він відіграв велику роль в справі дальшого розвитку революційного робітничого руху.

В розгортанні визвольної боротьби трудящих мас Галичини і зокрема робітників Львова велику організуючу роль відіграли колишні полонені солдати, а також репатріанти з Росії. Разом з місцевими передовими представниками робітничого класу

і біднішого селянства вони широко пропагували революційні ідеї. Колишні військовополонені і місцевий революційний актив були керівною силою виступів трудящих проти поміщиків, буржуазії та австрійського уряду і стали засновниками перших комуністичних організацій в Галичині.

Стурбовані широкою пропагандистською роботою серед трудящих мас, австрійські власті в 1918 р. видають цілий ряд розпоряджень про організацію найпильнішого нагляду за «більшовицьким рухом репатріантів» і колишніх військовополонених. В розпорядженні Міністерства внутрішніх справ Австро-Угорщини наміснику у Львові від 21 червня 1918 р. прямо вказувалося, що військовополонені, які повернулися з Росії, становлять «велику загрозу для держави», а тому їх треба ізолювати від населення.

Навесні і влітку 1918 р. революційний рух в Австро-Угорщині вступив в нову фазу — революційна боротьба пролетаріату почала поєднуватися з масовим селянським рухом. Аналізуючи цей етап революційного руху, В. І. Ленін відмічав, що існують всі ознаки того, що Австрія і Італія переживають переддень революції, розклад старого ладу в них іде швидкими кроками.

Навесні 1918 р. у Львові знову почали відбуватися таємні збори робітників, на яких приймалися рішення про організовані виступи, про дальшу революційну боротьбу. Як і раніше, в авангарді руху йшли залізничники. В квітні вони знову першими розпочали страйк, який дружно підтримали трудящі Львова. Зокрема, 17 травня вирішили розпочати страйк львівські друкарі.

7 червня у Львові відбулася велика демонстрація. Поліція розігнала демонстрацію, заарештувала багатьох її учасників.

Поліцейська розправа над демонстрантами не зламала бойового духу робітників. Наступного дня, 8 червня 1918 р., на площі Ринок відбувся новий виступ львівських трудящих, який перетворився в загальноміську демонстрацію.

Влітку 1918 р. страйкова боротьба трудящих західноукраїнських земель посилюється, в ній беруть участь робітники нафтових промислів Печенижина, Слободи Рунгурської та Космача. Тоді ж застрайкували нафтовики Борислава.

Під впливом робітничого руху посилюється революційна боротьба галицького трудового селянства.

Успішному розгортанню революційного руху в Галичині в цей час сприяла переможна революційно-визвольна боротьба українського народу проти австро-німецьких загарбників, яка завдавала нищівного удару окупантам на Україні. Керовані Комуністичною партією трудящі України за допомогою російського народу в 1918 р. розгромили австро-німецьких імперіалістів і їх наймитів — українських буржуазних націоналістів.

Революційна боротьба в Австро-Угорщині набуває нової сили. Наляканий широким розмахом революційного руху австрійський уряд вдається до давно випробуваного заходу — маневрування і обіцянок. 16 жовтня 1918 р. австрійський імператор Карл I звернувся з маніфестом «До моїх вірних австрійських народів». Сподіваючись відвернути революцію і врятувати монархію, імператор пообіцяв народам перебудувати Австрію у федеративну державу.

В період наростання революційно-визвольного руху в Галичині українська націоналістична буржуазія прагнула всіма засобами підтримати і врятувати від розпаду Габсбурзьку монархію. Зокрема, українські буржуазно-націоналістичні депутати австрійського рейхсрату в своїх промовах виправдовували репресії австрійського уряду проти трудящих і схвалювали терор австрійської воячини в Галичині.

У відповідь на маніфест Карла I українські буржуазні націоналісти 19 жовтня 1918 р. створюють у Львові з представників буржуазно-націоналістичних партій так звану «Національну раду», яка заявляє, нібито західноукраїнські землі становлять федеральну одиницю Австро-Угорської монархії. Але ніякі заходи ні австрійської буржуазії та її уряду, ні їх найманців — українських буржуазних націоналістів — не могли врятувати Габсбурзької монархії.

Під ударами австрійської революції і поразок на фронтах австро-угорська клаптикова імперія восени 1918 р. перестала існувати. Трудящі маси Галичини могли здійснити свої віковічні мрії про возз'єднання. Але в той час в Галичині ще не було партії, яка могла б організувати робітничий клас і селянство на боротьбу за соціальне і національне визволення. Тому виступи трудящих мас проти соціального і національного гніту залишалися роз'єднаними, носили локальний, а часто стихійний характер.

Скориставшись слабкою організацією трудящих мас, українські буржуазно-націоналістичні контрреволюційні елементи захопили владу в Галичині в свої руки.

Однак і цей крок вірні холопи Австро-Угорської монархії виконують з почуттям лояльності до австрійського уряду, виставляючи себе в ролі легальних його спадкоємців. 1 листопада 1918 р. буржуазно-націоналістична «Національна рада» з відома і санкції австрійського намісника Галичини графа Гуйна оголосила свій намір перейняти від нього владу. Але австрійські наймити з «Національної ради» продовжують і після цього служити Габсбурзькій династії. Рупор націоналістичної контрреволюції, газета «Діло», ще 30 січня 1918 р. писала, що Австро-Угорщина не є потерпілою стороною в даній війні і вона не може зрікатися від своїх провінцій, а тому не можна вимагати відокремлення Галичини від Австро-Угорщини. Тільки 13 листопада 1918 р., коли внаслідок австрійської револю-

ції імператор Карл зрікся престолу, українські буржуазні націоналісти проголосили створення маріонеткової «Західноукраїнської народної республіки» (ЗУНР).

«Уряд» ЗУНРу повів реакційну, антинародну внутрішню і імперіалістичну антирадянську зовнішню політику. Головною метою внутрішньої політики ЗУНРу було придушення революційної боротьби робітників і селян, збереження буржуазно-поміщицького ладу в Галичині. Зовнішня політика ЗУНРу була повністю підпорядкована імперіалістам Антанти і спрямовувалася на повалення Радянської влади на Україні і в Росії. В 1919 р. за вказівкою імперіалістів Антанти і США «уряд» ЗУНРу разом з бандами Петлюри, а потім Денікіна приймав участь в розбійницькому поході проти Країни Рад.

Проти антинародної імперіалістичної політики «уряду» ЗУНРу рішуче виступили трудящі маси західноукраїнських земель. В листопаді 1918 р. в Галичині утворюються перші комуністичні організації, до яких входять революційно настроєні робітники і інтелігенція української, польської і єврейської національностей. Під керівництвом комуністичних організацій революційно-визвольна боротьба трудящих мас Галичини набирає більш організованого і цілеспрямованого характеру.

Виступаючи проти буржуазно-націоналістичного «уряду» ЗУНРу і його хазяїв в особі міжнародного імперіалізму, трудящі маси західноукраїнських земель виступали також за возз'єднання з Радянською Україною. В січні 1919 р. під керівництвом комуністів в Дрогобичі відбулася конференція робітників-нафтовиків Західної України. Нафтовики рішуче висловилися проти антинародного «уряду» ЗУНРу і зажадали «розігнати Українську Національну раду, встановити владу Рад, послати братерський привіт Радам робітничих, селянських і солдатських депутатів в Москву і Харків». В березні 1919 р. у Львові відбувся мітинг, на якому трудящі вирішили створити Ради в Галичині. В цьому ж місяці у Львові була створена нелегальна Рада робітничих депутатів, яка організувала загальний страйк львівських робітників.

Слідом за робітничим класом на боротьбу проти ЗУНРу піднялися і селянські маси. Селяни вимагали проведення аграрної реформи згідно з земельним декретом Леніна.

Особливо великий революціонізуючий вплив на народні маси Галичини мала політика Радянської країни. Уряд Радянської України, проводячи ленінську зовнішню політику, не раз звертався до народу Галичини з закликом повалити маріонетковий «уряд» ЗУНРу і встановити свою владу. В лютому 1919 р. Тимчасовий робітничо-селянський уряд України звернувся до солдат директорії і галицьких «січових стрільців» з відозвою, в якій викривав продажність директорії і «уряду» ЗУНРу.

Револуційно-визвольна боротьба трудящих мас, керованих комуністами, набирала форм гострої збройної боротьби проти ЗУНРу. Найбільшим виступом пролетаріату Західної України проти контрреволюційного «уряду» ЗУНРу було Дрогобицьке повстання 14—15 квітня 1919 р., очолене групою комуністів — Василем Коцко, Іваном Кушнірем, Григорієм Михацем. Під час повстання в Дрогобичі виникли Ради робітничих і солдатських депутатів. Але внаслідок недостатньої організованості це повстання потерпіло поразку.

В цей же час польські пани розпочали збройну боротьбу за загарбання Галичини. Вся увага контрреволюційного уряду ЗУНРу була спрямована не на боротьбу з іноземними загарбниками, а на придушення революційних виступів трудящих, які прагнули возз'єднатись з Радянською Україною. Замість того, щоб розгорнути боротьбу з польськими загарбниками, українські буржуазні націоналісти за наказом імперіалістів Антанти розпочинають переговори з польськими панами і цим створюють умови для загарбання Львова в листопаді 1918 р. панською Польщею.

Розділ VI

РЕВОЛЮЦІЙНА БОРОТЬБА ТРУДЯЩИХ МАС ЛЬВОВА ПРОТИ ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ БУРЖУАЗНО-ПОМІЩИЦЬКОЇ ПОЛЬЩІ (1919—1939 рр.)

1. Загарбання буржуазно-поміщицькою Польщею Галичини

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції польський народ одержав можливість утворити свою дійсно демократичну незалежну державу. Послідовно проводячи в життя ленінську національну політику, Радянський уряд декретом від 29 серпня 1918 р. назавжди скасував всі договори і акти царської Росії з урядами Королівства Пруського і Австро-Угорської імперії про розчленування Польщі.

Польський народ за прикладом російського пролетаріату піднявся на революційну боротьбу за утворення своєї робітничо-селянської держави. Але польському пролетаріату і селянству не вдалось тоді скинути «своїх» і іноземних гнобителів і взяти владу в свої руки. Владу захопила польська буржуазія.

Вирішальну роль в утворенні антинародної буржуазно-поміщицької Польської держави відіграли американо-англо-французькі імперіалісти, які перетворили панську Польщу в зброю своєї агресивної політики проти першої в світі соціалістичної країни.

За вказівкою американо-англо-французьких імперіалістів «уряд» ЗУНРу віддав свою армію в розпорядження петлюрівської директорії, а Галичину — польським окупантам. Викриваючи плани міжнародного імперіалізму, В. І. Ленін вказував, що версальська Польща, утворена імперіалістами Антанти і США, розглядається ними як зброя проти більшовиків.

Утворюючи буржуазну Польщу і визначаючи її кордони, «версальські миротворці» менш за все турбувалися про інтереси польського народу, не говорячи вже про ті народи, які були насильно загарбані польськими панами. Розпалюючи загарбницькі апетити польських панів, міжнародні імперіалісти до-

помогли панській Польщі силою зброї захопити в 1919 р. західноукраїнські землі.

Для надання допомоги польським панам в загарбанні Галичини, згідно з рішенням Паризької конференції від 16 квітня 1919 р., із Франції в Польщу була відправлена армія Галлера, екіпірована і озброєна на американські гроші. Армія Галлера в крові потопила революційно-визвольний рух трудящих мас Галичини, які піднялися на боротьбу проти польських загарбників і контрреволюційного «уряду» ЗУНРу, за возз'єднання з Радянською Україною.

Безпосередню допомогу панській Польщі в загарбанні західноукраїнських земель надали найлютіші вороги українського народу — українські буржуазні націоналісти. Ведучи жорстоку боротьбу проти революційно-визвольного руху трудящих мас, «уряд» ЗУНРу в той же час по-зрадницькому залишав білополякам і галлерчикам місто за містом, а загони Української Галицької армії віддав у розпорядження Денікіну, на якого тоді робили головну ставку в боротьбі проти Країни Рад імперіалісти Антанти і США. Західноукраїнські землі використовувалися польськими і міжнародними імперіалістами як плацдарм для нападу на радянські республіки.

Здійснюючи антирадянські плани своїх хазяїв — американо-англо-французьких капіталістів, правлячі кола панської Польщі в квітні 1920 р. розпочали авантюристичний похід проти Країни Рад з метою захопити нові території на сході і надати допомогу царському барону Врангелю повалити радянську владу і реставрувати капіталістичні відносини в Росії.

Разом з білополяками в розбійницькому поході на радянські республіки взяли участь банди Петлюри.

Радянський народ наніс нищівний удар білопольським загарбникам. Переслідуючи білопольські війська, Червона Армія вступила на територію Західної України. Трудящі маси західноукраїнських земель з величезним ентузіазмом зустрічали армію-визволительку. Висловлюючи інтереси багатостраждального народу Галичини, Галоргком в липні 1920 р. звернувся до бійців Червоної Армії з такими словами: «Галицький робочий люд устами своєї Комуністичної партії звертається до Вас від імені 5 000 000 населення Галичини, з яких 130 тисяч загинули від катівських знущань, голоду і холоду в тюрмах і концентраційних таборах польської шляхти, з благальною проською: допоможіть нам прогнати польських панів з нашої споконвічної землі, політої кров'ю наших дідів і прадідів». Далі в зверненні говорилось, що галицькі селяни і робітники зустрінуть червоноармійців, як рідних, бідняк поділиться з ними останнім шматком хліба.

Характеризуючи настрої населення, місцеві власті доносили президії намісництва, що народ все більше прислухається до «артилерійських залпів з фронту».

Велику організаційну роботу серед трудящих мас Галичини проробив Галицький Революційний Комітет, створений в липні 1920 року. Своїм декретом від 1 серпня 1920 р. Галревком проголосив встановлення радянської влади в Галичині. Радянська влада була встановлена в 16 повітах повністю і в 4 повітах частково. Під впливом політично-масової і організаційної роботи галицьких комуністів і політорганів Червоної Армії широкі трудящі маси західноукраїнських земель проявили невичерпну силу революційної енергії і ініціативи. Характеризуючи революційну самодіяльність широких мас Галичини, Центральний Комітет Комуністичної партії Східної Галичини (ЦК КПСГ) в 1920 р. писав, що, незважаючи на білий терор і підлі інсинуації буржуазії проти Радянської влади, трудящі маси усвідомлювали свої класові інтереси, бачили «в Радянській владі свою власну владу і активно втягались в революцію».

Трудящі маси західноукраїнських земель поповнювали ряди Червоної Армії, брали активну участь в будівництві радянської влади у звільнених повітах. Характеризуючи настрої населення, староста Яворівського повіту доносив намісництву в жовтні 1920 р., що комуністи мають в повіті своїх послідовників. «Найкращим доказом цього, — говорилось в донесенні, — євляється настрої народу в критичні для нас (білополяків — П. Ч.) хвилини під час наближення більшовицьких військ». Особливо симпатизували Червоній Армії, — говорить в цьому донесенні, — бідні, які «просто чекали приходу більшовиків».

Поліція з Підгородищ, Бібрського повіту, доносила, що «місцеве населення поводилося дуже негарно тому, що наступало разом з більшовицькими військами на місцевий уасток поліції». В своїх донесеннях поліцейські власті писали, що трудящі маси «майже у всіх справах давали більшовикам інформації».

Характеризуючи ставлення трудящих мас Західної України до Червоної Армії, газета «Вісті» писала влітку 1920 р., що галицьке населення зустрічає радянську армію гостинно і радо їй допомагає. «З червоноармійцями, — писала ця газета, — селянин ділиться усім, що має. Червоноармійця, котрий зайшов у хату відпочити або переночувати, приймають, як рідного. Червону Армію вважають своєю армією, котрій кожен повинен допомогти».

Надаючи всебічну підтримку Червоній Армії, трудящі маси західноукраїнських земель категорично відмовлялися служити в білопольській армії. В своєму розпорядженні окружній команді поліції у Львові від 5 липня 1920 р. головне командування львівської воєнної округи сповіщало, що незважаючи на наказ польського уряду від 15 червня 1920 р., згідно з яким всі колишні солдати окупаційних держав (Австрія, Росія, Німеччина) повинні служити в польській армії, «цілі гміни явно відмовляються виконувати цей наказ, і тільки в деяких випадках мізерний процент призивників з'являється в комісію» (призив-

ну — П. Ч.). Відмовляючись служити в польській армії, трудящі маси охоче поповнювали ряди Червоної Армії. Тільки в Підгаєцькому повіті в Червону Армію вступило 300 чоловік.

Слід особливо підкреслити, що разом з українськими трудящими масами велику допомогу Червоній Армії надавали і трудящі польської національності. В липні 1920 р. була арештована жителька Львівського повіту полька Марія Кричковська. На запитання слідчого, чому вона, полька, переховувала українців-дезертирів, М. Кричковська відповіла, що вона чекає приходу більшовиків, бо тільки тоді справедливість наступить, коли земля буде відібрана в багатих і віддана бідним.

Бажаючи надати якнайактивнішу допомогу Червоній Армії в боротьбі з білополяками і тим прискорити час звільнення своїх земель від окупантів, трудящі маси Західної України посилюють партизанську боротьбу в тилу ворожих військ. Так, наприклад, в повіті Сколе в серпні 1920 р., коли Червона Армія досягла найбільших успіхів в боротьбі з польськими військами, відбулося повстання селян. Активно діяли партизанські загони в Яворівському, Сокальському, Золочівському повітах та ін. В офіційних документах окупаційних польських властей знаходимо численні приклади активних виступів трудящих мас західноукраїнських земель і зокрема трудящих Львова проти влади окупантів. Так, в розпорядженні управління поліції окружній команді поліції «Схід» у Львові і Перемишлі від 24 вересня 1920 р. говориться, що перебуванням Червоної Армії в Галичині населення скористалося, щоб проявити своє вороже ставлення до Польщі. «Одні,— говориться в цьому розпорядженні,— агітували через зібрання віч, зборів, розповсюдження літератури і афіш більшовицького змісту, другі нападали на беззбройних матеріально краще забезпечених людей (поміщиків і куркулів — П. Ч.)». Отже, самі окупанти змушені були визнати, що в Галичині починається повстання. В цитованому документі зазначається також, що серед галицького населення було багато людей, які вступали в Червону Армію.

В передових рядах борців проти білополяків йшли трудящі маси Львова, які палко вітали перемоги Червоної Армії над військами Антанти влітку 1920 року. При наближенні радянських військ до Львова в місті посилилася страйкова боротьба. Так, в травні 1920 р. страйкували львівські будівельники і шевці, в червні—липні—кравці. В липні на вулицях міста відбулась сутичка робітників з поліцією. Визвольний похід Червоної Армії в Західну Україну в 1920 р. створював реальні умови здійснення віковичних мрій трудящих мас західноукраїнських земель про возз'єднання в єдиній Українській Радянській державі.

Червона Армія в своєму визвольному поході дійшла до Львова і Варшави, але не змогла взяти столицю панської

Польщі і тим самим надати допомогу польському пролетаріату в боротьбі проти капіталу. В. І. Ленін вказував, що нищівний удар, завданий Червоною Армією армії Пілсудського, поставив під загрозу не тільки Польщу, але і всю версальську систему миру.

Ось чому міжнародні капіталісти зробили все, щоб врятувати панську Польщу від неминучої катастрофи.

Не маючи реальних засобів для продовження війни, польський уряд змушений був погодитися розпочати переговори з Радянським урядом про укладення миру. 12 жовтня 1920 р. між РРФСР і УРСР, з одного боку, і Польщею, з другого—було підписано договір про перемир'я і попередні умови миру, а 18 березня 1921 р. був підписаний Ризький мирний договір між Польщею і Радянським урядом. Західноукраїнські землі відходили до Польщі. Віковічні мрії трудящих мас Західної України про воз'єднання і на цей раз не здійснилися. Згідно з цим договором Західна Україна і Західна Білорусія залишалися в складі буржуазно-поміщицької Польщі. Радянський народ не забував своїх братів, які залишилися під гнітом капіталу. За вимогою Радянського уряду в мирний договір з Польщею була включена сьома стаття, за якою польський уряд зобов'язувався не робити утисків трудящим української і білоруської національностей західноукраїнських і західнобілоруських земель.

Повернення польських імперіалістів в Західну Україну ознаменувалося встановленням жорстокого окупаційного режиму. В цьому їм надали найактивнішу допомогу міжнародні імперіалісти і українські буржуазні націоналісти.

Не дивлячись на те, що фактична влада на західноукраїнських землях з 1919 р. належала панській Польщі, юридичним сувереном над цими землями до 1923 р. вважалась Антанта.

В березні 1923 р. Рада послів країн Антанти юридично «узаконила» анексію Галичини панською Польщею.

Таким чином, за допомогою американо-англо-французьких імперіалістів і українських буржуазних націоналістів панській Польщі удалося силою зброї загарбати західноукраїнські землі і використати їх як плацдарм для нападу на радянські республіки. Західноукраїнські землі стали платою міжнародного імперіалізму польським панам за активну участь в боротьбі проти першої в світі пролетарської держави.

2. Економічний розвиток Львова і становище львівських трудящих мас під гнітом буржуазно-поміщицької Польщі (1919—1939 рр.)

Штучно створена державами-переможницями в першій світовій війні буржуазно-поміщицька Польща була однією із найвідсталіших капіталістичних країн.

На протязі 20-річного існування Польща пережила 4 економічні кризи (1920—1923, 1925—1926, 1928—1933, 1937—1938 рр.), які привели продуктивні сили країни до катастрофічного становища.

Викриваючи польських капіталістів і поміщиків, які хвалилися мнимою «незалежністю» країни, В. І. Ленін ще в листопаді 1919 р. вказував, що в Польщу американські агенти і спекулянти приїждять скуповувати всі багатства країни, яка хвастається тим, що вона існує тепер як незалежна держава. В Польщі нема ні одної фабрики, ні одного заводу, ні одної галузі промисловості, які не були б у кишені американців.

Буржуазна Польща перебувала фактично на становищі напівколоніальної країни, що в першу чергу відбивалося на умовах життя трудящих. Життєвий рівень трудящих Польщі був на одному із останніх місць в Європі і дорівнював приблизно життєвому рівню трудящих мас колоній. Особливо дошкульно вдаряло по народу безробіття — постійний супутник капіталізму (в 1932 р. кількість безробітних в Польщі перевищувала $\frac{3}{4}$ загальної кількості робітників).

Ще в більш катастрофічному становищі були західноукраїнські землі і зокрема Львів, де засилля іноземного капіталу і імперіалістичний гніт і експлуатація робітничого класу польськими, українськими і єврейськими капіталістами доповнювалися національним пригніченням з боку великодержавного польського шовінізму. Буржуазно-поміщицька Польща, будучи сама напівколоніальною країною, перетворила Західну Україну в свою внутрішню колонію.

З перших днів встановлення свого панування в Західній Україні польські окупанти повели політику, спрямовану на перетворення західноукраїнських земель в сировинний додаток і ринок збуту товарів польської промисловості. Ця політика Польщі по відношенню до західноукраїнських земель була продовженням політики, яку проводила на цих землях Австро-Угорська монархія. Штучне гальмування розвитку продуктивних сил краю Австро-Угорською монархією, а потім буржуазно-поміщицькою Польщею привело до того, що Західна Україна була аграрним відсталим краєм з дуже слабо розвинутою промисловістю, в якій переважали дрібні напівкустарні підприємства. Ці підприємства працювали майже виключно на місцевий ринок. Хижацька експлуатація іноземним капіталом природних багатств Західної України, звуження внутрішнього ринку в результаті зниження купівельної спроможності населення, — все це привело до того, що як промисловість Польщі, так і західноукраїнська промисловість систематично переживали згубні кризи. Промисловість Західної України, зокрема Львова, як і промисловість всієї Польщі, за весь період польської окупації так і не досягла рівня 1913 року.

Старовинне українське місто Львів, яке на протязі століть було адміністративно-політичним центром західноукраїнських земель, не втратило цього значення і за часів польської окупації. Воно стало центром революційно-визвольної боротьби трудящих мас західноукраїнських земель проти окупаційного режиму буржуазно-поміщицької Польщі, за возз'єднання з Радянською Україною. Слід особливо підкреслити, що робітники польської національності, які складали велику частину львівського пролетаріату, в своїй більшості не піддавались отруйній шовіністичній пропаганді ППС і завжди виступали єдиним фронтом з українськими трудящими масами. Єдність класових інтересів була тією основою, на якій виростав, зміцнювався інтернаціональний фронт польських, українських і єврейських трудящих мас Львова, керованих Комуністичною партією Польщі і Комуністичною партією Західної України, і протистояв фронту капіталістів, соціал-угодовців, українських і єврейських буржуазних націоналістів.

Щодо кількості населення, Львів займав перше місце в Західній Україні і третє місце в Польщі (після Варшави і Лодзі). Кількість населення Львова складала: в 1900 р. — біля 150 тис., в 1910 р. — 206 тис., 1921 р. — 219 тис., 1931 р. — 312 тис. і в 1937 р. — 317 тисяч. Площа, яку займав Львів в 1937 р., дорівнювала 6,6 тис. га. Як бачимо, населення міста Львова особливо швидко росло в період з 1921 по 1931 р., а з 1931 по 1937 р. кількість населення в місті майже не збільшилася. Якщо по загальній кількості населення Львів займав третє місце в Польщі, то по приросту населення в період 1931—1937 рр. він займав останнє місце в країні серед великих міст. За ці роки приріст міського населення Львова складав всього лише 1,6%, в той час же приріст населення у Ченстохові — 13,7%, Кракові — 10,5%, Лодзі — 7,9%, Варшаві — 5,1% і т. д. З цього можемо зробити висновок, що природний приріст населення Львова був надзвичайно низький. Кількість населення збільшувалась головним чином за рахунок переселення поляків з центральних воєводств країни. Цим можна пояснити, зокрема, різке збільшення населення міста Львова за період з 1921 до 1931 р., коли процес колонізації міста був особливо інтенсивний. Крім того, це збільшення можна віднести частково за рахунок адміністративного приєднання до Львова підміських поселень.

В економічному відношенні Львів являв собою ремісничо-торгове місто, з слабо розвиненою промисловістю. За часів панської влади на першому місці по кількості підприємств і робітників були швейна і взуттєва промисловість, на другому місці — будівельна, на третьому — харчова, на четвертому — металообробна. На одно підприємство припадало в середньому 10,4 робітників. Згідно з даними польської офіційної статистики, у Львові в 1926 р. було 111 середніх і ве-

ликих підприємств, на яких працювало 7006 робітників. В 1936 р. у Львівському воєводстві нараховувалося 26029 дрібних ремісничих закладів. Серед найбільш значних львівських підприємств слід назвати машинобудівний завод спілки «Зеленевський — Фіцнер і Гампер», деревообробний завод, електростанцію, кондитерську фабрику «Бранка», фабрику «Контакт», «Аїда», газовий завод, металеву фабрику «Арма», взуттєву фабрику «Гафота», залізничні майстерні, млини «Аксельбрада» і «Марія Гелена», воєнні підприємства та ін. Велика частина підприємств і торговельних закладів належала польським та єврейським капіталістам і торговцям. Але це зовсім не означає, що у Львові і взагалі в Західній Україні не було українських капіталістів, як це твердять українські буржуазні націоналісти. Так, про наявність крупних капіталістів-українців у Львові свідчить те, що львівський головний залізничний вокзал був збудований в 1904 р. будівельною фірмою, яка належала українцю Івану Левицькому. Ця ж фірма в кінці XIX ст. збудувала і театр опери та балету. Українська буржуазія мала в своєму розпорядженні також ряд фінансових установ у Львові, як Земельний банк іпотечний, товариство взаємних забезпечень «Дністер», кооперативний банк «Дністер», центральний кооперативний банк «Краєвий союз кредитовий» (скорочено «Центробанк»), Краєве товариство кредитове, фірма «Краєве товариство кредитове урядників і священників», товариство «Взаїмна поміч українського учительства»; ряд кооперативів: Центросоюз — спілка кооперативних союзів, кооператив «Народна торговля», краєвий молочарський союз «Маслосоюз», промислово-торговельна спілка «Хром» та ін. Українська буржуазія була власником цілого ряду промислових підприємств і торговельних установ у Львові. Так, складом кафлевих печей і кухонь, на якому працювало 40 робітників, володів Михайло Галібей, слюсарні майстерні мали Михайло Стефанівський та Іван Марк; електромеханічна майстерня належала Михайлові Олексину; інша електромеханічна майстерня — Льву Чубку; ливарня дзвонів — Михайлові Брилинському; парова кондитерська фабрика «Фортуна нова» — Климентині Авдиковичевій; склади і майстерні взуття — Іллі Яремі і Хмелику Василеві; аптека — Терлецькому; трикотажна майстерня — Олені Мельник і Катерині Венгер; ресторан «Говерла» — Івану Вовку, пекарня — Марії Залеській і т. п.

За кількістю робітників Львівське воєводство займало перше місце серед західноукраїнських воєводств. Так, згідно з польською офіційною статистикою в 1921 р. в 4 воєводствах Західної України кількість робітників становила 191851 чоловік, з них 113326 чоловік — у Львівському воєводстві. З цієї кількості біля 50 000 припадає на Львів і підльвівські промислові заклади.

Національний склад львівського пролетаріату був неоднорідний: головним чином польські, українські і єврейські робітники.

Уже в перші роки існування буржуазно-поміщицької Польщі економіці країни нанесла удар економічна криза, що супроводжувалася інфляцією. Пануючі класи намагались якось вийти з кризи, перебороти інфляцію і відбудувати зруйновану війною економіку за рахунок робітничого класу і біднішого селянства шляхом зниження зарплати, збільшення робочого дня, посилення податкового пресу, підвищення цін на промислові і продовольчі товари і т. д. Таким чином, криза в першу чергу відбилася на становищі трудящих.

Незважаючи на те, що польський уряд під тиском революційного руху змушений був ввести 8-годинний робочий день, фактично робочий день на підприємствах був необмежений. На західноукраїнських підприємствах і зокрема у Львові робочий день був значно довший, ніж на підприємствах Польщі, і досягав 10—12, а нерідко 14 годин на добу.

Вишукуючи засоби продовження робочого дня, міністерство праці в 1923 р. дозволило капіталістам скоротити обідню перерву до 30 хвилин з розрахунком, щоб робітники обідали на своєму робочому місці. В результаті цього робочий день продовжувався на підприємствах текстильної промисловості 10—12, харчової — 15, на сезонних роботах — 16 годин на добу. На львівському спиртзаводі, який належав «Першому галицькому акціонерному товариству», робітники працювали по 72—84 години на тиждень. Нічого говорити про нормування робочого дня на дрібних і кустарних підприємствах і в торгових установах — там він повністю залежав від підприємців.

В період світової економічної кризи наступ капіталістів на робочий день посилювався. Так, тільки за 1929—1931 рр. інспекція праці VIII округу в місті Львові виявила більше 2200 випадків порушення робочого дня.

В погоні за максимальними прибутками капіталісти майже не звертали уваги на охорону праці робітників, що приводило до каліцтва, втрати працездатності, захворювань тисяч робітників. Навіть капіталістична інспекція змушена була визнати в своїх актах перевірки антисанітарний стан і відсутність елементарних умов на львівських підприємствах. Так, після перевірки палітурної майстерні, яка містилася на вул. Сикстуській, 29, в лютому 1922 р. інспекція зробила висновок, що майстерня брудна, в ній відсутня вентиляція, мотор і пази не прикриті, а це прямо загрожує життю робітників. Ця ж інспекція відзначила, що власник майстерні затримує робітників на роботі більше 8 годин.

На взуттєвій фабриці фірми «Пеллас» не існувало вентиляції, а в цеху хімічної обробки шкір не було належного сто-

ку води, трансмісійні вали тут були відкриті і т. д. Робітники львівського «Маслосоюзу» змушені були працювати, стоячи у воді без спеціального взуття, бо власники не бажали витратитись на придбання дерев'яних настилів. Після перевірки слюсарної майстерні, розташованої на вул. Городецькій, № 41, інспектор праці відзначав, що в майстерні зовсім відсутні газовідвідна труба і вентиляція, внаслідок чого газ розповсюджуються по майстерні і отруюють повітря.

На дріжджевій фабриці в Замарстинові всі рухомі частини машин, трансмісійні пази, маховики були відкриті, що загрожує життю людей. На цій же фабриці бочки з закваскою стояли прямо в цехах. Подібний стан був і на інших львівських підприємствах.

Величезним лихом для трудящих мас міста були надзвичайно погані житлові умови. Під час першої світової війни в Західній Україні було зруйновано сотні тисяч будинків. Відбудова їх велася дуже повільно. Так, в 1929 р. в Західній Україні залишалось 54% зруйнованих під час війни будинків. У Львові на 1922 рік було до 5000 зруйнованих будинків. Різке скорочення житлової площі великим тягарем лягло на плечі трудящих Львова. Домовласники використовували житлову кризу для особистої наживи. Хоч квартири, що здавалися під житло робітникам, як правило, не відповідали навіть елементарним вимогам санітарії і побутового влаштування (в 1931 р. 86% будинків, де жила біднота, не мали жодних комунальних послуг), робітники платили за неіснуючі комунальні послуги. І такі квартири забирали більше третини заробітку львівського робітника.

Не маючи змоги платити за квартиру, велика частина львівського пролетаріату знаходила притулок в нежилых приміщеннях, а то і просто в землянках (особливо біля Піскової і Кортумівської гір).

Заробітна плата львівських робітників на протязі 20-річного панування панської Польщі завжди була мізерною і часто не забезпечувала прожиткового мінімуму робітника і його сім'ї.

Уже в перші післявоєнні роки капіталісти, торговці та інші експлуататори, скориставшись економічною кризою і нечуваною інфляцією, повели шалений наступ на заробітну плату трудящих мас.

В умовах економічної кризи, зростаючої інфляції і дороговизни на продукти харчування вартість зарплати робітників катастрофічно падала (хоч номінально і підвищувалась). Навіть номінальне зростання зарплати відставало від збільшення цін на продукти першої необхідності на 30—35%. Якщо ж порівняти ріст цін на продукти і зарплату 1923 р. з 1914 р., то картина буде разюча. Так, якщо ціни на п'ять видів продуктів — молоко, крупу, масло, сахар і яйця в 1914 р. взяті

за одиницю, то в 1923 р. вони підвищились на 10140%, в той час як зарплата робітників зросла всього на 691%.

Заробітна плата трудящих мас західноукраїнських земель була на 40—50% нижчою, ніж зарплата робітника Польщі. Про це свідчать дані про зарплату львівських і варшавських робітників за червень 1923 року.

Категорія робітників	Денна зарплата робітників за червень 1923 р. в марках	
	Львів	Варшава
Слюсар	44000	88213
Кочегар	31200	87351
Землекоп	25800	71735
Жінки	27000	43845

Особливо жорстокій експлуатації піддавалися жінки і підлітки. Їх зарплата за однакову працю складала 30—40% зарплати чоловіків. Так, якщо робітник на державній лісопилні у Львові в грудні 1922 р. отримував від 1800 до 3800 марок в день, то підліток за ту ж саму роботу одержував всього 864 марки.

В 1924 р. польський уряд провів грошову реформу. Але це не поліпшило тяжкого становища трудящих. Так, в 1927 р. зарплата львівського будівельника складала тільки дві третини напівголодного прожиткового мінімуму родини з чотирьох чоловік. Світова економічна криза і депресія ще більше вдарили по зарплаті львівського пролетаріату. Навіть за офіційними даними інституту господарської кон'юнктури індекс реальної зарплати в Польщі впав за час кризи на 44%.

Постійним лихом для робітників Львова було безробіття. Безробітні були позбавлені якої б то не було допомоги. В Польщі з 1924 р. був введений закон про страхування по безробіттю, але він майже не розповсюджувався на робітничий клас Західної України. Одержання допомоги по цьому закону обмежувалося стажем роботи, кількістю внесків у фонд безробітних та іншими поборами. Страхуванню не підлягали кустарі, підлітки до 18 років, сезонні робітники, які працювали не більше 10 місяців на рік, «неблагонадійні», звільнені за участь в страйках та ін. Отже, абсолютна більшість львівських трудящих на випадок безробіття була позбавлена будь-якого джерела існування.

У Львові завжди була постійна армія безробітних. На протязі 20-річної окупації панської Польщі кількість безробітних у Львові коливалась від 7—10 тис. в перші роки окупації до

30 тис. і більше в середині тридцяти років (із загальної кількості біля 50 тис. робітників).

Так, у звіті за грудень 1921 р. львівський воєвода писав: «Безробіття у Львові охопило майже всі галузі промисловості, а найбільш відчутно хімічну і шкіряну. Причиною збільшення безробітних є, крім застою в промисловості і торгівлі, також те, що підприємці намагаються цим шляхом зменшити зарплату». В березні 1922 р. у Львові без роботи було тільки кваліфікованих робітників 3,5 тис. чоловік.

В звіті інспектора праці міста Львова львівському воєводі за 25 січня 1924 р. повідомлялося, що в міську страхову касу за останні місяці за допомогою звернулося: на 1 листопада 1923 р. — 52907 чоловік, а на 22 січня 1924 р. — 45568 чоловік. В лютому 1924 р. із 438 робітників друкарні товариства «Огніско» 105 були без роботи. В цьому ж місяці робітники дріжджевої фабрики в Замарстинові працювали 3—4 дні на тиждень.

Особливо збільшується безробіття у Львові в період світової кризи 1929—1933 рр. В ці роки постійна армія безробітних львівського пролетаріату складала 10—15 тис. чоловік. Ця кількість майже не зменшувалася аж до розпаду панської Польщі. Так, з 400 робітників фабрики Зеленецького в 1932 р. працювало всього 12—15 чоловік; з 438 робітників друкарні «Огніско» в цьому році 200 були без роботи. В Польщі армія безробітних в 1930 р. досягала півмільйона чоловік.

Безробітні і їх родини прирікалися на голодне жебрацке існування. Газети сповіщали про величезну масу випадків самогубства безробітних. Так, в 1929 р. тільки в Варшаві покінчили з життям 2000 чоловік. В 1931 р. у Львові візник Тома Герде, зневірившись в можливості дістати роботу, випив креоліну, Олена Пироговська отруїлась денатуратом, Михайло Пурський поранив себе ножем. В цьому ж році львівський безробітний 30-літній робітник Ковальський стріляв в дружину і себе, щоб не мучитись з голоду. Подібних прикладів можна було б привести багато.

Але власті буржуазно-шляхетської Польщі не турбувалися про поліпшення становища трудящих, про забезпечення їх життєвим мінімумом. Ось як описує газета «Наша земля» «допомогу» львівським безробітним: «Фабриканти в змові з урядом праці вживають шахрайських штучок,—пишеться в цій газеті від 6 грудня 1931 р. — Робітники дістають безплатний відпуск, а після відпустки зголошуються до праці. Фабриканти продовжують їм відпуск — знову безплатний. Робітники звертаються до інспектора праці, а той відсилає їх до уряду посередництва праці по допомогу. Тут їм допомоги не дають, мовляв, ви не є безробітні, а тільки у відпустці».

Жорстокий соціальний гніт трудящих мас Західної України доповнювався і посилювався нечуванним національним при-

гніченням і репресіями, які не припинялися тут ні на один день.

Загарбавши західноукраїнські землі, польський уряд з перших же днів брутально порушив 7-му статтю Ризького договору. Намагаючись зміцнити своє панування в Західній Україні, польські окупанти повели жорстоку, нічим не прикриту шовіністичну політику по відношенню до українського населення, щоб денационалізувати і полонізувати його, перетворити в слухняну зброю своєї агресивної політики, а на західноукраїнських землях утворити военний плацдарм для нападу на радянські республіки. Проводячи колонізаторську політику в Західній Україні, буржуазно-поміщицькі правлячі кола Польщі намагалися в першу чергу витравити в трудящих масах почуття братньої єдності з російським і українським радянськими народами, прищепити трудящим масам Західної України ненависть і зневагу до першої в світі соціалістичної країни.

Один із ідеологів польського великодержавного шовінізму А. Бохенський відкрито заявляв, що «в інтересах Речі Посполитої є якомога дальше духовне віддалення наших кресових провінцій від Радянської України і найбільше наближення їх до Західної Європи». Польські правлячі кола докладали всіх зусиль, щоб досягти цієї мети.

Польські окупанти руйнували українську школу і культурні заклади, переслідували українську культуру і мову, прогресивну українську літературу і пресу і т. д. Польські пани заявили, що в Західній Україні, яку вони називали «Східною Малопольщею», немає української національності, а є окремі етнографічні групи населення, наприклад лемки, бойки, русини, гуцули, які підлягали негайній колонізації.

Проводячи чорносотенну національну політику, польські окупанти масово звільняли з роботи українських робітників, службовців, вчителів, прирікаючи їх на жебрацьке існування безробітних.

Одне із перших звільнень українських робітників і службовців з роботи було проведене в квітні 1919 року. У Львові тоді було звільнено 1970 чоловік. «Чистка» складу робітників і службовців в Західній Україні від «гайдамацького елемента» продовжувалася на протязі всіх 20 років панування панської Польщі.

Одночасно здійснювався ряд заходів для прискорення полонізації українського населення.

Насамперед посилюється наступ на українську школу. Якщо в 1910—1911 навчальному році в Галичині нараховувалось 2612 початкових шкіл з українською мовою викладання, то в 1920—1921 навчальному році їх лишилось 1930, тобто на 689 шкіл менше. І, навпаки, кількість польських початкових шкіл з 1537 в 1911—1912 навчальному році збільшилася до

1872 в 1920—1921 навчальному році, тобто на 335 шкіл. У Львові на цей час була всього одна українська народна школа ім. Шашкевича. В березні 1923 р. було ліквідовано єдину у Львові українську чоловічу семінарію.

Особливо прискореними темпами почала вестися ліквідація українських шкіл після рішення ради послів в 1923 р. про східні кордони Польщі. Так, за розпорядженням львівської шкільної кураторії від 28 квітня 1923 р. в усіх існуючих вчительських семінаріях (державних і приватних) адміністративною мовою ставала тільки польська, документи про закінчення шкіл видавалися тільки на польській мові. В тих школах, де викладання велося на українській мові, документація повинна була вестися на російській мові. 31 липня 1924 р. був введений новий т. зв. «кресовий» шкільний закон, який фактично виключав можливість вживати українську мову в школах. Принцип, покладений польськими окупантами в їх шкільну політику на Західній Україні — «мало шкіл і багато поліції», — дав свої згубні наслідки.

В 1937 р. у Львівському воєводстві залишилося всього 199 українських шкіл, зате польських збільшилося до 1115. В своїй шовіністичній політиці окупанти не зупинялися ні перед чим, навіть перед прямим руйнуванням українських шкіл. В ніч з 20 на 21 вересня 1931 р. українська приватна школа у Львові на вулиці Крупярській, № 15, була зруйнована бомбою.

Полонізація українських шкіл проводилася також шляхом заміни прогресивних українських вчителів «учителями»-поляками. В той же час кваліфіковані вчителі-українці залишалися безробітними на протязі довгих років. В 1938 р. учителька О. Б. писала про своє нужденне становище безробітної: «Я щодня ходжу по вулицях і божевільними очима дивлюсь на вітрини харчових крамниць, ноги підтинаються, від слабості змушена присісти, але знов підіймаюсь, збираю останні сили і йду. Куди? ...Йду ще раз довідатись за учительську посаду. Знаю, що даремно. Але йду».

Вищого навчального закладу з українською мовою викладання в Західній Україні не було.

Після приходу до влади фашистської кліки Пілсудського у Львівському університеті були ліквідовані українські кафедри, які існували в університеті навіть за часів Австро-Угорської монархії.

У Львові було 4 вищі учбові заклади — університет, політехнічний інститут, вища торгова школа і ветеринарний інститут. В 1936—1937 навчальному році у них вчилось 9230 студентів. Але доступ в львівські учбові заклади був закритий для дітей українських трудящих мас. Так, ще в серпні 1919 р. окупанти видали постанову, що в Львівському університеті можуть вчитися тільки громадяни польської держави і її союзників, а з українців тільки ті, які служили в польській армії. В 1936—

1937 навчальному році в вищих навчальних закладах Польщі було всього 6,1% студентів-українців.

Це в основному були діти українських капіталістів, поміщиків і уніатського духовництва.

Проводячи політику, спрямовану на знищення освіти серед трудящих мас Західної України, польські імперіалісти відкрили широкий простір для діяльності католицької та уніатської церкви.

Уніатська церква на чолі з митрополитом Шептицьким і українські буржуазні націоналісти вірою і правдою служили окупантам, допомагаючи їм в поневоленні трудящих мас західноукраїнських земель.

За офіційними даними польської статистики, в Галичині у 1921 році було 2272 католицьких і уніатських костьоли, з амвонів яких священники одурманювали трудящі маси і проповідували покірність мирян сильним світу цього, тобто поміщикам і капіталістам.

Українські буржуазні націоналісти робили все, щоб зберегти капіталістичний лад в Західній Україні. Кращим засобом для здійснення цієї мети вони вважали увіковічнення влади своїх нових хазяїв — польських імперіалістів—на західноукраїнських землях. Так, в травні 1923 р. у Львові відбулася нарада представників організацій т. зв. партії «трудовиків». Нарада заявила, що її учасники погоджуються з ситуацією, яка створилася після рішення ради послів в березні, як з завершеним фактом і трудовики будуть добиватись одержання якомога більше користі і прав легальним шляхом. Добиваючись «користі і прав», мерзенні зрадники українського народу робили все, щоб розколоти єдність робітничого класу, і тим самим полегшували окупантам боротьбу проти революційно-визвольного руху в Західній Україні.

Виступаючи разом з окупантами проти «свого» народу, українські буржуазні націоналісти вели шалену боротьбу проти Радянського Союзу. Так, газета «Діло», яка була органом української буржуазно-націоналістичної партії — УНДО, в 1935 р. закликала до війни проти СРСР. Вказуючи на те, що світ поділився на ворогів і прихильників молодій Країні Рад, газета підкреслювала, що «українські політики» повинні співробітничати з буржуазно-націоналістичною Польщею, яка, на думку українських буржуазних націоналістів, є їх «надійним союзником» в боротьбі проти Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Перетворивши Західну Україну в свою внутрішню колонію, польські правлячі кола намагалися утримати в покорі її населення за допомогою шаленого терору і насильства. В першу чергу терор був спрямований проти комуністів і передових робітників — авангарду трудящих мас західноукраїнських земель в революційній боротьбі проти окупантів.

У Львові, як і на всій території Західної України, свавілля окупантів було безмежне.

На послугах окупантів був величезний апарат управління, за допомогою якого вони намагалися придушити всякий голос протесту з боку трудящих проти панування буржуазно-поміщицької Польщі.

3. Боротьба трудящих мас Львова проти окупаційного режиму буржуазно-поміщицької Польщі (1921—1923 рр.)

Трудящі маси Західної України ніколи не мирилися з насильницьким поневоленням їх земель польським і міжнародним імперіалізмом. У відповідь на встановлення окупаційного режиму панської Польщі вони піднялися на рішучу боротьбу проти своїх поневолювачів та їх прислужників — українських буржуазних націоналістів. В цій боротьбі трудящі маси Західної України керувалися визвольними ідеями Жовтня, брали приклад з своїх єдинокровних братів-українців і росіян, які під керівництвом Комуністичної партії вже будували свою соціалістичну державу. Польський письменник Маріан Брандис пише, що польські буржуазно-поміщицькі кола намагалися правду про Жовтневу революцію «задушити за стінами тюрем і за дротом концентраційних таборів», але «правда про Жовтневу революцію проникала в Польщу вузькими струмками нелегальних газет і книжок». Палкими пропагандистами визвольних ідей Жовтня і організаторами трудящих мас Західної України на революційно-визвольну боротьбу були комуністи. Нелегальними шляхами, з ризиком для життя комуністи Польщі і Західної України друкували і розповсюджували серед трудящих твори класиків марксизму-ленінізму, а також партійно-пропагандистську літературу, в якій робітничий клас і бідніше селянство uznawali правду про радянські республіки, про успіхи радянського народу, про миролюбну політику Країни Рад.

Ось що писав Виконавчий Комітет КПСГ про Країну Рад в своїй передтравневій відозві в 1921 р., яка була надрукована у Львові і розповсюджена в містах по всій Західній Україні: «Червоний прапор пролетарської революції переможно розвивається над радянськими республіками Росії і України. Протягом чотирьохрічної боротьби пролетаріат Росії і України не лише повалив уряд царя, капіталістів і поміщиків, але спромігся подолати всі бандитські наступи контрреволюції і, переможно закінчуючи накинута йому війну, розпочинає героїчне будівництво власної величної держави праці, рівності і свободи...» Закликаючи трудящих міста і села в день свята міжнародної пролетарської солідарності об'єднатися під прапором Комуністичної партії для боротьби за своє визволення, листів-

ка закінчувалася гаслами: «Геть національну ненависть і ворожнечу! Вимагаємо звільнення політ'язнів! Хай живуть Радянські республіки Росії і України! Хай живе III Інтернаціонал! Хай живе комунізм!».

Револьюційно-визвольний рух пролетаріату і біднішого селянства Західної України набирав різноманітних форм, а саме: страйки, демонстрації, збройні виступи тощо. Але всі ці виступи мали одну мету — боротьбу з польськими окупантами, боротьбу за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною.

Визвольна боротьба не припинялася на протязі всього часу панування на західноукраїнських землях польського окупаційного режиму. Восени і взимку 1920 р. робітничий клас Західної України провів ряд страйків протесту проти наступу капіталу, проти репресій і переслідувань борців за інтереси трудящих, проти шовінізму і націоналізму. Авангардна роль в цих страйках належала залізничникам.

На початку жовтня 1920 р. у Львові відбулася конференція представників залізничників. Робітники висунули вимогу підвищення зарплати на 250%, поліпшення постачання продуктами і т. д. Директор залізниці від імені ради міністрів відхилив ці вимоги. Тоді конференція прийняла рішення розпочати страйк 11 жовтня. В цей день застрайкували залізничники Львова, Перемишля, Станіслава і інших міст Західної України. Страйк охопив всі залізниці Польщі. Щоб придушити виступ залізничників, уряд оголосив залізниці на воєнному стані, а всі головні залізничні пункти були зайняті військами. Велику допомогу уряду в зриві страйку надали зрадники робітничого класу — керівники ППС. На сторінках свого центрального органу «Robotnik» вони повели роботу, спрямовану на зрив страйку. Виступаючи на захист уряду, пееесівці писали, що серед вимог залізничників є багато таких, «виконання яких потребує довгого часу, і ніякий уряд не зміг би їх задовольнити негайно».

В результаті репресивних заходів уряду і зрадницької, підривної діяльності ППС страйк залізничників кінчився 16 жовтня безуспішно.

Проти збільшення робочого дня і штрафів, за підвищення заробітної плати, за покращання умов праці в кінці 1920 р. виступили робітники львівських млинів, пекарень, кондитерських, робітники керамічного заводу, воєнних майстерень та інші категорії робітників.

1921 рік почався масовим революційним рухом львівського пролетаріату.

У Львові відбувається цілий ряд страйків, масових зборів, мітингів і демонстрацій протесту проти соціального і національного гніту, проти дороговизни і інфляції, які безперервно зростали.

Так, 3 січня розпочали страйкову боротьбу робітники-каменярі на будівництві будинку польського промислового банку у Львові, 7 січня у Львові відбулися масові збори залізничників, які прийняли резолюцію протесту проти дороговизни і спекуляції, проти нечуваного зростання інфляції. Робітники вимагали від львівського магістрату забезпечення їх продуктами за твердими цінами.

Свою непримиренність з існуючим ладом і готовність виступити на рішучу боротьбу проти нього львівський пролетаріат продемонстрував під час великого страйку залізничників всієї Польщі, який продовжувався з 8 лютого по 1 березня 1921 р. і проходив під великим впливом комуністів. Залізничники висунули вимоги припинити репресії проти робітничого класу, звільнити політ'язнів, ввести безкоштовне навчання дітей, підвищити зарплату тощо. Проти страйкуючих були вжиті жорстокі заходи: 23 лютого залізниці Західної України були оголошені на воєнному стані, введені воєнно-польові суди, оголошена мобілізація залізничників на воєнну службу. Ще 9 лютого генеральний делегат польського уряду у Львові видав наказ поліції Львова і Станіслава арештовувати і віддавати під суд тих, у кого будуть знайдені «комуністичні листівки, які закликають до страйку». Зрадницька верхівка ППС хотіла зірвати страйк. Вона розповсюджувала провокаційні чутки про те, що страйк ніби уже закінчився. У відповідь на це Центральний страйковий комітет 18 лютого випустив звернення до трудящих мас з закликом до активної підтримки страйкуючих залізничників. В цьому зверненні особливо загострювалася увага робітників на необхідності вести рішучу боротьбу проти внутрішніх ворогів робітничого класу — пепеєсівців, які «продались душою і тілом буржуазії, урядові і капіталістичній державі, що п'є робітничу кров». На заклик залізничників дружно відгукнулися трудящі міста Львова.

Багатотисячні збори львівського пролетаріату, що відбулися 20 лютого і проходили під знаком солідарності з страйкуючими робітниками, прийняли резолюцію, в якій говорилось: «Визнаємо правильність вимог залізничників... і висловлюємо їм свою гарячу підтримку в боротьбі за свої права».

Згуртованість і солідарність робітничого класу в лютевому залізничному страйку 1921 р. мали велике значення для дальшого розвитку революційного руху в Західній Україні. Незважаючи на те, що цей страйк закінчився безрезультатно для залізничників, становище в країні було настільки напруженим, що буржуазно-поміщицькі кола Польщі побоювалися нових ускладнень в країні. Тому, як справедливо відмічає журнал «*Myśl współczesna*», «цей страйк у великій мірі прискорив підписання переляканою буржуазією мирного договору з Радянською Росією».

Революційні виступи народних мас західноукраїнських земель в 1921 р. були настільки сильні, що, за характеристикою президії намісництва, Галичина являла собою «киплячий котел народної ненависті, який може вибухнути при найменшому поштовсі і привести до кривавих сутичок». Ця характеристика відповідала дійсності.

Влітку цього року відбулися такі крупні революційні виступи робітничого класу Західної України, як страйк нафтовиків в травні—червні, пекарів Станіслава і Дрогобича, першотравневі виступи та інші. Львівські робітники служили зразком самовідданості в боротьбі.

Серед виступів львівського пролетаріату, що відбулися влітку і восени 1921 р., необхідно відзначити особливо впертий страйк робітників воєнних підприємств. В цьому страйку взяло участь 3000 робітників. Їх боротьбою керував страйковий комітет. Страйкуючих робітників Львова підтримали 1400 робітників воєнних підприємств Перемишля. В результаті організованого виступу командування Львівського воєнного округу змушене було задовольнити справедливі вимоги робітників.

Боротьба робітничого класу Західної України проти наступу капіталу, проти посилення національного гніту, за знищення окупаційного режиму набирала все ширших розмірів. Організаторами робітничого класу були Комуністична партія Східної Галичини (з 1923 р. Комуністична партія Західної України — КПЗУ), і Комуністична партія робітнича Польщі (з 1925 р. Комуністична партія Польщі — КПП), які вели повсякденну роботу по згуртуванню пролетаріату в його боротьбі за соціальне і національне визволення трудящих мас Польщі і західноукраїнських земель.

Але укріплення і згуртування сил КПрП і КПСГ не входили в плани дрібнобуржуазних націоналістичних елементів, які пробралися в керівні органи КПСГ. В січні 1921 р. з антипартійною заявою виступила група так званих «васильківців», яка представляла інтереси дрібної буржуазії Галичини. «Васильківці» виступили ніби проти помилок КПрП в національному питанні і вимагали повного відокремлення КПСГ від КПрП, претендуючи на те, що тільки вони, «васильківці», мають право проводити комуністичну роботу серед трудящих Галичини.

В дійсності це був виступ апологетів дрібної буржуазії проти інтернаціональної єдності комуністів Галичини і Польщі, що потім привів «васильківців» в табір польського фашизму. •

Незважаючи на підривну діяльність ворожих елементів всередині КПСГ, партія залишилася вірною ідеям марксизму-ленінізму і проводила велику політичну і організаційну роботу серед трудящих мас Галичини, виступала в авангарді їх боротьби за соціальне і національне визволення.

Робота комуністів серед населення Західної України проводилась у формі як усної пропаганди і агітації, так і поширення комуністичної літератури, відозв, листівок і т. д. В 1921 р. в Західній Україні були розповсюджені праці В. І. Леніна «Держава і революція», «Чергові завдання радянської влади», «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі», в 1922 р. — «Завдання Союзу Комуністичної молоді», «Комуністичний маніфест» К. Маркса і Ф. Енгельса, а також комуністичні журнали і газети — органи КПСГ і КППР.

В 1921 р. виконком КПСГ видав у Львові брошуру видатного діяча польського і міжнародного революційного руху Ю. Мархлевського «Комуністи і селяни», в якій була показана жорстока експлуатація трудящих мас в Польщі і Галичині, а також вказувався шлях до виходу з цього становища.

В 1922 р. в Західній Україні були розповсюджені брошура ВККІ «Капиталистический грабеж России под видом восстановления мирового хозяйства», «Товарищ», «Звіт III конференції КППР», збірник «Робітничі пісні в Радянській Україні», «Що таке радянська влада і як вона будується?» та інша література.

В 1923 р. у Львові була надрукована брошура В. І. Леніна «Світогляд Маркса». Журнал «Культура» надрукував «Маніфест Комуністичної партії» К. Маркса і Ф. Енгельса і «Три джерела і три складові частини марксизму» В. І. Леніна.

Про широкий розмах роботи комуністів серед трудящих Львова і львівського воеводства може свідчити циркуляр Львівського окружного комітету КПСГ від 5 жовтня 1921 року. В цьому циркулярі Львівський окружний комітет вимагав від повітових і окружних комітетів дати звіт з таких питань: скільки разів збирався окружний чи повітовий комітет, порядок денний, які справи обговорювались і які прийнято постанови; скільки працює гуртків і кількість членів в цих гуртках; як розподілена робота в комітеті і як функціонують відділи селянський, профспілковий, залізничний та ін.; скільки літератури і яка саме література розходитьсся та як вона доходить до трудящих мас; які організації (профспілки, каси хворих, комісії і ради профспілок) мають організовані фракції і що вони роблять; які акції (страйки, вибори в керівництво рад і т. д., акції цінникові, політичні протести, допомога Росії, віча, маніфестації і т. д.) в даній окрузі були проведені профспілками і ін. організаціями; що робила наша (комуністична — П. Ч.) організація в тих акціях, чи ті акції були наслідком нашої ініціативи; які є впливи і відношення інших партій (ППС, УСДП, Бунд, Поалей-Сйон); який загальний настрій робітничого класу і селянства і т. д. В циркулярі вказувалося, що завданням кожного чесного комуніста є збереження конспірації, але там, де треба (на фабриках, зборах, мітингах), слід виступати з промовами, викривати соціал-зрадників, скрізь голосува-

ти за своїх представників і т. д. «В таких справах, — говорилося в циркулярі, — не можна конспіруватися, бо це не є конспірація, а звичайна хамська боязливість». Велику організаційно-політичну роботу серед трудящих комуністи проводили через прогресивну пресу, зокрема через газету «Воля народу», яка виходила у Львові з 1921 по 1927 рр. під редакцією видатного діяча революційно-визвольної боротьби трудящих Західної України Кузьми Пелехатого, газети «Сель-Роб» (1927—1932 рр.), «Сила» (1930—1932 рр.), журнали «Нова культура» (1923—1924), «Культура» (1924—1934), тижневик «Світло» (1925—1927) та інші.

Отже, незважаючи на суперечності, які існували всередині КПСГ, комуністи проводили значну роботу по пропаганді комуністичних ідей серед населення Західної України і організації трудящих мас на боротьбу за соціальне і національне визволення. В той же час відчувалася організаційна слабкість партії. Для зміцнення рядів партії необхідно було ліквідувати розкол в КПСГ. З метою ліквідації ідейного і організаційного розброду в партії було скликано першу партконференцію, яка розпочала свою роботу 30 жовтня 1921 р. в одному з приміщень на території собору Юра у Львові. На порядку денному конференції стояло 5 питань: 1) звіт ЦК, 2) доповідь про роботу III Конгресу Комінтерну, 3) політична ситуація в Східній Галичині, завдання і гасла компартії, 4) організаційні питання і 5) вибори ЦК.

Але конференції не вдалося розв'язати ці питання. Провокатори, які змогли пробратися на конференцію, донесли в поліцію про місце її роботи, і всі учасники конференції були арештовані і віддані до суду. Суд над делегатами I конференції КПЗУ, що проходив у Львові з 22 листопада 1922 р. по 11 січня 1923 р., був першим великим процесом над комуністами Західної України, який увійшов в історію під назвою «святоюрського процесу».

Буржуазно-поміщицькі правлячі кола Польщі, піддаючи судовій розправі комуністів, думали, що їм вдасться «обвинуватити» комуністів у «зраді батьківщини», підірвати їх авторитет серед трудящих мас і «довести», що комунізм нібито не має глибокого коріння в Західній Україні і Польщі. Але цього їм досягти не вдалося.

Підсудні перетворили судовий зал в трибуну комуністичної пропаганди, вони виступили грізними викривачами всього буржуазно-поміщицького ладу і-окупаційного режиму панської Польщі в Західній Україні. В своїх виступах комуністи затаврували польський великодержавний шовінізм і націоналізм українських дрібнобуржуазних партій. Сам склад делегатів конференції свідчив про те, що принцип інтернаціоналізму був непорушною основою, на якій консолідувалися сили робітничого класу Польщі і Західної України в його боротьбі проти

капіталу. Серед делегатів були українці, поляки, євреї і один угорець (О. Коцко, І. Вантух, Є. Цибрух, І. Сенік, С. Круліковський, А. Лангер, Г. Редер та інші).

«Святоюрський процес» показав робітничому класові і біднішому селянству західноукраїнських земель, хто є дійсним захисником їх інтересів перед капіталом. Авторитет комуністів серед трудящих мас після процесу не тільки не впав, а навпаки, ще більше виріс.

1922 рік був роком дальшого наступу капіталізму на робітничий клас Західної України, роком дальшого посилення національного гноблення, зростання безробіття і зубожіння трудящих.

Посилення соціального і національного гніту викликало все більш гостре обурення пролетаріату, яке проявлялося в демонстраціях протесту, страйках, зборах, мітингах робітників і т. д.

Яскравим свідченням розмаху і організованості цієї боротьби було відзначення дня 1 Травня 1922 року.

Велику роботу серед робітничого класу Західної України по підготовці до 1 Травня провели комуністи. КППР і КПСГ в своїх передтравневих відозвах закликали робітничий клас виступити єдиним пролетарським фронтом проти капіталістів і розкольницьких дій соціал-опортуністів, проти скасування 8-годинного робочого дня, проти росту безробіття і дороговизни, проти шовінізму і націоналізму, за звільнення політв'язнів. Відозви закликали робітників виступити на захист пролетарської революції, за налагодження економічних зв'язків з Радянською країною.

Робітничий клас західноукраїнських земель, як і всієї Польщі, гаряче відгукнувся на заклик комуністів і відзначив 1 Травня рядом великих демонстрацій, які пройшли під комуністичними гаслами.

У Львові 1 Травня на площі Госевського відбулися 40-тисячний мітинг і демонстрація львівського пролетаріату. Мітинг пройшов під знаком боротьби проти капіталістичного гніту, безробіття і інфляції. Багато робітників, що виступали на мітингу, закінчували свої промови закликами: «Геть війну! Хай живе загальний мир!», «Геть збройну інтервенцію проти Росії!».

Разом з усім пролетаріатом Західної України в день 1 Травня категоричний протест проти окупаційного режиму панської Польщі заявили політв'язні львівської тюрми «Бригідки».

Міжнародне свято трудящих вони зустріли співом революційних пісень.

Першотравневі демонстрації в 1922 р. відбулися в Станіславі, Перемишлі, Дрогобичі та інших містах.

З травня 1922 р. страйкова боротьба робітничого класу Західної України проти наступу капіталу посилюється.

В розпал будівельних робіт 10 липня 1922 р. розпочали страйк 1500 кваліфікованих робітників-будівельників Львова — мулярі, теслярі, столярі і 2000 допоміжних робітників. Робітники виступили з протестом проти порушення підприємцями колективного договору, який був підписаний 3 липня 1922 року. Страйк супроводжувався бурхливими зборами і демонстраціями протесту проти спроб дирекції поліції львівської округи і пепесівців зірвати страйк.

В результаті двотижневого страйку будівельники добилися підвищення зарплати кваліфікованим робітникам на 40%, некваліфікованим — на 55%.

Майже одночасно з будівельниками застрайкували робітники харчових підприємств. 10 липня секція профспілки мукомелів, яка перебувала під впливом комуністів, поставила перед дирекцією млинів вимогу про підвищення зарплати на 125%, збереження 8-годинного робочого дня, надання робітникам платних відпусток, скасування відрядної праці тощо. Робітники встановили строк відповіді — 17 липня. У відповідь на вимоги робітників власники великих млинів «Аксельбрада», «Марія Гелена» і «Гожа» звільнили з роботи 180 чоловік. На знак протесту мукомели обрали страйковий комітет і 25 липня розпочали страйк. Мукомелів підтримали 1100 службовців фінансових установ міста, 300 робітників скотобоень і ковбасних фабрик, пекарі, кондитери та робітники інших категорій. Таким чином, страйк мукомелів переріс у загальний страйк робітників львівських харчових підприємств. Цей страйк припинився лише тоді, коли мукомели добилися підвищення зарплати на 30% і ряду інших поступок.

Восени 1922 р. страйкова боротьба в Західній Україні посилюється. Зокрема, в жовтні страйкували електрозварники і кравці Луцька в листопаді — робітники-столярі Клевані. На протязі IV кварталу 1922 р. у Станіславському воеводстві відбулося тільки великих страйків більше 10.

На 5 листопада 1922 р. польський уряд призначив вибори в сейм по новій конституції, прийнятій в березні 1921 р., в якій лицемірно проголошувалася рівноправність всього населення країни. Комуністичні партії Польщі і Східної Галичини висунули своїх кандидатів на вибори і розгорнули передвиборну кампанію, яку безпосередньо проводила спеціально створена напівлегальна комуністична організація «Союз пролетаріату міст і сіл». У Львові була окружна організація «Союзу пролетаріату міст і сіл Східної Галичини». Хоч внаслідок репресій проти «Союзу» комуністи і не мали успіху на виборах (члени львівської окружної організації «Союзу» були арештовані, а «Союз» був розпущений поліцією), передвиборна платформа КПСГ мала великий революціоністський вплив на львівські трудящі маси. Передвиборна платформа КПСГ була викладена у відозві Центрального виборчого комітету,

виданій у вересні 1922 року. В цій платформі були сформульовані політичні і економічні вимоги комуністів, за які повинні були боротися трудящі маси, а саме: політичні свободи, свобода слова, друку, зборів, звільнення політв'язнів, ліквідація антиробітничих статей в державних законах, свобода організацій і страйків для всіх без винятку робітників промислових і сільськогосподарських, свобода совісті, відокремлення церкви від держави, введення світських шкіл, безкоштовне навчання дітей рідною мовою, введення 8-годинного робочого дня, забезпечення роботою безробітних, передача селянам поміщицьких і церковних земель і т. п. Відозва закликала покласти край імперіалістичним авантюрам, порвати всі договори, які ведуть до війни, негайно приступити до виконання пропозицій Радянської Росії про скликання конференції по роззброєнню, налагодити нормальні торговельні відносини з Радянською Росією і Україною і т. д.

Боячись посилення революційного руху на західноукраїнських землях, офіційні представники окупаційної влади у звітах за 1922 р. доносили Міністерству внутрішніх справ, що становище в краї характеризується «дальшим неослабним зростанням страйків».

1923 рік був роком найвищого піднесення революційно-визвольного руху трудящих мас Західної України за весь період післявоєнної революційної кризи. Характерною рисою революційної боротьби робітничого класу західноукраїнських земель і Польщі в 1923 р. є її наступальний характер. Як і в попередні роки, в авангарді революційного руху західноукраїнських земель йшов робітничий клас.

В цьому році одними з перших виступили мукомели Львова, експедитори та інші категорії робітників.

В своєрідну форму боротьби вилився протест львівських залізничників проти зростання безробіття і дороговизни, проти окупаційного режиму. Починаючи з 6 лютого і до кінця місяця, залізничники шляхом уповільнення роботи зривали виконання замовлень, ремонт паровозів і вагонів, доставку вантажів, перевезення військ тощо. Робітники біля верстатів, наприклад, виробляли лише 25% норм, поїзди запізнювалися на кілька годин і т. д. Із значних страйків у березні 1923 р. слід відмітити страйк 400 робітників кравецьких майстерень міста Львова.

В березні 1923 р. по всій Західній Україні прокотилася могутня хвиля протесту трудящих мас проти несправедливого рішення ради послів держав Антанти про «остаточне» приєднання Галичини до буржуазно-поміщицької Польщі.

У Львові 18 березня відбулась 40-тисячна демонстрація трудящих, які заявили категоричний протест проти цього акту насильства над елементарними людськими правами населення Західної України. В другій половині дня на вулиці Шашкеви-

ча біля будинку товариства ім. Лисенка зібралося близько 2000 юнаків і дівчат, які протестували проти незаконних дій польського уряду. З великим зусиллям поліції вдалося розігнати молодь.

Визвольні прагнення трудящих Західної України знайшли підтримку з боку радянського народу. Радянський уряд в ноті від 13 березня 1923 р. до урядів Франції, Англії і Італії заявив, що український народ не може залишитись байдужим до долі населення Галичини.

Не дивлячись на репресивні заходи органів влади і підривну діяльність соціал-зрадників, комуністи продовжували вести велику агітаційно-пропагандистську роботу в масах, зокрема в цей час — по підготовці до 1 Травня. В своїх передтравневих відозвах КПРП і КПСГ закликали трудящих перетворити Міжнародне пролетарське свято в день боротьби за свої права, за 8-годинний робочий день, в день боротьби проти «відкритої диктатури капіталістичної реакції, ім'я якої — фашизм». Комуністи палко закликали робітничий клас виступити проти війни, на захист СРСР.

Відозви і листівки комуністів закінчувалися закликами: «Геть дефензиву!», «Геть наступ капіталу і реакції!», «Хай живе єдиний фронт робітничого класу!» «Хай живе Союз Радянських Соціалістичних Республік!».

1 Травня 1923 р. виступи робітничого класу відбулися в Станіславі, Дрогобичі, Перемишлі, Раві-Руській, Коломиї, Тернополі, Ковелі та інших містах Західної України. Найбільший першотравневий виступ робітників відбувся у Львові. В цей день на площі Госевського зібрався грандіозний мітинг, на який комуністи прийшли з лозунгами «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!», «Геть капіталізм!», «Геть мілітаризм!», «Хліба і роботи!». На мітингу була прийнята резолюція протесту проти посилення податкового пресу, проти репресій і т. д. Резолюція закликала робітників до боротьби за мир проти війни.

Після прийняття резолюції учасники мітингу організували 50-тисячну демонстрацію з червоними прапорами і транспарантами КПСГ, «Союзу пролетаріату міст і сіл» і Союзу Комуністичної молоді Східної Галичини.

Першотравневі виступи робітничого класу Західної України злилися з великими страйками робітників металевих майстерень Львова, Перемишля, львівських столярних майстерень, деревообробників Прикарпаття та ін. Особливо впертою була боротьба робітників консервної фабрики «Рукера Гофлінгера» у Львові, які з кінця квітня до липня місяця страйкували три рази.

Одним з найбільших виступів робітничого класу Західної України влітку 1923 р. явився загальний страйк залізничників, який тривав з 25 червня до 9 липня. Страйком були охоплені всі залізниці Західної України і частково Польщі.

Велике значення в справі зміцнення рядів робітничого класу і дальшого розгортання революційного руху в Польщі і Західній Україні мав II з'їзд КПРП, який відбувся влітку 1923 року. Прийнята з'їздом ленінська програма з селянського і національного питань сприяла зміцненню союзу робітничого класу і біднішого селянства, а також інтернаціональній єдності трудящих мас західноукраїнських земель і Польщі в їх боротьбі проти буржуазно-поміщицького ладу. В своїх рішеннях з'їзд підкреслив, що «запорукою перемоги українських і білоруських робітничо-селянських мас, гарантією міцного об'єднання їх земель з Радянською Україною і Радянською Білорусією є повалення панування поміщиків і капіталістів в Польщі шляхом спільної боротьби з пролетаріатом Польщі».

В вересні 1923 р. страйкувало 3000 робітників львівських комунальних підприємств водоканали, газаводу, електростанції, навіть міського театру.

Початок масовим революційним подіям восени 1923 р. в Західній Україні поклали машиністи залізниці Львів—Перемишль, які припинили роботу 22 жовтня. В цей же день оголосили страйк залізничні машиністи Станіслава і Тернополя. 23 жовтня страйкували уже всі машиністи Львівської залізниці, а також робітники залізничних майстерень. До залізничників Галичини приєдналися залізничники Горохівського, Дубенського, Ковельського та інших повітів Волині. На всіх станціях зупинилися десятки вантажних ешелонів, утворилися пробки.

Страйк залізничників очолювали страйкові комітети, які обиралися на великих залізничних вузлах. Страйкуючі робітники виробили ряд вимог і пред'явили їх урядові. Уряд відхилив вимоги робітників і вжив проти них репресій.

Але репресії не злякали залізничників. Вони продовжували боротьбу. Страйк, який почався на економічній основі, почав набирати все більш яскраво виражений політичний характер, до нього приєднувалися все нові й нові міста і залізничні вузли не тільки Західної України, але і Польщі. Страйком були охоплені Краков, Ченстохов, Варшава, Білосток та інші міста.

Центральний страйковий комітет у Варшаві видав відозви, в яких закликав робітників усіх категорій підтримати залізничників. Страйк супроводжувався масовими мітингами і зборами робітників. Становище в країні ставало все більш напруженим, тим більше, що страйк почав охоплювати і робітників інших галузей народного господарства.

Могутній страйк залізничників на смерть налякав польські правлячі кола. Окупаційні власті в Західній Україні доповідали у Варшаву, що страйк залізничних машиністів, який паралізував рух на залізницях, а тим самим і припинив економічне життя в країні, є політичний страйк, бо його мета — повалення уряду і всього державного ладу.

Для боротьби з страйком окупаційні власті проводять в життя раніше видані розпорядження. 25 жовтня на західно-українських залізницях було введено воєнне становище, а машиністи терміново мобілізувалися на воєнну службу. У Львові тільки за один день 27 жовтня було призвано в армію 600 чоловік—працівників служби руху. 26 жовтня міністр внутрішніх справ Кернік видав таємний наказ про застосування зброї проти страйкуючих робітників. Для розправи з страйкуючими були введені воєннопольові суди.

Але і ці жорстокі заходи не принесли бажаних наслідків. Навпаки, вони викликали ще більшу рішучість трудящих стояти до переможного кінця. На зборах і демонстраціях, які організовувалися всупереч розпорядженням про їх заборону, робітники відкрито виступали за повалення реакційного буржуазно-поміщицького уряду.

Під тиском робітничого класу соціал-угодівські діячі з профспілок змушені були погодитися на проведення загальнополітичного страйку. Загальнополітичний страйк, в якому взяли участь робітники Польщі і Західної України, розпочався 5 листопада.

Найвищого напруження революційна боротьба досягла 6 листопада, коли в ряді міст робітники вступили у відкриті сутички з поліцією і військами, а сутичка краківських робітників з поліцією переросла в збройне повстання.

У Львові 6 листопада трудящі маси з самого ранку збиралися великими групами і направлялися в центр міста, де всупереч урядовим наказам повинен був відбутися загальноміський мітинг трудящих проти воєннопольових судів і воєнного становища на залізницях. Щоб перешкодити робітникам проводити мітинг, воевода видав розпорядження поліції зайняти всі вулиці, які вели до центра. По місту безперервно курсували воєнні патрулі, які розганяли групи робітників. На розі вулиць Зеленої і Зиблікевича групі робітників у тисячу чоловік, яка направлялася на площу Ринок, перегородив шлях ескадрон уланів. На вимогу офіцера розійтися робітники відповіли: «Стріляйте, але не поступимось!» Лише після того, як по наказу офіцера ескадрон з оголеними шаблями атакував робітників, робітники відійшли в бічні вулиці, продовжуючи пробиратися до центра міста невеликими групами.

Велика сутичка страйкуючих залізничників з поліцією відбулася на вулиці Зеленої. Робітники вчинили опір поліції. Лише тоді, коли на допомогу поліції прибув кавалерійський загін, група робітників була розсіяна. В цей же день відбулися сутички робітників з поліцією і військами на вулицях Арсенальській, Рутковської, Краківській, Бляхарській, Гетьманській і Скарбковській. Під час сутички із гущі робітників було чути голоси: «Геть поліцію! Замість хліба даєте нам штики!», «Геть поліцію і уряд!».

В Бориславі в цей день також відбулася сутичка робітників з поліцією. Кілька робітників було вбито, 60 поранено, з них 10 важко.

Буржуазно-поміщицький уряд Польщі докладав усіх зусиль, щоб придушити загальний політичний страйк в країні. Велику допомогу урядові в цьому надали агенти буржуазії серед робітничого класу — пепеєсівці і лідери реформістських профспілок. Викриваючи зрадницьку діяльність ППС під час загального політичного страйку, Виконавчий Комітет Комінтерну в своїй відозві «До робітників усіх країн!», виданій в листопаді 1923 р., писав: «ППС зробила все, що від неї залежало, щоб ізолювати окремі бойові виступи... Вона не підтримала залізничників і перешкодила всьому пролетаріату надати їм підтримку...»

Революційне піднесення в 1923 р. було найсильнішим натиском робітничого класу на панівні класи Польщі. Після загальнополітичного страйку в листопаді 1923 р., коли тільки у Львові, за офіційними даними, страйкувало 8000 чоловік (фактично до 30 тис.), революційний рух в Західній Україні на деякий час пішов на спад.

Робітничий клас відступав з боями, готуючись до нових виступів проти гніту «своїх» і іноземних капіталістів, за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною.

4. Революційний рух львівського пролетаріату в період тимчасової стабілізації (1924—1928 рр.)

Рух робітничого класу Західної України і Польщі восени 1923 р. був найвищою точкою революційного натиску трудящих мас в період післявоєнної революційної кризи. Наступив період так званої тимчасової часткової стабілізації капіталізму. Вступ капіталістичних країн в період часткової стабілізації характеризується деяким послабленням революційного руху не тільки в Польщі, але і в інших країнах. Проте, незважаючи на деякий спад революційного руху, він і в цей період залишався на досить високому рівні.

Відомо, що часткової стабілізації в економіці і політиці уряди капіталістичних країн добивалися за рахунок політичних і економічних прав трудящих мас, які були здобуті ними в роки післявоєнної революційної кризи. «Стабілізаційні» зусилля польського буржуазно-поміщицького уряду особливо відчували трудящі маси Західної України, які, крім посилення економічної експлуатації, переживали і національний гніт. Це не могло не викликати і дійсно викликало з боку трудящих західноукраїнських земель героїчний опір окупантам і «своїм» капіталістам і поміщикам. Важливим революціонізуючим фак-

тором, який мав вирішальний вплив на розгортання революційно-визвольної боротьби народних мас Західної України, були успіхи радянського народу в будівництві соціалістичного суспільства.

В той час як капіталістичний світ вступив у період часткової стабілізації, Країна Рад, закінчивши відбудову народного господарства, приступила до індустріалізації країни і впевнено йшла по шляху будівництва соціалізму. Успішно будуючи соціалізм, трудящі маси Радянської України і Росії ніколи не забували про своїх братів, які томилися під гнітом буржуазно-поміщицької Польщі. Уряди Радянської України і Росії не раз заявляли свій категоричний протест уряду Польщі, який не здійснював 7-му статтю Ризького договору. Радянський уряд ніколи не визнавав анексії західноукраїнських земель панською Польщею і урочисто заявляв, що тільки сам народ Західної України може розпоряджатися своєю долею. Це добре знали і розуміли трудящі маси Західної України, які ніколи не втрачали надії на воз'єднання з Радянською Україною. Вони знали, що радянський народ при нагоді подасть їм братню руку допомоги, і це ще більше запалювало їх на революційно-визвольну боротьбу проти окупантів.

Робітники Львова і в період часткової стабілізації йшли у перших рядах революційної боротьби трудящих мас проти окупаційного режиму панської Польщі, за політичні і економічні права, проти фашизму, за воз'єднання з УРСР. Організуючою і керівною силою в цій боротьбі виступали Комуністична партія Польщі і Комуністична партія Західної України, які при допомозі Комінтерну і Комуністичної партії Радянського Союзу все рішучіше виправляли свої помилки і очищалися від опортуністичних елементів. КПП і КПЗУ все тісніше пов'язували свою практичну діяльність з революційною боротьбою трудящих мас, надаючи їй щораз більш організованого і цілеспрямованого характеру.

Одними з перших в 1924 р. піднялись на страйкову боротьбу поліграфісти і деревообробники Львова. В страйку поліграфістів взяло участь 700 робітників. Боротьба тривала півтора місяця, з 11 лютого до 27 березня, і завершилася перемогою страйкарів. Вони добились підвищення тарифних ставок на 32%. В лютому і квітні 1924 р. страйкову боротьбу вели службовці львівського кредитного банку, харчовики, шевці та інші робітники. В кінці квітня розпочали страйк 180 робітників-деревообробників з Персенківки.

Першотравневе свято в 1924 р. відзначилося цілим рядом могутніх виступів робітничого класу і селянства в усій Польщі. Особливо високу організованість і пролетарську свідомість проявили робітники і бідніше селянство Заболотівського повіту, Станіславського воеводства. Демонстрація 1 Травня в Заболотові, в якій взяло участь понад 5 тис. трудящих, проходила

під комуністичними лозунгами, які закликали до боротьби за робітничо-селянську єдність, за возз'єднання з УРСР. Оскеженілі окупанти розстріляли демонстрацію; 6 чоловік було вбито, багато поранено.

Розстрілявши мирну демонстрацію в Заболотіві, окупанти посилили терор на всіх західноукраїнських землях, що викликало протест і опір трудящих мас країни. Категоричний протест проти зв'язної розправи над селянами Заболотова заявив і львівський пролетаріат. В травні 1924 р. успішний страйк провели 3,5 тис. комунальників міста.

Успішність страйків робітників міста пояснюється великим впливом комуністів на робітничі організації і, в першу чергу, на профспілки. В той час під впливом львівського окружного комітету КПЗУ перебували профспілкові організації харчовиків, металістів і в значній мірі залізничників.

Поширенню впливу КПЗУ на робітничі і профспілкові організації Львова сприяло дальніше згуртування партійних рядів, у чому велику роль відіграла V конференція КПЗУ, яка відбулася в червні 1924 року. Вся робота і рішення конференції були спрямовані на більшовизацію партії, на поліпшення соціального складу її рядів шляхом збільшення членів партії за рахунок робітників. Конференція дала відсіч націоналістичним елементам, які намагалися спрямувати роботу партії на терористичний шлях, вказала на необхідність дальшого посилення боротьби проти впливу на робітничий клас соціал-угодовців з ППС, Бунду та інших буржуазно-націоналістичних партій.

В умовах наростання революційного руху вплив комуністів на трудящі маси зміцнювався і поширювався, вплив соціал-угодовських партій падав. Особливо спостерігається відхід робітничих мас від політичної лінії, яка проводилася опортуністичним керівництвом ППС. В результаті консолідації лівих елементів в 1925 р. створюється ППС-лівиця, яка хоч і допускала певні помилки, але проводила активну революційну роботу серед трудящих. Нова робітнича партія, користуючись авторитетом серед робітників, координувала свої дії з компартією і на протязі всього періоду свого існування виступала активним організатором ряду виступів пролетаріату.

З другого боку, йде процес дальшого зрощування українських націоналістичних сил з окупаційними властями. Все відкритіше на шлях співробітництва з окупантами ставали УНДО, УВО, УСРП, УСДП та інші українські буржуазно-націоналістичні партії.

Але марні були прагнення польських окупантів і їх прислужників придушити революційно-визвольну боротьбу трудящих мас Західної України, які під керівництвом КПП і КПЗУ посилювали повсякденну боротьбу проти окупаційного режиму. Літо 1925 р. ознаменувалося могутнім виступом львівського пролетаріату проти зростаючого безробіття і дорожнечі, проти

імперіалістичної політики уряду. 7,5 тис. львівських робітників 23 червня 1925 р. не вийшли на роботу, зупинилися майже всі підприємства міста. Страйк був організований через профспілки, які в даному випадку діяли по-революційному. Страйкуючі робітники організували мітинг, на якому була прийнята резолюція протесту проти антинародної політики реакційного уряду, проти безробіття і зростаючої експлуатації. Тільки за допомогою великого загону поліції властям вдалося розігнати мітинг. Героїчну сторінку в історію боротьби трудящих мас Західної України проти окупантів вписала львівська молодь.

Дальше посилення революційної боротьби львівського робітничого класу було тісно пов'язане з загостренням економічної і фінансової кризи в Польщі в кінці 1925 — на початку 1926 рр.

В умовах економічної кризи і посилення соціального і національного гніту, коли все ширше розгорталася революційна боротьба трудящих мас, на початку 1926 р. відбувся II з'їзд КПЗУ. Відзначивши деякі успіхи в справі зміцнення робітничого ядра і більшовизації партії, з'їзд вказав на необхідність і далі вести організаційно-політичну роботу в цьому напрямі. Зокрема, з'їзд підкреслив необхідність дальшого зміцнення єдності між партійними організаціями Галичини, Волині, Полісся, Підляшшя і Холмщини.

II з'їзд поставив завдання перш за все добиватись інтернаціональної єдності трудящих мас Західної України і Польщі на основі єдиного фронту знизу, як умови визволення робітничого класу і селянства з-під буржуазно-поміщицького гніту. З'їзд також вказав на необхідність вести рішучу боротьбу на захист СРСР проти міжнародного і польського імперіалізму і його прислужників соціал-угодовців і буржуазних націоналістів. Виконуючи рішення II з'їзду КПЗУ, львівська окружна парторганізація і повела роботу на організацію робітничого класу міста на боротьбу за звільнення трудящих мас Західної України з-під влади окупантів, за возз'єднання з УРСР.

Хвиля революційних виступів трудящих мас піднімається з новою силою.

На початку 1926 р. в містах країни, в тому числі і Львова, відбувається ряд страйків.

Приклад революційного завзяття і організованості знову показують залізничники. Робітники львівських залізничних майстерень тільки на початку року двічі виступали на боротьбу проти капіталістичного гніту. Вперту боротьбу проти капіталу вели безробітні міста. В квітні 1926 р. прокотилася могутня хвиля протесту проти звірячого розстрілу безробітних в Стрию, який трудящі маси називали західноукраїнською Леною. 2 квітня, в день похорон жертв окупантів, демонстрації протесту відбулися в Дрогобичі, Стрию, Бориславі та інших містах Західної України. Протест львівського пролетаріату, виклика-

ний «Кривавою середою», вилився в могутню демонстрацію, яка відбулася 10 квітня.

В обстановці зростаючого революційного руху в країні КПП і КПЗУ повели енергійну підготовку до святкування Першого травня. Щоб зірвати святкування дня Першого травня у Львові, окупаційні власті розгромили напередодні редакції львівських революційних газет «Głos Robotniczy», «Світло» і ін., провели масові облави і арешти. Репресії в першу чергу були спрямовані проти комуністів. 1 травня у Львові патрулювали наряди поліції і війська, озброєні кулеметами. В країні створилося таке становище, коли пануючі класи уже не були в змозі тримати трудящі маси в покорі за допомогою старих методів буржуазного парламентаризму і демократії. Тому буржуазія і поміщики та їх іноземні хазяї беруть курс на встановлення відкритої фашистської диктатури, яка б врятувала польську буржуазно-поміщицьку державу від катастрофи, придушила революційний рух і повела б ще більш гострішу антирадянську політику.

Найбільш вдалою кандидатурою на пост диктатора польські правлячі кола і англійські імперіалісти вважали Пілсудського, який прикривався облудливою назвою «соціаліста» і міг ще обдурити народні маси. За допомогою іноземних імперіалістів і внутрішньої контрреволюції Пілсудський 12—13 травня 1926 р. здійснив державний переворот і прийшов до влади.

Захопивши владу, фашистська кліка Пілсудського скинула маску і повела разом з міжнародним імперіалізмом відверту політику на розв'язання війни проти СРСР. Внутрішня політика Пілсудського була спрямована на ліквідацію залишків буржуазно-демократичних свобод, на організацію жорстокої боротьби проти революційного руху і в першу чергу проти комуністів. Тисячі передових робітників і селян були кинуті в тюрми. Уже в 1926—1927 рр. фашисти організували розправу буржуазного суду над комуністами у Львові, Замості, Кобрині, Ковелі, Володимир-Волинську, Стрию, Перемишлі, Луцьку і т. д. Особливо жорстока розправа була вчинена над комуністами під час так званого «процесу 151» у Володимир-Волинську в кінці 1926 року.

Прихід фашизму до влади супроводжувався дальшим посиленням експлуатації трудящих мас країни, особливо робітничого класу і біднішого селянства західноукраїнських земель. Але ні репресії, ні підступні дії соціал-угодовців, уніатського духовенства і українських буржуазно-націоналістичних партій, які ставали складовою частиною державного апарату в боротьбі з революційним рухом, не могли зламати волю трудящих мас до боротьби. Авангард пролетаріату Західної України — КПЗУ в умовах жорстокого терору не тільки не послаблює, а, навпаки, посилює організаційно-пропагандистську роботу серед трудящих. Про це свідчить, зокрема, створена в жовтні

1926 р. у Львові комуністами і прогресивними діячами легально-на робітничо-селянська організація «Сель-Роб», яка видавала однойменну газету і вела широку роботу серед трудящих. Через «Сель-Роб», профспілки і інші робітничі і прогресивні легальні організації, через революційну і прогресивну пресу комуністи керували боротьбою трудящих проти окупантів, проти фашизму.

Легальною трибуною борців проти фашистського режиму став антифашистський журнал «Вікна», який почав виходити у Львові з листопада 1927 року. Журнал «Вікна» ідейно і організаційно підготував створення літературної групи «Горно» (травень 1929 р.), яка об'єднала революційних письменників Західної України.

Революційна боротьба трудящих мас Західної України за соціальне і національне визволення набирає антифашистського характеру. КПП відмічала, що фашизм наштовхується на опір мас, який все більш зростає.

Першим на боротьбу з фашистським режимом піднявся львівський пролетаріат і зокрема політв'язні, які в червні оголосили голодовку проти нелюдського поводження з ними з боку тюремної адміністрації. 11 липня 1926 р. у Львові комуністи організували велику демонстрацію трудящих, яка мала чітко виражений політичний характер і проходила під лозунгами зміцнення інтернаціональної єдності українського, польського і єврейського пролетаріату проти диктатури капіталу. Влітку цього ж року у Львові відбулися страйки металістів, залізничників, пекарів і ін. категорій робітників. Всього за рік у Львівському воеводстві в результаті страйків було втрачено 81,2 тис. людино-днів, велика частина яких припадає на Львів.

Вслід за львівським пролетаріатом на боротьбу виступив робітничий клас інших воеводств. Так, в листопаді 1926 р. страйкували 10 тис. деревообробників Прикарпаття, нафтовики, робітники озокеритних копалень в Дзвинячу та інших районів.

В цей час посилюється загроза нападу західноєвропейських імперіалістів на Радянський Союз.

В підготовці інтервенції активну роль брала фашистська кліка Пілсудського. В зв'язку з цим на західноукраїнських землях широкого розмаху набирає рух трудящих на захист Країни Рад.

Організатором цього руху виступала КПЗУ, яка на початку 1928 р. заявила: «КПЗУ мусить надалі вести постійну і систематичну кампанію проти цькування і наклепів на УРСР і КП(б)У ундо-петлюрівської реакції і її поплічників — польського фашизму. Вона мусить вказувати масам, що ундівсько-фашистська брехня, неначебто в УРСР проводиться «стара колонізаторська політика царату» і т. д., — стоїть в тісному зв'язку з планами збройної інтервенції, що її готує імперіалістичний світ проти СРСР (УРСР). Мобілізування широких працюючих мас біля кличів боротьби з фашизмом за робітничо-селянський

уряд, в обороні СРСР і Української Соціалістичної Радянської Республіки, організування з цього приводу масових віч, демонстрацій і протестів і т. д., — як було, так і остається надалі головним завданням сучасного моменту».

Важливою віхою в історії КПЗУ і революційно-визвольної боротьби трудящих мас Західної України був III з'їзд партії (1928 р.). З'їзд виключив з партії антипартійну групу «васильківців» і рішуче виступив проти сепаратизму і націоналізму по відношенню до КПП. III з'їзд вказав на необхідність і далі вести роботу, спрямовану на інтернаціональне зміцнення рядів трудящих мас Західної України і Польщі, на необхідність ще більшої організації мас на боротьбу проти антирадянської війни. Очищення КПЗУ від опортуністів мало велике значення для організації нового революційного піднесення, яке почалося в роки світової економічної кризи.

Львівський пролетаріат, керований міським окружним комітетом партії, був однією з складових ланок міжнародного пролетарського фронту, який виступив на захист СРСР і УРСР. Всупереч намаганням польського фашизму, українських націоналістів і соціал-зрадників, трудящі маси Львова польської, української і єврейської національностей виступали єдиним фронтом. В день 1 Травня у Львові відбулася грандіозна 30-тисячна демонстрація, яка пройшла під лозунгами боротьби проти мілітаризму і нападу на радянські республіки. Влітку рух трудящих Львова проти наступу реакції і антирадянської воєнної пропаганди посилюється. В травні—серпні страйкуючі львівські робітники цегельних заводів, будівельники, металісти та працівники інших галузей промисловості, поряд з іншими вимогами, висунули гасло: «Геть фашизм!», «Геть воєнну авантюру Пілсудського!». З 10 липня по 10 серпня в місті проходив антивоєнний місяць в захист СРСР, організований КПЗУ.

В перших рядах борців проти антирадянської агресії йшли комуністи, які в найтяжчі хвилини піднімали свій голос на захист Країни Рад. Такі голоси протесту проти розв'язання антирадянської війни пролунали з судових залів, де відбувалися судові процеси над комуністами: в 1926 р.— «процес 31» у Ковелі, в 1926—1927 рр.— «процес 53», «процес 22», «процес 57» у Луцьку, «процес 151» у Володимир-Волинську і т. д. Під час цих процесів комуністи перетворили судові зали у трибуни комуністичної пропаганди, вони викривали мерзенність фашистського режиму, закликали трудящих боротися проти окупантів, стіною стали на захист Країни Рад. Підсудні відверто заявили, що мета їхньої партії полягає в поваленні існуючого ладу і приєднанні Західної України до радянських республік.

Створивши в країні обстановку шаленого терору, кліка Пілсудського готувала вибори в буржуазно-поміщицький сейм, які мусили, на її думку, зміцнити позиції фашистської диктатури. З метою прямого обману мас Пілсудський придумує версію

про «надпартійність» його уряду. Було створено так званий «Безпартійний блок співробітництва з урядом» (ББ), в який увійшли різношерстні угруповання. Незважаючи на велику кількість різних партій (більше 30), до виборів і на виборах в березні 1928 р. всі політичні буржуазні партії виступали єдиним фронтом з різними українсько-націоналістичними партіями і клерикалами. Їм протистояв антифашистський табір, очолюваний комуністами.

КПЗУ, «Сель-Роб» і селянська організація «Самопоміч» створили на західноукраїнських землях революційний робітничо-селянський блок єдності, який і проводив підготовку до виборів серед трудящих мас.

Героїчна боротьба КПП і КПЗУ за маси дала свої позитивні результати.

Навіть після різноманітних фальсифікацій і підтасовок з метою зменшення кількості голосів, що подавалися за список комуністів, уряд був змушений визнати дійсними 930 тисяч бюлетенів, поданих за комуністів.

У Львові, де з особливою силою лютував фашистський терор, за кандидатів робітничо-селянського блоку було подано 3600 голосів.

Під знаком боротьби проти фашизму і розв'язання антирадянської війни трудящі маси Польщі відсвяткували день міжнародної солідарності трудящих — 1 Травня 1928 року. В цей день робітники й селяни Польщі і Західної України продемонстрували свою відданість справі комунізму і готовність до кінця захищати Країну Рад від нападу імперіалістів. Могутні демонстрації робітничого класу під комуністичними лозунгами відбулися майже у всіх великих містах і промислових центрах країни — Варшаві, Лодзі, Станіславі, Бориславі та ін.

Львівські народні маси, керовані комуністами, перетворили Перше травня в день протесту проти фашизму і окупаційного режиму, в день боротьби проти соціального і національного гніту. Першотравнева демонстрація робітничого класу Львова в 1928 р. пройшла виключно під комуністичними прапорами.

Львівські трудящі несли транспаранти з закликами: «Хай живе робітничо-селянський уряд!», «Геть фашизм!». Демонстранти дали належну відсіч поліції і українським буржуазно-націоналістичним молодчикам, які хотіли відібрати лозунги і розігнати демонстрацію. Під час страйку, який почався у Львові 8 травня, знову дійшло до сутички між страйкарями і поліцією.

В другій половині 1928 р., вже в умовах нової економічної кризи, львівський пролетаріат провів ряд антифашистських демонстрацій, в яких брали участь тисячі робітників, інтелігенції, безробітних. Разом з трудящими міста проти фашизму боролися політв'язні, які протестували проти нелюдських умов і зну-

щань, використовуючи для цього своєрідну форму боротьби — голодовки.

Отже, масовий революційний рух трудящих Польщі з кожним роком набирає все гостріших форм. Боротьба робітничого класу Західної України і зокрема Львова проти окупаційного режиму буржуазно-поміщицької Польщі, проти фашизму і розв'язання антирадянської війни, за возз'єднання з УРСР прискорювала кінець гнилої стабілізації капіталізму. Це було однією з причин, які прискорювали кризу в Польщі. Як відомо, Польщу раніше, ніж інші капіталістичні країни, уже в середині 1928 р. охопила економічна криза, від якої вона не могла позбавитися до останніх днів свого існування.

5. Боротьба львівського пролетаріату за створення єдиного робітничого і антифашистського Народного фронту в період світової кризи і депресії (1929—1939 рр.)

Нечувана економічна криза 1929—1933 р., яка відбувалася в умовах загальної кризи капіталістичної системи, до краю загострила внутрішні і зовнішні суперечності капіталістичних країн. Шукаючи виходу із кризи, імперіалісти стають на шлях прискорення підготовки другої світової війни і в першу чергу війни проти СРСР.

Фашистські країни Німеччина, Італія і мілітаристська Японія при потуранні і сприянні США, Англії, Франції форсують підготовку війни проти СРСР під фальшивим лозунгом боротьби з комунізмом. Навколо блоку фашистських країн групуються найреакційніші елементи й інших капіталістичних країн і зокрема Франції і Іспанії, які також намагаються встановити фашистський режим — диктатуру крупної буржуазії. Фашистська кліка Пілсудського, уклавши договір з гітлерівською Німеччиною в 1934 р., остаточно поставила країну в фарватер фашистського блоку.

В той час як капіталістичний світ перебував в лещатах нечуваної економічної кризи і шукав вихід з неї на шляху розв'язання другої світової війни, Радянський Союз впевнено йшов по шляху будівництва соціалізму. Успіхи в будівництві нового суспільства і миролюбна політика Радянської країни відіграли величезну роль в посиленні і зміцненні міжнародного антифашистського руху за відвернення другої світової війни. Трудящі маси капіталістичних країн розуміли, що тільки спільними силами з Радянським Союзом можна знищити фашизм. Організаторами єдиного антифашистського Народного фронту в капіталістичних країнах виступали комуністичні партії. Велике значення в зміцненні Народного фронту мав VII Конгрес Комінтерну, який відбувся в 1935 році.

Під впливом економічної кризи, яка поставила трудящі маси на грань голодного існування, під впливом успіхів соціа-

лестичного будівництва в СРСР і міжнародного антифашистського руху розгортається і набирає нової сили революційний рух в Польщі і на західноукраїнських землях.

Комуністичні партії Польщі і Західної України були організаторами боротьби за створення єдиного робітничого фронту на революційній платформі і єдиного Народного фронту на антифашистській основі. Здійснюючи керівництво створення єдиного робітничого фронту і єдиного Народного фронту, КПП і КПЗУ спрямовували революційну енергію мас на боротьбу за свої соціальні і національні права, проти фашизму, за зміцнення миру в усьому світі.

Боротьба за створення єдиного робітничого фронту і Народного фронту тісно пов'язувалася з повсякденною боротьбою трудящих проти соціал-зрадників і українських буржуазно-націоналістичних партій, які вірою і правдою служили фашизму.

В цей час Львів стає центром антифашистського руху в Західній Україні.

В умовах зростаючої економічної і політичної кризи в країні особливо широкого розмаху набрав революційний рух селян. Так, в 1928 р. в Західній Україні страйкову боротьбу вели селяни 41 села, робітники 19 поміщицьких маєтків і лісові робітники 24 сіл. Серед цих страйків своєю організованістю відзначаються страйки в селах Деби і Гребенному. В 1929—1930 рр. селянський рух ще більш посилюється. У відповідь на селянські революційні виступи кат польського і українського народів Пілсудський вчинив криваву «пацифікацію». Під час «пацифікації» було закатовано тисячі селян і тих трудящих, які йшли за комуністами. Кривава розправа польського фашизму над беззбройним селянством західноукраїнських земель викликала бурю протестів всього прогресивного людства.

КПП у жовтні 1930 р. звернулася до польських робітників і селян з відозвою, в якій закликала підтримати трудящих Західної України в їх боротьбі проти «пацифікаторів», а польських солдат — не стріляти в своїх братів по класу. На підтримку революційного селянства виступив львівський пролетаріат разом з робітничим класом Польщі.

В 1929 р. у Львові відбувається цілий ряд страйків, демонстрацій, мітингів протесту проти фашистського терору. Яскравим проявом інтернаціональної солідарності трудящих Львова з польським пролетаріатом став загальний триденний страйк 2000 робітників Львівської залізниці в грудні 1929 р., які виступили на підтримку лодзінських ткачів. Під впливом комуністів в цих виступах все більше міцнішала інтернаціональна єдність українських, польських і єврейських робітників міста.

Важливу роль в піднесенні революційної свідомості, мобілізації і організації львівського пролетаріату і взагалі трудящих Західної України в цей період відіграла молода рево-

ВІСНІВ

ЛІТЕРАТУРА • МІСЦЕЦІВЦЕВО • КРИТИКА

Литературна скарбниця 1922

За посилення літературної скарбниці

Литературна скарбниця — це не тільки збірка творів великих письменників, це і збірка творів великих сучасних письменників, це і збірка творів великих народних письменників, це і збірка творів великих народних письменників, це і збірка творів великих народних письменників...

Важко сказати, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це...

Важко сказати, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це...

СВЯБОБ

ВІСНІВ

1914 — 1918 — 1922

Литературна скарбниця 1922

Важко сказати, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це...

Важко сказати, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це...

СИЛА

ВІСНІВ

1914 — 1918 — 1922

Литературна скарбниця 1922

Важко сказати, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це...

Важко сказати, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це, чи варто було б писати про це...

Прогресивна преса Західної України.

люційна література, яка народжувалася в жорстокій боротьбі з українським буржуазним націоналізмом, в умовах гострої класової боротьби.

Уже в 1928 р. прогресивний журнал «Вікна», навколо якого групувалися революційні письменники, поставив питання про необхідність створення організації пролетарських письменників.

В 7-му номері журналу «Вікна» говорилося: «Збирання літературних сил довколо «Вікон» поступає вперед... *створення організації пролетарських письменників на наших західних землях — це чергове завдання до виконання...*

Цього вимагає тяжка класова боротьба на наших землях, де слово пролетарського письменства мусить бути ясне, сильне й вигострене до леза» (підкреслено в тексті — П. Ч.).

12 травня 1929 р. у Львові відбулася перша нарада революційних письменників Західної України, на якій і було утворено організацію революційних письменників «Горно».

В декларації, яку прийняла нарада, говорилося: «Група західноукраїнських письменників, об'єднана ідеологічно довколо журналу «Вікна», зібрана на нараді дня 12 травня 1929 р., заявляє: Стоїмо на ґрунті пролетарської ідеології, обоснованої Марксом і великими практиками сучасного послідовно марксистського пролетарського руху».

Організація революційних письменників Західної України «Горно» потім була прийнята в члени Міжнародного бюро революційних письменників (МБРП).

Крім журналу «Вікна», який видавався у Львові організацією «Горно», в місті виходили науково-суспільний журнал «Освіта» (вийшло всього кілька номерів, після чого був закритий окупантами), прогресивні газети «Наша земля», «До наступу», «Сила», «Сель-Роб», молодіжний журнал «Сяйво», комуністичні журнал і газета «Наша Правда» — органи КПЗУ, «Червоний штандар» — комуністична газета на польській мові. В цих газетах і журналах, крім матеріалів на теми внутрішнього суспільно-політичного життя, друкувалися також повідомлення про успіхи соціалістичного будівництва в СРСР. Значну роль в популяризації революційної літератури в Західній Україні відіграло львівське прогресивне видавництво «Книжка».

В 1930 р. Львів перетворився в арену передвиборної боротьби робітничо-селянського блоку, створеного КПП, КПЗУ і «Сель-Робом», проти фронту польського фашизму і блоку українських буржуазно-націоналістичних партій — УНДО, УСДП, УСРП та ін.

Під керівництвом комуністів комітети антифашистського блоку по підготовці до виборів були утворені у Львові, Станіславі, Стрию, Перемишлі та інших містах.

Антифашистський блок, очолюваний комуністами, висунув такі вимоги в передвиборній кампанії: «До боротьби про-

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

НАША ПРАВДА

ВИДАЄ

КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

Рік XI

Львів, Жовтень -- Грудень 1930

Ч. 5--6

Ю. Ленський

V З'їзд Компарті Польщі

Від часу IV з'їзду Компарті Польщі пройшло три роки, за яких партія пережила тяжку смугу фракційної боротьби, що поставила її перед прямою небезпекою розламу.

У з'їзд Компарті Польщі, що відбувся в другій половині вересня ц. р. покінчив з фракційністю, повернув партійну єдність і створив необхідні передумови для піднесення боєздатності партії.

В цьому перш за все в величезне значіння з'їзду, який припав на час наростання світового революційного піднесення, як з'їзду секції, що займає один з найбільш відповідальних постурунків в Комінтерні.

Існує принципова різниця між періодом IV і V з'їзду стосовно до об'єктивних умов, класових зрушень і політичних умов, щоочих мас у всій Польщі.

Коли IV з'їзд констатував деякі досягнення часткової економічної стабілізації і тимчасове зміцнення фашистської диктатури, то V з'їзд має справу з далеко рушеним процесом розкладу першої і другої.

IV з'їзд сигналізував на основі загострення внутрішніх протиріч цієї стабілізації поступовий зріст революційних настроїв в масах, підкреслюючи одночасно повалну диспропорцію між рухом в місті і в селі. V з'їзд міг вже говорити про загальний ре-

Перша сторінка газети «Наша правда», 1930 р.

ти фашизму, за робітничо-селянський уряд!». «Робітничо-селянський уряд дасть: робітникам — фабрики, копальні, банки, будинки, залізниці, 7-годинний робочий день і 6-годинний для молоді; селянам — землю без викупу, звільнення бідних від податків; повне самовизначення всіх національностей і т. п.». Ці вимоги були надруковані у прогресивному журналі «Сяйво».

Шляхом терору проти комуністів та робітників і фальсифікації виборів урядовий блок не допустив у сейм жодного робітничо-селянського посла. Проте за виборчий список антифашистського блоку голосувало багато виборців. Лише у Львові і Львівському повіті цей блок одержав 10303 голоси. Це було свідченням того, що робітники прагнули до створення єдиного фронту проти фашизму.

Оцінюючи класове співвідношення в країні під час виборів в 1930 р., прогресивна газета «Наша земля» писала: «Революційна активність останніх виборів була без порівняння більша, чим в часи виборів 1928 р.; вона позначилася великою кількістю демонстрацій, бойових виступів та самообороною віч і масівок. В сам день голосування по всіх важніших осередках були криваві сутички, демонстрації та заворушення, були вбиті й поранені. Така є класова дійсність останніх виборів і не можуть її закрити офіціальні виборчі висліди, бо вони ніяк не можуть бути мірилом класового співвідношення сил».

Вслід за робітничим класом на боротьбу з фашистським окупаційним режимом все більш рішуче піднімаються селянські маси. Під керівництвом комуністів окремі виступи селян в 1931 — 1933 рр. набирають більш організованого і цілеспрямованого характеру. Серед селянських виступів цих років особливе місце займає повстання селян в Лиському повіті, Львівського воєводства, яке відбулося в червні—липні 1932 року. В цьому повстанні, поряд з селянами, брали участь і робітники. Керували Лиським повстанням селяни-бідняки Василь Дуник, Михайло Малецький, Петро Мадея і Антон Паславський, які в минулому були зв'язані з комуністичним і профспілковим рухом.

Незважаючи на поразку Лиського повстання, воно дало поштовх до ще більшого розмаху партизанської боротьби, яка не вщухала в Західній Україні аж до 1939 року.

Ведучи повсякденну боротьбу проти посилення соціального і національного гніту, проти безробіття, львівський пролетаріат дедалі активніше виступає проти фашизму і загрози нової війни. Так, в лютому—березні 1930 р. у Львові і інших містах відбулися політичні демонстрації безробітних, так звані «походи голодних», під час яких робітники вимагали зміни соціального законодавства і допомоги безробітним. Влітку 1931 р. страйкову боротьбу вели робітники львівських цегельних заводів, залізничники, металісти та ін. У вересні в місті відбулися грандіозні політичні демонстрації проти воєннопольових судів. Разом з усіма трудящими боротьбу з окупантами вели політ-

в'язні львівських тюрем, які в жовтні оголосили голодовку проти нового тюремного режиму, введеного в серпні 1931 р., і жорстоких карних законів. Голодовка політв'язнів охопила майже всі тюрми Польщі.

В цьому ж місяці рішучий протест проти нового фашистського тюремного закону опублікували революційні письменники Західної України і Польщі С. Тудор, Я. Галан, О. Гаврилюк, П. Козланюк, О. Ват, А. Важик, Р. Броневський та інші.

Все прогресивне людство протестувало проти кривавих «паціфікацій» польських окупантів на західноукраїнських землях. В 1931 р. було опубліковано звернення за підписом А. Серафимовича, О. Фадеева, Ф. Гладкова, А. Зегерс, Й. Бехера, А. Барбюса, Го Мо-жо, Л. Арагона та інших видатних діячів світової культури, в якому трудящі світу закликалися до протесту проти фашистського свавілля на Західній Україні.

В цей час у Львові посилюється страйкова боротьба. Страйкували будівельники, цегельники, робітники нафтоперегінного заводу. Найкрупнішим виступом у Львові в цьому році був загальний страйк комунальників, в якому взяло участь 2600 чоловік.

Дуже характерним є страйк робітників друкарні і палітурні «Бібльос», яка належала митрополиту А. Шептицькому. Коли в квітні 1932 р. робітники цієї друкарні, домагаючись укладення колективного договору, оголосили страйк, митрополит А. Шептицький викликав поліцію, що заарештувала страйкарів, які потім всі були звільнені з роботи.

Страйки львівського пролетаріату супроводжувалися великими демонстраціями за участю безробітних і проходили під політичними гаслами.

В цьому ж році страйкували робітники паперових, кондитерських фабрик, млина Єдліна та інших підприємств.

Важливою подією в політичному житті львівських трудящих була антивоєнна конференція прогресивних письменників, діячів мистецтва і науки польської, української і єврейської національностей, яка відбулася 5 червня 1932 р. у Львові. Ця конференція поклала початок масовому руху всіх верств трудящих Львова за об'єднання в єдиному антифашистському Народному фронті. Конференція одностайно підтримала ініціативу Максима Горького, Ромена Роллана, Анрі Барбюса і Бернарда Шоу про скликання міжнародного антивоєнного конгресу, створила комітет і прийняла звернення до трудящих мас Польщі і Західної України.

В зверненні говорилось: «Ми звертаємось до робітників, селян і трудової інтелігенції Західної України з закликом: боріться проти імперіалістичної війни! Не допускайте нападу на СРСР! Обирайте антивоєнні комітети! Солідаризуйтеся з антивоєнним конгресом, обирайте делегатів! Захищайте Радянський Союз!».

Під відозвою підписався весь комітет (52 чоловіка), в тому числі Я. Галан, О. Гаврилук, М. Колесса, С. Тудор, Л. Шиллер.

Заклик антивоєнної конференції знайшов гарячий відгук серед широких верств трудящих Львова і всієї Західної України. У Львові різні профспілки, зокрема профспілки залізничників, мулярів, металістів, кондитерів, вчителів та ін., почали створювати антивоєнні комітети.

Антивоєнну кампанію, яку розпочали львівські трудящі, підтримали найширші кола населення західноукраїнських земель, включаючи найглухіші кутки Волині і Полісся.

З 1933 р., коли в Німеччині була встановлена фашистська диктатура, антифашистський рух набирає широких міжнародних масштабів. В цьому році весь свідомий пролетаріат піднявся на захист жертв німецького фашизму, на захист вождя німецького пролетаріату Ернста Тельмана. Робітники Львова, висловлюючи інтернаціональну солідарність з німецькими товаришами, також підняли свій голос на захист жертв гітлерівського свавілля і категорично вимагали негайного звільнення в'язнів фашизму.

Виступаючи з протестами проти фашизму, трудящі Львова все частіше і енергійніше підтримували свої вимоги конкретними діями. Так, в січні—березні 1933 р. в місті відбулися грізні антиурядові демонстрації протесту, викликані смертю комуністів, замучених дефензивою. Демонстранти вимагали припинення терору, вони проголошували лозунги: «Хай живе Радянська Росія! Хай живе КПЗУ! Геть буржуазію! Вимагаємо українських шкіл!» Першотравневе свято цього року було перетворене на демонстрацію протесту проти фашистського уряду, голоду і війни. В цей день в різних пунктах Львова комуністи організували демонстрації, які проходили під лозунгами боротьби з фашизмом. В місті широко була розповсюджена листівка, випущена КПЗУ в травні з закликами до негайної організації єдиного антифашистського фронту.

У відповідь на збройну розправу з безробітними Борислава робітники цегельних заводів Львова в серпні оголосили страйк протесту і висунули ряд своїх вимог. Під дружнім натиском робітників власники цегельень змушені були піти на поступки. В 16-ту річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції у Львові відбулися демонстрації солідарності з Країною Рад. Демонстрації, очолювані комуністами, проходили під лозунгами: «Геть фашистський терор!», «Геть ката Пілсудського!», «Хай живе КПЗУ!», «Звільніть політв'язнів!», «Всі до оборони УРСР і СРСР!».

В ході розгортання антифашистської боротьби міцніла інтернаціональна солідарність трудящих мас Західної України. В умовах наростання антифашистського руху комуністи висунули лозунг скликання робітничо-селянського конгресу, який би ще тісніше згуртував антифашистські сили.

Ведучи широку пропаганду за скликання робітничо-селянського конгресу, львівська робітничка газета «Праця» в квітні 1934 р. так сформулювала головні завдання цього конгресу: «Стоячи на становищі тісної співпраці всіх трудящих без різниці національної приналежності, вважаємо, що робітничо-селянський конгрес буде також виявом тієї співпраці і солідарності всіх працюючих, що замешкують наші землі... Справи, над якими повинен застановитись конгрес, справа боротьби з безробіттям й голодом, боротьба з фашизмом, справа небезпеки війни, а зокрема проти радянського наступу, — це все інтересує не тільки українські працюючі маси, але й так само польські і єврейські. У всіх тих справах повинні працюючі виступати спільним фронтом, а робітничо-селянський конгрес повинен цей спільний, антифашистський фронт зміцнити. Довкруги конгресу повинні об'єднатися всі робітники і працююче селянство не тільки без огляду на те, до якої вони партії належать, але також без огляду на їх національну приналежність». Слідом за пролетаріатом Дрогобицько-Бориславського басейну, який перший підтримав цю ідею, її гаряче вітали трудящі Львова. В роботі по скликанню робітничо-селянського конгресу брали участь не тільки львівські пролетарі, але й прогресивна інтелігенція, громадські молодіжні організації (товариство «Робітничий театр» у Львові, «Товариство університетів робітничих», «Просвіта» та інші). Ідея комуністів про скликання робітничо-селянського антифашистського конгресу і боротьба за її здійснення наносила удар планам українських буржуазних націоналістів, які концентрували свої сили під лозунгом скликання націоналістичного так званого «всеукраїнського національного конгресу».

Викриваючи дійсну мету цього так званого «всеукраїнського національного конгресу», газета «Праця» ще в січні 1934 р. писала, що навкруги цього «конгресу» об'єдналися б «...усі «національні сили», тобто коновалиці, скоропадські, петлюрівські недобитки та весь ундо-попівський табір з їх радикальними помічниками—для «переведення важних загальнонаціональних справ».

Ті їхні загальнонаціональні справи є нічим іншим, як приготуванням до злочинного виступу проти Радянської України».

Слід особливо підкреслити, що кампанія за скликання робітничо-селянського конгресу вийшла далеко за межі великих міст і промислових центрів. Влітку 1934 р. вона охопила 89 місцевостей в 35 повітах Галичини, Холмщини і Волині. В містах і селах західноукраїнських земель відбувалися масові збори, мітинги, наради, на яких створювалися ініціативні групи, обирались делегати на конгрес і т. д. В цей час спостерігається явне полівіння і в рядах націоналістичних організацій «Просвіта», українських кооперативів «Луги», члени яких все частіше приймають на своїх зборах резолюції проти фашистсько-

го конгресу української буржуазії і навіть збирають кошти на організацію комуністичної газети.

Під прапором інтернаціональної єдності і скликання антифашистського конгресу пройшло святкування Першого травня у Львові. Отже, боротьбу за скликання робітничо-селянського конгресу трудящі розглядали як боротьбу за свої економічні і політичні права.

На початку 1935 р. успіхи комуністів в боротьбі за створення єдиного антифашистського фронту в Західній Україні були безсумнівні.

В умовах загострення класової боротьби в Західній Україні і Польщі в січні 1935 р. відбувся IV з'їзд КПЗУ, рішення якого мали особливо велике значення для боротьби за створення антифашистського Народного фронту. З'їзд пройшов під знаком самокритики тих недоліків, які допускалися в повсякденній роботі. На цьому з'їзді КПЗУ прийняла ряд рішень, спрямованих на організаційне і ідеологічне зміцнення партії, а також виробила тактику боротьби за створення антифашистського Народного фронту в Західній Україні.

З'їзд вказав, що в умовах окупованої Західної України основою єдиного фронту має бути спільна боротьба робітників всіх національностей проти національного гніту і терору окупантів.

Яскравим проявом боротьби робітничого класу Західної України проти окупаційного режиму явилися виступи проти прийняття фашистської конституції 1935 р. і нового реакційного виборчого закону, який позбавляв трудящих елементарних буржуазно-демократичних прав. Масові виступи трудящих за скасування фашистської конституції відбулись у Львові, Самборі, Перемишлі, Стрию та інших містах. У Львові з день виборів 27 червня 1935 р. відбувся грандіозний страйк протесту. У виборах по новому реакційному виборчому закону внаслідок активного бойкоту його з боку трудящих мас взяло участь лише 25% зареєстрованих виборців.

В другій половині 1935 р. в місті посилюється боротьба. Страйкували деревообробники, металісти, кравці, мулярі.

Восени 1935 р. по всій Польщі прокотилася могутня хвиля виступів трудящих за звільнення політ'язнів і амністію політемігрантів. Ініціатором, цієї кампанії був львівський робітничий клас. Очолили цю кампанію комуністи. На початку листопада у Львові з ініціативи комуністів був створений «Комітет інтелігенції по проведенню кампанії за широку політичну амністію політ'язнів і політемігрантів». Для організації масового руху за звільнення політ'язнів комуністи широко використовували різні легальні і нелегальні організації трудящих, такі, як комсомол, профспілки, «Ліга оборони прав людини і громадянина», «Львівський комітет боротьби проти фашистського терору», МОДР та інші.

«Амністійний комітет» проводить в місті цілий ряд зборів і мітингів, які вимагали ліквідації концентраційних таборів, зокрема концтабору «Берега Картузька», повної амністії політв'язнів і т. д. 17 листопада у Львові в будинку ремісничої палати відбувся двохтисячний мітинг, на якому з палкою промовою на захист в'язнів фашизму виступили видатний антифашистський діяч комуніст М. Нашковський і письменник-революціонер Я. Галан. Через тиждень міська конференція прийняла резолюцію, в якій рішуче засуджувалась ендецька погромна політика та її організатори, які намагалися відвернути увагу трудящих мас від класової боротьби шляхом розпалювання національної ворожнечі. «Робітничий клас, — говорилося в резолюції конференції, — разом з трудовою інтелігенцією і студентами, незалежно від національної приналежності і політичних переконань, знищить в зародковій всякій погромній затії реакціонерів... Геть національну ворожнечу! Хай живе широкий фронт боротьби з ендецьким бандитизмом!».

В грудні 1935 р. у Львові відбулися робітничі збори, на яких з палкою промовою виступив К. Пелехатий. Він викрив шовіністичну політику польського уряду, який нацьковує бандитів із ОУН на організацію єврейських погромів, щоб відвернути увагу трудящих від кризи і нужди.

Під могутнім натиском трудящих уряд змушений був піти на деякі поступки і амністувати деяку частину (біля 10 тисяч) політв'язнів.

Проводячи амністію деякої частини політв'язнів, фашистський уряд думав цим самим внести заспокоєння в ряди трудящих мас і тим самим послабити і придушити революційний рух. Одночасно з цим окупанти посилили терор.

В 1936 р. боротьба львівського пролетаріату проти окупаційного режиму, за возз'єднання з Радянською Україною досягає найвищого напруження. Революційно-визвольна боротьба львівського пролетаріату була тісно зв'язана з революційним рухом в усій країні. Уже початок 1936 р. для Польщі характеризується надзвичайною напруженістю. Так, в січні — березні страйковою боротьбою були охоплені Варшава, Краків, Ченстохов, Ліда, Лодзь, Білосток, Гродзінськ та інші міста. Тільки в березневому страйку лодзінських текстильників брало участь 130 тис. чоловік. Під знаком боротьби за єдиний Народний фронт в першому кварталі 1936 р. страйкувало 50% всього промислового пролетаріату країни. Про величезний розмах страйкової боротьби свідчить те, що тільки у Львівському воеводстві за цей рік відбулось 388 страйків.

В боротьбі з страйкуючим пролетаріатом фашистський уряд все частіше вживав зброю. Черговим злочином антинародного уряду став розстріл демонстрації робітників Краківської гумової фабрики «Семперит» 23 березня 1936 р. У відповідь на криваве злодіяння фашизму по всій країні прокоти-

лася могутня хвиля протесту (страйки протесту відбулися в Варшаві, Бориславі, Ченстохові, Радомі і інших містах). У Львові протести проти розстрілу краківських робітників перейшли в барикадні вуличні бої.

З 25 березня у Львові періодично проходять демонстрації робітників під лозунгами «Геть уряд голоду і війни!», «Геть фашизм!». 2 квітня робітники Львова разом з пролетаріатом всієї країни дружно провели одноденний страйк протесту. Революційний Львів клеветів ненавистю до фашистських вбивць.

Революційна енергія мас могла прорватися при найменшій нагоді. Така нагода трапилась.

14 квітня о 10-ій годині ранку перед біржею праці у Львові під керівництвом комуністів зібралося біля 3000 тис. безробітних. Не одержавши роботи, безробітні влаштували демонстрацію і пішли до воеводства з вимогами: «Ми хочемо праці, ми хочемо хліба!» Поліція хотіла силою розігнати демонстрацію і пустила в хід зброю. Під час стрільби, яку відкрили поліцейські, безробітні Владислав Козак і Микола Середа були важко поранені.

В. Козак помер по дорозі в лікарню. Вбивство безробітного Козака було тією каплею, яка переповнила чашу терпіння львівського робітничого класу. Весь день 14 і 15 квітня вулиці Львова були переповнені робітниками, які демонстрували перед властями свою рішучість боротися проти фашизму. 15 квітня на місці вбивства Козака відбувся 5-тисячний мітинг пам'яті жертв фашистського розстрілу в Кракові, Ченстохові і Львові. Робітники одноставно підтримали комуністів, які виступали на мітингу. Провалилася затія властей розколоти єдність робітників наданням роботи... 200 безробітним. Під вечір цього дня в місті були розповсюджені комуністичні листівки з закликом перетворити похорон В. Козака в демонстрацію єдності робітничого класу в боротьбі з фашизмом. Міський окружний комітет КПЗУ вирішив поховати Козака на Янівському кладовищі, щоб пронести труну через все місто, всупереч рішенню міських властей поховати тіло вбитого на Личаківському кладовищі, куди від моргу було зовсім близько. Під тиском робітничого класу окружна комісія профспілки погодилася на час похорон 16 квітня оголосити страйк.

Похорони були призначені на 3 години дня, але уже з самого ранку на вулицях міста зібралися десятки тисяч робітників. Люди чекали рішення властей про місце поховання убитого. Коли одержали повідомлення, що міський староста відмовився дати дозвіл поховати В. Козака на Янівському кладовищі, над містом пролунало тисячоголосе «На Янів!».

Єдина в своєму пориві багатотисячна демонстрація львівських трудящих рушила за труною. Трудящі несли більше сотні вінків і безліч червоних прапорів.

Демонстрація під час похорон Козака, 1936 р.
(з фото)

Щоб перешкодити робітникам пройти через місто з труною Козака, поліцейські власті розробили справжній «стратегічний» план боротьби з беззбройними робітниками, жінками, дітьми. В розпорядженні поліції, яке було дано напередодні похорон, говорилося: «Згідно з попереднім наказом, сформовано 6 роїв, розміщення яких може бути таке: один біля Великого театру, другий у будинку воеводства, третій у будинку 10 комісаріату поліції, четвертий у будинку Промислово-торговельної палати на вул. Академічній, п'ятий у Ратуші, шостий у будинку резервів поліції на вул. Казимірівській, 30».

Перший напад поліції на учасників похоронної процесії стався на вулиці Пекарській при збігу вулиць Жулінського і Сакраментек. Тут впали перші жертви. Однією з перших була вбита Броніслава Генц, яка несла вінок. Але трудящі не уступили.

Більш того, кількість учасників демонстрації щохвилини зростала і скоро вона досягла кількох десятків тисяч чоловік. На площі Бернардинській проти беззбройних людей відкрили кулеметний і рушничний вогонь. Знову брук обагрився кров'ю вбитих і поранених. Але ряди демонстрантів не похитнулись. Обороняючись камінням, демонстрація просувалася вперед. Жорстокі сутички з поліцією сталися на площі Казимірівській, біля оперного театру. Справжній кровопролитний бій відбувся біля тюрми «Бригідки», серед демонстрантів лунало гасло: «Звільніть політ'язнів!»

Робітники власними тілами закривали труну, по якій поліція вела вогонь. Два рази труна падала на землю, але знов і знов її піднімали робітники, які замінювали вбитих товаришів. Під час боїв на багатьох вулицях робітники збудували барикади, які мужньо захищали від поліції. На вулицях Казимірівській, Янівській і Городецькій робітники перекинули кілька трамваїв для укріплення барикад. Всього було збудовано біля 20 барикад, на яких майоріли червоні прапори. На верхівці костьола св. Єлизавети (вул. Городецька) також був прикріплений червоний прапор. Робітники бились під гаслами: «Геть панську Польщу!», «Хай живе Радянська Республіка!».

Бої з поліцією відбулись на вулицях Соняшній, Линьківській, Зборовській, Браєровській, Городецькій, Легіонів, Янівській, Замарстинівській та інших. Під час кривавих боїв 16 квітня у Львові було вбито 31 чоловік.

Газета «Правда» 17 травня 1936 р. надрукувала лист з Львова за підписом Н. П—м, в якому так описувалися наслідки кривавої розправи з львівським пролетаріатом. «В лікарнях — жажливі сцени. Мати ридає біля койки, на якій вмирає 17-річна дочка. Рядом помирає 22-літня робітниця на 7-му місяці вагітності. А радіо лікарні безперервно передає спортивні відомості з Львова і Варшави, заглушуючи стогін поранених. 18-літня робітниця, якій куля попала в горло, на

запевнення лікаря, що вона доживе ще до пролетарської революції, піднімає догори руку, силиться стиснути її в кулак і.. помирає. Робітникові, який ніс труну, ампутують ногу...»

З вечора 16 квітня і в наступні дні у Львові лютував поліцейський терор. До міста було стягнуто підкріплення з Познані і інших міст. Вулиці міста контролювалися поліцейськими патрулями. За повідомленням очевидців, хватали всіх, хто гірше одягнений. Тільки до 18 квітня у місті було арештовано 3000 чоловік.

В першу чергу окупанти розправлялись з авангардом трудящих мас — комуністами. Сотні комуністів, комсомольців і революційно настроєних львівських робітників було кинуте в концтабір «Берега Картузька» і вивезено в інші міста.

14 вересня 1936 р. політв'язні з «Бригідок» написали лист до українців-емігрантів в Америку, в якому розповідали і про квітневі події цього року. «Більшість нас ще сидить у слідстві,— говорилося в цьому листі,— бо після подій, які були в зв'язку з похороном т. Козака, майже всіх засуджених товаришів вивезено до інших в'язниць (спеціально до Сандомира), де помщаються над ними за страх, якого наїлися 16 квітня. Цим товаришам відібрано навіть змогу писати листи та одержувати харчеві пакунки, що, беручи під увагу лихі тюремні харчі, означає засудження їх на повільну смерть — постійне голодування, а вже в найкращому випадкові,— на довготривалі хвороби і терпіння. Нам справді ще цього не забрали досі, хоч цим на кожному кроці грозиться, але єдино тому, що до цього не допускають працівні маси нашого міста».

Могутній виступ львівського пролетаріату наніс нищівний удар по планах окупантів і націоналістичних партій, які намагалися роз'єднати інтернаціональну єдність трудящих мас Львова. Солідарність трудящих проти фашистського гніту, писав Ю. Ленський, «перешагнула через розпалювану десятками років національну ворожнечу. На вулицях Львова частина бувших легіонерів билась в рядах демонстрантів. Польська буржуазія переоцінила силу впливу на робочі маси погромного антисемітизму як громовідводу революційних настроїв».

Події в Кракові і Львові показали явне банкрутство десятирічного панування пілсудчиків; вони свідчили також, що фашистський режим в країні був перед загрозою повного краху і падіння.

Квітневі події у Львові знайшли широкий відгук серед трудящих. Виступи солідарності з львівським пролетаріатом відбулися в Варшаві, Лодзі, Дрогобичі, Самборі, Тернополі, Городку і інших містах. Безробітні Борислава заявили, що коли їм не дадуть роботи, то в «Бориславі станеться те, що було у Львові».

Незважаючи на шалений терор і військовий стан, 17 квітня у Львові з ініціативи комуністів відбулась профспілкова кон-

ференція, яка прийняла рішення розпочати 20 квітня 24-годинний страйк протесту проти фашистської розправи з робітниками.

В цей день дружно застрайкували трамвайники, мулярі, шофери, теслярі, будівельники, службовці, металісти, поліграфісти і робітники інших галузей промисловості. В цей день у Львові не вийшла жодна газета, не працювали електростанція, водокачка, не було газу. Страйк солідарності з львівським пролетаріатом розпочали селяни приміських сіл Кульпаркова, Клепарова, Голоска і Скнилова. Страйк розповсюдився і на інші села західноукраїнських земель.

Квітневі революційні події у Львові були яскравим свідченням торжества ідеї створення єдиного антифашистського фронту в Західній Україні. Барикадні бої львівського пролетаріату ще більше зміцнили інтернаціональну єдність польських, українських і єврейських трудящих мас. Квітневі події у Львові мали величезний революціонізуючий вплив на дальший розвиток революційного руху не тільки в Західній Україні, але і в усій Польщі.

Квітневі революційні події у Львові і страйки протесту проти свавілля окупантів злилися з першотравневими виступами робітників. 1 Травня 1936 р. у Львові відбулися мітинги і грандіозна демонстрація, учасники якої несли транспаранти з лозунгами проти фашизму і війни, проти окупаційного режиму, з закликами до боротьби за безпеку СРСР. Десятки тисяч робітників одностайно підтримали заклики ораторів зміцнювати єдиний робітничий фронт і робітничо-селянський союз. Наскільки могутнім був першотравневий виступ львівських трудящих свідчить те, що в цей день поліція, боячись робітників, навіть не показувалася на вулицях міста. Характерним для першотравневого виступу у Львові в 1936 р. є те, що в одних шеренгах з робітниками йшли представники селян, які прибули з підміських сіл. Це був відкритий прояв робітничо-селянського союзу; прояв Народного фронту. «Краків і Львів, а вслід за ними першотравневі виступи, — писав Ю. Ленський, — є значним кроком вперед на шляху до виникнення Народного антифашистського фронту».

Не встигли окупаційні власті Львова оправитися від квітневих і першотравневих революційних виступів львівського пролетаріату, як 8 травня розпочався страйк львівських будівельників, в якому взяло участь понад 20 тис. чоловік. Будівельники висунули ряд політичних і економічних вимог, в тому числі вимагали свободи слова, друку, звільнення політв'язнів тощо. На заклик окружного комітету КПЗУ будівельників підтримали інші категорії робітників. Навіть солдати львівського гарнізону проявили солідарність з страйкуючими робітниками, зібравши кошти в фонд допомоги страйкарям. Про зміцнення пролетарського фронту і високу політичну свідомість трудя-

щих свідчить категорична відмова безробітних стати штрейк-брехерами, щоб не зламати страйку товаришів. 22 травня будівельників підтримали комунальники; це ще більше напружило політичне становище в місті. Під могутнім натиском робітників магістрат змушений був піти на поступки і задовольнити частину вимог страйкарів. Тільки після цього будівельники організовано 2 червня приступили до роботи.

В напружені травневі дні у Львові відбувся антифашистський конгрес на захист культури, який увійшов в історію як одна з найвидатніших подій революційної боротьби трудящих Західної України проти фашизму. Конгрес мав велике значення як в справі боротьби на ідеологічному фронті, так і в зміцненні всіх прогресивних сил суспільства в єдиному Народному фронті. Ідея скликання антифашистського конгресу діячів культури належала комуністам. Підготовка до нього розпочалася ще в 1935 р. Події у Львові в 1936 р. прискорили його скликання.

Визначаючи завдання антифашистського конгресу у Львові, львівський журнал «Знання» в 1935 р. писав: «Цей конгрес повинен згуртувати всіх працівників культури, які насправді дорожать цією культурою й готові захищати її перед ворогом — фашизмом. У цій боротьбі вони стануть союзниками найширших трудящих мас, що ведуть вперту й завзяту боротьбу за здійснення своїх соціальних і національних прагнень, за здійснення такого соціального ладу, в якому культура вільна й не зв'язана з інтересами експлуататорів, служить усьому людству».

Ініціаторами скликання антифашистського конгресу у Львові були комуністи і безпартійні представники прогресивної інтелігенції. Оргкомітет конгресу систематично звітував перед компартією про виконану роботу і одержував нові завдання.

Антифашистський конгрес працівників культури працював 16 і 17 травня, саме в розпал страйкової боротьби тисяч львівських будівельників. В роботі конгресу взяли участь представники прогресивної інтелігенції Західної України і Польщі: Я. Галан, О. Гаврилюк, К. Пелехатий, С. Тудор, П. Козланюк, В. Василевська, Г. Дембінський, Л. Кручковський, В. Броневський, Е. Зегадлович, Г. Гурська, М. Нашковський та інші. До почесної президії було обрано видатних борців проти фашизму Ромена Роллана, Максима Горького, Генріха Манна, Жюль Ромена, Андрія Струга.

Про успіхи комуністів в боротьбі за Народний фронт свідчить те, що на конгресі були представники від КПЗУ, ППС, «Стронніцтва людовего» — поляки, українці, євреї.

Перше засідання конгресу відбулося в приміщенні профспілки комунальників на вул. Кушевича, а заключна — в Великому театрі (тепер театр опери та балету ім. Ів. Франка). Конгресу захисників культури надіслали велику кількість при-

вітань робітничі і профспілкові організації Західної України і Польщі, страйкуючі будівельники Львова і політв'язні — комуністи львівських і дрогибицьких тюрем, «Міжнародна спілка письменників для захисту культури» в Парижі і т. д.

На конгресі були присутні також представники від робітників, які боролися на барикадах в квітні, страйкуючих будівельників, безробітних. Конгрес захисників культури перетворився в яскраву демонстрацію єдності трудящих мас Західної України в рамках єдиного Народного фронту, спрямованого проти фашизму.

Учасники конгресу заслухали доповіді: «Культура і фашизм», «Пролетарська література», «Театр сьогодні», «Питання праці в Польщі» та ін. Учасники конгресу гнівно таврували фашизм і окупаційний режим, палко пропагували ідею єдиного антифашистського фронту, закликали до боротьби проти підготовки імперіалістичними країнами нападу на Радянський Союз.

Антифашистський конгрес одностайно прийняв резолюцію, в якій заявив про готовність вести рішучу боротьбу з фашистським режимом у всіх його проявах, проти імперіалістичної війни і злочинної націоналістичної політики, висловлював свою повну солідарність з Народним фронтом, який, незважаючи на труднощі, охоплював всі без винятку антифашистські робітничі й народні організації.

Зокрема, в резолюції говорилося: «Зібрані на з'їзді представники працівників культури Львова, а також провінціальних міст разом з делегатами всіх культурних осередків країни, проголошуючи своє цілковите приєднання до безкомпромісної боротьби на захист людських благ, які є під загрозою, і повністю солідаризуючись з визвольним рухом трудящих мас, закликають всіх прихильників прогресу і свободи без огляду на національність до спільного могутнього напруження всіх зусиль на захист культури.

З огляду на те, що найнебезпечнішим ворогом культури в сучасній добі, середньовічним варваром, який на століття назад відкидає здобутки цивілізації, спалюючи на вогнищах твори найбільших мислителів, який нищить думку і гідність людини в мурах в'язниць і концентраційних таборах, є фашизм, зібрані представники культури постановляють на зразок найвидатніших мислителів і інтелектуалістів світу підняти рішучу боротьбу з фашистським режимом в усіх його проявах і протиставити руїнницькому наступові фашизму організовані й міцні кадри антифашистських захисників культури, а також покласти тривкі підвалини під будову могутньої незалежної антифашистської культурної творчості... Стоячи на позиціях спільної боротьби всіх визискуваних і гноблених фашизмом без різниці національності, зібрані стверджують, що боротьба проти імперіалістичної війни є першим головним обов'язком всіх прогресивних працівників культури!».

Робота конгресу і його результати мали надзвичайно велике значення не тільки в справі мобілізації сил прогресивної інтелігенції на захист культури від фашизму, але і для розгортання дальшої революційної боротьби трудящих мас Західної України і Польщі проти фашистського уряду і окупаційного режиму, проти розв'язання імперіалістичної антирадянської війни.

Конгрес був гаряче підтриманий трудящими Львова, які прислухалися до кожного слова, сказаного з його трибуни і брали найактивнішу участь в його роботі. Про тісний органічний зв'язок робітничого класу Львова з антифашистським з'їздом трудової інтелігенції В. Василевська писала: «Можливо вперше робітнича маса настільки жваво цікавилась справами, які, здавалося б, безпосередньо її не торкаються. Значна частина залу, де відбувався з'їзд, була заповнена делегатами профспілок, страйкуючих робітників, амністованих в'язнів. Літературний вечір, влаштований учасниками з'їзду, прийшлося повторити, та й то не всі бажаючі змогли на ньому бути присутніми. Трьохтисячна зала і ложі, в яких тіснились по 20 чоловік, були заповнені польськими і українськими робітниками. Населення Львова жваво реагувало на з'їзд. Це було видно на кожному кроці — в товпах, які збиралися перед приміщенням, в якому проходив з'їзд, в тій сердечній, гарячій атмосфері, якою робітники Львова оточили з'їзд і його учасників». Отже, антифашистський конгрес у Львові був яскравою демонстрацією Народного фронту борців проти фашизму.

Ворожу позицію до конгресу зайняли зрадники українського народу — українські буржуазні націоналісти, жовта буржуазна преса. Ундо-фашистський табір хотів опорочити конгрес в очах трудящих мас, сподіваючись, що вдасться розколоти єдність трудової прогресивної інтелігенції і широких народних мас. Так, унівська газета «Діло» в статті під претенціозною назвою «Ідея проти ідеї» намагалась оббрехати і спростувати рішення конгресу.

Під впливом квітневих подій і антифашистського конгресу революційно-визвольна боротьба трудящих Львова і Західної України в цілому набирає ще більшого розмаху і не вщухає до самого кінця існування версальської Польщі. Під безпосереднім впливом конгресу в Західній Україні розгорнувся широкий масовий рух за скликання Конгресу миру. Цей рух поширився по всій Польщі і охопив понад мільйон чоловік.

Боротьба львівського пролетаріату проти фашизму і агресії проявилася також в формі рішучого протесту проти фашистської агресії в Іспанії. В 1936 р. серед робітників Львова широко була розповсюджена резолюція, прийнята на делегатських зборах робітників міста. В цій резолюції робітники заявили, що вони оголошують бойкот воєнним приготуванням. Резолюція закінчувалася палкими закличками «Геть

кривавий фашизм! Хай живе мир між народами! Хай живе соціалізм!» У Львові і інших містах відбувається ряд мітингів і демонстрацій солідарності з іспанським народом. Для героїчного іспанського народу збираються кошти, а кращі представники народу Західної України із зброєю в руках в складі українського батальйону ім. Шевченка захищали Іспанську республіку від фашистських варварів. Ідею спільності інтересів міжнародного пролетаріату в боротьбі з фашизмом прекрасно виразив львівський комуніст, борець українського батальйону ім. Шевченка Великанович, який писав у листі до рідних, що він б'ється саме тому з фашизмом в Іспанії, щоб «колись у себе дома порахуватись з тими, що гноблять нашу Галичину».

Не вийшовши з депресії, панська Польща в 1937 р. знову вступає в економічну кризу, яка з новою силою вдарила по трудящих масах.

В цих умовах уряд вживає ряд заходів, які вели Польщу по шляху цілковитої фашизації. Було видано надзвичайні декрети про охорону держави та про зміну судової процедури. На підставі цих декретів притягалися до судової відповідальності і штрафу редактори періодичних видань за публікацію «шкідливих» для держави повідомлень. Тюремне ув'язнення і штраф передбачалися за поширення антидержавних слухів, за агітацію до страйків, за припинення доставки у міста сільськогосподарських продуктів і т. д. Нарешті, декрети розширювали право на проведення обшуків і арештів. В лютому 1937 р. проголошено декларацію-платформу нової фашистської організації — «Табір національного фронту», завданням якої було зміцнити правлячий табір, підпорядкувати все життя країни справі підготовки антирадянської війни.

В той час все більш реальною для Польщі ставала загроза агресії з боку гітлерівської Німеччини. Проте правлячі кола польської держави не хотіли шукати зближення з СРСР. Готовність Радянської країни допомогти Польщі лякала її панівні класи більше, ніж загроза національної катастрофи.

Комуністична партія в своїх зверненнях до народу роз'яснювала, що зміцнити обороноздатність країни можна лише при умові повалення фашистського режиму і об'єднання всіх дійсно патріотичних сил нації. Ця теза була підкреслена в постановках V Пленуму ЦК КПП, що відбувся в лютому 1937 року.

Трудящі всієї Польщі, в першу чергу робітничий клас, все глибше розуміли справжнє становище країни. Вони виступали з рішучими вимогами організації боротьби проти внутрішньої і зовнішньої політики уряду, проти загрози гітлерівського нападу.

У впертих класових боях, поборюючи опір опортуністичних керівників ППС, УСРП, УСДП і «Стронництва людowego»,

створювався знизу єдиний робітничий і антифашистський Народний фронт. Провідною силою антифашистської боротьби був робітничий клас на чолі з комуністами.

Реакційні українські буржуазно-націоналістичні партії об'єдналися з польським фашизмом. Буржуазно-націоналістична преса і реакційне католицьке духовенство в один голос закликали до порятунку Польщі від «комунізму».

Але і мерзенна діяльність буржуазних націоналістів і соціал-угодовців не могла припинити наростання революційного руху. Героїчна боротьба комуністичної партії за дальше піднесення революційного руху на основі створення єдиного робітничого і антифашистського Народного фронту увінчалась в 1937 р. рядом нових успіхів. Польща зайняла друге після США місце у світовому страйковому русі. У Львові в 1937 р. відбулось 78 страйків. В січні 1937 р. страйкувало 3500 комунальників.

Страйковою боротьбою були охоплені також хімічна і паперова фабрики, склозавод, будівельні, швейні і шкіряні підприємства, друкарні, лісопильні заводи і інші підприємства міста. Під час страйку робітники проявляли взаємну солідарність. Так, в травні 1937 р. на підтримку страйкуючим робітникам одного з лісопильних заводів оголосили страйк солідарності робітники інших лісопильних заводів міста.

Великого поширення набирають походи безробітних до бюро розподілу праці з вимогою роботи. Ці виступи, що почалися на початку 1937 року, займають всі передвоєнні роки. 30 березня 1937 р. перед бюро розподілу праці зібралось 1500 безробітних. Роздавалися вигуки: «Дайте нам хліба! Ми голодні!» Безробітні зайняли приміщення бюро і оголосили голодовку. Під час нового виступу 31 квітня 1937 р. між безробітними і поліцією відбулася сутичка.

Під знаком дальшого зміцнення рядів Народного фронту відбулося святкування 1 Травня 1937 року. По всій країні проходили могутні мітинги і демонстрації. У Львові у мітингу взяло участь 4 тисячі чоловік. З великим піднесенням присутні прийняли резолюцію з вимогами 8-годинного робочого дня, забезпечення всіх безробітних роботою, знищення «Берези Картузької», розпуску сейму і сенату та амністії політичним в'язням.

Робітничий клас активно підтримував страйкову боротьбу селянства, що розгорілася з великою силою в серпні 1937 року. На зборах представників робітників будівельної промисловості Львова прийнято резолюцію, в якій говорилось, що «робітники міста Львова солідаризуються з боротьбою робітників і селян на селі та кожної хвилини готові її підтримати». Для допомоги страйкуючим селянам робітники провели збір коштів.

Головним змістом революційного руху того часу в усій Польщі стала активна боротьба трудящих проти об'єднаної

польської і української реакції, проти небезпеки війни, за демократичні свободи і національну незалежність. На масових зборах робітників Львова в липні 1938 р. робітники висловлювали своє обурення загарбницькою політикою гітлерівського уряду. В залі лунали вигуки «Геть Гітлера! Геть фашизм!» Прийнята на зборах резолюція закінчувалася словами: «Хай живе соціалізм!».

Але саме в цей важкий і відповідальний час КПП як організоване ціле зійшла з політичної сцени. В липні 1938 р. Виконавчий Комітет Комуністичного Інтернаціоналу прийняв рішення про розпуск КПП в зв'язку з висунутим тоді обвинуваченням в широкому проникненні ворожої агентури в ряди її керівного партійного активу. Як видно з заяви п'яти комуністичних партій, опублікованої в лютому 1956 р., це обвинувачення базувалося на матеріалах, сфальсифікованих викритими пізніше провокаторами. Розпуск організованої марксистської партії був важкою втратою для революційного руху в Західній Україні і всій Польщі. Цей розпуск наніс великий удар по антифашистському фронту, що складався в країні.

Але незважаючи на розпуск КПП, комуністи і комсомольці зберегли непохитну ідейну відданість справі комунізму. Поодинокі і групами вони продовжували боротьбу проти фашизму, готуючи відновлення бойової марксистської партії. Львівське воєводське управління у своїй інформації від 24 січня 1939 р. змушено було визнати, що комуністи Львова і інших міст ведуть роботу по відновленню партійних організацій, мають вплив у масових робітничих організаціях і керують страйковою боротьбою робітників.

В 1938 р. у Львові відбулося 44 страйки. Найзначнішими з них були страйк друкарських, столярських робітників та страйк будівельників. У 1939 р. страйкували робітники шовкопрядильної фабрики, пивзаводу та інших підприємств. Значна частина страйків мала окупаційний характер, що свідчило про гостроту страйкової боротьби.

Знаючи, що Польщі загрожує смертельна небезпека з боку гітлерівської Німеччини, трудящі маси і всі демократичні сили країни вимагали негайно покінчити з прогітлерівською зовнішньою політикою. Вони висловлювалися за підтримку Чехословаччини, загарбаної німецькими фашистами. 5 березня 1939 р. у Львові відбулася антифашистська демонстрація. Демонстранти проголошували лозунги: «Хай живуть червоні!», «Геть фашизм!», «Хай живе КПЗУ!», «Хочемо хліба!» В будинку Львівського політехнічного інституту відбувся півторатисячний мітинг студентів. Промовці різко критикували зовнішню політику уряду і вимагали відставки міністра зовнішніх справ Бека, відомого своєю орієнтацією на гітлерівську Німеччину. Після мітингу студенти направилися до німецького консульства, але після впертої боротьби з поліцією були розігнані.

Профспілки розгорнули роботу по збору коштів на оборону країни. Робітники активно підтримали цю кампанію, однак лише після твердого заповнення керівництва профспілок, що зібрані кошти не будуть направлені на війну проти Радянського Союзу.

Боротьба проти фашизму не припинялась. Ніяким терором польській реакції не вдавалося придушити революційний рух. Польська фашистська держава доживала останні дні. Для трудящих Західної України наближався довгожданий день, день визволення з-під капіталістичного рабства і возз'єднання з Радянською Україною».

РАДЯНСЬКИЙ
ЛЬВІВ

Розділ VII

РАДЯНСЬКИЙ ЛЬВІВ У 1939—1944 рр.

У вересні 1939 р. віроломним нападом на Польщу фашистська Німеччина розпочала другу світову війну.

Хід польсько-німецької війни зі всією переконливістю показав усю внутрішню гнилість і повну політичну неспроможність панської Польщі. Вона не витримала навіть перших ударів німецької військової машини й розпалася на протязі неповних двох тижнів.

Бездарні і продажні керівники її кинули населення Польщі напризволяще, а трудящі Західної України опинилися під безпосередньою загрозою німецько-фашистської окупації.

В цей критичний момент трудящим Західної України подала братню допомогу могутня країна перемігшого соціалізму — Союз Радянських Соціалістичних Республік.

Голова Ради Народних Комісарів В. М. Молотов у своїй промові по радіо 17 вересня 1939 р., характеризуючи становище, яке створилося в Польщі в зв'язку з наступом німецьких військ і втечею польського уряду, заявив, що радянський уряд не може залишатися нейтральним. «Від радянського уряду, — говорив В. М. Молотов, — не можна також вимагати байдужого ставлення до долі єдинокровних українців і білорусів, які проживають у Польщі, перебуваючи на становищі безправних націй, і які тепер зовсім кинуті на волю випадку. Радянський уряд вважає своїм священним обов'язком подати руку допомоги своїм братам-українцям і братам-білорусам, які населяють Польщу».

В історичний день 17 вересня 1939 р. Червона Армія, виконуючи наказ радянського уряду, почала визвольний похід у Західну Україну і Західну Білорусію, щоб взяти під свій захист життя і майно населення та забезпечити оборону кордонів СРСР.

Мудре рішення радянського уряду зустріло одностайне схвалення усього радянського народу.

Окрилені історичною визвольною місією, полки Червоної Армії вирушили в Західну Україну.

Ламаючи опір противника, Червона Армія швидко просу-валася вперед. Уже під вечір 17 вересня були звільнені міста Ровно, Дубно, Збараж, Тернопіль. Наступного дня радянські війська увійшли у залізничний вузол Сарни і міста Луцьк, Станіслав, Галич, Бучач, і, оволодівши вузловою залізничною станцією Красне, передові частини Червоної Армії наблизилися до Львова. О 5-й годині ранку 20 вересня 1939 р., на четвертий день визвольного походу, частини Червоної Армії повністю звільнили місто Львів, до якого було 200 кілометрів від тогочасного польсько-радянського кордону.

На початку визвольного походу Військова Рада Українського фронту звернулася до населення Західної України з відозвою, в якій закликала трудящих скинути поміщиків, взяти владу в свої руки, вирішувати самим свою долю.

Заклик Військової Ради Українського фронту та промова по радіо В. М. Молотова про рішення радянського уряду подати руку допомоги єдинокровним братам-українцям і білорусам впали на давно підготовлений ґрунт. При першій звістці про наближення Червоної Армії трудящі піднялися на боротьбу, завдаючи польським військам ударів з тилу. Робітники старовинного українського міста Львова вітали вступ Червоної Армії масовою демонстрацією.

Коли бійці Червоної Армії появилися на вулицях Ровно, місцеві робітники вказували радянським командирам місця розміщення військових складів і пункти можливого опору ворога. В місті була організована робітнича гвардія, яка допомагала Червоній Армії; вона виявила 70 жандармів, офіцерів та інших ворогів народу.

Прослухавши по радіо В. М. Молотова, селяни с. Космач, Коломийського повіту, зібравшись на збори, принесли присягу про підтримку Червоної Армії. Озброївшись вилами, лопчатами, косами, вони три доби не пускали в село польських солдат і офіцерів, а Червону Армію зустріли квітами, братніми обіймами, хлібом та сіллю. Селяни с. Кобаки, Косівського повіту, збудували барикади на мості по шляху, що вів у Румунію, і роззброювали польських офіцерів.

Визволені доблесною Червоною Армією від соціального і національного гніту, трудящі Західної України стали повноправними господарями своєї землі. З перших же днів визволення вони почали будувати нове життя без поміщиків і капіталістів, на основі принципів Радянської Конституції.

Зберігаючи вірність принципам марксистсько-ленінської національної політики, Червона Армія не нав'язувала трудящим Західної України форм державної влади і суспільного ладу. Ці питання повинен був розв'язати сам народ, виявляючи свою волю шляхом всенародного плебісциту. Для правильного проведення такого плебісциту необхідно було створити умови, при яких свобода волевиявлення трудящих могла б бути га-

рантована від будь-яких впливів з боку ще до кінця не розгромлених експлуататорських класів. Треба було розбудити суспільно-політичну активність значних шарів трудящего населення, зокрема селянства, яке в силу свого пригніченого економічного становища та культурної відсталості в минулому не могло відразу активно включитися в суспільно-політичне життя країни. Треба було допомогти трудящим зламати стару, капіталістичну систему управління і знайти такі форми управління для перехідного часу, які б могли по-революційному вирішувати невідкладні біжучі питання й забезпечити умови для підготовки до всенародного плебісциту. Такими органами стали тимчасові управління в містах та селянські комітети в селах.

Тимчасові управління, як демократичні органи, були утворені у всіх містах і повітових центрах Західної України, в тому числі й у Львові. До їх складу ввійшли представники від місцевого населення і Червоної Армії, а також члени партії, що були направлені в Західну Україну для допомоги в організації нового життя.

Здійснюючи важливі державні та громадські функції, тимчасові управління не тільки встановили і підтримували революційний порядок, але й налагоджували економічне і культурне життя в інтересах трудящих. Спираючись у своїй діяльності на широкі маси населення, вони створювали навколо себе міцний актив із числа місцевого населення — найбільші авторитетних і діяльних представників народу.

Основна увага Львівського тимчасового управління була скерована на нормалізацію життя міста. Населення Львова одержало допомогу продовольчими і промисловими товарами. У місті почали виходити радянські газети, в тому числі і газета українською мовою — «Вільна Україна», у продаж надійшли радянські журнали, дала струм електростанція. Залізничники приводили до ладу залізничний транспорт. Уже 25 вересня відновили функціонування перші трамвайні маршрути, які зв'язали центр міста з вокзалом. Почали працювати поштамт і телефонна станція.

Налагодження нормального життя у місті проходило в умовах загострення класової боротьби. Буржуазно-націоналістичні елементи, нічим не гребуючи, намагалися перешкодити відновленню порядку в місті, розповсюджували провокаційні чутки, розпалювали національну ворожнечу, пролазили в установи, підприємства і організації, щоб зсередини розвалювати їх роботу, а іноді вдавалися навіть до терористичних актів.

У містах і селах діяли ще націоналістичні організації, а в лісах і по дорогах чинили бандитські напади загони, організовані із синків фабрикантів, поміщиків, куркулів, офіцерів і жандармів, які тероризували населення. Необхідно було організувати охорону населення, фабрик, заводів, електростанцій, хлібних складів та іншого народного майна від пограбування

та знищення. Встановленню твердого порядку і нормального життя перешкоджали також спекулятивні елементи, які намагалися використати тимчасові утруднення в постачанні Львова.

Органи народної влади повели рішучу боротьбу проти злочинних дій ворожих елементів.

28 вересня 1939 р. тимчасове управління Львова прийняло постанову за № 1, в якій вказувалось, що «з метою встановлення і закріплення революційного порядку в місті й на селах та налагодження нормального й безперервного життя всіх галузей — господарської, політичної і культурної, тимчасове управління ухвалило: існуючу міліцію реорганізувати в робітничу гвардію, а на селах утворити озброєні селянські дружини». Гвардія була підпорядкована тимчасовому управлінню, а селянські дружини — селянським комітетам. Члени робітничої гвардії носили червоні нарукавники з емблемою «Серп і молот» і написом «Р. Г.», а селянські дружини — такі ж нарукавники з написом «С. Д.».

Подібні постанови були прийняті усіма тимчасовими управліннями міст Західної України.

Озброєні загони робітничої гвардії і селянських дружин відіграли велику роль у збереженні революційного порядку та в остаточній ліквідації експлуататорської машини колишньої панської Польщі на західноукраїнських землях. Вони охороняли державні установи, викривали і виловлювали замаскованих ворогів народу, допомагали Червоній Армії.

Ось кілька прикладів діяльності Львівської робітничої гвардії.

30 вересня 1939 р. члени робітничої гвардії товариші Гавришко і Воловицький у дворі Львівського політехнічного інституту під хрестом з написом, що там поховано 5 чоловік, виявили 9 кулеметів, 60 гвинтівок, бомби та амуніцію.

Члени гвардії 3-ої дільниці Львова викрили загін українських буржуазних націоналістів, відібрали в них велику кількість зброї, яку бандити переховували в церкві.

Крім того, робітнича гвардія вела боротьбу з спекулянтами і саботажниками, які зривали нормальну торгівлю.

Робота по відбудові народного господарства західноукраїнських земель була нелегкою справою. Вона вимагала великого напруження сил і ентузіазму.

Для посилення діяльності тимчасових управлінь, в тому числі і тимчасового управління Львова, при них були створені відділи — промисловий, продовольчий, торговельний, народної освіти і комунальний. Ці відділи оперативно і конкретно вирішували питання щодо роботи промисловості, шкіл, торговельних і комунальних закладів міста.

Підприємства Львова відновили випуск своєї продукції. Були створені робітничі комітети, які встановили на всіх підприємствах робітничий контроль та взяли в свої руки управ-

ліній фабриками і заводами, залишеними їх колишніми власниками.

Серед підприємств харчової промисловості у Львові одне з перших місць за своїми розмірами займала кондитерська фабрика «Бранка». В перший день польсько-німецької війни вона була закрита, а потім покинута напризволяще. Після визволення робітники фабрики обрали комітет робітничого контролю, очолюваний Людмилою Вісман, і фабрика уже 25 вересня розпочала роботу. До всіх цехів фабрики були прикріплені члени робітничого контролю, а сам комітет став центром життя всієї фабрики. Була проведена реєстрація усіх звільнених за останні п'ять років робітників, яких поступово повертали на роботу. Комітет не обмежився тільки функціями контролю, але займався питаннями поліпшення побуту і піднесення культури робітників. З ініціативи комітету на фабриці було організовано дитячі ясла, гуртки по вивченню української та російської мов і т. д.

Робітники заводів і фабрик, усвідомивши факт, що після визволення від експлуататорів вони працюють на себе, проявляли цінну ініціативу в налагодженні роботи своїх підприємств, в забезпеченні їх сировиною, в організації постачання і т. п. Нове ставлення робітників до виробництва допомогло тимчасовим управлінням швидко відновити роботу промисловості.

Тимчасові управління приділяли також велику увагу ліквідації безробіття.

У Львові було зареєстровано 37 тис. безробітних, в тому числі 28 тис. робітників фізичної і 9 тис. працівників розумової праці. Якщо додати до цього ще 13 тис. безробітних — біженців з Польщі, то у самому тільки Львові була 50-тисячна армія безробітних.

Львівське тимчасове управління організувало біржу праці, де бралися на облік безробітні і куди надходили всі заявки на робочу силу.

Багато безробітних було направлено на місцеві підприємства, які швидко відбудовувалися силами робітників при великій допомозі усього радянського народу.

На усіх промислових підприємствах Західної України відразу після визволення було встановлено 8-годинний робочий день, замість 10 і 12-годинного, який фактично існував у панській Польщі. Це дало можливість працювати в дві і три зміни, а значить, збільшувало попит на додаткову робочу силу. За рахунок цього також зменшувалася кількість безробітних.

Крім того, стали нормально функціонувати державні установи, культурні заклади, відкрилися магазини, що вимагало залучення до праці нових людей.

Конкретних прикладів швидкої ліквідації безробіття можна навести багато. Так, робітничий комітет паровозного депо Львівської залізниці з 20 вересня по 5 жовтня 1939 р. поновив

на роботі 500 робітників, які були звільнені з роботи панським урядом і довгі роки залишалися безробітними.

В умовах панської Польщі будівельні робітники працювали тільки з весни до осені по 12—14 годин в день, а на зиму вони залишалися без праці. Тимчасове управління Львова забезпечило працею біля одної тисячі робітників, які бригадами по 50—60 чоловік почали працювати на відбудовних роботах міста. З 25 вересня почали працювати 1000 робітників та службовців зв'язку Львова, які до того часу були безробітними.

Таким же чином велася ліквідація безробіття і в інших містах і містечках Західної України.

Але кардинально проблема ліквідації безробіття була розв'язана завдяки заходам уряду Радянської України. Безробітним було запропоновано одержати роботу на підприємствах республіки.

Заходи по ліквідації безробіття, що були вжиті тимчасовими управліннями, в тому числі і львівським, при величезній допомозі з боку радянського уряду дали можливість повністю ліквідувати безробіття в небачено короткий час.

Одночасно з ліквідацією безробіття перед тимчасовим управлінням міст стояло невідкладне завдання — забезпечити міське населення продуктами харчування і промисловими товарами. Для цього треба було налагодити грошовий обіг і організувати торгівлю.

Величезну допомогу в здійсненні цих завдань подав тимчасовим управлінням радянський уряд. Державний банк СРСР оголосив гарантію на курс польського злотого і поступову заміну його радянським карбованцем. Фабрики і заводи, в налагодженні роботи яких взяли активну участь комітети робітничого контролю, почав випускати продукцію на ринок. Тимчасові управління сприяли відкриттю крамниць і налагодженню їх нормальної роботи. Особлива увага приділялася роботі пекарень, організації безперебійної торгівлі хлібом та іншими продуктами першої необхідності. Селяни, впевнившись у тому, що командування Червоної Армії, тимчасові управління і селянські комітети встановили твердий революційний порядок, стали завозити в міста сільськогосподарські продукти і купувати промислові товари.

В Західній Україні завжди відчувалася нестача предметів першої необхідності — солі, сірників, гасу тощо. Особливо погано було забезпечене ними село. В зв'язку з цим постановою уряду СРСР для Західної України було виділено і протягом трьох днів відправлено 10800 т солі, 17 вагонів сірників, 150 т чаю, 36 вагонів махорки.

В результаті вжитих заходів в усіх містах і селах Західної України, зокрема у Львові, розгорталася нормальна торгівля, налагоджувався обмін товарами між містом і селом.

Не менш відповідальне завдання стояло перед тимчасовими управліннями в галузі організації народної освіти. Треба було розпочати навчання в школах, запровадити в них українську та російську мови, забезпечити школи програмами, підручниками і т. д. Це було нелегке завдання, особливо коли врахувати мізерну кількість шкіл з українською мовою навчання, а також те, що з розвалом польської держави більшість шкіл було закрито.

Тимчасові управління вжили рішучих заходів у справі налагодження роботи шкіл, і 25 вересня майже всі школи в містах Західної України відновили свою роботу.

Велику допомогу школам Західної України в ті дні подала радянська школа, трудящі Радянської України. Почалося масове збирання книжок для західноукраїнських шкіл, що допомогло уже в перші дні після визволення забезпечити учнів у містах і селах Західної України необхідними підручниками та посібниками. З різних областей Радянського Союзу сюди приїхало багато учителів, які хотіли допомогти місцевому населенню в організації навчання дітей.

Тимчасове управління Львова приділило значну увагу і організації навчання у вищих учбових закладах. 28 вересня 1939 р. відбувся мітинг викладачів і студентів Львівського університету, на якому було понад 1000 чоловік. Мітинг схвалив перебудову роботи університету за радянською програмою, і вже 5 жовтня в ньому розпочалося навчання, хоч і не припинився запис нових студентів. З усіх районів Західної України до Львова почала з'їздитися молодь — діти робітників, селян і трудової інтелігенції, перед якими за панської Польщі були закриті двері вищих учбових закладів. Свобідно лунала в приміщенні університету заборонена до того часу українська мова, а сини і дочки трудящих, без різниці національності, почували себе вільно і безпечно від нападів усякої масті націоналістичних корпорантів.

Величезну роботу провело Львівське тимчасове управління по налагодженню культурного життя в місті, підняттю культурного рівня та політичної свідомості широких трудящих мас. Для клубів, червоних кутків, бібліотек були відведені найкращі будинки.

За вказівкою Центрального Комітету Комуністичної партії і уряду Радянської України в Західну Україну було відправлено велику кількість різної літератури, тисячі плакатів, лозунгів, надіслано найкращі радянські кінофільми («Ленін у 1918 році», «Волочаївські дні», «Чапаєв», «Щорс» та інші).

Політпрацівники, командири і бійці Червоної Армії допомагали тимчасовим управлінням проводити культурно-масову, політичну і освітню роботу серед місцевого населення.

Передова інтелігенція Західної України прийняла активну участь в організації наукової і культурно-освітньої роботи на

визволеній з-під панського гніту землі. Вчителі, лікарі, художники, композитори, артисти виявили щире бажання працювати на благо народу, включитися в побудову нового життя. «Ми будемо йти в ногу з великою багатонаціональною сім'єю Радянського Союзу до кращого майбутнього...», — заявляли художники Львова в своєму листі до працівників мистецтва Радянської України. Лікарі Львова через газету «Вільна Україна» закликали усіх своїх товаришів «самовіддано виконувати свої обов'язки, берегти життя кожного трудящого, взяти найактивнішу участь в охороні здоров'я населення на території Західної України».

30 вересня 1939 р. в найбільшому кінотеатрі Львова «Атлантик» відбувся загальноміський мітинг інтелігенції. В прийнятій на цьому мітингу резолюції говорилось: «Ми горді, що приєднуємось до великої армії радянської інтелігенції і зобов'язуємось віддати всі свої сили та знання на користь визволених трудящих мас Західної України та всього великого Радянського Союзу».

Великі перетворення здійснювалися з перших днів визволення також і в селах Західної України. Цю роботу очолювали тимчасові органи народної влади на місцях — селянські комітети.

Отже, тимчасові управління і селянські комітети добилися значних успіхів у справі організації життя на нових засадах. Основною причиною цих досягнень було те, що трудящі Західної України, визволені від капіталістичного гніту, почували себе господарями на власній землі, тому проявляли максимум енергії у відбудові і налагодженні народного господарства. Дружба народів — одна з рушійних сил розвитку радянського суспільства — цементувала спільні прагнення трудящих різних національностей, надихала їх на героїчні трудові подвиги.

Представники радянського народу, послані на допомогу визволеним братам, провели чималу організаційну роботу в налагодженні діяльності міських тимчасових управлінь.

Таким чином, тимчасові управління успішно справилися з завданням підготовки умов для свobodного вирішення народом питання про форму державної влади в Західній Україні.

4 жовтня 1939 р. Львівське тимчасове управління звернулося з відозвою до Станіславського, Тернопільського і Луцького тимчасових управлінь з пропозицією утворити Комітет для організації виборів до Народних Зборів Західної України, які б вирішили питання, найістотніші для влаштування дальшого життя західноукраїнського населення.

Народні збори було вирішено провести у Львові.

По всій території Західної України розгорнулася підготовча робота до виборів депутатів у Народні Збори.

У зверненні комітету по організації виборів до Народних Зборів чітко були визначені основні питання, які мав вирішити

народ Західної України через своїх посланців. Це були питання: про характер майбутньої влади на Західній Україні; про входження Західної України до складу Української РСР, отже — і до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік; про землю; про націоналізацію банків і крупної промисловості.

Кампанія по виборах депутатів у Народні Збори розпочалася опублікуванням «Положення про вибори Українських Народних Зборів Західної України», яке було затверджене 6 жовтня 1939 р. Військовою Радою Українського фронту і оголошене в газеті «Вільна Україна» 7 жовтня 1939 року.

Положення надавало виборцям широкі виборчі права. Вперше в Західній Україні вибори проводились на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні; в них брали участь усі громадяни, що досягли 18 років, незалежно від расової і національної приналежності, віросповідання, соціального походження, майнового стану та минулої діяльності.

Право на висування кандидатів надавалося селянським комітетам, тимчасовим управлінням, зборам робітників на підприємствах, зборам робітничої гвардії, зборам інтелігенції.

У підготовку до виборів включилися члени Комуністичної партії Західної України, що вийшли з підпілля, передова частина місцевих робітників, селян і інтелігенції, а також політпрацівники Червоної Армії. Вони розказували про життя Радянського Союзу, роз'яснювали політику Комуністичної партії, Радянського уряду.

15 жовтня почалося висування кандидатів в депутати Народних Зборів. На передвиборних зборах, що проходили при масовій активній участі трудящих, кандидатами в Народні Збори висувалися найкращі сини і дочки трудового народу Західної України. Виборці давали їм накази — голосувати за встановлення радянської влади, за возз'єднання з Радянською Україною і тим самим — з СРСР, щоб в єдиній сім'ї народів Радянського Союзу, під керівництвом Комуністичної партії, будувати нове, щасливе життя.

На зборах робітників львівських залізничних майстерень, які відбулися 15 жовтня за участю 2000 чоловік, кандидатом в депутати було обрано голову робітничому комітету — В. Г. Садового.

Передвиборні збори представників профспілок, робітничих комітетів, установ і учбових закладів Львова відбулися 17 жовтня в оперному театрі. Усі виступаючі — робітники, представники інтелігенції — в один голос заявили про бажання трудящих возз'єднатися з Радянською Україною, стати громадянами країни соціалізму.

Трудове селянство Західної України висувало своїми кандидатами в депутати батраків, бідняків, селян і робітників, які

вірно служили своєму народові і були передовими борцями за його кращу долю.

Вибори, що були призначені на неділю 22 жовтня 1939 р., проводилися по виборчих округах, утворених за нормою: одна виборча округа на 5 тисяч виборців.

День виборів до Народних Зборів Західної України став днем всенародного торжества. Вибори проходили при великій політичній активності населення. Міста і села були прикрашені прапорами, транспарантами, портретами керівників Комуністичної партії і радянського уряду.

Добре пам'ятаючи вибори за часів австро-угорської монархії та панської Польщі, колишній наймит Володимир Сенишин, опускаючи бюлетень у виборчій дільниці с. Підліски, Львівського повіту, сказав: «...мені уже півсотні років, але в моєму житті ще не було такого щасливого дня, як сьогодні. Я «брав» участь у виборах до польського сейму, але то не вибори були, а якась комедія. Мені навіть не дали подивитись на бюлетень, скоріше його кинули до урни, а що там було написано, я так і досі не знаю. Були навіть такі випадки, що поліція сама кидала бюлетені до урни».

Одноставність виявленої народом волі найкраще ілюструють наслідки голосування. За даними виборчих округ, з загального числа 4776275 виборців Західної України взяло участь у голосуванні 4433997 чоловік, що складало 92,83% загальної кількості виборців. У всіх виборчих округах Західної України по виборах в Українські Народні Збори голосувало за кандидатів, що були висунуті селянськими комітетами, тимчасовими міськими управліннями, зборами робітників, зборами робітничої гвардії, зборами інтелігенції — 4032154 чоловіка, тобто 90,93%. Із 1495 кандидатів було обрано депутатами 1184 чоловіка.

У Львові було зареєстровано 268382 виборці. Участь у голосуванні взяло 256802 чоловіки, що становить 95,68% усіх виборців. За кандидатів у Народні Збори проголосувало 240068 виборців, що становить 93,48%. Депутатами Народних Зборів були обрані колишні підпільники-комуністи і рядові робітники В. Садовий, Й. Завадка, Д. Тарнавський, вчителька І. Волощак, артист І. Рубчак, письменник С. Тудор та інші вірні сини і дочки народу.

26 жовтня 1939 р. о 1-й годині дня у Львові, в приміщенні театру опери та балету, в святковій обстановці зібралися депутати Українських Народних Зборів Західної України.

Вони одноставно затвердили такий порядок денний Народних Зборів:

1. Про державну владу в Західній Україні.
2. Про входження Західної України до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки.
3. Про конфіскацію поміщицьких земель.

4. Про націоналізацію банків і великої промисловості.

Після затвердження порядку денного з привітаннями до Народних Зборів виступили представники від робітників, селян та інтелігенції Західної України, які ще раз нагадали депутатам про накази від виборців.

Першим обговорювалося питання про державну владу в Західній Україні. Численні депутати Народних Зборів, які виступали на засіданні, підкреслювали, що мають наказ від своїх виборців голосувати за встановлення радянської влади в Західній Україні.

Повноважні представники трудящих Західної України виконали волю своїх виборців, заявивши Народним Зборам, що вони голосуватимуть за встановлення радянського ладу, який є найдемократичнішим державним ладом.

Народні Збори прийняли декларацію про встановлення радянської влади в Західній Україні. У декларації говорилось: «Виражаючи однакостайну волю визволеного народу Західної України, наслідуючи приклад народів Радянського Союзу, Українські Народні Збори проголошують встановлення радянської влади на всій території Західної України. Віднині вся влада в Західній Україні належить трудящим міста і села в особі Рад депутатів трудящих».

На цьому ж ранковому засіданні Народних Зборів була заслухана доповідь по другому пункту порядку денного — про входження Західної України до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки.

В обговоренні цього питання взяли участь депутати — представники робітників, селян і трудової інтелігенції. Вони однакостайно заявили про незламну волю трудящих Західної України возз'єднатися в єдиній сім'ї братніх народів Союзу РСР. Після цього з великим піднесенням, одноголосно була прийнята декларація Українських Народних Зборів про включення Західної України до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки, щоб з'єднати український народ в єдиній державі.

На вечірньому засіданні 27 і на ранковому 28 жовтня Народні Збори обговорили питання про конфіскацію поміщицьких і монастирських земель та земель великих державних урядовців. Виступаючи при обговоренні цього питання, депутат І. Ф. Богонос говорив: «...всю землю, яку наші діди і прадіди обробляли, гнули спину на панщині, проливали свій піт день і ніч на ній, працюючи на польських поміщиків, — передати в користування селян».

Усі виступаючі заявляли про однакостайну вимогу трудящого селянства Західної України розв'язати земельне питання за історичним прикладом радянського народу.

28 жовтня 1939 р. Українські Народні Збори прийняли історичну декларацію, в якій говорилось: «У цілковитій відповідності до однакостайної волі і прагнень трудящих Західної Укра-

їни, захищаючи їхні кровні та життєві інтереси, слідуючи за прикладом народів Радянського Союзу, Українські Народні Збори проголошують на території Західної України конфіскацію земель поміщицьких, монастирських та великих державних урядовців зі всім їхнім живим та мертвим інвентарем та їх садибними будівлями».

На ранковому засіданні Народних Зборів 28 жовтня було вирішено також питання про націоналізацію банків та великої промисловості. З доповіддю по цьому питанню виступив робітник львівських залізничних майстерень депутат В. Г. Садовий. Декларація Українських Народних Зборів, прийнята з цього питання, проголосувала: «З метою нещадного подавлення експлуататорів і знищення всякої експлуатації людини людиною, виявляючи однастайну волю всього народу Західної України, ідучи за прикладом Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Українські Народні Збори проголошують націоналізацію банків і великої промисловості на Західній Україні».

За пропозицією депутата від Тернопільської області, на цьому ж засіданні Збори обрали повноважну комісію в складі 66 чоловік, яка повинна була доповісти Урядам Союзу РСР і Української РСР про рішення Народних Зборів.

Однастайність рішень Українських Народних Зборів в дусі наказів виборців — трудящих Західної України — пояснюється тим, що за своїм складом це були справжні народні збори. Серед депутатів Народних Зборів було 415 робітників, 766 селян і 257 представників трудової інтелігенції. Трудящі обрали депутатами 239 жінок, які в умовах панської Польщі були позбавлені усіх прав.

Серед депутатів Народних Зборів було багато мужніх борців, безстрашних революціонерів, які не раз зазнавали переслідувань з боку уряду панської Польщі за активну боротьбу проти буржуазно-поміщицького гніту, за возз'єднання західних земель з УРСР.

Отже, усі дані показують, що Народні Збори були справжнім представництвом трудящих Західної України, яке було уповноважене вирішувати долю народів Західної України.

У всіх містах Західної України 29 жовтня 1939 р. відбулися багатолюдні мітинги та демонстрації, на яких все населення висловлювало свою радість з приводу постанов, прийнятих Народними Зборами. Урочисте свято відбулося, зокрема, у Львові. Будинки були прикрашені червоними прапорами, лозунгами і квітами. Тисячі святково одягнутих жителів заповнили центральні вулиці міста. По вулиці Першого травня повз трибуну, на якій стояли депутати Народних Зборів, керівники партії і уряду Радянської України, пройшли полки Червоної Армії і колони трудящих міста. Народ славив Комуністичну партію і радянський уряд за визволення від вікового соціального і національного гніту, за велике щастя жити в Країні Рад і спільно

з усіма народами Радянського Союзу боротись за побудову комунізму.

Декларація Народних Зборів про возз'єднання з Радянською Україною була поставлена на обговорення позачергової V сесії Верховної Ради СРСР згідно з заявою Повноважної комісії Народних Зборів.

1 листопада 1939 р. позачергова V сесія Верховної Ради СРСР вирішила задовольнити просьбу західноукраїнських трудящих і запропонувала Верховній Раді УРСР прийняти Західну Україну до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки.

15 листопада 1939 р. позачергова III сесія Верховної Ради УРСР прийняла закон про включення Західної України до складу УРСР і тим самим ствердила возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі.

В житті народів Західної України почалася нова ера.

Розгорнулася боротьба за перетворення в життя декларації Народних Зборів в галузі економічних перетворень. На території Західної України було націоналізовано понад 2200 великих і середніх промислових підприємств. Націоналізації підлягали акціонерні нафтові компанії, в яких біля 89,9% капіталів належало іноземним акціонерам, а також великі підприємства легкої і харчової промисловості.

Націоналізація банків, транспорту, великої промисловості підірвала економічні основи буржуазії і підготувала умови для перебудови народного господарства на новій, соціалістичній основі.

З встановленням соціалістичної власності в промисловості почалася відбудова і реконструкція підприємств та реорганізація управління ними. Одночасно розгорнулася робота по розширенню діючих і будівництву нових підприємств.

В зв'язку з цим Президія Верховної Ради СРСР своїм Указом від 4 грудня 1939 р. здійснила на території Західної України обласний поділ, а в січні 1940 р. області були поділені на райони. Львів став центром Львівської області. 14 грудня 1939 р. Львівський облвиконком затвердив склад Львівського міського виконавчого комітету, а також виконком чотирьох міських районів. З цього часу функції тимчасового управління перейшли до міського та районних виконавчих комітетів.

В цей же час обком КП(б)У затвердив склад бюро міського та районних комітетів КП(б)У.

Вся діяльність партійних і радянських органів влади була націлена на корінну перебудову господарського і культурного життя міста, на створення економічних основ соціалізму.

Місто Львів, яке до визволення мало переважно кустарну та дрібну промисловість, тепер одержало можливість форсованими темпами розвивати свої продуктивні сили. В цей час вже завершувався процес націоналізації промисловості. На кінець

квітня 1940 р. було націоналізовано 277 промислових підприємств, багато великих торговельних підприємств, а також близько 5 тис. великих житлових будинків, які належали капіталістам.

Кількість робітників на підприємствах міста протягом 1940 р. збільшилася на 273%. Це забезпечило значне розширення випуску продукції. Так, на початку 1941 р. випуск продукції на підприємствах міста в 2 рази перевершив рівень 1939 року.

Розвиток промисловості відбувався шляхом побудови нових фабрик і заводів, значного розширення раніше існуючих підприємств, а також об'єднання кустарів у промислові кооперативні артілі. Особлива увага приділялася розвитку металообробної промисловості, яка в 1939 р. становила лише 1,9% всієї промисловості Львова. В цей час реконструйовано трикотажну, швейну і взуттєву фабрики і організовано понад 120 промислових артілей, в яких об'єднувалося понад 8670 колишніх кустарів. Стала розвиватися державна і кооперативна торгівля. На початку 1941 р. в місті було вже 2297 торговельних закладів.

Велика увага приділялася піднесенню добробуту трудящих міста.

За часів панської Польщі поміщики, купці, банкіри і інші багатії займали особняки і розкішні квартири, а львівський пролетаріат тулився в підвалах, сирих приміщеннях, де не було дворів, а в багатьох випадках водопроводу, каналізації, світла і газу. Цій несправедливості було покладено край. Тисячі трудящих переселилися в світлі, благоустроєні квартири. Змінилася і система квартирної плати. Раніш квартплата забирала у робітників від 40 до 60% всіх заробітків. Тепер було введено диференційовану квартплату в залежності від заробітку трудящих: вона не перевищувала 5—6% заробітної плати.

В центрі уваги народної влади стояла охорона здоров'я трудящих.

Першими кроками діяльності органів радянської влади було також створення поліклінік, амбулаторій, медпунктів, відновлення роботи раніш існуючих лікарень і клінік. Вводилося також соціальне страхування за рахунок держави.

Великого розмаху набуло культурне будівництво у місті.

Населення Львова одержало десятки нових початкових, неповних середніх і середніх шкіл з українською мовою навчання. Живалися заходи по ліквідації неписьменності.

Школи були відділені від церкви, вони почали будувати свою роботу за планами і програмами шкіл УРСР. Вводилися також нові предмети навчання, а учні одержували нові підручники. Приватне навчання ліквідувалось, і держава взяла витрати на народну освіту на свій рахунок.

В 1940—1941 рр. у місті функціонувала 91 загальноосвітня школа. Крім того, працювали 3 семирічні і 2 десятирічні залізничні школи. Створено було також 4 вечірні школи робітничої молоді і дорослих та 4 спеціальні школи.

У школах Львова навчалось понад 44 тис. учнів. Розширення мережі шкіл і збільшення кількості учнів вимагали перепідготовки вчительських кадрів. В зв'язку з цим у Львові організовано курси по підготовці і перепідготовці учителів. Педагогічні вчительські інститути та 2 педагогічні училища готували кадри для нових шкіл.

Одночасно проводилася робота по організації ряду закладів для позашкільного і дошкільного виховання дітей. Для цього було створено палац піонерів, дитячу технічну станцію, дитячу бібліотеку, 50 дитячих садків та 6 дитячих будинків. Серйозна увага приділялася розвитку вищої та середньої спеціальної освіти. Розпочалося навчання у 6 вузах і 23 технікумах.

Для місцевої інтелігенції, зокрема науковців, була створена можливість займатися любимою справою, поставити науку на службу народові. Академія Наук УРСР організувала у Львові філіали ряду своїх інститутів: інституту української літератури, мовознавства, фольклору, історії України, археології, економіки. Кількість наукових працівників цих установ досягла 124 чоловік; серед них були такі видатні вчені, як академіки М. Возняк, Ф. Колесса, В. Щурат та інші.

За видатні заслуги в розвитку науки місцевим вченим В. І. Морачевському, С. З. Гжицькому, І. П. Крип'якевичу, М. І. Рудницькому, І. С. Свенціцькому та іншим було присвоєно науковій ступені докторів наук і звання професорів.

За радянської влади велика увага стала приділятися розвитку народного мистецтва. За короткий час у Львові було створено ряд мистецьких закладів. Почали працювати державна консерваторія, будинок народної творчості, обласна філармонія, картинна галерея, 5 музеїв, 5 театрів.

Широкого розвитку набрала мережа бібліотек, читалень, клубів, кінотеатрів і т. п. І все це робилося для трудящих. Трудящі стали справжніми господарями своєї долі, активними будівниками нового життя. Вони очолили підприємства, установи, культурні, навчальні і торговельні організації, ввійшли до складу керівних партійних, радянських і профспілкових органів. Новий напрям життя викликав величезну активність мас, розбудив їх енергію і ініціативу. Яскравим свідченням піднесення політичної активності мас стали вибори до місцевих Рад депутатів трудящих, які відбулися 15 грудня 1940 року. У виборах до Львівської Міської Ради депутатів трудящих взяло участь 97,64% виборців. За кандидатів, висунутих народним блоком комуністів і безпартійних, проголосувало 98,60% виборців. Про характер змін, які відбулися в житті Львова за радянської влади, красномовно говорив новообра-

ний склад депутатів міської ради. Серед обраних в міську раду було 270 робітників і 212 представників інтелігенції, з них 274 українці, 144 поляки, 73 росіяни і інші національності.

Львов'яни, як і усі трудящі радянської країни, не шкодували сил для завоювання успіхів в будівництві нового життя. Але їх мирна праця, плани і дерзання порушила війна.

* * *

22 червня 1941 р. німецькі фашисти віроломно напали на нашу Батьківщину. Львів був одним з перших міст, на які впали бомби фашистської авіації. Вже в перші дні війни місто зазнало великих втрат і руйнувань. Від вибуху фашистської бомби загинули українські письменники О. Гаврилук і С. Тудор. В перші дні липня 1941 р. в місто вдерлися фашистські орди. Разом з фашистами сюди прийшли і їх вірні прислужники — українські буржуазні націоналісти. Почалося винищування мирного населення. Зроблена українськими націоналістами імпровізація — «проголошення» «самостійної» України — мала замаскувати чорну роботу цих німецьких найманців.

Німці ввели в місті окупаційний режим. Під загрозою розстрілу мешканці міста зобов'язані були повертатися на свої місця праці. Розстрілом їм загрожували за переховування військовополонених. Українські буржуазні націоналісти допомагали окупантам здійснювати терор проти непокірних. Запопадливі лакеї виконували найбільш ганебні і злочинні доручення окупантів. Все це вони робили «на славу самостійної України». Але окупанти не надовго дозволили їм бавитися в самостійність. Досягши успіхів на фронті, окупанти вирішили поставити на своє місце зграю «самостійників». Уряд їх був розпущений. На окупованій території вводився «новий порядок». Дрогобицька, Львівська, Станіславська і Тернопільська області були проголошені дистриктом, і він включався до складу генерального губернаторства Польщі. Львів став адміністративним центром дистрикту і резиденцією губернатора.

Всі радянські підприємства оголошувалися німецькою власністю. Німецькі колонізатори, які прибули у Львів, поводитися як пани-завойовники. Вони виселяли місцеве населення з кращих будинків і займали їх. Для окупантів створювались окремі магазини, ресторани, кафе, кіно, театри, виділялись навіть окремі трамваї і вагони в поїздах. Місто було страшенно пограбовано, вивезені продовольчі товари. Розпочався голод. Місцевому населенню готувалась доля рабів. Його почали відправляти в Німеччину на каторжні роботи. В цій ганебній справі окупантам допомагала так звана «українська поліція», що була набрана з кримінальних елементів і українських націоналістів.

Одночасно з економічним розоренням міста окупанти почали масово винищувати його населення. Встановлено, що за час окупації міста німецько-фашистські загарбники в Янівському таборі знищили понад 200 тисяч мирних жителів, в таборі «Цитадель» — понад 140 тисяч військовополонених.

Незважаючи на заклики націоналістичної преси, населення не виявило бажання добровільно запрягатись в ярмо. Тоді загони німецької жандармерії почали масові облави. До Німеччини відправлялись всі, хто попав під руку жандармів.

Але й ці заходи не давали результатів. Населення ухилялось від мобілізації і чинило окупантам рішучий опір.

Незважаючи на жорстокий терор, трудящі Львова піднімалися на боротьбу з фашистськими поневолювачами.

Восени 1942 р. у Львові утворилась підпільна група «Народна Гвардія» імені Івана Франка, членами якої були комуністи і комсомольці В. Грушин, М. Березін, С. Полуб'як, Д. Тарнавський, І. Скрипка та інші. Вони приймали присягу мужньо і всіма силами боротися за волю народу, за визволення з-під гітлерівського ярма. Підпільна організація мала свій статут, друкувала і розповсюджувала газети і листівки, в яких закликала до боротьби проти ворога, інформувала про дії на фронті.

Група «Народна гвардія» не обмежувалась агітаційно-пропагандистською роботою. Вона здійснила також ряд бойових операцій. Учасники групи підпалили фабрику «Ойкос», пустили під укіс поїзд, спалили ешелон з боєприпасами, знищили чимало офіцерів і поліцаїв. Ніякі репресії з боку окупантів не зупиняли народних месників. Не зупиняли боротьби «Народної гвардії» і численні арешти серед її членів. За мужність і героїзм в боротьбі з окупантами багато членів «Народної гвардії» ім. Івана Франка відзначені урядовими нагородами.

У Львові певний час діяв прославлений партизан-розвідник Герой Радянського Союзу Микола Кузнецов. В лютому 1944 р. він знищив тут відомих своїми звірствами фашистів віце-губернатора міста Бауера і його помічника Шнейдера, а також підполковника авіації Ганса Пітерса. Боротьба в окупованому німцями Львові не припинялась аж до його визволення.

Доблесна Радянська Армія визволила Львів від німецько-фашистських окупантів у липні 1944 року.

Розділ VIII

СОЦІАЛІСТИЧНЕ БУДІВНИЦТВО У ЛЬВОВІ В ПІСЛЯВОЄННІ РОКИ

1. Соціалістична індустріалізація Львова

27 липня 1944 р. прославлений радянський воїн-танкіст Олександр Марченко на вежі Львівської міської Ради укріпив червоний прапор. Львів назавжди став радянським.

Воєнні дії і трирічна окупація залишили на ньому сліди руйнування і спустошення.

Великої шкоди було завдано промисловості міста. Були зруйновані такі важливі підприємства, як беконно-консервна фабрика, маслозавод, склозавод, харчові та мукомельні заводи. Значних пошкоджень зазнала електростанція, водопровід і газовий завод. В місті не було світла, не діяв трамвай. Збитки, завдані житловому фонду, становили понад 180 млн. крб.

З особливою люттю окупанти руйнували пам'ятники історії та архітектури, школи і інші культурні заклади.

Перед трудящими міста стояло завдання залікувати рани, заподіяні війною і окупацією, і населення міста енергійно взялося за відбудову зруйнованого господарства.

Швидкими темпами розгорнулися роботи на таких важливих промислових об'єктах, як електростанція, водопровід, млини, газовий завод, хлібозаводи. Колективи цих підприємств працювали з великим піднесенням і наполегливістю. Завдяки цьому вже 1 серпня 1944 р. почав працювати львівський водопровід; 8 серпня в місті появилось електричне світло, а 17 серпня — газ.

Велика робота була проведена також і колективом Львівської залізниці. Працюючи в тяжких умовах воєнного часу, колектив відбудовував залізничні колії, мости і господарство залізниці. За 10 днів була відбудована залізнична лінія від Підволочиська до Львова і Перемишля. Це послужило початком регулярного руху на Львівській залізниці.

З кожним днем розширювались масштаби і зростали темпи відбудовних робіт.

Вже на 1 вересня 1944 р. у Львові стало до ладу 77 підприємств та підготовлено до пуску 47. А до кінця 1944 р. по всій Львівській області було відбудовано і реконструйовано 385 промислових підприємств. Відбудовані фабрики і заводи почали випускати продукцію.

13 грудня 1944 р. партія і уряд Радянського Союзу прийняли рішення про індустріалізацію міста Львова. Цим рішенням передбачалось перетворення Львова у великий промисловий центр Радянської України. Тут було заплановано побудувати авторемонтний, автоскладальний, паровозо-вагоноремонтний, велосипедний заводи, трикотажну, взуттєву, бавовнопрядильну, макаронну і парфумерну фабрики та відбудувати Львівський залізничний вузол.

21 грудня 1944 р. ЦК КП(б)У і Рада Міністрів УРСР прийняли постанову «Про надання допомоги західним областям України». В цій постанові накреслювались конкретні заходи по здійсненню індустріалізації нашого міста. Крім будівництва значної кількості нових підприємств, визнано за необхідне розширити виробничі потужності багатьох існуючих фабрик і заводів (електроламповий завод, панчішна фабрика та інші підприємства). Постанови партії і уряду викликали серед населення Львова новий могутній приплив енергії, зростання політичної і трудової активності народу.

На всіх підприємствах Львова відбулися багаточисленні мітинги, на яких трудящі дякували партії і уряду за щире турботу про їх рідне місто.

Розгорнулася боротьба за втілення в життя програми індустріалізації міста.

Насамперед необхідно було забезпечити новобудови робітниками. Це питання вирішувалось як шляхом виробничого навчання на підприємствах, так і шляхом організації шкіл фабрично-заводського навчання і ремісничих училищ. В містах і селах Львівської та сусідніх областей місцеві Ради розгорнули роз'яснювальну роботу про значення індустріалізації Львова і провели організований набір робочої сили на львівські новобудови. В цей же час у Львові було відкрито 17 шкіл ФЗН, в яких навчалось 4500 чоловік, та 2 ремісничі училища, де кількість учнів досягала 400 чоловік.

Так було покладено початок великій роботі по забезпеченню підприємств Львова висококваліфікованими кадровими робітниками. З цього часу починається бурхливий ріст населення Львова, в основному за рахунок поповнення робітничого класу. В зв'язку з цим у місті швидкими темпами починає розвиватись харчова і легка промисловість, розширюється будівництво житлового фонду.

Будівництво ж виробничих корпусів та житлових будівель, у свою чергу, вимагало розвитку промисловості будівельних матеріалів.

Тому, крім будівництва промислових об'єктів, накреслених в рішенні від 13 грудня 1944 р., необхідно було відбудувати, реконструювати та побудувати ряд нових підприємств, які б забезпечували населення міста і області продуктами харчування та предметами народного споживання, а промислове та житлове будівництво — будівельними матеріалами.

Центральний Комітет партії і уряд України розглянули ці питання і 10 січня 1945 р. прийняли постанову «Про заходи по розвитку республіканської і місцевої промисловості в м. Львові».

Відповідно до цієї постанови у Львові необхідно було організувати виробництво токарних станків, газової арматури, столових приборів; створити ще одну швейну фабрику, взуттєву фабрику, фабрики головних уборів, шкіргалантереї, відбудувати склозавод № 1, збільшити потужність трикотажної фабрики, відбудувати м'ясокомбінат і беконно-консервну фабрику, цегельні та бетонні заводи тощо.

Проведення в життя цих заходів, крім всього іншого, вимагало ще й збільшення числа інженерно-технічних працівників по профілю харчової і легкої промисловості. В зв'язку з цим з східних районів України до Львова було направлено великий загін інженерів і техніків. Для підготовки інженерно-технічних кадрів з місцевого населення у Львові було відкрито відділення Київського інституту промисловості будівельних матеріалів з контингентом в 120 чоловік.

В результаті великого ентузіазму робітників і вмілої організації справи завдання по швидкому розширенню харчової і легкої промисловості було успішно вирішене.

До середини 1945 р. завершено відбудову і введено в експлуатацію 15 підприємств облеглапрому, створено шкіргалантерейну фабрику й фабрику головних уборів, відбудовано 2 склозаводи.

Це сприяло успішному здійсненню завдань по індустріалізації міста.

Перетворення Львова у великий промисловий центр Радянської України просувалося вперед. Цією справою постійно займалися союзні і республіканські керівні органи.

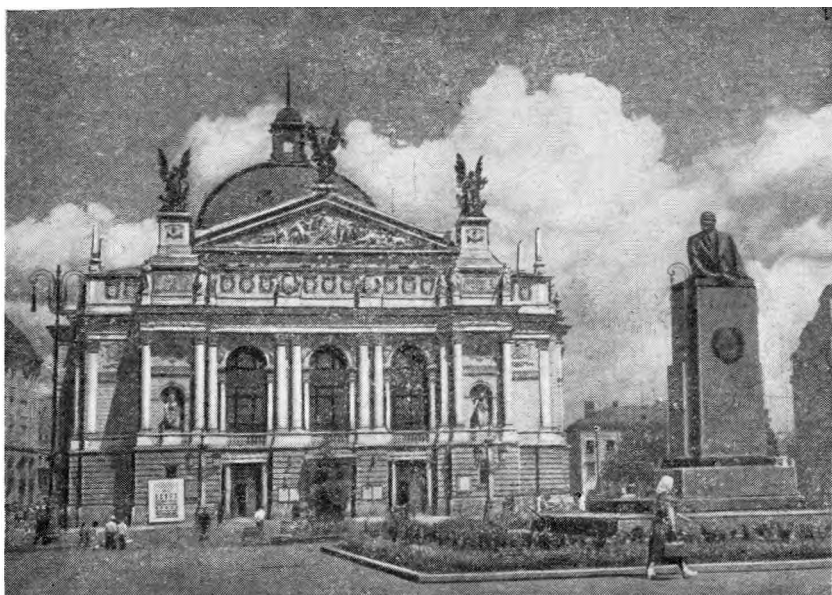
13 квітня 1945 р. РНК УРСР прийняв постанову «Про відбудову і розвиток промисловості, транспорту й міського господарства м. Львова». В цій постанові було конкретно визначено всі об'єкти будівництва і відбудови, вирішувалось питання транспорту і роботи міського господарства. Уряд виділив необхідні асигнування для проведення запланованих робіт.

В цьому ж році союзний уряд прийняв рішення про будівництво у Львові механізованого склозаводу і заводу телеграфної і телефонної апаратури.

ЦК ВКП(б) і союзний уряд, а також ЦК КП(б)У і РНК УРСР неодноразово розглядали питання про хід індустріалі-

Львівський філіал Центрального музею В. І. Леніна.

Пам'ятник В. І. Леніну і театр опери та балету ім. Івана Франка.

Державний університет ім. Івана Франка.

зації Львова. В прийнятих ними постановках був детально розроблений план індустріалізації міста і накреслені заходи для успішного здійснення цього плану.

Індустріалізації Львова значна увага приділялась і в післявоєнному п'ятирічному плані.

В законі про п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 рр. було записано: «Перетворити м. Львів у крупний промисловий центр України. Збудувати і ввести в дію у м. Львові автоскладальний завод, електроламповий завод, завод телеграфної і телефонної апаратури, склозавод, трикотажну фабрику, підприємства харчової промисловості, а також відбудувати і збільшити потужність міської електростанції».

Виходячи з цього, п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства Львівської області на 1946—1950 рр. був спрямований на створення крупної промисловості і піднесення сільського господарства. Ним була визначена промислова спеціалізація області й профіль індустріалізації Львова. В результаті індустріалізації планувалося забезпечити таку структуру промисловості:

машинобудування — як основу індустріалізації Львова;

виробництво будівельних матеріалів;

корінну реконструкцію і дальший розвиток підприємств харчової і легкої промисловості.

Машинобудування, в свою чергу, ділилося на дві галузі.

До першої галузі машинобудування відносилися підприємства, які займаються виробництвом машин: автобусний завод, завод сільськогосподарських машин — «Львівсільмаш», інструментальний та велосипедний заводи.

Друга галузь машинобудування надає Львову спеціалізацію центра кваліфікованого електричного та точного машинобудування. Вона представлена такими підприємствами, як електроламповий завод, електроарматурний завод, завод телеграфної і телефонної апаратури, завод контрольно-вимірвальних та лабораторних приборів.

Крім зазначених підприємств, накреслювалося відбудувати і розширити паровозо-вагоноремонтний завод, лакофарбовий завод і інші.

Створення нових і відбудування зруйнованих підприємств, а також розширення житлового будівництва диктували розвиток промисловості будівельних матеріалів. А для виробництва будівельних матеріалів у Львові є широкі можливості.

Львівська область має великі лісові масиви, кварцеві піски, вапняк і мергель, гіпс, каолінові глини і т. п. Все це є цінною сировиною для виробництва дерев'яних будматеріалів, скла, посуду, цементу, формовочного, штукатурного і медичного гіпсу, фаянсового санітарно-технічного устаткування та кафельного виробництва, цегли, черепиці і т. д.

Велике значення для розвитку промисловості у Львові має наявність місцевих енергетичних ресурсів, серед яких основне місце займає природний газ; крім того, на незначній віддалі від міста є запаси торфу, кам'яного та бурого вугілля.

Поєднання мінеральних будівельних матеріалів з наявністю місцевого палива і стало основою для всебічного розвитку промисловості будівельних матеріалів.

Великий розвиток в четвертій п'ятирічці повинні були дістати підприємства харчової і легкої промисловості. Будувалися, реконструювалися і збільшували свою потужність львівська трикотажна, панчішна, бавовнянопрядильна, взуттєва та 2 швейних фабрики тощо. Крім того, передбачалося ввести в дію і ряд підприємств місцевої та кооперативної промисловості.

Створення нових великих підприємств вимагало збільшення потужності електростанції. П'ятирічним планом це й було передбачено зробити.

Такі були завдання промислового розвитку міста в першу післявоєнну п'ятирічку.

Для успішного здійснення цих завдань необхідно було подолати ряд труднощів. Вони, насамперед, полягали у відсутності потрібної кількості кваліфікованих кадрів. Промислові підприємства, які раніш існували, як за своїм устаткуванням, так і за кількістю і кваліфікацією робітників не могли бути базою створення крупних промислових гнізд.

Значні труднощі виникали внаслідок незадовільної роботи багатьох міських будівельних організацій та підприємств будівельних матеріалів.

Процес індустріалізації міста відбувався в умовах гострої класової боротьби. Класово ворожі елементи і перш за все українські буржуазні націоналісти намагалися зірвати справу індустріалізації міста. Користуючись політичною сліпотю окремих керівників і слабкою постановкою політично-масової роботи на окремих підприємствах, вороги пробиралися на фабрики і заводи, намагались псувати станки, машини, устаткування і вести агітацію серед відсталोї частини робітників проти встановлення твердої виробничої дисципліни, розгортання соціалістичного змагання на підприємствах, проти раціоналізації і винахідництва.

Але їх дії скрізь зустрічали рішучу відсіч. Вороги викривались і знешкоджувались.

Партійні і радянські організації мобілізували колективи промислових підприємств на подолання всіх цих труднощів, на успішне виконання плану індустріалізації. Підприємства оснащувалися новою технікою, велась підготовка кваліфікованих кадрів, тисячі юнаків і дівчат, що прийшли на будівництво з навколишніх сіл, оволодівали виробничими спеціальностями. Почали створюватися крупні виробничі колективи.

Індустріалізація Львова була справою не лише одних львов'ян. В ній брала участь вся країна.

Насамперед промисловості Львова була надана допомога кадрами.

З усіх кінців країни у Львів на постійну роботу приїжджали висококваліфіковані працівники різних галузей промисловості — інженери, механіки, електрики.

А всього за час з 1944 по 1948 р. до Львова прибуло більше як шістнадцять тисяч кваліфікованих робітників, інженерів і техніків.

Ці кадри, що пройшли велику школу на фабриках і заводах Радянського Союзу, в більшості випадків починали будувати львівські фабрики і заводи, монтували на них устаткування, допомагали місцевим робітникам і інженерно-технічним працівникам опанувати складну сучасну техніку, виховували молодих робітників, які прийшли на підприємства Львова із сіл, прищеплювали їм любов до своєї професії, готували новий загін кваліфікованих кадрів.

Крім того, передові підприємства країни посилали на допомогу львов'янам на тимчасову роботу бригади інженерно-технічних працівників і кваліфікованих робітників. Так, на відбудові одного з львівських заводів значний час працювала група робітників і інженерів ленінградського заводу «Пірометр». З того часу між цими двома колективами встановилася тісна виробничо-дружба.

Така ж міцна дружба об'єднує виробничі колективи столичної взуттєвої фабрики «Парижская Коммуна» і львівської взуттєвої фабрики № 3, ленінградських бавовнопрядильників.

Допомога нашому місту виявилась і в тому, що десятки і сотні львов'ян пройшли виробниче навчання на передових підприємствах країни. Молоді робітники Львова навчалися на московських, ленінградських, горьковських і інших заводах нашої країни, оволодівали там передовішими методами роботи.

Так, 30 львівських робітників електролампового заводу навчалися на московському електроламповому заводі, 20 інженерів і техніків львівського заводу газової апаратури тривалий час вивчали передові методи праці на ленінградських заводах. Там вони пройшли теоретичний і практичний курс навчання, а після повернення до Львова почали підготовку кваліфікованих кадрів на своєму підприємстві.

Велике значення для розповсюдження передового досвіду роботи кращих підприємств країни і поліпшення роботи львівських фабрик і заводів мав приїзд до Львова виробничих бригад на чолі з майстрами виробництва. Тут побували бригадир швейного цеху московської фабрики «Красная швея» т. Суховерхова, токарь київського заводу «Красный экскаватор» т. Семінський, бригадир московської взуттєвої фабрики «Париж-

ская Коммуна» т. Корабельникова, майстер московської фабрики шкіряних виробів т. Кузнецов і інші.

Львівські підприємства одержали значну допомогу в оснащенні вітчизняним устаткуванням. З Москви, Ленінграда, Горького, Саратова і інших міст у Львів було надіслано велику кількість станків і устаткування. В 1945 р. колектив московського електролампового заводу надіслав в подарунок львівським електроламповикам лінійки, на яких проводиться збір електроламп. Свердловські трудящі надіслали цьому ж заводу 45 вагонів устаткування. «Львівсільмаш» одержав із Ташкенту, Ростова, Вологди 60 одиниць різного устаткування і т. д. Всього львівські підприємства на кінець 1948 р. одержали із різних міст Радянського Союзу 8 215 одиниць вітчизняного устаткування.

Між колективами львівських підприємств і підприємств Москви, Ленінграда, Горького і інших міст нашої країни розгорнулося соціалістичне змагання. В ході соціалістичного змагання передові підприємства передавали свій досвід роботи львівським підприємствам, підтягували їх до рівня передових. Колектив московської фабрики «Парижская Коммуна» змагався з колективом львівської взуттєвої фабрики № 3, колектив ленінградського електротехнічного заводу «Пірометр» з колективом львівського електролампового заводу, львівські скловари — з горьковськими і т. д.

Соціалістичне змагання між цими колективами привело до поліпшення роботи підприємств і забезпечило їм дострокове виконання виробничих планів.

Про те, наскільки необхідна і своєчасна була братська допомога народів Радянського Союзу, може підтвердити історія первенця індустріального Львова — електролампового заводу.

Львівський електроламповий завод почав своє існування в 1939 р. — після воз'єднання українських земель в єдиній Українській Радянській державі. До 1939 р. львівський електроламповий завод «Полюкс», як його іменували акціонери-підприємці, був маленькою напівкустарною майстернею, яка не мала ніякої власної технічної бази. Все, починаючи від скляних колб і цоколів і кінчаючи спіралями, завозилося в майстерню з Верхньої Сілезії і інших міст Польщі. «Полюкс» займався лише складанням ламп, яких щоденно випускали близько 3 тис. штук. Площа цієї майстерні дорівнювала 300—400 м², тут працювало 80—100 чоловік.

Після Великої Вітчизняної війни електроламповий завод почав освоювати виробництво електроламп.

Вже в травні 1945 р. електролампи з маркою «ЛЕЗ» поступили в продаж.

З перших днів існування електролампового заводу його колектив відчував щоденну допомогу робітників і службовців

московського електролампового заводу. В кінці 1945 р., коли львівський електраламповий завод був у тяжкому стані — не вистачало устаткування та робітників — московський електроламповий завод надіслав львівським ламповикам дві складальні лінійки і робітників, які монтували ці складні агрегати і вчили львов'ян майстерності складання електричних ламп. В той же час львівський завод надіслав до Москви 30 молодих робітників для того, щоб вони навчилися працювати на складних машинах.

В червні 1945 р. московський електроламповий завод надіслав у Львів ще 8 спеціалістів, які допомагали львов'янам оволодівати виробництвом електроламп.

В 1947 р. львівський електроламповий завод перейшов на випуск продукції за допомогою лінійок. Для львов'ян це було новою справою. На допомогу їм знов прийшли московські робітники. Московський електроламповий завод командировав у Львів механіків тт. Рябова і Садовникова, техніка-вакуумщика т. Смирнову і інших спеціалістів. Московські механіки не тільки монтували складні автомати, але і вчили цієї майстерності львівських ламповиків. Москвичі навчили місцевого робітника Ярослава Мальчицького складної професії настройщика автоматів. Ярослав Мальчицький досконально вивчив автомати, сам міг їх налагоджувати і навчив цієї професії своїх товаришів.

В 1948 р. «вузьким місцем» на заводі було виробництво скляних колб. Колби доставлялися на завод здалека, вантаж часто затримувався в дорозі, що приводило до перебоїв в роботі заводу. В результаті цього завод не виконував державного плану. Партійна організація, дирекція заводу, робітники, інженерно-технічні працівники обговорили це питання і вирішили виготовляти скляні колби у себе на заводі. Незабаром тут був збудований скляний цех, але складуви не могли забезпечити випуску потрібної кількості колб, а колбовидувальні автомати, які були на заводі, не використовувалися через відсутність спеціалістів.

І знову допомога прийшла з Москви. По просьбі львов'ян московський електроламповий завод надіслав у Львів бригаду спеціалістів в складі тт. Є. І. Усової — технолога центральної лабораторії скла, Л. Б. Потьомкіної — начальника центральної лабораторії скла, А. А. Кудрявцева — конструктора, а також декількох операторів колбовидувальних автоматів і механіка т. Шперлова. Бригада москвичів налагодила роботу колбовидувальних автоматів.

Пуск автоматів дав великий економічний ефект: автомати замінили 150 складувів, собівартість скляних колб знизилася на 60%. Завод одержав можливість виготовляти колби у себе, звільнив транспорт від зайвих перевозок, знизивши собівартість готової продукції, став виконувати державний план.

До 1948 р. львівський електроламповий завод працював в основному на півфабрикатах, які завозилися з Москви, Ленінграда і інших міст країни. Це також гальмувало роботу заводу, бо давалися взнаки перебої в транспортуванні. І тут в пригоді став досвід москвичів. За прикладом московських ламповиків на заводі стали засвоювати виробництво майже всіх деталей електроламп. Так, до 1949 р. заготівельний цех вже виробляв 28 назв деталей.

Так поступово, крок за кроком, за допомогою свого шефа—московського електролампового заводу—львівський електроламповий завод засвоював нові виробничі потужності, удосконалював технологію виробництва, знижував собівартість продукції і виховував кадри промислових робітників.

В успішному проведенні індустріалізації міста вирішальну роль відіграло широко розгорнуте соціалістичне змагання.

Післявоєнний період, як відомо, характеризується великою різноманітністю форм соціалістичного змагання. На підприємствах країни широкого розповсюдження набрав рух новаторів виробництва за підвищення продуктивності праці всіх робітників, всенародний рух за збільшення внутріпромислових нагромаджень, рух за прискорення оборотності оборотних коштів, масова боротьба за відмінну якість продукції, рух вчених за тісний зв'язок науки з практикою, рух за виконання норм всіма робітниками, рух за краще використання основних засобів виробництва, боротьба за комплексну економію сировини і матеріалів, боротьба за масове, організоване і планомірне застосування передових методів праці і т. д.

Ці патріотичні починання новаторів виробництва зустріли підтримку на підприємствах і будовах Львова.

Коли закройщик московської взуттєвої фабрики «Парижская Коммуна» Василь Матросов виступив ініціатором складання плану організаційно-технічних заходів по застосуванню передових методів праці, його цінний досвід був запроваджений на підприємствах Львова. З ініціативи партійних організацій на підприємствах були створені цехи передовиків праці. На електроламповому заводі в 1948 р. було організовано 3 передових цехи.

В 1949 р. В. Матросов з бригадою працівників фабрики приїхав до Львова. Бригада відвідала ряд львівських підприємств, зокрема підприємства взуттєвої промисловості.

З великою увагою слідкували львівські взуттевики за роботою москвичів, прислуховувалися до їх порад і зауважень. В. Матросов один робочий день працював на взуттєвій фабриці № 3, показуючи свої прийоми розкрою і економії матеріалу. Він також декілька разів провів заняття в фабричній школі передових методів праці.

Бригада московських взуттевиків допомогла львов'янам здійснити заходи по застосуванню нової техніки, підвищенню

продуктивності праці, поліпшенню якості і асортименту продукції. Наслідуючи приклад москвичів, львівська взуттєва фабрика засвоїла метод пошиву чоловічого і хлопчачого взуття із дубильних тканин. Це на 18—20% зменшило трудові затрати на пошиві заготовок і дало лише в 1949 р. 100 тис. крб. економії. Застосування методів праці В. Матросова і вивело львівську взуттєву фабрику № 3 в число передових підприємств не тільки міста, але і республіки. До 7 листопада 1949 р. фабрика виконала свій п'ятирічний план, знизила собівартість продукції на 14,8% і зекономила 772 кг твердих шкір.

В післявоєнному розвитку промисловості велику роль відіграв рух за випуск продукції відмінної якості, ініціатором якого став помічник майстра червонохолмського камвольного комбінату Олександр Чутких.

Колектив львівської взуттєвої фабрики № 3 одним з перших відгукнувся на почин О. Чутких. Після того, як комуністи-агітатори роз'яснили в бригадах значення цього нового почину, 370 робітників фабрики включилися в соціалістичне змагання за випуск продукції відмінної якості. Попереду були комсомольці. З їх ініціативи було створено комсомольсько-молодіжні бригади відмінної якості. Бригада комсомольця Ніколюка добилася випуску високоякісної продукції на 99,8%, бригада т. Лисова — на 98,7%, бригада т. Калініна — на 99,3%.

На панчішній фабриці в 1949 р. за звання бригад відмінної якості змагалось 14 бригад. На шкірзаводі № 3 до вересня 1949 р. вже нараховувалось 29 бригад відмінної якості, які охопили 60% загальної кількості робітників.

Активну підтримку на львівських підприємствах зустрів патріотичний почин бригадира московської взуттєвої фабрики «Парижская Коммуна» Лідії Корабельникової і старшого майстра московської фабрики шкіряних виробів Федора Кузнецова, які були ініціаторами соціалістичного змагання за комплексну економію сировини.

В травні 1950 р. Л. Корабельникова і Ф. Кузнецов прибули до Львова. Вони познайомили львівських робітників з своїм досвідом роботи. 24 травня 1950 р. відбулися загальноміські збори новаторів промислових підприємств Львова, на яких Л. Корабельникова і Ф. Кузнецов розповіли львов'янам, як вони добиваються економії сировини і матеріалів. Збори звернулися з закликом до всіх робітників, інженерно-технічних працівників Львова і області наслідувати приклад москвичів, широко розповсюджувати на підприємствах їх досвід комплексної економії сировини і матеріалів.

Запровадження досвіду Л. Корабельникової і Ф. Кузнецова було здійснено на всіх львівських підприємствах.

Велике значення для розвитку новаторського руху мав почин інженера-новатора, директора підмосковної тонкосуконної фабрики «Пролетарская победа» Ф. Ковальова.

На львівських підприємствах цей почин широко був запроваджений на велосипедному заводі, бавовнянопрядильній, панчішній і взуттєвій фабриках, шкірзаводі № 3 і інших підприємствах.

На багатьох львівських підприємствах були створені технічні бюро для наукового узагальнення новаторських прийомів праці і розповсюдження їх серед всіх робітників.

Первинна партійна організація львівської бавовнянопрядильної фабрики повсякденно керувала цією великою справою. Вона провела по всіх цехах відкриті партійні збори, де докладно обговорювався почин Ф. Ковальова. На фабриці була створена спеціальна бригада, яка проаналізувала окремі прийоми праці новаторів виробництва. Найбільш ефективні з них бригада сфотографувала і повісила фотографії з їх описом на видних місцях в цехах. Робітники цієї фабрики за прикладом новаторів боролися за відмінні прийоми роботи на всіх участках виробничого процесу.

Внаслідок проведених заходів продуктивність праці на фабриці збільшилася на 5,5%.

Рух новаторів розпалював творчу ініціативу і енергію все нових і нових робітників. Соціалістичне змагання охоплювало тепер більшість робітників міста. Отже, програма індустріалізації Львова перетворювалася у життя.

Коротко підсумуємо наведені вище матеріали:

В 1945 р. почали випускати свою продукцію паровозо-вагоноремонтний, електроламповий і шкіряний заводи, швейна і взуттєва фабрики та ряд підприємств місцевої промисловості і промислової кооперації.

В 1946 р. стали до ладу діючі заводи «Львівсільмаш», телеграфної і телефонної апаратури, вимірних приладів, інструментальний і мотороремонтний заводи, а також трикотажна, склодзеркальна, макаронна фабрики і інші підприємства.

В 1947 р. дав першу продукцію механічний завод віконного скла, електроарматурний завод, завод газової апаратури, завод водомірів, завод парфюмерної посуду.

В 1948 р. розпочали виробництво завод автовантажників, а також картонажна фабрика і жировий комбінат.

В кінці четвертої п'ятирічки почав випускати продукцію львівський автобусний завод.

Про розмах здійснених робіт свідчить те, що на відбудову і розвиток промисловості та транспорту Львова за період з 1944 по 1950 р. було витрачено близько одного мільярда карбованців.

Таким чином, Львів ставав великим промисловим містом. Випуск промислової продукції в 1950 р. перевершив довоєнний рівень більше ніж в 3,5 раза. Змінювалася структура промисловості. Серед промислової продукції зростала питома вага металообробної промисловості. Якщо в 1939 р. продукція ме-

талообробної промисловості складала 1,9% всієї промислової продукції Львова, то в 1950 р. вона досягла 44,9%.

В четвертій п'ятирічці швидкими темпами розвивалася також місцева і кооперативна промисловість, яка об'єднувала в собі ряд кустарних і дрібних підприємств.

В результаті успіхів, досягнутих в розвитку промисловості, Львів почав відігравати певну роль в економічному житті всієї країни. До 1939 р. Львів був споживачем промислової продукції. Тепер вироби його підприємств вивозилися за межі республіки і навіть за кордон.

Разом з ростом промислових підприємств зростав загін робітничого класу. Його поповнення відбувалося як за рахунок кадрів, що набували кваліфікацію безпосередньо на підприємствах, так і за рахунок трудових резервів.

На початку 1945 р. у Львові було створено управління трудових резервів. На кінець 1945 р. воно вже мало 2 залізничні училища, які готували помічників машиністів, слюсарів і ковалів для залізничного транспорту, 5 ремісничих училищ, які готували слюсарів, поліграфістів і інших спеціалістів, і 7 шкіл фабричнозаводського навчання, які готували мулярів, пічників, штукатурів, бетонщиків, газозварщиків тощо.

На кінець четвертої п'ятирічки управління трудових резервів Львівської області вже мало 13 ремісничих училищ, 2 школи ФЗН і 3 залізничні училища. За час з 1945 по 1950 р. вони підготували 13 928 спеціалістів, 10 203 з них були направлені на роботу у Львів і Львівську область.

Поряд з підготовкою кваліфікованих робітників через систему трудових резервів, на підприємствах було організовано колективне і індивідуальне навчання через школи передових методів, а також за допомогою закріплення нових робітників за досвідченими виробничниками.

За роки четвертої п'ятирічки на фабрики і заводи Львова прийшло понад 30 тис. юнаків і дівчат із села. Всі вони одержали спеціальність і тепер стали кадровими робітниками.

Створення крупних промислових підприємств у Львові, а також реконструкція і нове будівництво підприємств харчової і легкої промисловості та промисловості будівельних матеріалів привело до корінної зміни соціального складу населення. Якщо до 1939 р. робітники промисловості, транспорту і міського господарства міста складали всього 2,4% загального населення, то в 1950 р. їх нараховувалося вже біля 25%.

Змінився також і національний склад робітників. Українські трудящі західних областей України в капіталістичній Польщі знаходилися не тільки під соціальним, але також і під національним гнітом. На фабрики і заводи їх брали лише на некваліфіковану допоміжну роботу. Так, за даними перепису 1931 р., у Львові нараховувалося 22,5 тис. робітників-українців. З них понад 17 тис. були некваліфіковані робітники, які виконували

тяжку фізичну роботу. Тільки незначна частина українського населення могла з великими труднощами одержати кваліфікацію.

Після 1939 р. на підприємствах Львова основними кадрами робітників стали українці, які прийшли на фабрики і заводи з сіл Львівської і інших областей. Тільки радянська влада допомогла їм звільнитися від соціального і національного гніту і стати повноправними громадянами великого Радянського Союзу.

Індустріалізація Львова продовжувалась і в п'ятій п'ятирічці. Основна увага приділялася дальшому розвитку підприємств машинобудування і приладобудування, збільшенню потужності вже діючих підприємств за рахунок підвищення продуктивності праці, вишукування внутрішніх резервів виробництва.

Найбільш швидко розвивалися підприємства машинобудування і приладобудування, а також підприємства електротехнічної промисловості.

Велике збільшення випуску продукції відбулося на провідних підприємствах Львова. Так, наприклад, завод «Львівсьільмаш» збільшив випуск продукції в 4 рази, автобусний — майже в 20 раз, велосипедний — в 5 раз, завод телеграфно-телефонної апаратури — в 3,5 раз, автовантажників — 2,2 раз.

В п'ятому п'ятиріччі підприємства міста освоїли ряд нових видів промислової продукції: навантажувальні машини, пересувні електростанції, телефонно-телеграфну апаратуру, обладнання для тваринницьких ферм та інше.

В результаті розвитку підприємств машинобудування та приладобудування зростає питома вага їх продукції в загальному випуску продукції міста. Якщо в 1950 р. вона складала 15%, то в 1955 р. — 23%.

Виконуючи рішення липневого Пленуму ЦК КПРС, трудові колективи Львова запроваджували на виробництві більш досконалу техніку і технологію, нову організацію праці. В 1955 р. на ряді підприємств міста стали широко запроваджуватися конвейерні установки, точне лиття, центробіжне лиття під тиском та інш.

Партійні організації фабрик, заводів та будов міста безпосередньо керували боротьбою за вишукування шляхів безперервного зростання продуктивності праці.

Трудові колективи Львова за прикладом працівників Москви включилися до соціалістичного змагання за дострокове виконання п'ятої п'ятирічки. Соцзмаганням були охоплені всі підприємства.

Ще тіснішою стала виробнича дружба. Львівські заводи автовантажників, автобусний, електроламповий, взуттєва фабрика № 3 продовжують змагання з підприємствами Москви, Ленінграда і інших міст країни. Широко розгорнуте змагання забезпечило видатні виробничі перемоги.

Промисловість міста достроково, 10 жовтня 1955 р., виконала п'ятирічний план по обсягу валової продукції. Її випуск порівняно з 1950 р. зріс більше ніж у два рази, продуктивність праці збільшилася на 70%. Завод приводних пресів, склозавод, взуттєва фабрика № 3 та інші ще в червні—вересні завершили виконання своїх п'ятирічок.

В п'ятій п'ятирічці львівські підприємства дали ряд прикладів боротьби за технічний прогрес. Передовики заводу автовантажників почали впровадження групових потоків без переналадки устаткування в серійному виробництві. Це значно підвищило продуктивність праці на заводі.

Далеко за межами нашого міста відомий почин колективу вагонного депо Львів-Головний. В цьому депо організували роботу за комплексно-ущільненим методом. Це в два рази підвищило продуктивність праці. Новий метод зацікавив багато підприємств країни і знайшов чимало прихильників та послідовників.

З цінною ініціативою виступили львівські інструментальники. Вони запропонували поширити ряди раціоналізаторів і добитися вдосконалення кожної виробничої операції. На цьому заводі вже впроваджено у виробництво ряд цінних вдосконалень, що привело до значного підвищення продуктивності праці.

Значний вплив на зростання продуктивності праці має підвищення ділової кваліфікації робітників та їх загального культурного рівня. В п'ятій п'ятирічці продовжувалася дальша підготовка кваліфікованих кадрів через систему трудових резервів. За цей час заклади трудових резервів підготували для промисловості міста і області тисячі кваліфікованих робітників. Велика кількість робітників підвищує свою кваліфікацію безпосередньо на виробництві. Так, в 1954 р. різними формами навчання на підприємствах Львова було охоплено біля 40 тис. робітників.

Для підвищення кваліфікації інженерно-технічних працівників при Львівському політехнічному інституті відкрито заочний та вечірній відділи.

Робітники львівських підприємств підвищують і свій загальноосвітній рівень, вчаться без відриву від виробництва у вечірніх школах робітничої молоді. На кінець п'ятої п'ятирічки у Львові таких шкіл було 17. На електроламповому заводі, на заводах автовантажників і «Львівсільмаш», бавовнянопрядильній фабриці та інших підприємствах вечірні школи робітничої молоді працюють безпосередньо на виробництві.

Розвиток промисловості міста привів до утворення багатотисячних виробничих колективів. На кінець п'ятої п'ятирічки на підприємствах з кількістю працюючих понад 100 чоловік було 9/10 всіх зайнятих в промисловості міста, що різко контрастує з становищем 1935 р., коли в такій же групі підприємств працювало тільки 1/4 всіх робітників.

Докорінно змінилася структура промисловості міста. Провідною галуззю тепер стало машинобудування. До цієї групи належать заводи автовантажників, автобусний, «Львівсільмаш», інструментальний, паровозо-вагоноремонтний, велосипедний, приводних пресів та інші підприємства.

Взяти, наприклад, таке підприємство, як завод автовантажників. В ньому тепер зайнято більше робітників, ніж у всій великій промисловості міста за старих часів. Автовантажники, що випускаються цим заводом, — універсальні машини, призначені для вантаження, розвантаження, укладення багатовагових, довгомірних і сипучих вантажів на складах, будівельних площадках, залізничних станціях, річкових та морських портах. Продукція цього заводу йде за кордон.

Внаслідок успішного здійснення плану індустріалізації значного розвитку набрало і електротехнічне виробництво. Сюди належать заводи: електроламповий, телеграфної апаратури, теплоконтроль.

Найбільшим з цієї групи підприємств є електроламповий завод, який випускає щорічно десятки мільйонів ламп різного вольтажу.

Значне місце в промисловому виробництві Львова займають підприємства будівельних матеріалів. Провідну роль серед них займає побудований в четвертій п'ятирічці механізований скляозавод. Цей завод щорічно збільшує випуск продукції. Якщо в 1947 р. він дав 32 тис. квадратних метрів скла, то в 1950 р. — 970 тис. квадратних метрів.

В 1955 р. обсяг продукції цього заводу в порівнянні з 1950 р. зріс в декілька разів. Разом з тим завод почав випускати технічне та дзеркальне скло. До цієї групи належать такі підприємства, як скляозаводи № 1 і 2, цегельні, механізовані бетонні заводи тощо.

В місті також створена значна будівельна база. Тут функціонує два будівельних трести Міністерства будівництва СРСР і Міністерства міського і сільського будівництва СРСР, трест «Міськжитлокомунбуду», 22 будівельно-монтажних управління, 8 ремонтно-будівельних контор. Більшість цих будівельних організацій оснащена передовою технікою і проводить велику роботу по будівництву промислових та комунально-житлових об'єктів.

За роки радянської влади у Львові створено ряд підприємств хімічної промисловості, зокрема лако-фарбний завод.

Третє місце в промисловій структурі Львова належить харчовій та легкій галузям.

До харчової галузі виробництва Львова належать кондитерські фабрики, жировий комбінат, макаронна фабрика, молочний комбінат, холодохлібкомбінат, птахохлібкомбінат, механізовані хлібзаводи та інші. Вони забезпечують потреби населення в продуктах харчування.

Підприємства легкої промисловості, куди входять три швейні, панчішна, взуттєва і бавовнянопрядильна фабрики, шкірзавод, шкіргалантерейна фабрика та інші, стали великими механізованими підприємствами. Вони випускають товари, які мають попит не лише у Львові, а й далеко за його межами.

Потреби львівського населення забезпечуються також і підприємствами місцевої та кооперативної промисловості. Ця промисловість була створена на протязі післявоєнних п'ятирічок на базі об'єднання дрібних кустарних промислів та невеличких підприємств. Місцева та кооперативна промисловість дають населенню різні товари народного споживання: взуття, одяг, металеві вироби, трикотаж, галантерейні вироби, продовольчі, хімічні та інші товари.

Розвиток всіх цих галузей виробництва потребує забезпечення їх паливною базою, яка спирається тепер на використання газу, торфу та бурого вугілля. В п'ятій п'ятирічці газоспоживання міста збільшилося майже вдвічі. Тепер у Львові на газове паливо переведені завод автовантажників, паровозо-вагоноремонтний завод, електростанція, трикотажна фабрика та інші підприємства. Всього у Львові на кінець п'ятої п'ятирічки газовим паливом користувалося 113 промислових та 2 500 комунально-побутових підприємств. Все це дає можливість зекономити вугілля й висвободити залізницю від його перевезень.

За роки радянської влади Львів перетворився у великий транспортний вузол. Зараз він зв'язаний залізничними коліями з Москвою, Ленінградом, Одесою, Закарпаттям та іншими промисловими районами і культурними центрами нашої країни, а також з містами і районними центрами західних областей УРСР. Львівський транспортний вузол доставляє у Львів будівельні матеріали, нафту, сіль, ліс, промислове устаткування, сільськогосподарські продукти та інші. З Львова, в свою чергу, відправляються вантажі промислового обладнання, скла, меблів, електроламп, велосипедів та інша промислова продукція.

Для Львова як промислового центра характерним є переваження у ваговому виразі вивозу над завезенням. Це є показником розквіту економіки міста, оскільки абсолютний і відносний ріст вантажів проводиться за рахунок збільшення продукції львівських промислових підприємств.

Важливою частиною Львівської залізниці є залізничний вузол, який за післявоєнний час розширився за рахунок нових під'їзних колій.

Видатним спорудженням Львівського вузла є Головний вокзал. Він був зруйнований німецькими фашистами, але в післявоєнні роки його відбудували, реконструювали і зараз він добре пристосований до обслуговування пасажирів.

Індустріалізація Львова має велике значення для соціалістичної перебудови господарства області. Великий загін робіт-

ничого класу Львова став провідною силою в здійсненні соціалістичних перетворень на Львівщині.

За допомогою робітників Львова під керівництвом обласної партійної організації трудове селянство області здійснило колективізацію сільського господарства і зараз успішно реалізує накреслені ХХ з'їздом Комуністичної партії Радянського Союзу заходи по організаційно-господарському зміцненню колгоспів.

Львівські підприємства «Львівсільмаш», завод автовантажників, завод «Метал» та інші постачають колгоспам та МТС області сільськогосподарські машини.

Серйозне значення в зміцненні колгоспів має шефська допомога. Виробничі колективи львівських підприємств в порядку шефської допомоги виготовили та передали МТС і колгоспам значну кількість матеріалів та устаткування, взяли участь в обладнанні теплиць, тваринницьких ферм, спорудженні водонапірних башт та електрифікації колгоспів. Так, наприклад, підприємства Шевченківського району міста Львова в 1954—1955 рр. виготовили для колгоспів та МТС запасних частин на 18 млн. крб.

Заводи і фабрики цього ж району відремонтували для підшефних колгоспів понад 80 колгоспних автомашин, 51 електромотор, 48 насосів, передали колгоспам та МТС 250 т вугілля, 3 000 м скла, 5 тис. погонних метрів труб тощо. Підприємства міста в цілому за 1954 р. виготовили та передали колгоспам і МТС області різних матеріалів на устаткування на суму понад 7 млн. крб.

Місто подало велику допомогу колгоспам також кадрами. В колгоспи Львівської області для постійної роботи в сільському господарстві направлено чимало здібних організаторів, механізаторів та агрономів.

Масово-політична та культурно-освітня робота, яку проводили робітничі колективи в колгоспах та МТС області, допомагала виховувати колгоспників у комуністичному дусі, у дусі відданості нашій соціалістичній Батьківщині.

Таким чином, індустріалізація Львова, створення багатотисячного робітничого класу допомагає трудящим села зміцнювати колективні господарства і тим самим веде до зміцнення союзу робітничого класу та селянства — вищого принципу диктатури пролетаріату.

За роки четвертої і п'ятої п'ятирічок Львів став індустріальним містом Радянської України. Зараз у всі кінці Радянського Союзу із Львова вивозять: автовантажники, автокрани, кормозапарники, обприскувачі, різальні інструменти, електричні лампи, електроарматуру, телеграфні апарати, фарби, лаки, меблі, паркет, скло, парфюмерний посуд, молочні, м'ясні та кондитерські продукти. Частина цих видів продукції іде за кордон.

Індустріалізація Львова триватиме і надалі.

Розвиток промисловості Львова буде обумовлюватися розширенням виробничого комплексу західних областей УРСР, в межах яких йому належить провідна роль.

Промислова продукція Львова в шостій п'ятирічці збільшиться не менш ніж у два рази і буде зростати як за рахунок введення в експлуатацію нових промислових підприємств, цехів, агрегатів, так і, головним чином, за рахунок більш доцільного використання існуючих виробничих потужностей підприємств і підвищення продуктивності праці.

Вирішальною умовою розв'язання цього завдання повинно бути різке підвищення темпів технічного удосконалення, механізація, автоматизація виробничих процесів, запровадження високопродуктивної техніки, досконалої технології і застосування передової організації виробництва.

Поліпшення електробалансу Львова створює сприятливі умови для розвитку промисловості, серед багатьох галузей якої провідне місце буде займати машинобудування і приладобудування.

Металообробна промисловість Львова у зв'язку з віддаленістю його від металургійних баз СРСР буде розвиватися в напрямку менш металойомкого середнього і складного машинобудування.

З нових виробництв Львова найбільш перспективними є такі підприємства, які розраховані на випуск деталей для машин масового використання, наприклад тракторів та автомобілів.

Однак основу росту металообробної промисловості Львова в шостій п'ятирічці будуть складати зараз діючі підприємства цієї групи. Так, завод автовантажників в шостій п'ятирічці збільшить продукцію у два рази. Продуктивність праці на цьому підприємстві зросте на 70%.

Значно зросте випуск продукції на автобусному заводі. Завод вже освоїв виробництво нового автокрану вантажопідйомністю в 3 т, який своєю якістю далеко перевищує зразки, що випускались у п'ятій п'ятирічці. На заводах закінчена робота по створенню автопоїзда з причепом, а також проектування та державне випробування автобуса марки «Львів», який втілює кращий досвід радянського та закордонного автобусобудування. Вже в 1956 р. буде випущено 100 міських автобусів марки «Львів».

В п'ятирічних планах заводу «Львівсільмаш», паровозовагоноремонтного, інструментального і велосипедного заводів, заводу приводних пресів, машинобудівельного та інших підприємств також передбачається широке застосування високопродуктивної техніки, прогресивної технології, передових методів праці і т. ін. Колектив «Львівсільмаш», наприклад, передбачає випуск валової продукції в порівнянні з 1955 р. збільшити вдвічі, а продуктивність праці—на 69%. Велосипедний за-

вод розширює виробництво велосипедів до 200 тис. на рік. Розгортає свою виробничу діяльність новий завод «Львівгаз-апарат», який виготовляє чотириконфорні газові плити, газолічильники, газові колонки і газову арматуру.

Широкі перспективи у групи електротехнічних підприємств. Так, валова продукція електролампового заводу в 1960 р. порівняно з 1955 р. зростає втричі.

У шостій п'ятирічці планується розширення ливарних цехів на заводі автовантажників та арматурному заводі і будівництво заводу кровельного листа, розрахованого на виробництво тисяч тонн покрівлі.

Враховуючи потреби зростаючого промислового, а також житлового і комунального будівництва, у Львові буде розвиватися промисловість будівельних матеріалів. Крім розширення існуючих підприємств, буде збудовано керамічний завод, який випускатиме облицювальні та метлаські плитки, а також новий склозавод. Прискореними темпами ведеться будівництво заводу збірного залізобетону, який виготовлятиме залізобетонні блоки для фундаментів, шлакобетонний настил для перекриття, марші для сходів у будинках, стінові блоки і інші крупні будівельні деталі, а також залізобетонні ферми, колонки, бетонні кільця для силосних башень, що споруджуються у колгоспах.

Швидкими темпами буде розвиватися харчова і легка промисловість.

Перспективи розвитку харчової промисловості будуть зумовлюватися, головним чином, ростом сировинної бази. Оскільки розміщення галузей харчової промисловості орієнтується як на сировинну базу, так і на споживання, то у Львові доцільним є будівництво тільки таких підприємств, які поповнюють виробничий комплекс харчової галузі промисловості, наприклад, плодоовочевий комбінат. В зв'язку з різким збільшенням виробництва молока значно зросте потужність львівського молкомбінату. Що ж стосується м'ясокомбінату, мукомельного, кондитерського, пивоварного і лікерного виробництва, то розвиток їх перш за все виходить з наявності на цих підприємствах значних резервних виробничих потужностей, а також удосконалення технологічного процесу.

Це ж можна сказати і про підприємства легкої промисловості, яка в найближчі роки буде в основному збільшувати випуск своєї продукції за рахунок більш доцільного використання існуючих потужностей і створення тільки таких нових видів виробництва, які є доповненням комплексу легкої промисловості міста. Паралельно з цим будуть вирішені питання подолання невідповідності потужностей між підприємствами, що кооперовані між собою.

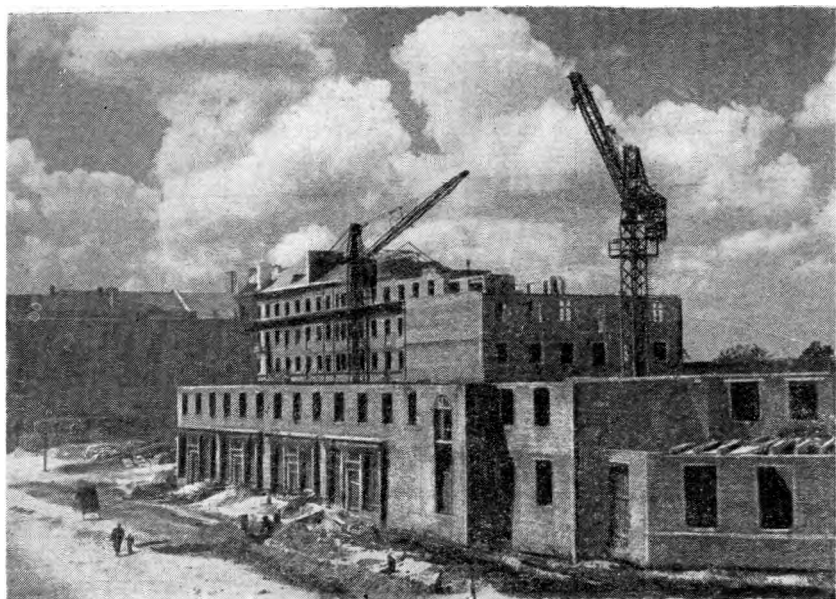
Для всієї львівської промисловості актуальними залишаються питання дальшого укрупнення невеликих підприємств,

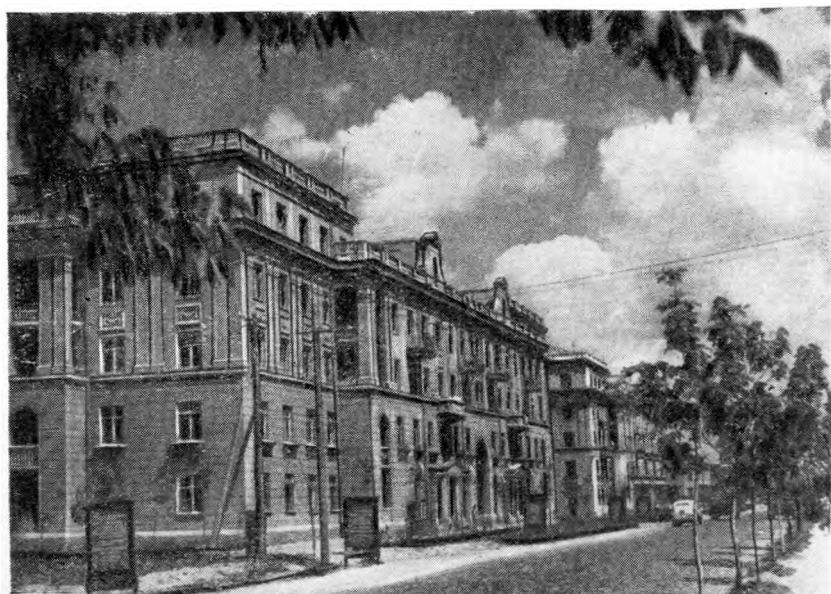
Продукція львівських заводів на Всесоюзній промисловій виставці у Москві.

Середня школа ім. Івана Франка.

Будівництво у Львові.

Нові житлові будинки на вул. Тургенєва.

виробничої спеціалізації і кооперування промисловості, особливо в межах міста і західних областей УРСР.

Одним з факторів, які визначають дальший розвиток Львова, є зростання залізничних перевезень і дальша реконструкція залізничного вузла, а також розвиток автомобільного і автобусного сполучення.

Ці завдання становлять основу програми розвитку промисловості Львова у шостій п'ятирічці. Є всі підстави сподіватися, що вони будуть успішно здійснені.

Швидкі темпи розвитку промисловості Львова вже в перші роки радянської влади викликали різке збільшення кількості міського населення, яке вже в 1941 р. складало 433 тис. чоловік. У роки післявоєнних п'ятирічок ріст населення збільшується.

Зараз Львів — велике місто, поділене на 4 адміністративно-територіальні райони: Ленінський, Червоноармійський, Залізничний і Шевченківський. Найважливішими завданнями міської і районних Рад депутатів трудящих є піклування про піднесення добробуту і культурного рівня трудящих.

Для забезпечення успішного проведення робіт, зв'язаних з будівництвом і ремонтом житлових будинків, у місті в післявоєнні роки створено два будівельні трести Міністерства будівництва СРСР, Міністерства міського і сільського будівництва СРСР, трест «Міськжитлокомунбуд», 22 будівельно-монтажні управління та 8 ремонтно-будівельних контор. Окрема ремонтна організація «Будмонумент» займається ремонтом цінних архітектурних та історичних пам'яток міста. Будівельні і ремонтні організації оснащені відповідними будівельними механізмами. Завдяки цьому будівельники міста за порівняно короткий строк відбудували зруйновані війною підприємства, побудували ряд нових, відремонтували житловий фонд і побудували багато нових великих житлових та інших будинків.

Лише на протязі 1940—1941 рр. відремонтовано 335 пошкоджених будинків. Про обсяг робіт по міському будівництві красномовно говорить той факт, що за час з 1946 по 1955 р. на благоустрій міста, капітальний ремонт житлового фонду і на соціально-культурне будівництво витрачено понад 300 млн. крб. Великі кошти асигнуються державою на будівництво житлових будинків для робітників окремих заводів. За минулі роки введено в експлуатацію будинки для робітників жиркомбінату, заводу телеграфної апаратури, механізованого склазаводу, електролампового заводу, гуртожитки для робітників заводів автолампників і «Львівсільмаш» та інших підприємств. Нові житлові будинки виникли по вулиці Сталінградській, у Новому Львові та на Левандівці.

Так, наприклад, електроламповий завод в кінці вулиці Тургенева, де нещодавно був пустир, побудував цілі квартали великих і гарних будинків. На кошти заводу збудовано також

дитячий садок, школу десятирічку ім. Івана Франка, дитячі ясла, поліклініку.

Подібних прикладів багато. Розмах і темпи житлового будівництва з кожним роком зростають. За час з 1950 до 1955 р. введено в експлуатацію 68 тис. кв. м житлової площі.

Крім того, широко розвивається і індивідуальне будівництво, яке одержує всебічну підтримку міських керівних органів.

Великі роботи ведуться і по ремонту житлового фонду. На ремонт будинків щороку витрачається близько 30 млн. крб.

Міська і районні Ради депутатів трудящих приділяють велику увагу газифікації міста.

Як відомо, міський газовий завод почав працювати ще в середині XIX ст. Спочатку він випускав світильний газ з кам'яного вугілля і водний — з коксу. На протязі 1926—1930 рр. було збудовано 65-кілометровий газопровід Дашава—Львів. До 1939 р. довжина газової мережі у місті становила 286,1 км. Нею було охоплено лише 6500 квартир. Газ тоді в порівнянні з вугіллям і дровами був дорогим паливом, і тому трудове населення міста ним майже не користувалось.

Вже з перших років існування радянської влади розгорнулися роботи по розширенню газової мережі. В 1941 р. збудовано ще одну лінію газопроводу Дашава—Львів, а в 1945—1949 рр. додатково було прокладено 38,4 км газових труб. На кінець 4-ї п'ятирічки довжина міської газової мережі перевищила 330 км, а кількість газифікованих квартир досягла 40 тисяч.

В п'ятій п'ятирічці роботи по газифікації міста продовжувались. Кількість газифікованих квартир тепер становить 60 тисяч. В цей час були газифіковані передмістя Львова — Богданівка, Левандівка і Знесіння. Понад 330 великих будинків одержало центральне опалення на газі. Газом тепер користуються їдальні, лікарні, вузи, школи, готелі, театри і т. ін. На цей вид палива переведено 113 промислових підприємств.

В зв'язку з розвитком газової промисловості і збільшенням використання газу виникла необхідність у забезпеченні населення газовою апаратурою і газовими приладами. Тому у Львові розпочато будівництво заводу газової апаратури, який вироблятиме конфорні плиточки, водонагрівні ванні колонки і газоміри. Перша черга цього заводу вже стала до ладу діючих.

Розвиток газової мережі і застосування газу високого тиску для промислових цілей щорічно вивільняє мільйони тонн твердого палива. Так, в 1955 р. було вивільнено 1,5 млн. т твердого палива і близько 100 000 залізничних вагонів транспорту, десятки тисяч автомашин. Роботи по поліпшенню газопостачання міста будуть продовжуватися і у 6-й п'ятирічці. Зокрема, заплановано провести реконструкцію і розширення системи газопостачання. На виконання першої черги цих робіт передбачається затратити в 1956—1960 рр. 28 млн. крб.

Різке збільшення населення міста вимагало значного розширення водопровідної мережі. Перші так звані гравітаційні водопроводи, якими постачалася вода місту з околиць теперішньої вулиці Зеленої і лісу Погулянка, збудовані ще в 1404 році. Сучасні водопроводи почали досить інтенсивно будуватися наприкінці XIX ст. (1899). В 1939 р. водопровідна мережа мала довжину в 220 км.

У 1951—1952 рр. побудовано нові водопроводи і значно розширено водопровідну мережу. Ці роботи будуть продовжуватись, причому планується брати воду з Дністра.

Значні заходи здійснюються і по розвитку енергетики. Міська електростанція була збудована ще в 1907 році. В період німецької окупації вона зазнала руйнувань. Поряд з відбудовою проведено значні роботи по розширенню потужності і технічній реконструкції. Електростанція одержала нові, потужні турбіни, вона переведена на газове паливо.

Крім того, для обслуговування Львова підключена недавно збудована в районі Львівсько-Волинського вугільного басейну потужна Добротвірська електростанція. В дальшому електропостачання Львова може базуватися на основі використання енергії Дністра.

Важливе місце в міському господарстві займає транспорт.

В 1939 р. львівський трамвай перевіз 46 тис. пасажирів. Це була рекордна цифра на ті часи. Взагалі, слід відзначити, що трудящі трамваем рідко користувалися. Плата за проїзд була дуже високою. А крім того, лінія трамвая не пролягала через райони, населені робітниками і міською біднотою. Трамвай з'єднував лише залізничний вокзал з центром міста.

За післявоєнний період мережа трамвая розширилась. Трамвайні колії було прокладено на робітничі околиці.

Велика увага приділяється реконструкції, модернізації і удосконаленню трамвайних вагонів і шляхів. Для пасажирів і лінійного персоналу збудовано ряд павільйонів, на кінцевих зупинках споруджено кільця, трамвайний парк поповнено новими вагонами. Все це поліпшило обслуговування населення транспортом. Кількість пасажиро-перевезень зростає. Так, якщо в 1945 р. трамваем було перевезено 17867900 пасажирів, то в 1955 р. — 78 млн.

Вузькість вулиць Львова та специфіка планування розбудови міста виключають можливість перебудови трамвайної мережі на ширококоліїну. Виникла необхідність ввести у Львові більш вигідний, сучасний вид транспорту, а саме—тролейбус. В 1952 р. пущено першу чергу тролейбуса довжиною в 7,3 км, в 1953 р. здано в експлуатацію другу чергу. Мережа тролейбуса розширюється. Тролейбусний транспорт зв'язав уже центр міста із Стрийським і Городецьким передмістями. З року в рік зростає кількість пасажиро-перевезень тролейбусом. Якщо в 1953 р. було перевезено 6779500 чоловік, то в 1955 р.—21 млн.

Крім того, у місті введено також автобусну комунікацію. Широка мережа автобусних ліній зв'язує місто з околицями, а також центрами західноукраїнських областей та столицею республіки — Києвом. У Львові є також великий парк таксі. Львів має широко розвинену залізничну і повітряну комунікацію.

Предметом повсякденної турботи партійних і радянських органів є налагодження торгівлі і постачання населення предметами споживання. В місті розгорнуто велику мережу магазинів, кіосків та інших торговельних точок.

Із зростанням купівельної спроможності населення міста за рахунок збільшення прибутків робітників, службовців та колгоспників, а також у результаті зниження цін на товари широкого вжитку за роки двох післявоєнних п'ятирічок в декілька разів збільшився міський товарообіг. В середньому товарообіг щорічно зростає на 40%.

Постійно зростає кількість підприємств громадського харчування. Понад 107 їдалень та ресторанів, значна кількість чайних і буфетів обслуговують потреби тисяч трудящих міста.

Декілька міських лазень, пралень та близько сотні перукарень, добре обладнані готелі доповнюють широку мережу закладів, які обслуговують побутові потреби населення міста.

Величезну увагу приділяють партія і уряд охороні здоров'я радянських людей. Добре відомо, що значно легше запобігти захворювання, ніжвилікувати хворого. Тому у Львові за післявоєнний період значно зросла кількість лікувально-профілактичних установ: в 107 таких установах працює великий загін висококваліфікованих спеціалістів.

Збільшилася і мережа лікарень, клінік і поліклінік, особливо в перші післявоєнні роки. В 1944 р. в місті було 9 лікарень з 2380 ліжками, а в 1950 р.—17 з 3660 ліжками. Зараз тут нараховується 19 лікарень і клінік, 18 поліклінік і 73 здорвопунктів на підприємствах.

Збільшилася також кількість санаторіїв. Зараз у місті є 6 санаторіїв на 450 місць. Широкого розвитку набрала мережа медпунктів, жіночих і дитячих консультацій, диспансерів, фельдшерських пунктів, аптек. Наявність великої кількості медустанов забезпечує в достатній мірі охорону здоров'я населення. Зараз на кожні 10 тис. чоловік населення припадає майже 100 госпітальних ліжок. В цьому Львів випередив такі капіталістичні країни, як США, Франція, Англія, Італія та інші.

Про поліпшення медичного обслуговування свідчить швидке зростання кількості медичного персоналу. Так, якщо в 1944 р. у лікувальних закладах міста працював 381 лікар, то на початку 1955 р. їх було вже 1740. Кількість середнього медичного персоналу зараз досягла 3090 чоловік.

За післявоєнні роки велику роботу проведено і по розгортанню мережі аптек. Зараз у місті є 43 аптеки, 5 аптечних пунктів, 14 аптечних кіосків.

Значне розширення лікувальної мережі вимагає збільшення асигнувань на охорону здоров'я. Так, якщо в 1945 р. на охорону здоров'я витрачалося 17 млн. 249 тис. крб., то в 1955 р. ці витрати становлять 40 млн. 44 тис. крб.

Піднесенню здоров'я трудящих міста сприяє масовий фізкультурний рух, яким охоплено понад 80 тис. чоловік. В розпорядження трудящих передано 6 стадіонів. Ведеться також будівництво нових стадіонів, спортмайданчиків, басейнів і т. ін. У Львові працюють 3 спорткомбінати, лижні і велосипедні станції, автомотоклуб, 101 гімнастичний зал.

Так рік за роком зростає культура і добробут трудящих нашого міста.

Їх культурні запити задовольняються все повніше. Зрозуміло, що все це вимагає великих матеріальних витрат. Про зростання витрат на поліпшення культурно-побутових умов трудящих Львова свідчить обсяг міського бюджету.

Так, якщо в 1945 р. по бюджету міста витрачалося 84 млн. 495 тис. крб., з них на народне господарство 28 млн. 73 тис. крб., то в 1955 р. витрати по бюджету досягли 149 млн. 155 тис. крб., з них на народне господарство 38 млн. 248 тис. крб.

Великі завдання по піднесенню добробуту трудящих накреслені шостим п'ятирічним планом. Цим планом передбачається збільшення асигнувань на дальший розвиток міського господарства, на що лише в одному 1956 р. буде витрачено 109 млн. 600 тис. крб.

Відповідно до завдань шостого п'ятирічного плану у Львові передбачено збудувати 142 житлові будинки площею в 138,8 тис. кв. м і 24 гуртожитки на 37,8 тис. кв. м.

В шостій п'ятирічці продовжуватимуться роботи по газифікації міста. Зокрема, планується прокласти 180 км газових труб, що дасть можливість вдвоє збільшити постачання міста газом, а також газифікувати ще 11 тис. квартир. Здійснюватимуться також заходи по поліпшенню водопостачання міста. Незабаром стане до ладу новий водопровід, який даватиме щодоби понад 10 тис. куб. м води. Це дасть можливість довести споживання води до 120 літрів на добу на кожного мешканця міста.

Значні роботи будуть проведені по розширенню лінії тролейбусу. Тролейбусна лінія буде проведена на «Новий Львів», до стадіона ОБО, по вулиці Маяковського, Мечнікова і Леніна аж до Винників. Тролейбусною комунікацією буде зв'язана Левандівка. Значно зросте парк тролейбусних машин.

Шостий п'ятирічний план передбачає встановлення 7200 електроліхтарів денного світла і освітлення 530 вулиць міста.

Здоров'я трудящих великою мірою залежить від санітарно-гігієнічних умов, в яких люди живуть і працюють. Піклуючись про укріплення здоров'я населення, партійні і радянські організації Львова звертають величезну увагу на поліпшення побутових та санітарно-гігієнічних умов міста.

Трест санітарної очистки має міцне господарство і достатню кількість засобів, щоб тримати місто у належному санітарному стані.

Львів — зелене місто. В ньому багато парків, бульварів, скверів. Зелені насадження становлять 3,2% загальної площі міста.

Львов'яни законно пишуться своїми парками, особливо Стрийським, парком на Княжій горі (Високий замок), Залізноводським, ім. Івана Франка та іншими. За останні роки проведена значна робота по розширенню Стрийського парку, а на вул. Суворова закладено Студентський парк. Новий парк виник і на Левандівці. На великому пустирі по вул. Дзержинського зараз — міський парк культури і відпочинку ім. Богдана Хмельницького. Сквери, парки і бульвари займають площу в 278,1 га. Міські сквери і бульвари прикрашені оранжерейними і килимовими квітами.

Зараз навколо Львова планується створити зелену зону площею в 27 тис. га, збудувати оранжерею, комбінат квітів, 2 басейни, 14 дитячих водних басейнів.

З кожним роком кращає і молодіє сивий Львів — великий індустріальний центр Радянської України, одне з найкрасивіших міст нашої Батьківщини.

2. Львів — великий центр науки і культури Радянської України

Війна і тимчасова окупація Львова німецько-фашистськими загарбниками заподіяли величезну шкоду не тільки економіці міста, але й його культурно-освітнім закладам. Загальна сума збитків, завданих окупантами культурно-освітнім закладам Львова і області, складала 106114 тис. крб.

Після визволення Львова від німецько-фашистських загарбників з новою силою відновився перерваний війною процес соціалістичних перетворень в галузі економіки і культури.

Уже восени 1944 р. відкрились 63 загальноосвітні школи, в яких навчалося близько 20 тис. учнів. В 1948—1949 рр. всі діти шкільного віку були охоплені навчанням у початковій школі. Одночасно розгорнулася боротьба за здійснення загального семирічного навчання.

З року в рік зростала кількість вечірніх шкіл робітничої молоді. Вже в 1950 р. у Львові нараховувалося 13 шкіл, в яких вчилася понад 2 270 учнів.

На початку п'ятої п'ятирічки було здійснене загальне семирічне навчання.

Відповідно до директив ХХ з'їзду КПРС, в шостій п'ятирічці з метою запровадження обов'язкового десятирічного навчання багато семирічних шкіл перетворюються на десятирічні. Так, семирічні школи №№ 16, 27, 39, 43, 62 і 64 були перетво-

рені на десятирічні. Одночасно збудовано дві нових десятирічки по вул. Тургенева і Б. Хмельницького.

В результаті цього кількість учнів у старших класах за останні роки зросла в 2 рази. Це ж саме спостерігається і у вечірніх школах.

В зв'язку з цим щорічно збільшується кількість випускників десятих класів. Коли в 1949 р. десятирічки у Львові закінчило 786 випускників, то в 1955 р.—2313. Майже в два рази зросла за цей час кількість випускників у вечірніх школах.

Зараз у Львові працює 67 загальноосвітніх шкіл, в яких навчається понад 52600 учнів. Крім того, у місті є 20 середніх вечірніх шкіл з кількістю учнів понад 6,5 тис. чоловік.

Згідно з рішеннями XIX з'їзду, в школі здійснюється політехнізація навчання. З цією метою в школах створено 28 технічно-устаткованих майстерень, 150 навчальних кабінетів і багато різних учнівських гуртків. Велику популярність серед учнів мають, зокрема, фізичні, хімічні і математичні гуртки. В організації політехнічного навчання чималу допомогу школам надають промислові підприємства. Вони обладнали шкільні майстерні, забезпечили їх відповідними станками та інструментами. Інженери і майстри деяких львівських заводів навчають учнів спеціальності столярів, токарів і т. п. Так, наприклад, учні 51 середньої школи в позаурочний час працюють на заводі «Львівсільмаш» і набувають там кваліфікації токаря. Велику допомогу середнім школам надали механічний, авторемонтний, автобусний, емалевий заводи, енергокомбінат, завод «Контакт» та інші. В окремих випадках школи використовують майстерні львівських технікумів, а також окремих вузів.

Щоб краще познайомитися з процесом виробництва, сучасною технікою, школи організують екскурсії на заводи.

Свої знання з біології учні шкіл поглиблюють на дослідних земельних ділянках. Понад 56 шкіл міста мають такі ділянки.

Чималу роль в поліпшенні політехнічного навчання відіграють дитяча технічна станція, дитяча залізниця, обласна дитяча сільськогосподарська станція «Юних натуралістів».

В боротьбі за підвищення успішності і дисципліни учнів велику роль відіграють комсомольські і піонерські організації шкіл, дитячі бібліотеки міста, дитячий кінотеатр ім. Коперника, театр юного глядача ім. Горького, ляльковий театр.

Успішну роботу шкіл Львова забезпечують кваліфіковані кадри вчителів, переважна більшість яких має вищу освіту. В школах міста працює 1835 вчителів, з них вищу освіту мають 942 вчителі, незакінчену вищу — 334, а решта — із середньою спеціальною освітою.

Серед вчителів Львова є 14 заслужених вчителів. Багато вчителів нагороджені значками і медалями Радянського Союзу.

Розширення шкіл, збільшення класів і політехнізація навчання вимагають значного росту бюджетних витрат на народну освіту.

Коли в 1945 р. на потреби народної освіти в місті щорічно витрачалось 17 млн. 914 тис. крб., то в 1955 р. ці витрати досягли 49 млн. 877 тис. крб.

Велика увага приділяється також розвитку середньої спеціальної освіти. У Львові зараз є 30 технікумів і спеціальних середніх шкіл, в яких навчаються 14 тис. чоловік.

Ці учбові заклади щорічно випускають близько 2500 спеціалістів.

Великі зміни відбулися і в постановці вищої освіти. До возз'єднання у Львові були лише чотири вищих учбових заклади. Зараз тут функціонує 12 вузів, в яких навчається понад 29 тис. студентів. Щоб зрозуміти, який глибокий зміст криється за цими цифрами, треба сказати, що у Львові зараз є більше студентів, ніж в Ірані, Туреччині і Афганістані разом взятих.

Основна частина студентів львівських вузів — це діти селян, робітників та інтелігенції західних областей УРСР. Для їх навчання створені всі необхідні умови. Студенти забезпечені стипендією, гуртожитками, їдальнями і т. п. В їх розпорядженні — лабораторії і бібліотеки.

Львівський університет — один з найстаріших університетів Радянської України — заснований у Львові в 1661 р. В той час він складався лише з 4 факультетів: теологічного, філософського, юридичного і медичного.

Спочатку викладання в університеті проводилося на латинській і німецькій мовах, згодом — на польській.

Після революції 1848 р. у Львівському університеті була організована кафедра української мови і літератури, яку очолював Яків Головацький. Однак і в цей час прогресивна частина викладачів і студентів-українців піддавалась жорстоким переслідуванням.

В 1871 р. в університеті навчалось 994 чоловіка. За своїм соціальним складом серед львівських студентів переважали вихідці з заможних класів польської національності. Число студентів-українців було дуже незначним. В 1895—1896 навчальному році на всіх факультетах університету українців було тільки 19%. Навчання в основному, за виключенням деяких дисциплін, велося на польській мові.

Передова молодь Львівського університету завжди симпатизувала російській і українській революційній демократії і перебувала під впливом таких її визначних представників, як Бєлінський, Герцен, Чернишевський, Добролюбов, Шевченко та інші, вивчала в гуртках твори видатних російських письменників і російську мову, вимагала викладання її в університеті.

В 70-х роках XIX ст. у Львівському університеті вчився великий син українського народу революціонер-демократ, видат-

ний письменник, вчений і публіцист Іван Якович Франко, який вже в студентські роки брав участь в наукових гуртках, мав вплив на студентську молодь і закликав її прилучатись до передової російської культури.

Боячись революційного впливу Івана Франка на студентів, австро-угорський уряд не допустив його на посаду доцента в університеті, в той час коли Харківський університет присвоїв йому вчену ступінь доктора філологічних наук без захисту дисертації.

Передова частина студентів і викладачів університету брала активну участь в революційному русі проти гніту Габсбурзької монархії, боролась за соціальне і національне визволення трудящих мас Галичини.

Львівська передова молодь співчувала боротьбі своїх російських товаришів. Знаменний такий факт: в № 6 ленінської «Искры» був надрукований протест лівих студентів проти віддачі в солдати царським урядом 183 студентів Київського університету. «Мы, отдаленные от Вас солдатским кордоном, — писали львівські студенти — более чем убеждены, что борьба эта окончится для Вас полной победой».

Під впливом першої російської революції 1905—1907 рр. передова революційна молодь Львівського університету разом з робітниками і трудящими м. Львова брала активну участь в боротьбі за встановлення загального виборчого права в Австро-Угорщині.

В 1918 р. після загарбання Галичини панською Польщею Львівський університет переходить у відання польського уряду. В цей час посилюється полонізація і переслідування прогресивних студентів, особливо українців.

Починаючи з 1922—1923 учбового року різко зменшилась кількість студентів-українців; в 1923—1924 учбовому році українців було лише 7% до загальної кількості студентів.

В 1939 р., коли Західна Україна була возз'єднана з Українською Радянською Соціалістичною Республікою, університет став широко доступний дітям робітників, селян і трудові інтелігенції західних областей Радянської України. Рішенням Радянського уряду в 1940 р. йому було присвоєне ім'я великого сина українського народу Івана Яковича Франка.

Під час окупації гітлерівці розграбували університетські лабораторії і бібліотеки, вивезли найцінніше обладнання, зруйнували і спалили чудові по своїй архітектурі актовий і колонний зали. Фашистські варвари вбили багатьох передових вчених.

В післявоєнні роки завдяки піклуванню Комуністичної партії і Радянського уряду університет був відбудований і за короткий час виріс в один з найкрупніших центрів радянської науки і української соціалістичної культури.

Тепер університет має 11 факультетів: історичний, юридичний, філологічний з відділами (українським, російським, сло-

в'янським), журналістики, іноземних мов, біологічний, географічний, геологічний, механіко-математичний з відділеннями математики і механіки, фізичний і хімічний, в складі яких працює 54 кафедри.

Для ведення учбової і наукової роботи в університеті є астрономічна обсерваторія, метеорологічна і магнітна станція, ботанічний сад, геологічний, мінералогічний і зоологічний музеї з унікальними колекціями.

Книжковий фонд наукової і студентської бібліотек налічує понад один мільйон томів.

При університеті є заочний відділ і аспірантура. Працюють наукові товариства: геологічне, географічне і хімічне ім. Д. Менделєєва.

Університет регулярно публікує наукові записки факультетів, щорічники «Іван Франко. Статті і матеріали», «Мінералогія», збірник «Вопросы славянского языкознания», астрономічний циркуляр та інші видання.

Нині на стаціонарних факультетах університету навчається 4260 студентів, з них 892 росіянина, 3041 українець, 54 білоруса та студенти інших національностей, на шости факультетах заочного відділу—4 050 студентів. В аспірантурі навчається 76 чоловік 26 спеціальностей.

За післявоєнні роки в університеті було підготовлено 2417 спеціалістів.

Вчені університету ведуть роботу в галузі історії революційного руху в західних областях України і досліджують творчість Івана Франка. Багато цінних праць дали вони університету з таких галузей, як: диференціальні рівняння, астрофізика, теоретична фізика, теорія пружності, хімія високомолекулярних сполук, кристалохімія, геологія і мінералогія, ґрунтова мікробіологія, паразитологія, акліматизація рослин, фізична і економічна географія, кліматологія і геоморфологія західних областей УРСР.

У Львівському політехнічному інституті навчається зараз понад 7200 студентів. Це в 1,5 раза більше, ніж до 1939 р. вчилося у всіх вузах Львова. Політехнічний інститут має 13 учбових корпусів, в яких нараховується 120 аудиторій, 68 лабораторій, 31 кабінет, 4 музеї, 4 учбові майстерні. Всі вони мають нове, першокласне обладнання. Серед 511 наукових працівників Львівського політехнічного інституту 16 професорів, 172 доценти і кандидати наук.

Інститут має 11 факультетів і готує інженерів 29 спеціальностей. Інститут тісно зв'язаний з виробництвом західних областей України.

Вже з перших днів визволення вчені політехнічного інституту брали активну участь у відбудові народного господарства. Вони допомогли відбудувати зруйнований перехід газопроводу через ріку Стрий, побудувати на окремих заводах Львова не-

лики електростанції, відремонтувати енергопоїзди на Львівському і Дрогобицькому енергокомбінатах.

Видатні вчені інституту успішно працюють над розвитком радянської науки в галузі електричних вимірювань, електричних машин і станцій, електро- і радіотехніки, фізики напівпровідників, автоматизації і т. д.

Вчені інституту допомагають впроваджувати нову техніку, подають раціоналізаторські пропозиції.

При інституті є аспірантура, яка готує наукових працівників. Лише на протязі 1951—1955 рр. в аспірантурі навчалось 216 чоловік. Велика технічна бібліотека інституту нараховує понад 300 тис. томів.

Важливим осередком по підготовці кадрів спеціалістів сільського господарства є Львівський сільськогосподарський інститут. Інститут має велику матеріально-учбову базу: учбово-дослідне господарство площею в 500 га, де розміщені також тваринницькі ферми, і учбово-дослідне лісне господарство площею в 9 тис. га. Завдяки цьому інститут має можливість успішно розв'язувати цілий ряд проблем сільського господарства західних областей УРСР. Так, кафедра рослинництва цього інституту вивела нові сорти сільськогосподарських рослин, частина яких успішно вирощується в колгоспах Львівської області. Добрих показників домігся сільськогосподарський інститут в акліматизації мічурінських сортів винограду, в застосуванні гранульованих добрив тощо.

В інституті є заочний відділ на якому навчається 446 чоловік. Переважна більшість їх працює в колгоспах, радгоспах і МТС західних областей України.

Важливе місце в підготовці висококваліфікованих кадрів для народного господарства належить ветеринарно-зоотехнічному, лісотехнічному, поліграфічному, торговельно-економічному і іншим інститутам Львова.

Справжнім розсадником передової музичної культури є Львівська державна консерваторія імені Миколи Лисенка.

За післявоєнний період львівські вузи випустили близько 20000 спеціалістів високої кваліфікації.

Важливе місце в науковому житті Львова і всіх західних областей України займають науково-дослідні інститути. У Львові працюють науково-дослідні інститути епідеміології, мікробіології, невідкладної хірургії, поліграфічної промисловості, удосконалення кваліфікації вчителів, філіал Центрального науково-дослідного інституту експертизи працездатності інвалідів та інші.

Значним осередком наукової думки є інститути АН УРСР, що розташовані у Львові. Тут працює Інститут суспільних наук з відділами археології, економіки, мовознавства, історії України, історії української літератури, етнографії і усної народної творчості, Інститут агробіології з відділами зоології, тварин-

ництва, ботаніки, рослинництва, сільськогосподарських машин, Інститут машинознавства та автоматики з відділом пружності, автоматизації, деталей машин, інститут геології корисних копалин.

Інститут машинознавства та автоматики розробляє ряд питань по автоматизації і контролю виробництва в нафтовій, газовій і металообробній промисловості і проблему міцності в машинобудуванні, Інститут геології корисних копалин проводить досліді по нафтоносності і газоносності західноукраїнських земель, досліджує рудні родовища. Інститут агробіології займається питанням підвищення продуктивності рослинництва і веде боротьбу з шкідниками в сільському господарстві.

Важливі і актуальні питання, зв'язані з історією України, мови і літератури, народної творчості, археології і економіки, досліджують працівники Інституту суспільних наук.

Велику роль в боротьбі за виховання трудящих міста в дусі комунізму відіграють культосвітні установи.

Партійні, радянські і громадські організації міста Львова з перших же днів визволення міста від фашистських окупантів піклуються про відновлення роботи клубів, будинків культури, бібліотек тощо.

Важливе значення в розгортанні культурного будівництва у Львові і області в ці роки мала постанова ЦК ВКП(б) від 27 вересня 1944 р. «Про недоліки політичної роботи серед населення західних областей УРСР». Ця постанова визначила програму дій партійних організацій в постановці партійно-масової і культурно-виховної роботи в західних областях України.

Ще з більшим розмахом розгорнулася робота по відновленню і дальшому розвитку народного господарства і культури Львова в роки першої і другої післявоєнних п'ятирічок, коли разом з розгортанням величезної роботи по індустріалізації Львова почала здійснюватися також грандіозна програма культурного будівництва.

Важливу роль у здійсненні завдань, які стояли перед трудящими міста, покликана була відіграти преса. Завдяки піклуванню партії у місті розгорнута значна мережа місцевої преси. Нині у Львові виходять 3 обласні газети, в тому числі одна молодіжна, блокнот агітатора, республіканський літературно-художній і громадсько-політичний журнал «Жовтень», газета львівських залізничників, багатотиражні газети в університеті імені Івана Франка, політехнічному, медичному, поліграфічному інститутах, на ряді заводів.

На підприємствах, в установах і учбових закладах міста виходять тисячі стінних газет, бойових листків, листків гумору і сатири. Обласні, багатотиражні і стінні газети зробили чимало у справі індустріалізації Львова, колективізації сільського господарства, розвитку науки і культури, в розгортанні соціалі-

лістичного змагання за виконання і перевиконання народногосподарських планів, в поліпшенні політичної і організаторської роботи в масах.

Партійні організації міста провели велику роботу по залученню до участі в пресі великої армії робітників — людей найрізноманітніших професій. До газет пишуть передовики промислових підприємств, колгоспів, машинно-тракторних станцій, вчені, викладачі вузів, учителі, лікарі, артисти, студенти. Їх активність, бажання зброєю слова боротися за здійснення завдань комуністичного будівництва невпинно зростає. Про це свідчить зріст притоку листів до редакції. Так, редакція газети «Вільна Україна» в 1950 р. одержала 6218, а в 1955 р. — 8974 листа.

Понад 10 тис. листів одержала в 1955 р. газета «Львовская правда».

З ростом політичного і культурного рівня трудящих газета і книга стали входити в побут широких мас трудящих. Про це яскраво свідчать дані про літературу, реалізовану серед трудящих через мережу магазинів і кіосків міста. Так, якщо у Львові в 1946 р. було реалізовано літератури на суму 4549 тис. крб., то в 1953 р. — на 13900 тис. крб., тобто більше ніж в 2,5 рази.

За післявоєнні роки у Львові було створено широку мережу культурно-освітніх установ: клуби, будинки і палаци культури, червоні кутки, які об'єднують навколо себе широкі маси працівників різних галузей промисловості і культури.

Багато профспілкових культурно-освітніх установ міста за післявоєнні роки перетворилися в справжні вогнища соціалістичної культури. Серед них Палац культури залізничників, Будинок культури працівників зв'язку, клуб енергетиків, механічного склозаводу, тресту «Львівгаз», комунальних працівників, політехнічного інституту, університету ім. Івана Франка, лісотехнічного інституту і багато інших.

В своїй роботі культурно-освітні установи спираються в основному не на професійних працівників, а на самодіяльність широких мас трудящих.

Особливо великий позитивний досвід в цьому відношенні мають клуби.

Основними формами клубної роботи стали гуртки, тематичні вечори, вечори запитань і відповідей тощо. Тематичні вечори були найбільш вдалою формою поєднання різноманітних засобів усної і наочної пропаганди. В багатьох клубах були проведені тематичні вечори на тему: «Мир переможе війну», «Дружба народів СРСР — джерело сили і могутності нашої Батьківщини», «Про моральне обличчя радянської людини» і інші.

Значне місце в роботі клубів займає допомога агітколлективам і агіткультбригадам. Лише в 1950 р. у Львові працювало 540 агітколлективів, які охоплювали 11058 агітаторів.

Культурно-освітні заклади проводять велику роботу по організації виробничо-технічної пропаганди. В ряді будинків культури і клубів створено технічні кабінети. Зокрема, добре поставлена виробничо-технічна пропаганда Будинку культури зв'язку. Тільки в 1955 р. виробничо-технічний кабінет цього Будинку культури організував 56 лекцій на виробничо-технічну тематику, 19 вечорів обміну досвідом, 5 технічних конференцій, 6 виробничих екскурсій. Тут же було випущено 11 листівок і 6 радіогазет, в яких розповідалося про досвід роботи передових зв'язківців.

За останні роки будинки культури і клуби багато зробили для розвитку художньої самодіяльності.

Про розмах художньої самодіяльності свідчать такі дані. В 1955 р. у Львові нараховувалося 1836 гуртків художньої самодіяльності, серед них драматичних гуртків — 331, хорових — 313, музичних — 213, танцювальних — 31 і т. д. У цих гуртках брало участь понад 32860 чоловік. Масовість художньої самодіяльності свідчить про величезне прагнення трудящих до мистецтва, про їх активну участь в будівництві соціалістичної культури.

Кількісне зростання рядів учасників художньої самодіяльності супроводжувалось удосконаленням їх майстерності, поліпшенням репертуару.

Розвитку художньої самодіяльності велику допомогу надає обласний Будинок народної творчості (ОБНТ). При ОБНТ створені стаціонарні і пересувні методичні кабінети по драматичному, хоровому, танцювальному, музичному і образотворчому мистецтвам, а також показові самодіяльні колективи — хорова капела, ансамбль танцюристів, капела бандуристів. З метою популяризації досвіду кращих колективів художньої самодіяльності в 1950 р. при обласному Будинку народної творчості було організовано театр Народної творчості, в якому систематично виступають кращі колективи художньої самодіяльності міста і області.

Активну допомогу колективам художньої самодіяльності подають Львівський драматичний театр ім. Заньковецької, державний театр опери та балету ім. Ів. Франка, театр ПрикВО. Режисери і диригенти, провідні актори цих театрів керували колективами художньої самодіяльності політехнічного інституту, університету і іншими.

Про великий ідейно-художній зріст і масовість гуртків художньої самодіяльності міста, особливо хорових колективів, свідчать обласні, міські і районні огляди художньої самодіяльності. Так, якщо у 1947 р. в обласних, міських і районних оглядах художньої самодіяльності області взяло участь 3035 чоловік, то в 1955 р. — вже 17428 чоловік.

Про піднесення майстерності учасників художньої самодіяльності свідчать постановки самодіяльними драматичними

гуртками багатоактних п'єс і виконання музичними колективами складних музичних творів.

Показовим у цьому відношенні є колектив симфонічного оркестру Львівського політехнічного інституту. До складу цього оркестру входить 75 чоловік. За останній час він підготував і успішно виконує такі складні речі, як увертюра до опери «Тарас Бульба» Лисенка, «Вальс-фантазія» Глінки, сюїта з балету «Лебедине озеро» Чайковського, фінал до балету «Маруся Богуславка» Свечнікова і цілий ряд інших.

Про рівень творчої майстерності художньої самодіяльності свідчить також діяльність оперної студії Львівського будинку вчителя. За час своєї роботи студія показала опери «Алеко» Рахманінова, «Іоланта» Чайковського, «Запорожець за Дунаєм» Гулака-Артемовського, «Царева наречена» Римського-Корсакова і інші.

Одним із кращих колективів художньої самодіяльності Львова є колектив Палацу культури залізничників. Тут працюють хоровий, драматичний, танцювальний, фізкультурно-акробатичний гуртки, естрадний оркестр і оркестр народних інструментів, які об'єднують понад 200 учасників самодіяльності.

В минулому році драматичний гурток цього Палацу поставив «Не називаючи прізвищ» В. Мінка, «Без вини винуваті» Островського, «Повернення» Кузнецова і ряд одноактних п'єс.

Далеко за межами області славиться хорова капела Будинку культури працівників зв'язку. Художній керівник капели Є. Д. Вахняк за хорошу постановку роботи був удостоєний почесного звання заслуженого артиста УРСР. В репертуарі хорової капели — біля двохсот творів радянських, російських, українських і західноєвропейських композиторів, народних пісень.

Колективи художньої самодіяльності міста на республіканських оглядах неодноразово займали перші місця. Так, в 1945 р. за успіхи в розвитку художньої самодіяльності Львівська область зайняла третє місце по Українській РСР. в 1954 р. — друге, в 1956 р. — перше місце.

Гуртки художньої самодіяльності проводять велику роботу по культурному обслуговуванню трудящих. Тільки в минулому році вони дали 5787 концертів, які відвідало 1008150 глядачів.

Одним з найбільш масових і найважливіших видів мистецтва, яке володіє величезними можливостями духовного впливу на маси, є кіно.

Розвиткові кіномережі у Львові постійно приділяється велика увага. Уже в 1939—1941 рр. у Львові працював 21 кінотеатр.

Коли в липні 1944 р. Радянська Армія визволила місто Львів від німецько-фашистських окупантів, міська кіносітка перебувала в стані цілковитого занепаду. В розвалинах лежали зруйновані німецькими бомбами кінотеатри «Тон».

«Утіха», «Гражина», «Палас». З уцілілих кінотеатрів окупанти вивезли кіноапаратуру, обладнання.

Зараз же після визволення міста почалася відбудова мережі кінотеатрів. В експлуатацію були введені кінотеатри «Україна», «Дніпро», «Парк», «Зірка» та імені Т. Шевченка. Наприкінці 1944 р. у Львові вже працювало 15 кінотеатрів, в грудні 1944 р. відкрився кінотеатр хроніки «Новини дня».

В роки першої і другої післявоєнних п'ятирічок на реконструкцію, ремонт, обладнання та будівництво нових кінотеатрів міста було відпущено 10 млн. крб. Це дало змогу ввести в експлуатацію кінотеатри ім. Котляревського на Клепарові, ім. Коцюбинського в робітничому селищі Левандівка, ім. Чкалова в робітничому селищі Сигнівка та «Вокзал» на Головному вокзалі міста, збудувати кінотеатр в Парку культури та відпочинку ім. Богдана Хмельницького, кінотеатр ім. Галана, дві літні кіноплощадки.

За цей час було також проведено реконструкцію кінотеатрів «Україна», «Дніпро», «Парк», «Літній—1». В 1955 р. в місті працювали 23 кінотеатри, які обслуговували щоденно близько 40 тис. глядачів.

Показовим в цьому відношенні є збільшення кількості глядачів, обслужених міською кіномережею, з 1946 по 1955 рр. (в мільйонах).

	1946 р.	1950 р.	1953 р.	1955 р.
Кількість глядачів, обслужених міською кіномережею	3,8	5,0	6,2	9,3

Крім кінотеатрів, при палацах культури і клубах міста працює 29 кіноустановок.

В системі культурно-освітньої роботи велику роль відіграють бібліотеки.

Про мережу бібліотек Львова свідчать такі дані:

	1946 р.	1950 р.	1955 р.
Всіх бібліотек в області	829	1814	2147
З них у Львові	144	241	359

Найбільшою в місті є бібліотека Академії наук УРСР, фонди якої складають 2,5 мільйона примірників книжок, значну кількість стародруків і рукописів. Понад 1,5 мільйона примірників книжок зосереджено в бібліотеках університету ім. І. Франка та політехнічного інституту. Велику кількість суспільно-політичної, науково-технічної та художньої літератури мають в своєму розпорядженні обласна бібліотека для дорослих, міська і інші бібліотеки.

Дбаючи про розвиток бібліотечної справи, держава виділяє на утримання бібліотек Львова значні асигнування, які за роки

Вулиця Першого травня.

Новозбудований кінотеатр ім. Я. Галана.

Пам'ятник танкістам на вулиці Леніна.

двох післявоєнних п'ятирічок зросли більше ніж в 2 рази. Так, якщо в 1946 р. асигнування на масові бібліотеки міста становили 1206 тис. крб., то в 1955 р. — 2772 тис. крб.

Значні кошти виділяються на придбання книжок для масових бібліотек.

В 1946 р. фонди всіх бібліотек міста складали 2294052 примірники, в 1950 р. — 5520734 примірники, в 1955 р. — 6481487 примірників.

Фонди міських бібліотек зросли не тільки кількісно, але і якісно. Вони поповнилися за рахунок великої кількості суспільно-політичної, науково-природничої і художньої літератури. Про значне поліпшення якості комплектування бібліотек міста яскраво свідчить зріст фондів суспільно-політичної літератури.

	1946 р.	1950 р.	1955 р.
В усіх масових бібліотеках міста було суспільно-політичної літератури	10 722	53 360	171 799

Як видно з цих даних, фонди суспільно-політичної літератури масових бібліотек в 1955 р. в 16 разів перевершили фонди літератури в 1946 році.

З метою поліпшення обслуговування читачів бібліотеки організовують пересувки, які комплектують з власних фондів. Література для книгопересувок добирається за темами і постійно оновлюється.

В 1955 р. число пересувних бібліотек порівняно з 1946 р. зросло більше ніж в 6,5 раза, а число читачів, які ними обслуговуються, — в 10,5 раза.

Крім обслуговування читачів в читальнях, залах і на абонементі, бібліотеки проводять серед трудящих масово-політичну роботу. З ростом політичного і культурного рівня трудящих мас змінюється і те коло питань, яке цікавить читача.

Відповідно змінюється і тематика читацьких конференцій. Якщо в 1946—1948 рр. читацькі конференції влаштовувалися переважно на літературні теми, то вже в 1950—1955 рр. в тематиці читацьких конференцій все частіше зустрічаються питання суспільно-політичні, природничо-наукові. Так, в 1953 р. бібліотеки міста Львова проводили читацькі конференції на теми: «Комуністична партія — керівна і спрямовуюча сила радянського суспільства», «Віковична дружба російського і українського народів», «Трудящі нашої області в боротьбі за виконання завдань п'ятої п'ятирічки», «Корея бореться», «Радянські письменники в боротьбі за мир» і інші.

Впровадження нових наукових досягнень в соціалістичну промисловість викликало необхідність організації пропаганди науково-технічних знань і досягнень передовиків промисловості.

Масові бібліотеки міста взяли активну участь в цій роботі і всіма засобами допомагали підвищенню виробничої кваліфі-

кації робітників. З цією метою бібліотеки організують книжково-газетні вітрини, вечори обміну досвідом передовиків, влаштовують лекції, доповіді, бесіди, читки.

В своїй роботі бібліотеки використовували також різні форми наочної агітації — фотомонтажі, книжкові тематичні виставки, виготовлення бібліотечних плакатів тощо.

Масові бібліотеки міста проводять велику роботу по наданню допомоги колгоспному селу. З цією метою вони організують обслуговування колгоспного селянства і сільської інтелігенції через заочний абонемент. Заочний абонемент дає можливість користуватися обласними бібліотеками, одержувати висококваліфіковані поради і відповіді на запитання читачів.

Велику роботу проведено також по укомплектуванню фондів сільських і колгоспних бібліотек. За післявоєнні роки в села області надіслано 991510 примірників суспільно-політичної, науково-популярної і художньої літератури.

В результаті величезних соціальних зрушень, які відбулися в західних областях України, за роки радянської влади зріс потяг трудящих до знань, до культури.

Одним з доказів цього є постійне збільшення читачів масових бібліотек і книжкових видач.

	1946 р.	1950 р.	1955 р.
Кількість читачів в усіх масових бібліотеках Львова	32 795	75 543	119 929
Книговидач в них	548 293	2 334 257	2 602 973

Як видно з вищенаведених даних, число читачів в усіх масових бібліотеках міста за роки післявоєнних п'ятирічок збільшилося майже в 4 рази. Число книговидач за цей же час зросло більше ніж в 3 рази.

В роки післявоєнних п'ятирічок великого розмаху набрала лекційна пропаганда, як одна з найбільш масових, найбільш поширених форм політично-виховної роботи Комуністичної партії.

В 1948 р. було створено Львівський обласний відділ Товариства для поширення політичних і наукових знань. До його складу ввійшли видатні вчені, письменники і митці міста. В 1955 р. відділ нараховував 3 243 члени Товариства.

При відділі було створено 19 секцій з різних галузей науки і знань, в тому числі з історії КНРС, міжнародних відносин, історичних, економічних, біологічних, хімічних, фізико-математичних, геолого-географічних і технічних наук, залізничного транспорту, сільськогосподарських наук, держави і права, літератури і мови, педагогічних наук, науково-атеїстичної пропаганди, мистецтвознавства, воєнних наук, фізичної культури і спорту.

Створення обласного відділу Товариства для поширення політичних і наукових знань сприяло значному поліпшенню лекційної пропаганди в місті.

Про роботу Товариства яскраво свідчить той факт, що в 1955 р. його членами було прочитано 20 175 лекцій.

Лекційна пропаганда серед трудящих міста велася також по лінії обласного лекційного бюро (ОЛБ). На великих промислових підприємствах, в радянських і громадських організаціях, в палацах культури і клубах міста створені постійно діючі лекторії.

Діяльність Товариства і лекційного бюро викликала як кількісні, так і якісні зміни в складі лекторів.

Ріст лекторських кадрів в місті йшов, в першу чергу, за рахунок залучення до лекційної роботи професорсько-викладацького складу вузів, вчителів, лікарів і інженерно-технічних працівників, а також передовиків соціалістичної промисловості.

В результаті цього лекційна робота в місті стала більш систематичною, планомірною, збільшився її розмах. Лише в 1955 р. в місті і області було прочитано 59957 лекцій, які прослухало 3566500 чоловік.

Визначне місце в лекційній пропаганді займали лекції на суспільно-політичну тематику. Ці лекції роз'яснювали трудящим завдання відбудови і розвитку народного господарства, популяризували досягнення радянського народу в справі виконання поставлених партією і урядом завдань соціалістичного будівництва. В 1955 р. на суспільно-політичні теми було прочитано 34 тис. лекцій.

Значна частина лекцій була присвячена викриттю реакційного, антинародного характеру буржуазної ідеології і в першу чергу ідеології українського буржуазного націоналізму.

Велика увага приділялася пропаганді науково-природничих знань, вихованню матеріалістичного світогляду. Тільки в 1955 р. на природничо-наукові теми в місті і області було прочитано 8 тис. лекцій. В природничо-науковій тематиці найбільше місце займали лекції про побудову всесвіту, походження сонця, землі, про основні астрономічні явища, про виникнення і розвиток життя на землі, про походження і життя рослин, тварин, людини, про причини хвороб і боротьбу з ними.

В зв'язку з поставленими завданнями партії і уряду про перетворення міста Львова в крупний індустріальний центр особливо зросли роль і значення технічної пропаганди.

Тематика лекцій перебувала в тісному зв'язку з тими завданнями, які стояли на даному етапі перед трудящими міста і області. В 1955 р. на виробничо-технічні теми в місті і області було прочитано 11 тис. лекцій.

Члени секції технічних наук Товариства для розповсюдження наукових і політичних знань читали цикли лекцій з питань історії вітчизняної техніки, найновіших досягнень радянської техніки тощо. Такі цикли лекцій були організовані на ряді заводів («Штамп», ЛПВРЗ, ремонтно-механічний завод, трамвайно-тролейбусне управління).

Одночасно з лекційною роботою секція технічних наук організувала курси по поширенню передового досвіду швидкісного різання металів на заводах. Члени Товариства беруть активну участь в роботі фабрично-заводських лекторіїв.

Широке розповсюдження в масах технічних знань сприяло швидкому зростанню виробничої кваліфікації робітників, піднесенню їх культурно-технічного рівня. Яскравим свідченням цього може бути участь в лекційній пропаганді самих робітників. Токар-новатор заводу приводних пресів Гургаль, бригадир електrolампового заводу Шварник, токар-новатор заводу «Сільмаш» Крутій і багато інших систематично виступають перед трудящими з лекціями про передовий досвід і користуються широкою популярністю саме як лектори.

В лекціях на сільськогосподарську тематику велика увага приділялася питанням організаційно-господарського зміцнення колгоспів, пропаганді серед колгоспного селянства передової радянської агробіології і т. ін.

Могутнім засобом комуністичного виховання трудящих є радіо. Тому розвитку радіофікації Львова постійно приділялася серйозна увага. В результаті цього кількість радіоточок і радіоприймачів в користуванні трудящих весь час зростає. Так, якщо в 1946 р. у Львові було 4698 радіоточок, то в 1955 р. їх стало 42793. Кількість радіоприймачів за цей час зросла більше ніж в 5 разів.

Львів — місто музеїв. Тут працюють філіал музею В. І. Леніна, державний історичний музей, державний музей українського мистецтва, літературно-меморіальний музей Івана Франка, природознавчий музей, державний музей художнього промислу та етнографії, обласна картинна галерея. Є також музеї при деяких вузах, зокрема в політехнічному інституті та університеті ім. Ів. Франка.

Музеї мають у своїх фондах значну кількість дуже цінних і цікавих експонатів. Так, наприклад, природознавчий музей має 160000 експонатів, державний історичний музей — 135000.

За останні роки експозиції музеїв оглянуло понад 2 млн. відвідувачів.

Велике значення для пропаганди ідей марксизму-ленінізму в західних областях УРСР має відкритий у Львові в 1950 році філіал музею В. І. Леніна. В музеї багато цінних експонатів. Тут зберігаються відомі ленінські газети — «Іскра», «Вперед», «Пролетарій», «Соціал-демократ». Крім цього, музей має дуже багато і інших експонатів, які знайомлять глядача з життям і діяльністю великого Леніна. Музей В. І. Леніна відвідують численні експурсії з усіх західноукраїнських областей.

У фондах і експозиціях Львівського державного історичного музею дбайливо зберігаються цінні рукописи і стародруки, пам'ятки староруської і української культури, зокрема «Апостол» XII—XIII ст., дорогоцінні тканини та речі побуту, великі

колекції графіки і живопису, медалі і монети, археологічні знахідки, цінна зброя і т. ін.

В музеї українського мистецтва зібрані фонди староруського мистецтва, старого українського мистецтва, а також кращі картини радянських художників.

Великою любов'ю серед народу користується літературно-меморіальний музей Івана Франка. Німецькі окупанти похижацьки пограбували цей музей, але після визволення його фонди постійно поповнюються. Тут зберігаються фотокопії рукописів письменника, рідкісні оригінали газет і журналів, в редакціях яких працював Іван Франко, численні ілюстрації і картини, переклади окремих розділів «Капіталу» і «Анти-Дюрінга», зроблені І. Франком, матеріали про викладання Франком курсу політичної економії в робітничих гуртках і т. п.

В окремих документах показано, як трудящі маси нашої країни шанують пам'ять великого сина українського народу, піклування партії і уряду про зберігання спадщини письменника.

Визначне місце в культурному житті Львова займають театри — театр опери та балету ім. Ів. Франка, драматичний театр ім. М. Заньковецької, театр юного глядача ім. Горького, російський драматичний театр ПрикВО і ляльковий театр.

В театрах працює великий колектив артистів, багато визначних майстрів сцени.

Великим успіхом у львов'ян користується, зокрема, театр опери і балету ім. Ів. Франка. За післявоєнний період він поставив ряд опер російських і українських класиків — Глінки, Римського-Корсакова, Бородіна, Мусоргського, Чайковського, Даргомижського, Лисенка. Львов'яни побачили такі опери, як «Іван Сусанін», «Князь Ігор», «Царева наречена», «Пікова дама», «Борис Годунов», «Чародійка», «Русалка», балет «Лебедине озеро», «Спляча красуня». Ставилися також твори композиторів братніх республік: «Сім красунь» Кара-Караєва, «Шурале» Ярулліна, «На березі моря» Юзелюнаса.

Оперний театр показав глядачам ряд опер і балетів радянських композиторів — «Богдан Хмельницький» Данькевича, «Молода Гвардія» Мейтуса, «Мідний вершник» Глієра, «Маруся Богуславка» Свечнікова, «Хустка Довбуша» Кос-Анатольського та інші.

В репертуарі театру є опери західноєвропейських класиків.— Бізе, Гуно, Верді, Пуччіні, Россіні, балети Адама, Деліба та інших.

Львівський драматичний театр ім. М. Заньковецької справедливо вважається одним з кращих в республіці. Його талановитий колектив вже давно заслужив любов і визнання. Відзначаючи високу майстерність цього колективу, яку він продемонстрував під час декади українського мистецтва в Москві, Президія Верховної Ради СРСР нагородила театр ім. М. Заньковецької орденом Трудового Червоного Прапора.

В цьому театрі працюють відомі всій країні майстри сценічного мистецтва — Романицький, Дударев, Яременко, Козачковський, Кривицька, Колишко-Любарт та інші.

Особливо великим успіхом користуються у глядачів такі постановки цього театру, як «Лісова пісня» Л. Українки, «Вій, вітерець» Я. Райніса, «Калиновий гай» О. Корнійчука та інші.

Велику любов дітей і молоді заслужили театр юного глядача і театр ляльок. Львівські театри ставлять щорічно понад 2000 спектаклів і обслуговують близько мільйона глядачів, а крім того, часто дають постановки в районних центрах і безпосередньо в колгоспах.

Розвиткові театрального мистецтва сприяє діяльність львівського відділення Українського театрального товариства, яке організує творчі конференції, обговорення вистав, звіти діячів сцени, влаштовує лекції та доповіді.

При відділенні театрального товариства є будинок актора, який проводить значну роботу по виховуванню акторської молоді.

Наполегливо і плідно працюють львівські композитори. Найстаріший львівський композитор С. Людкевич написав «Прикарпатську симфонію», а зараз закінчив нову оперу «Олекса Довбуш». Композитор Роман Симович написав «Третю симфонію». Широкою популярністю користуються музичні твори композиторів А. Кос-Анатольського, Є. Козака, М. Колесси, Ш. Німанда, А. Солтиса, Ф. Макаревича, І. Вимера та інших.

Важливим центром розвитку музики є Львівська консерваторія ім. Лисенка, в якій кваліфіковані викладачі готують майстрів опери, естради, викладачів музики для вищих і середніх шкіл, музичних учбових закладів. У Львові є семирічні і десятирічні музичні школи, а також музичні училища.

Для широкої популяризації музичної культури обласна філармонія відкрила музичні лекторії в районах області. Крім того, композитори допомагають самодіяльності, вони керують секцією самодіяльних композиторів при Львівському обласному Будинку народної творчості.

Серйозних успіхів в популяризації народної пісні добилася заслужена хорова капела «Трембіта». В репертуарі капели — понад 300 творів. На протязі 1945—1956 рр. вона побувала на гастролях в 50 містах Радянського Союзу.

Певні успіхи в своїй роботі мають і львівські художники. Львівське відділення Спілки радянських художників України об'єднує понад 50 митців. Серед них — заслужений діяч мистецтв, член-кореспондент Академії архітектури УРСР, депутат Верховної Ради УРСР Олена Львівна Кульчицька, відомі нашої громадськості художники Монастирський, Сельський, Ліщинський, Савін, Добронравов, Гуторов, Левицький, Турін, Розмус, Григорійчук, Форостецький, Смольський, скульптори Сколоздра, Рябінін, Севера, Чайка та інші.

У Львові живе і працює понад 30 українських радянських письменників. У їх вихованні велику роль відіграє Спілка письменників, а також її орган — республіканський літературно-художній і громадсько-політичний журнал «Жовтень», який виходить у Львові.

Твори багатьох львівських письменників, зокрема П. Козланюка, І. Вільде, Т. Яцківа, Д. Лукіяновича, М. Рудницького, А. Шмигельського, А. Волощака і інших широко відомі радянським читачам. Твори львівських письменників перекладаються на мови багатьох народів.

За післявоєнні роки в ряди львівських письменників прийшло талановите поповнення. З значними прозовими, поетичними і літературознавчими творами виступили, зокрема, В. Лозовий, Д. Павличко, Р. Братунь та інші.

Львівські письменники мають дуже сприятливі умови для своєї роботи. Вони можуть друкувати свої твори в обласних газетах, в журналі «Жовтень», а також випускати окремим виданням у книжково-журнальному видавництві. Цьому сприяє міцна і технічно досконала поліграфічна база. У Львові є книжкова фабрика, обласна друкарня, друкохромолітографія «Атлас» і багато інших друкарень.

Успіхи, досягнуті в розвитку культури нашого міста, не грийшли самі по собі, вони є результат копіткої повсякденної організаторської і виховної діяльності партійних і радянських організацій, наполегливої, самовідданої роботи всіх трудящих міста, великої турботи, яку постійно проявляє про наше місто Комуністична партія і Радянський уряд.

Про те, яку увагу приділяє партія і уряд культурному будівництву в нашому місті, свідчать асигнування з державного бюджету. Так, в 1945 р. на культурні потреби міста витрачено 254 тис. крб., а в 1955 р. — 7 млн. 555 тис. крб.

Історичні рішення XX з'їзду КПРС, в яких накреслена широка програма дальшого розвитку народного господарства і культури нашої країни, лягли в основу діяльності мистецьких і культурно-освітніх закладів Львова. Це є запорукою того, що в шостій п'ятирічці будуть досягнуті нові, видатні успіхи в діяльності культурно-освітніх закладів нашого міста.

В шостому п'ятирічному плані розвитку народного господарства передбачені широкі перспективи культурного будівництва у Львові.

За роки шостої п'ятирічки заплановано збудувати 6 нових шкіл за рахунок бюджетних коштів, 7—8 шкіл за рахунок коштів промислових підприємств та відомств, 7 дитячих ясел, 18 дитячих садків.

Передбачено також будівництво обласної бібліотеки, 7 нових учбових корпусів для політехнічного, зооветеринарного, сільськогосподарського та лісотехнічного інститутів і ряд гуртожитків для учбових закладів міста.

В цей же час буде здійснене будівництво палаців культури для заводів «Львівсільмаш», механічного, будуть побудовані 5 нових робітничих клубів, 2 кінотеатри, широкоекранний кіно-театр на 2000 місць, телецентр, стаціонарний цирк, театр російської драми.

Вже зараз широко розгорнулася робота по здійсненню на-креслень шостого п'ятирічного плану. Мине небагато часу, і нові заклади культури будуть введені в дію. Зростаючі куль-турні потреби населення задовольнятимуться повністю і з най-кращими результатами.

Старовинний український Львів вступив у новий період своєї історії. Трудящі Львова зустрічають 700-річчя свого міста новими успіхами у виконанні рішень XX з'їзду КПРС, вносять свій гідний вклад у велику справу будівництва комуністичного суспільства в нашій країні.

БІБЛІОГРАФІЯ

ДО РОЗДІЛІВ I—III

I. Основоположники марксизму-ленінізму

Маркс К. і Енгельс Ф. Маніфест Комуністичної партії. Держполітвидав УРСР, Київ, 1950.

Маркс К. Капітал, тт. I, III, М., 1954.

Маркс К. и Энгельс Ф. Немецкая идеология. К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. IV.

Маркс К. и Энгельс Ф. Начало конца Австрии. К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. V.

Маркс К. и Энгельс Ф. Революция и контрреволюция в Германии. К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. VI, ч. 1.

Маркс К. и Энгельс Ф. Германия и панславизм. К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. X.

Энгельс Ф. Какое дело рабочему классу до Польши. К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. XIII, ч. 1.

Энгельс Ф. Селянська війна в Німеччині, Держполітвидав УРСР, Київ, 1954.

Маркс К. Хронологические выписки. «Архив Маркса и Энгельса», т. V, VIII.

Ленін В. І. Розвиток капіталізму в Росії. Твори, т. 3.

Ленін В. І. Новий розділ всесвітньої історії. Твори, т. 18.

Ленін В. І. Критичні замітки з національного питання. Твори, т. 20.

Ленін В. І. Про право націй на самовизначення. Твори, т. 20.

Ленін В. І. Україна. Твори, т. 25.

II. Матеріали ЦК КПРС

Тези про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654—1954 рр.). Схвалені Центральним Комітетом Комуністичної партії Радянського Союзу. Держполітвидав УРСР, Київ, 1954.

III. Джерела

а) Неопубліковані

Центральний Государственный Архив Древних Актов (ЦГАДА) СССР, Москва.

Фонд 52, оп. 1. Греческие дела, столбцы, 7134, № 4; 7161, № 6; 7165, № 23; 7182, № 8; 7132, № 10 и др.

Ф. 79, оп. 1. Сношения России с Польшей. Столбцы: 1640 № 6/а; 1683 № 9, № 12; 1699 № 13; Книги 83, 84, 161, 163, 164, 178, 182, 255, 233, 234 и др.

Ф. 79, оп. 2, ед. хр. 10 (Копія грамоти царя Федора Івановича Львівському братству, 1592 р.).

Ф. 124, оп. 1. Малороссийские дела, 1655, № 14; 1625, № 1, 3.

Ф. 141. Приказные дела старых лет, 1692, № 66; 1696, № 696.

Ф. 210. Разрядный приказ, Московский стол. столб. 83, Белгородский стол, столб. 1170.

Ф. 235. Патриарший казенный приказ, кн. 129.

Філіал Центрального Державного Історичного архіву (ЦДІА) УРСР у м. Львові.

Ф. 9. Львівський гродський суд, тт. 365, 392, 445, 457, 557.

Ф. 52, оп. 1, оп. 3. Рада м. Львова (нумерація за Бадецьким). Записи і протоколи Ради: тт. 18, 30, 31, 33, 34, 46, 47, 48, 49, 51, 53, 54, 55, 60, 77, 91, 117—120, 129—131, 133, 160, 213—217; 221, 283.

Записи і протоколи Лави: тт. 240, 243, 248.

Записи і протоколи Колегії присяжних: тт. 345, 346, 349, 350, 335, 353, 371, Справа 1146.

Ф. 129, оп. 1, Ставропільський інститут, спр. 182, 931, 205, 209.

Ф. 132, оп. 1. Колекція листів і грамот, спр. 1—12.

Рукописний відділ Львівської бібліотеки АН УРСР.

Ф. Баворовських, № 212.

Ф. Оссолінських, № 2170/І; № 2125/ІІ.

б) О п у б л і к о в а н і

Акты, относящиеся к истории Западной России, т. IV, СПб, 1851. № 177.

Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, III, XIV, X, СПб, 1879, 1889.

Акты Московского государства, т. I, СПб, 1890, № 329, 334.

Архив Юго-Западной России, ч. I, т. X—XII, Киев, 1904.

Бантыш-Каменский Н. Н. Обзор внешних сношений России, ч. III, М., 1897.

Бантыш-Каменский Н. Н. Переписка между Россией и Польшей, чч. I—III, М., 1862.

«Венок русинам на обжинки», ч. II, Відень, 1847.

Возняк М. V століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича, ч. I, II. Львів, 1936.

Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в 3 томах, т. 1, 2, 3. Издательство АН СССР, М., 1954.

Головацкий Я. Воспоминание о Маркіяне Шашкевиче и Идее Вагилевиче, «Литературный сборник», Львов, 1885.

Жерела до історії України—Русі, тт. III, VIII, XII, Львів, 1900—1911.

Головацкий Я. Исторический очерк основания Галицко-Русской митицы, Львів, 1950.

Кореспонденції Якова Головацького в літах 1835—49, Львів, 1909.

Історія України в документах і матеріалах, т. III, Київ, 1941, № 15. Крыловский А. Львовское ставропигиальное братство. (Приложение). Киев, 1904.

Крип'якевич І. Матеріали до історії торгівлі Львова. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка (ЗНТШ), т. 65, Львів, 1905.

Полное собрание законов Российской империи, т. II, СПб, 1830.

Полное Собрание Русских летописей, т. II. Ипатьевская летопись. СПб, 1908.

«Русалка Днестровая», Будапешт, 1837.

Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной Руси, Киев, 1888.

- Сборник русского исторического общества, т. 71, СПб, 1892.
 Юбилейное издание в память 300-летнего основания Львовского
 Ставропигийского братства, Львов, 1886.
 Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej, Lwów,
 1868—1935.
 «Dodatek do «Gazety Lwowskiej», № 26, 1857.
 Harvard library bulletin, vol. 9, № 1, Winter 1955, Cambridge, Massa-
 chusets. (текст «Букваря» І. Федорова).
 Józefowicz T. Kronika miasta Lwowa, Lwów, 1854.
 Ptaszycki St. Iwan Fedorowicz — drukarz ruski we Lwowie z końca
 XVI w., „Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału filologicznego
 Akademii Umiejętności», t. 11, Kraków 1886 (dodatki).
 Zimorowicz J. Historia miasta Lwowa. Lwów, 1854.

в) Преса

- «Зоря Галицка» за 1848, 1849 рр.
 „Dnewnyk ruskij“ за 1848 р.

IV. Література

- Білецький С. Т. Боротьба плебеїв і селян міста Львова проти
 міського патриціату напередодні визвольної війни 1648—1654 рр. В кн.
 «Віковична дружба народів-братів», Київ, 1954.
 Возняк М. Історичне значення діяльності Маркіяна Шашкевича.
 «Наукові записки Інституту суспільних наук» (Львівський філіал АН
 УРСР), т. I, 1953.
 Гербільський Г. Ю. Західноукраїнські землі в роки визвольної
 війни і воз'єднання України з Росією (1648—1654) В кн. «300 років воз-
 з'єднання України з Росією». Науковий збірник. Вид-во Львівського дер-
 жавного університету, Львів, 1954.
 Гербільський Г. Ю. Петро Перший в Західній Україні (1706—
 1707 рр.) Львів, 1948.
 Греков Б. Д. Крестьяне на Руси, М. 1946.
 Гроссман Ю. М. Західноукраїнські землі перед визвольною вій-
 ною 1648—1654 рр. В кн. «300 років воз'єднання України з Росією»,
 Науковий збірник. Вид-во Львівського державного університету, Львів,
 1954.
 Дмитрук В. Т. Маркіян Шашкевич, В кн. «М. Шашкевич. Виб-
 рані твори», Львів, 1954.
 Зернова А. С. Начало книгопечатания в Москве и на Украине.
 М., 1947.
 Зубрицкий Д. Летопись Львовского Ставропигийского братства,
 Львов, 1926.
 История Польши, т. I, М., 1956.
 Історія української літератури, т. I, Київ, 1954.
 Історія Української РСР, т. I, Київ, 1953.
 Капустин М. Дипломатические сношения России с Западной
 Европой во второй половине XVII в., М., 1852.
 Кісь Я. П. Боротьба селян львівських міських сіл проти феодаль-
 ного гніту в кінці XVI і першій половині XVII ст. В кн. «300 років
 воз'єднання України з Росією». Науковий збірник. Вид-во Львівського
 державного університету, Львів, 1954.
 Коваленко А. П. Березневі дні 1848 року у Львові. «Наукові
 записки Львівського державного педагогічного інституту», т. 2, 1948.
 Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький, Вид-во АН УРСР,
 Київ, 1954.

Крип'якевич І. П. Зв'язки України з Росією до середини XVII ст. Нариси. Вид-во АН УРСР, Київ, 1953.

Медынський Е. И. Братские школы Украины и Белоруссии в XVI—XVII ст. и их роль в воссоединении Украины с Россией, М., 1954.

Миллер И. С. Накануне отмены барщины в Галиции (из истории идейно-политической борьбы в польском обществе в 30—40-х годах XIX столетия). Ученые записки Ин-та славяноведения АН СССР, т. I, М.—Л., 1949.

Миллер И. С. Революционное движение и национальная борьба в Галиции в 1848 г. В кн. «Революции 1848—1849». т. I, М., 1952.

Митюрлов Б. Н. Из истории Львовской братской школы (1586—1789). «Советская педагогика» № 2, 1954.

Очерки истории исторической науки в СССР, т. I, М., 1955.

Очерки истории СССР, Период феодализма, ч. I и II, М., 1953.

Пашутин В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси, М., 1950.

Попов А. Русское посольство в Польше в 1673—1676 гг. СПб, 1854.

Рутковский Я. Экономическая история Польши. Под редакцией и с предисл. Ф. Я. Полянского. ИЛ, М., 1953.

Сидоров О. О. Иван Федоров в світлі нових досліджень, Львів, 1949.

Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури, Львів, 1910.

Франко І. Задужні дні у Львові 1848 р. В кн. «І. Франко. В наймах у сусідів», Львів, 1914.

Франко І. Критичні п'єси о галицькій інтелігенції. Письмо друге. Твори, т. XVI, Київ, 1955.

Франко І. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині, Львів, 1913.

Чоловский А. Львов во время русского владычества (в XIII—XIV вв.). Петроград, 1915.

Шутый В. Оборона Львова від шведської навали в 1704 році. Журн. «Жовтень», № 2, 1955.

Яцкевич Е. Визвольні походи Богдана Хмельницького на західні землі України (Національно-визвольна війна 1648—1654 рр. Бої під Львовом). Львів, 1954.

Chodyncki J. Historia miasta Lwowa, Lwów, 1865.

Chagewiczowa L., Lwowskie organizacje zawodowe, Lwów, 1929.

Hoszowski S. Ekonomiczny rozwój Lwowa w latach 1772—1914. Lwów, 1935.

Kieniewicz S. Galicja w latach 1846—1848, в кн. „Wiosna ludów na ziemiach polskich“, Warszawa, 1948.

Ptaśnik J. Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce, Kraków, 1934.

Stupnicki H. Galicja pod względem geograficzno — topograficzno — historycznym, Lwów, 1849.

Zubrzycki D. Kronika miasta Lwowa, Lwów, 1844.

Zubryk R. Gospodarka finansowa m. Lwowa w latach 1624—1635, Lwów, 1930.

ДО РОЗДІЛІВ IV—VI

I. Основположники марксизму-ленінізму

Ленін В. І. Початок революції в Росії. Твори, т. 8.

Ленін В. І. Змови реакції і погрози погромників. Твори, т. 11.

Ленін В. І. До питання про національну політику. Твори, т. 20.

Ленін В. І. Примітка «Від редакції» до «Звернення до українських робітників» Оксена Лоли. Твори, т. 20.

Ленін В. І. Критичні замітки з національного питання Жовтень—грудень 1913 р., Твори, т. 20.

Ленін В. І. Конференція закордонних секцій РСДРП. Твори, т. 21.

Ленін В. І. Соціалізм і війна. Твори, т. 21.

Ленін В. І. Імперіалізм, як найвища стадія капіталізму. Твори, т. 22.

Ленін В. І. Доповідь про революцію 1905 року. Твори, т. 23.

- Ленін В. І. Проект резолюції про війну. Твори, т. 24.
 28 серпня 1918 р. Твори, т. 28.
 Ленін В. І. Завойоване і записане. Твори, т. 28.
 Ленін В. І. Доповідь на II Всеросійському з'їзді комуністичних організацій народів Сходу 22 листопада 1919 р., Твори, т. 30.
 Ленін В. І. Промова на з'їзді робітників і службовців шкіряного виробництва 2 жовтня 1920 р. Твори, т. 31.
 Ленін В. І. Лист до Інеси Арманд від 1. IV 1914 р. Твори, т. 35.

II. Матеріали ЦК КПРС

- П'ятдесят років Комуністичної партії Радянського Союзу (1903—1953), Держполітвидав УРСР, Київ, 1953.
 П'ятдесят років Першої російської революції, Держполітвидав УРСР, Київ, 1955.

III. Джерела

а) Неопубліковані

- Партархів Українського Філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. Фонди: 9, 38.
 Львівський Обласний Державний Архів. Фонди: 1, 3, 26, 27, 43, 47, 75, 100, 102, 129, 193, 200, 285, 314.
 Філіал Центрального Державного Історичного Архіву УРСР у м. Львові. Фонди: 146, 151, 152, 156.
 Станіславський Обласний Державний Архів. Фонди: 2, 26, 68, 226.
 Волинський Обласний Державний Архів. Фонди: 1, 2, 100.
 Архів Львівського Історичного музею. Фонди: А-749

б) Опубліковані

- Внешняя политика СССР 1917—1944. Сборник документов, т. II, М., 1944.
 Коммунистический Интернационал в документах. 1919—1932, М., 1933.
 Программа и Устав Коммунистического Интернационала. Партиздат ЦК ВКП(б), 1936.
 Пятый Всемирный Конгресс Коминтерна. Стенографический отчет, ч. II, М.—Л., 1925 г.
 Bericht der Handel und die Industrie, so wie deren Beförderungsmittel im Kammerbezirke für die Jahre 1866 in 1870, erstattet an das hohe k. k. Handels-Ministerium. Lemberg, 1873.
 Bericht der k. k. Gewerbeinspektoren über ihre Amtshätigkeit., 1886—1900. Wien.
 Die Arbeitseinstellungen und Aussperrungen im Gewerbebetriebe im reich., 1894—1900.
 Inspekcja pracy, t. III, W. 1931.
 Kwartalnik statystyczny, 1927 rok, t. IV, zeszyt 3. ,
 КРР. Ухwały і резолюcje, т. I. I—II zjazd (1918—1923). Warszawa, 1953
 Oesterreichische Statistik, herausgegeben von der KK. Statistischen Zentralkommission, LXXV Band, Wien, 1908.
 Podręcznik statystyki Galicji, Lwów, t. VI, 1901.
 Podręcznik statystyki Galicji, Lwów, 1913.
 Prace krajowego biuro statystyki przemysłowej, Lwów, 1912.
 Proces komunistów we Lwowie, Lwów, 1923. (Sprawa świętojurska. Sprawozdanie stenograficzne).
 Rocznik statystyki Galicji za 1886—1898 pp.

Rocznik statystyki przemysłu i handlu krajowego. R. XIII, zes. 1. Lwów, 1889; zes. XVI, cz. 1, Lwów, 1894.

Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej, r. IV, 1925/26, W. 1927.

Stenografische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Oesterreichisches Reichsrates in Jahren 1917—1918, XXII Session, Wien, 1918.

Stenograficzne sprawozdania z pierwszej sesji dziesiątego perjodu sejmku krajowego królestwa Galicji i Lodomerji z Wielkim Księstwem Krakowskiem z roku 1913—1914. Lwów, 1914.

Statystyka pracy, miesięcznik, rocznik II, 1923, W. 1923.

Statystyka szkolna 1937—1938, W. 1939.

Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie, 1874—1901. Lwów.

Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych, Lwów, 1890—1916.

в) П р е с а

Журнали

«Більшовик України» за 1928 р.

«Вікна» за 1927—1928 рр., Львів.

«Галицький Комуніст» за 1921 р.

«Коммунистический Интернационал» за 1932, 1936, 1937 гг.

«Народ» за 1890 р.

«Наша Правда» за 1924, 1926, 1928, 1934, 1935 рр.

«Наш стяг» за 1921 р.

«Работник», Непериодический сборник, № 3—4, 1897 р., Женева.

«Сяйво» за 1929 рр.

„Myśl współczesna“, Warszawa—Łódź, 1951 р.

«Nafta», 1930.

«Nowe widnokregi», 1941.

Газети

«Беднота» за 1920 г.

«Більшовик» за 1920 р.

«Воля» за 1905—1906 рр.

«Воля Народа» за 1921 № 1927 рр.

«Вперед» за 1921 р.

«Галичина» за 1905 р.

«Галицький Комуніст» за 1919 р.

«Громадський голос» за 1901—1906 р.

«Искра» за 1900—1903 гг.

«Известия» за 1919—1939 гг.

«Комуніст» за 1920—1925 рр.

«Наша земля» за 1930—1932 рр.

«Правда» за 1919—1939 гг.

«Праця» за 1926, 1934 рр.

«Світло» за 1925—1927 рр.

«Сель-Роб» за 1927—1932 рр.

«Сила» за 1930—1932 рр.

„Arbeiter Zeitung“ за 1905 р.

«Czcionka», 1872 р.

«Kurjer Lwowski», 1886—1899 рр.

«Naprzód», 1905 р.

«Prasa», 1878—1893.

«Rękodzielnik», 1869—1871 рр.

«Głos robotniczy», 1905—1906 рр.

«Słowo polskie», 1906 p.
«Sprawa robotnicza», 1923 p.
«Trybuna robotnicza», 1933—1936 pp.

IV. Література

Брагінець А. С. Філософські і суспільно-політичні погляди Івана Франка. Львів, 1956.

Васюта І. К. Революційна боротьба Західної України в 1924—травні 1926 рр. В кн. «300 років возз'єднання України з Росією». Науковий збірник. Вид-во Львівського державного університету, Львів, 1954.

Галан Я. Передгрозя, «Вітчизна» № 5, 1950 р.

Герасименко М., Дудикевич Б. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною 1921 і 1939 рр. Держполтвидав УРСР, Київ, 1955.

Герцен А. И. Статті о Польше, СПб, 1907.

Гроссфельд Л. Государство досентябрьской Польши на службе монополий, М., 1953.

Грош В. У истоков сентября 1939. ИЛ, 1951.

Данишевский Т. Первое мая в Польше. ИЛ, 1952.

Дмитрук В. Михайло Павлик. В кн. «Михайло Павлик. Вибрані твори», Львів, 1955.

Дудикевич Б. Як проходили вибори за часів Австро-Угорщини і панської Польщі, Львів, 1946.

Дудикевич Б. Під прапором народного фронту. Львів, 1956 р.

Жуков Т. І. Боротьба робітників і селян Західної України за возз'єднання з Радянською Україною у 1928—1929 рр. «300 років возз'єднання України з Росією». Науковий збірник. Вид-во Львівського державного університету, 1954.

Зуев Ф. Международный империализм — организатор нападения панской Польши на Советскую Россию (1919—1920). Госполитиздат, 1954.

История дипломатии, т. III, М.—Л., 1945.

Йова П. Боротьба робітників і селян Західної України за возз'єднання з Радянською Україною (1917—1939 рр.), Львів, 1954.

Історія Української РСР, т. I, Київ, 1953.

Історія української літератури, т. I, вид. АН УРСР, Київ, 1954.

История Польши, т. II, М., 1955.

Кунина Л. Я. Провал американских планов завоевания мирового господства в 1917—1920 гг. Госполитиздат, 1951.

Куприньць І. Дрогобицьке повстання, Журн. «Радянський Львів» № 8, 1949.

Мануільський Д. З. Українсько-німецькі націоналісти на службі у фашистської Німеччини, Київ, 1946.

Манусевич А. Я. Очерки по истории Польши. М., 1952.

Осечинський В. К. Квітневі події 1936 року у Львові. Наукові записки, т. I, серія історична, вип. I, вид-во Львівського державного університету, 1946.

Осечинський В. К. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму, Львів, 1954.

Осечинський В. К. Боротьба трудящих Галичини за Радянську владу і возз'єднання з Радянською Україною в 1917—1918 рр. В кн. «300 років возз'єднання України з Росією». Науковий збірник. Вид-во Львівського державного університету, Львів, 1954.

Станевич М. Сентябрьская катастрофа. М., 1953.

Франко І. і Д[анилюк] Й. Зарібки і життя львівського зецера. Зб. «Молот», Львів, 1878.

Франко І. Як я став казенним радикалом. Львів, 1897.

Франко І. Подуви весни в Росії. Літературно-науковий вісник, 1904, т. XXVIII.

Франко І. «Ідеї» і «ідеали» галицької москвофільської молодіжі. Львів, 1905.

Франко І. Отвертий лист до галицько-української молодіжи. Літературно-науковий вісник, 1905, т. XXX.

Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенцію. Твори, т. XVI, Київ, 1953 р.

Чернишевський Н. Г. Национальная бестактность. Полное собрание сочинений, т. 7, М., 1950.

Челак П. П. Революційна боротьба трудящих мас Західної України проти окупаційного режиму панської Польщі (жовтень 1920—1923 рр.) В кн. «300 років возз'єднання України з Росією». Науковий збірник. Вид-во Львівського державного університету, 1954.

Штейн Б. Е. «Русский вопрос» на Парижской мирной конференции (1919—1920 гг.). Госполитиздат, 1949 г.

Bober A. Historia drukarń i stowarzyszeń drukarskich we Lwowie, Lwów, 1926.

Olszewicz B. Obraz Polski dzisiejszej, W. 1938.

Hoszowski St. Ekonomiczny rozwój Lwowa w latach 1772—1914, Lwów, 1935.

Miasto Lwów w okresie samorządu 1870—1895, Lwów, 1896.

Molicki A. Kasy oszczędności w Galicji z końcem roku 1889 (Studium ekonomiczno-finansowe), Lwów, 1891.

Prawdic J. L., Krótki rys ruchu socjalistycznego we Lwowie w ostatnim 25-leciu, Lwów, 1895.

Pierwszy Maj we Lwowie, Lwów, 1890.

Szczepanowski St. Nędza w Galicji w cyfrach, Lwów, 1888.

ДО РОЗДІЛІВ VII—VIII

I. Основоположники марксизму-ленінізму

Ленін В. І. Політична агітація і «класова точка зору». Твори, т. 5.

Ленін В. І. Революційні дні. Твори, т. 8.

Ленін В. І. Партийна організація і партийна література. Твори, т. 10.

Ленін В. І. Класи і партії в їхньому ставленні до релігії й церкви. Твори, т. 15.

Ленін В. І. Що можна зробити для народної освіти. Твори, т. 19.

Ленін В. І. Капіталізм і преса. Твори, т. 20.

Ленін В. І. З минулого робітничої преси в Росії. Твори, т. 20.

Ленін В. І. Робітничий клас і робітнича преса. Твори, т. 20.

Ленін В. І. Про національну гордість великоросів. Твори, т. 21.

Ленін В. І. Листи з далека. Твори, т. 23.

Ленін В. І. Про пролетарську міліцію. Твори, т. 24.

Ленін В. І. Засідання ВЦВК 4(17) листопада 1917 р. Твори, т. 26.

Ленін В. І. Як організувати змагання. Твори, т. 26.

Ленін В. І. Про завдання Публічної бібліотеки в Петрограді. Твори, т. 26.

Ленін В. І. Чергові завдання Радянської влади. Твори, т. 27.

Ленін В. І. Лист до президії конференції пролетарських культурно-освітніх організацій. Твори, т. 28.

Ленін В. І. Про характер наших газет. Твори, т. 28.

Ленін В. І. Промова на II нараді завідуючих позашкільними підвідділами губернських відділів народної освіти 24 січня 1919 р. Твори, т. 28.

Ленін В. І. I Всеросійський з'їзд у справі позашкільної освіти 6—19 травня 1919 р., Твори, т. 29.

Ленін В. І. Промова на I Всеросійському з'їзді працівників освіти і соціалістичної культури 31 липня 1919 р. Твори, т. 29.

Ленін В. І. Промова на III Всеросійській нараді завідуючих поза-шкільними підвідділами губернських відділів народної освіти 25 лютого 1920 р. Твори, т. 30.

Ленін В. І. Про пролетарську культуру. Твори, т. 31.

Ленін В. І. Великий почин. Твори, т. 29.

Ленін В. І. Промова на Всеросійській нараді політосвіт губернських і повітових відділів народної освіти 3 листопада 1920 р. Твори, т. 31.

Ленін В. І. Тези про виробничу пропаганду. Твори, т. 31.

Ленін В. І. Нова економічна політика і завдання політосвіт. Твори, т. 33.

II. Матеріали ЦК КПРС та ЦК КП України, виступи керівників партії та уряду

П'ятдесят років Комуністичної партії Радянського Союзу (1903—1953). Держполітвидав УРСР, Київ, 1955.

Тези про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654—1954). Схвалені Центральним Комітетом Комуністичної партії Радянського Союзу. Держполітвидав УРСР, Київ, 1954.

Про десятиріччя возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі. Постанова ЦК КП(б)У. В кн. «Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі», Київ, 1949.

Про заходи по відбудові та дальшому розвитку господарства у Львівській, Станіславській, Дрогобицькій (та інш.) областях УРСР на 1945 рік. Постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У (7 травня 1945 р.) — «Радянська Україна», 9 травня; «Вільна Україна», 12 травня 1945.

Х з'їзд Комуністичної партії (більшовиків) України. Стенографічний звіт, Київ, 1928.

* *
*

Булганін М. О. Про завдання по дальшому піднесенню промисловості, технічному прогресу і поліпшенню організації виробництва. Доповідь на Пленумі Центрального Комітету КПРС 4 липня 1955 р. Держполітвидав УРСР, Київ, 1955.

Калінін М. И. Что дала Советская власть трудящимся. Госполитиздат, М., 1940.

Калінін М. И. О коммунистическом воспитании и обучении. Сборник статей и речей 1924—1945 гг. М.—Л., 1948.

Хрущов М. С. Звітня доповідь Центрального Комітету Комуністичної партії Радянського Союзу XX з'їзду партії 14 лютого 1956 р. Держполітвидав УРСР, Київ, 1956 р.

III. Джерела

а) Неопубліковані

Партархів Українського Філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, ф. 7.

Партархів Львівського Обкому КП України, ф. 3, оп. 3—2, оп. 3—3, оп. 3—4—1, оп. 3—23—1; ф. 4, 6, 9, 81, 359, 562, 670, 1654. Спр. «Матеріали Львівської обласної комісії по розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників і обліку принесеним ними збитків».

Архів Міністерства Культури УРСР, Спр. за 1941, 1945, 1950, 1951 рр.

Львівський Обласний Державний Архів, ф. 200.

Ровенський Обласний Державний Архів, ф. 193.

Станіславський Обласний Державний Архів, ф. 6/68.

б) О п у б л і к о в а н і

Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі, Держполітвидав УРСР, Київ, 1949.

Всенародне свято. Матеріали і документи про святкування десятиріччя возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі, Держполітвидав УРСР, Київ, 1950.

Внеочередная пятая сессия Верховного Совета СССР. 31 окт.—2 нояб. 1939 г. Стенограф. отчет, М. Изд. Верховного Совета СССР, 1939.

IV сесія Верховної Ради УРСР. Стенографічний звіт. Київ, 1940.

«Борьба трудящихся Львовщины против немецко-фашистских захватчиков (1941—1944 гг.)». Збірник документів і матеріалів. Вид-во «Вільна Україна», Львів, 1949.

Закон про п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 рр. Укрполітвидав, Київ, 1946.

Закон про п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства СРСР на 1951—1955 рр. Держполітвидав УРСР, Київ, 1952.

30 років Радянської України. Матеріали і документи. Держполітвидав УРСР, Київ, 1949.

Про підсумки виконання четвертого (першого післявоєнного) п'ятирічного плану Української РСР на 1946—1950 рр. «Правда України», 5 березня 1951.

в) П р е с а

«Комуніст» за 1939—1941 рр.

«Правда» за 1939—1941, 1944—1955 рр.

«Вісті» за 1939—1941 рр.

«Советская Украина» за 1939—1941 рр.

«Радянська Україна» за 1944—1955 рр.

«Правда Украины» за 1944—1955 рр.

«Вільна Україна» за 1939—1941, 1944—1955 рр.

«Известия» за 1941—1944, 1944—1955 рр.

«Львовская правда» за 1946—1955 рр.

IV. Література

Білецький О. Українська радянська культура за тридцять років. Журн. «Культурно-освітня робота» № 1, 1948.

Бабій Б. М. Возз'єднання Західної України з Українською РСР. Вид-во АН УРСР, Київ, 1954.

Буряк Б. Служіння народові. Нариси про життя і творчість С. Тудора, О. Гаврилюка, Я. Галана, П. Козланюка. К., Держлітвидав України, Київ, 1955.

Беляев В. и Рудницкий М. Под чужими знаменами. «Молодая гвардия», М., 1954.

Возняк М. Засяяло сонце культури за радянської влади. В кн. «Визволена Львівщина», Львів, 1945.

Глядківська Г. І. і Соколовська Т. Г. Культурна революція в СРСР і культурне будівництво в західних областях України. В кн. «300 років возз'єднання України з Росією», Науковий збірник. Вид-во Львівського державного університету, Львів, 1954.

Горький М. С кем вы, мастера культуры? М., 1949.

Грушецький І. Соціалістичні перетворення на Львівщині. Вид. «Вільна Україна», Львів, 1950.

Кафтанов С. В. Расцвет социалистической культуры народов СССР. «Московский рабочий». М., 1947.

Крупская Н. К. Ленинские установки в области культуры. Сборник статей. М., 1934.

Крупская Н. К. О политпросветработе. Издательство Наркомпроса РСФСР, 1937.

Куц А. С. Социалистическое переустройство экономики города Львова. «Научные записки Львовского торгово-экономического института», вып. I, 1954.

Ломов Г. Народні збори Західної України (У Львові. 1939 р.). Журн. «Жовтень» № 10, 1954.

Львівський Державний університет імені Ів. Франка. Вид-во Львівського державного університету, Львів, 1954.

Огоновський В. П. Братерська допомога російського народу в індустріалізації західних областей УРСР. В кн. «Віковічна дружба народів-братів». Київ, 1954.

Мельничук Ю. Ярослав Галан. Життя, революційна і літературна діяльність. Львів, 1953.

Пелехатий К. Що дала Радянська влада трудящим Західної України. Львів, 1949.

Петрушко В. І. Львів радянський. В кн. «Львів. Довідник», Львів, 1955.

Росович В. З хрестом і ножом. «Вільна Україна», Львів, 1947.

Росович В. Що таке унія? «Вільна Україна». Львів, 1947.

Стефанік С. Величні перетворення. Книжково-журнальне видавництво, Львів, 1953.

Цибко О. Г. Визвольний похід Червоної Армії в Західну Україну та воз'єднання Західної України з Радянською Україною. В кн. «300 років воз'єднання України з Росією». Науковий збірник. Вид-во Львівського державного університету, Львів, 1954.

Черниш Й. Д. Соціалістичні перетворення у Львівській області в післявоєнний період. Матеріали наук. сесії. Україн. поліграф. ін-т ім. Ів. Федорова. Зб. № 10, 1952.

Черниш М. А. Боротьба Львівської міської парторганізації за проведення в життя рішень Партії та Уряду про індустріалізацію м. Львова. В кн. «300 років воз'єднання України з Росією». Науковий збірник. Вид-во Львівського державного університету, Львів, 1954.

З М І С Т

	Стор.
Передмова	3

ЛЬВІВ У ДОБУ ФЕОДАЛІЗМУ

<i>Розділ I. Період феодальної роздробленості Русі. Львів — столиця Галицько-Волинського князівства. (Г. Ю. Гербильський)</i>	7
---	---

<i>Розділ II. Львів у добу розвитку феодально-кріпосницьких відносин (XV—половина XVIII ст.)</i>	14
--	----

1. Львів у XV—на початку XVIII ст. Соціальний і національний склад населення. Господарство міста. Ремесло і торгівля. (Я. П. Кісь, М. П. Ковальський) 14
2. Класова боротьба у Львові в XV—XVII ст. (Я. П. Кісь) 24
3. Львівські братства. Діяльність Івана Федорова. Зв'язки Львова з Росією в XVI—першій половині XVII ст. (М. П. Ковальський) 29
4. Львів у роки визвольної війни під керівництвом Богдана Хмельницького (1648—1654). (Г. Ю. Гербильський, М. П. Ковальський) 36
5. Львів у боротьбі проти турецько-татарських та шведських загарбників. Зв'язки Львова з Росією в другій половині XVII і на початку XVIII ст. (Г. Ю. Гербильський, М. П. Ковальський) 40

<i>Розділ III. Львів у добу розкладу феодально-кріпосницького ладу і формування капіталістичних відносин (друга половина XVIII—перша половина XIX ст.)</i>	48
--	----

1. Економічний розвиток Львова у XVIII ст. (Ю. М. Гроссман, В. Ф. Інкін) 48
2. Львів у першій половині XIX ст. (Г. Ю. Гербильський) 57
3. Львів під час революції 1848 р. (Г. Ю. Гербильський) 64

ЛЬВІВ У ДОБУ КАПІТАЛІЗМУ

Розділ IV. Львів у період домонополістичного капіталізму (1848—1900 рр.). (М. М. Волянчук)	79
1. Економічний розвиток міста в період 1848—1900 рр.	79
2. Соціальний і національний склад населення капіталістичного Львова	88
3. Суспільно-політичний рух у Львові у другій половині XIX століття	93
4. Початок робітничого руху у Львові	99
Розділ V. Львів у період імперіалізму (1900—1918 рр.) (В. К. Осечинський)	124
1. Революційний рух у Львові на початку XX ст. (1900—1904 рр.)	124
2. Піднесення революційного руху у Львові під впливом першої російської революції (1905—1907 рр.)	125
3. Львів напередодні і в час першої світової війни	146
4. Велика Жовтнева соціалістична революція і розвиток революційного руху у Львові (1917—1918 рр.)	153
Розділ VI. Революційна боротьба трудящих мас Львова проти окупаційного режиму буржуазно-поміщицької Польщі (1919—1939 рр.). (П. П. Челак)	160
1. Загарбання буржуазно-поміщицькою Польщею Галичини	160
2. Економічний розвиток Львова і становище львівських трудящих мас під гнітом буржуазно-поміщицької Польщі (1919—1939 рр.)	164
3. Боротьба трудящих мас Львова проти окупаційного режиму буржуазно-поміщицької Польщі (1921—1923 рр.)	175
4. Революційний рух львівського пролетаріату в період тимчасової стабілізації (1924—1928 рр.)	187
5. Боротьба львівського пролетаріату за створення єдиного робітничого і антифашистського Народного фронту в період світової кризи і депресії (1929—1939 рр.)	195

РАДЯНСЬКИЙ ЛЬВІВ

Розділ VII. Радянський Львів у 1939—1944 рр. (О. Цибко, А. Я. Пашук)	221
---	-----

<i>Розділ VIII. Соціалістичне будівництво у Львові в післявоєнні роки</i>	238
1. Соціалістична індустріалізація Львова (<i>М. А. Черниш, А. Й. Пашук</i>)	238
2. Львів — великий центр науки і культури Радянської України (<i>Л. А. Іваненко, А. Й. Пашук</i>)	262
Бібліографія	281

ПОМІЧЕНІ ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ

Стор.	Рядок	Надруковано	Треба
147	18 зн.	питань	питання
243	21 зн.	ленінградських бавовно- прядильників	ленінградських і львів- ських бавовнопрядиль- ників
272	11 зн.	359	376
273	2 зв.	на масові бібліотеки міс- та становили	на масові бібліотеки Міністерства культури становили

Редактори видавництва Й. Т. Цьох,
І. С. Квітко
Техредактор А. В. Малявко
Коректор С. Я. Михайленко

Львовский государственный университет.
История Львова (краткий очерк)
(На украинском языке).

БГ 06866. Здано до набору 25/VII 1956 р.
Підписано до друку 11/X 1956 р. Формат
60 x 92¹/₁₆. Паперов. арк. 9,25. Друков.
арк. 18,5. Обл.-видавн. арк. 18 + 4 вклейки.
Тираж 2.000. Ціна без оправи 4 крб. 35 коп.
Оправа 2 крб. Зам. 651.

Друкарня Львівського державного універ-
ситету. Львів, Університетська, 1.

ІСТОРІЯ
ЛЬВОВА